

ISRJ Journal

The Journal of International Scientific Researches

Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi

Year 2022 Volume 7 Number 3

ISSN:2458-8725

The Journal of International Scientific Researches

Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi

Year / Yıl: 2022
Volume / Cilt: 7
Number / Sayı: 3

Chief Editor / Baş Editör

Dr. Salih Yıldız / Gümüşhane Üniversitesi

Editorial Board / Editörler Kurulu

Dr. M. Hanefi Topal / Kırklareli Üniversitesi
Dr. Muhlis Özdemir / Gazi Üniversitesi
Dr. Emel Yıldız / Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Büşra Tosunoğlu / Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Ertuğrul Düzgün / Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Ramazan Ünlü / Abdullah Gül Üniversitesi
Dr. Elif Kütükoğlu / Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Salih Canözü / Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Melikşah Turan / Erzurum Teknik Üniversitesi
Dr. Gül Yeşilçelebi / Gümüşhane Üniversitesi
Dr. İbrahim Avcı / Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Banu Bolayır / Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Yıldırım Beyazıt Çiçen / Gümüşhane Üniversitesi
şerife Demirelli / Gümüşhane Üniversitesi
Bırol Güven / Gümüşhane Üniversitesi

Secretariate / Sekretery

Dr. Mustafa Zuhall / Gümüşhane Üniversitesi

Contact / İletişim

Gümüşhane Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Bağlarbaşı Mah. 29100 Merkez / Gümüşhane
Tel: 0456 233 1000 (Dahili: 2203) Fax: 0456 233 7553
journalofisr@gmail.com
www.isr-journal.com

© Her hakkı saklıdır. "The Journal of International Scientific Researches" dergisi yılda üç kez yayımlanan bilimsel, uluslararası indeksli ve hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanan çalışmalardaki görüş ve düşünceler yazarların kendilerine ait olup hiçbir şekilde derginin görüş ve düşüncesi olarak ifade edilemez. Dergideki çalışmalar sadece referans gösterilerek kullanılabilir.

ISSN
2458-8725

The Journal of International Scientific Researches
Publication and Advisory Board

Yayın ve Danışma Kurulu

Dr. Avinash Pawar	University of Pune
Dr. Bünyamin Er	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Daria Doroshkevich	National Technical University of Ukraine
Dr. Davran Yurdashev	İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi
Dr. Ekrem Cengiz	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Fazıl Kırkbir	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Hans Jürgen Krysmanski	University of Münster
Dr. Hasan Alacacıoğlu	İstanbul Üniversitesi
Dr. Hilmi Erdoğan Yayla	Giresun Üniversitesi
Dr. Jagbir Singh Kadyan	University of Delhi
Dr. Killion Munyama	University of Economy WSG
Dr. Kyung Hyan Yoo	William Paterson University
Dr. Mehmet Ferhat Özbek	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Mohamed El-Hodiri	Kansas University
Dr. Mohammad Hudaib	Glasgow University
Dr. Muhammed Asif Yoldaş	Avrasya Üniversitesi
Dr. Musa Pınar	Valparaiso University
Dr. Mukesh Chaudhry	Indiana University of Pennsylvania
Prof. Dr. Olha Ilyash	National Technical University
Dr. Ömer Torlak	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Dr. Piotr Prus	UTP University of Science and Technology
Dr. Rasim Yılmaz	Namık Kemal Üniversitesi
Dr. Remzi Altunışık	Sakarya Üniversitesi
Dr. Roszaini Haniffa	Heriot Watt University
Dr. Thomas Li-Ping Tang	Middle Tennessee State University

Indexing / Endeksler

"The Journal of International Scientific Researches"

Directory of Open Access Journal (DOAJ), Index Copernicus, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), SOBIAD, ASOS Index, Scientific Indexing Services (SIS), International Institute of Organized Research (I2OR), Journal Factor (JF), Cosmos Impact Factor (Cosmos), Cite Factor
endekslerinde taranmaktadır.

The Journal of International Scientific Researches

Referees of Issue

Sayı Hakemleri

Dr. Tarhan Okan	Bandırma Onyediy Eylöl Üniöersitesi
Dr. Ertuğrul Karoğlu	Trabzon Üniöersitesi
Dr. Müşfika Nazan Arslanel	Tokat Gaziosmanpaşa Üniöersitesi
Dr. Mutlu Sesli	Tokat Gaziosmanpaşa Üniöersitesi
Dr. Ebru Onurlubaş	Trakya Üniöersitesi
Dr. Ali Tehci	Ordu Üniöersitesi
Dr. Gürhan Bebek	Trabzon Üniöersitesi
Dr. Hasan Mahmut Kalkışım	Gümüşhane Üniöersitesi
Dr. Ramazan Erdoğan	Bitlis Eren Üniöersitesi
Dr. Mustafa Ünver	Kırıkkale Üniöersitesi
Dr. Emine Kaya	Ağrı İbrahim Çeçen Üniöersitesi
Dr. Adem Ruhan Sönmez	Erzincan Binali Yıldırım Üniöersitesi
Dr. Nevin Özer	Düzce Üniöersitesi
Dr. Muhammed Kemal Bostan	Kırıkkale Üniöersitesi
Dr. Özgür Emre Koç	Hitit Üniöersitesi
Dr. İbrahim Akdoğan	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniv.
Dr. Kadir Sancak	Gümüşhane Üniöersitesi
Dr. Suphi Aslanoğlu	Kırıkkale Üniöersitesi
Dr. Alper Veli Çam	Gümüşhane Üniöersitesi
Dr. Fahrettin Pala	Gümüşhane Üniöersitesi
Dr. Mustafa Soba	Uşak Üniöersitesi
Dr. Ümit Yaprak	İstanbul Üniöersitesi

Teşekkür

"The Journal of International Scientific Researches"
dergimizin bilimsel niteliğinin arttırılması için yapmış olduğunuz katkılardan dolayı siz değerli bilim insanlarına şükranlarımızı sunarız

Contents / İçindekiler

Yusuf Ersoy207 - 214

Research Article / Araştırma Makalesi

The Advantages and Barries in Implementing of Industry 4.0 and Key Features of Industry 4.0

Endüstri 4.0'ın Uygulanmasındaki Avantajlar ve Engeller ve Endüstri 4.0'ın Temel Özellikleri

Esra Taşsümer, Selim Cengiz..... 215 - 231

Research Article / Araştırma Makalesi

Kurumsal Yönetim Uygulamaları ile Finansal Performans İlişkisi: BİST- Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma

The Relationship between Corporate Governance Practices and Financial Performance: A Research in the BIST- Banking Sector

İsmail Hakkı Elçi 232 - 241

Research Article / Araştırma Makalesi

Konstrüktivist Teorinin Kimlik Kavramı Bağlamında Osmanlı'nın İslamcılık Politikası

The Ottoman's Islamic Policy in The Context of The Identity Concept of The Constructivist Theory

M. Kemal Bostan, Seda Karakuş 242 - 259

Research Article / Araştırma Makalesi

Gayrimenkul Değerlemesinin Emlak Vergisi Üzerine Etkilerinin İncelenmesi: Tokat İli Turhal İlçesi Örneği

Investigation of the Effects of Real Estate Valuation on Property Tax: The Case of Turhal District of Tokat Province

Yıldırım Beyazıt Çiçen 260- 281

Research Article / Araştırma Makalesi

2000'li yıllarda Türkiye'de Emek Piyasasında Gelişmeler: Karşılaştırmalı Bir Analiz

Developments in The Labour Market in Turkey in The 2000s: A Comparative Analysis

Salim Sercan Sarı..... 282 - 296

Research Article / Araştırma Makalesi

Finansal Stres Endeksinin Dalgacık Dönüşümlü Yapay Sinir Ağları Kullanılarak Tahmin Edilmesi

Predicting Financial Stress Index Using Wavelet Transform Artificial Neural Networks

Merve Bektaş, Okan Demir 297 - 306

Research Article / Araştırma Makalesi

Üniversitede Görev Yapan Akademik ve İdari Personelin Spora Yönelik Tutumlarının İncelenmesi

Investigation of The Attitudes of Academic and Administrative Staff Working in The University Towards Sports

Ali Köroğlu, Erdal Demir 307 - 316

Research Article / Araştırma Makalesi

Marka Genişlemesine Yönelik Tutumu Etkileyen Faktörler

Factors Affecting Attitude towards Brand Extension

Selcen Sarı Aytakin..... 317 - 335

Research Article / Araştırma Makalesi

Yönetim Kurullarını Vekâlet Teorisi Perspektifiyle Ele Alan Araştırmaların Bibliyometrik Analizi

Bibliometric Analysis of Researches Examining Board of Directors with Agency Theory Perspective

DÜZELTME336

[Yer A.S. & Cengiz S. (2021). Afet ve kaza riskinin yüksek olduğu sanayi ve maden kuruluşlarında çalışanların iş sağlığı ve güvenliği kapsamında güvenlik iklim algısı ve ilk yardım bilgi düzeylerinin belirlenmesi üzerine bir çalışma: Gümüşhane ili örneği. The Journal of International Scientific Researches, 6 (2), 91-107.] künyeli makalede yazarların talebi üzerine düzeltme yapılmıştır.

The Advantages and Barriers in Implementing of Industry 4.0 and Key Features of Industry 4.0

Endüstri 4.0'ın Uygulanmasındaki Avantajlar ve Engeller ve Endüstri 4.0'ın Temel Özellikleri

Abstract

Since the publication of the term "Industry 4.0" in 2011, the digital transformation required by Industry 4.0 has immediately attracted the attention of industrialists and governments around the world. Majority of the countries around the world are dealing with the difficulty of producing more goods from limited and consumed natural resources to meet the ever-increasing consumer demand worldwide with the first industrial revolution in the 18th century due to environmental and vital issues. Therefore, the sustainability impacts of Industry 4.0 and the way it contributes to sustainable economic, environmental and social development are getting more and more attention. Nowadays, Industry 4.0 is about digitalization in all industrial and consumer markets, from smart production systems to all distribution channels. Industry 4.0 digital transformation involves the digitization and integration of the entire value chain of the product life cycle. Industry 4.0 is a technological concept that contributes to the sustainability of businesses in today's conditions. Industry 4.0 changes the organization, business models, products, supply chain and strategies of companies. Industry 4.0 enables businesses to be more agile and flexible by integrating people, machines and data. Nowadays, countries such as Germany, the United States of America, India, China, Japan, the United Kingdom and Brazil have been developing policies for the implementation of Industry 4.0. However, the adequacy and implementation of Industry 4.0 technologies can be difficult for both industry representatives and countries. In this research, the advantages and barriers in implementing of Industry 4.0 were expressed. In addition, Industry 4.0 and its main features have been explained.

Öz

2011 yılında "Endüstri 4.0" teriminin yayınlanmasından bu yana, Endüstri 4.0'ın gerektirdiği dijital dönüşüm, tüm dünyada sanayici ve hükümetlerin dikkatini hemen çekmiştir. Dünyadaki ülkelerin çoğunluğu, çevresel ve hayati sorunlar nedeniyle 18. yüzyılda ilk sanayi devrimi ile dünya çapında giderek artan tüketici talebini karşılamak için sınırlı ve tüketilen doğal kaynaklardan daha fazla mal üretmenin zorluğu ile uğraşmaktadır. Bu nedenle, Endüstri 4.0'ın sürdürülebilirlik üzerindeki etkileri ve sürdürülebilir ekonomik, çevresel ve sosyal kalkınmaya nasıl katkıda bulunduğu giderek daha fazla ilgi görmektedir. Günümüzde Endüstri 4.0, akıllı üretim sistemlerinden tüm dağıtım kanallarına kadar tüm endüstriyel ve tüketici pazarlarında dijitalleşme ile ilgilidir. Endüstri 4.0 dijital dönüşümü, ürün yaşam döngüsünün tüm değer zincirinin dijitalleştirilmesini ve entegrasyonunu içermektedir. Endüstri 4.0, günümüz koşullarında işletmelerin sürdürülebilirliğine katkıda bulunan teknolojik bir kavramdır. Endüstri 4.0, şirketlerin organizasyonunu, iş modellerini, ürünlerini, tedarik zincirini ve stratejilerini değiştirmektedir. Endüstri 4.0, insanları, makineleri ve verileri entegre ederek işletmelerin daha çevik ve esnek olmasını sağlar. Son zamanlarda Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan, Çin, Japonya, Birleşik Krallık ve Brezilya gibi ülkeler Endüstri 4.0'ın uygulanması için politikalar geliştiriyorlar. Bununla birlikte, Endüstri 4.0 teknolojilerinin yeterliliği ve uygulanması hem endüstri temsilcileri hem de ülkeler için zor olabilir. Bu çalışmada, Endüstri 4.0'ın uygulanmasındaki avantajlar ve engeller ifade edilmiştir. Ayrıca Endüstri 4.0 ve temel özellikleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Introduction

The introduction of smart technologies into the production environment has revealed industry 4.0 as the fourth industrial revolution. Industry 4.0 represents a business environment where

Yusuf Ersoy

Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi,
ersoy_yusuf@hotmail.com, Muş, Türkiye
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-0106-1695>

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Yapay Zeka, Büyük Veri Analitiği, Endüstri 4.0, Nesnelerin İnterneti, Siber-Fiziksel Sistem

Keywords

Artificial Intelligence, Big Data Analytics, Industry 4.0, Internet of Things, Cyber-Physical System

JEL Codes: M11, O30, Q55

Acknowledgements

This study has been extensively derived from the paper "Main features of Industry 4.0 and advantages and barriers to implementing Industry 4.0" held in the Middle-East Conference on Contemporary Sciences IV November 1-3, 2020 Beirut, Lebanon.

Submitted: 27 / 05 / 2022

Accepted: 19 / 09 / 2022

machines, devices, employees and corporate systems are connected through cyber-physical systems and the internet. Technologies that provide Industry 4.0 significantly improve the quality of products and services provided by firms with autonomous and dynamic production. These technological innovations have made sustainable performance a key feature in smart factories by ensuring the efficient use of resources (Fatorachian & Kazemi, 2020).

Industry 4.0 is a new paradigm that is deeply changing human-machine interaction in the manufacturing / production environment. Industry 4.0 is a new production concept that aims to integrate industrial automation and new production technologies to improve working conditions, increase productivity and quality (Nardo, Forino & Murino, 2020). Firms can develop with Industry 4.0, their agility and profitability by improving the connectivity of machines, products, supply chains and customers, and using the systems' increased decision-making capabilities. It is likely to achieve operational performance levels previously unattainable with the use of the Internet of Things, cyber-physical systems and cloud computing, (Rosin et al., 2020).

The statement "Industry 4.0" was first used at the Hannover Fair in 2011. Later, the term Industry 4.0 was adopted by the German government in 2013 as a strategic attempt to revolutionize the manufacturing industry. Recently, there is a growing interest in Industry 4.0 due to the numerous benefits it provides to production organizations. (Raj et al., 2020). As can be seen from this increasing interest, it is possible to find many research on Industry 4.0 in the literature (Oztemel & Gursev, 2020; Osterrieder, Budde & Friedli, 2020; Gulot et al., 2020). Industry 4.0 is defined as the fourth industrial revolution (Silveira et al., 2021). Industry 4.0 and the other 3 industrial revolutions can be seen in Figure 1.

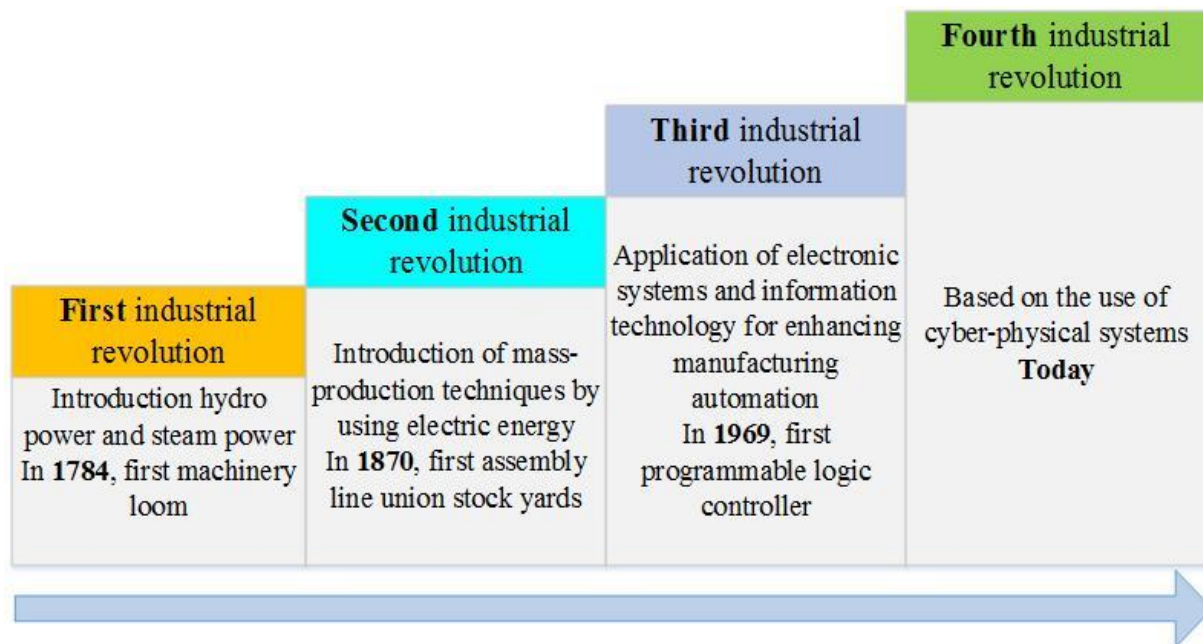

Figure 1. Stages of the four industrial revolutions

Source: Anderl, 2014

Industry 4.0 is about highly advanced automation and digitization operations and the use of information technologies and electronics in services and production. Industry 4.0 enables factories to be made more flexible, intelligent and dynamic by equipping the manufacturing environment with autonomous systems and sensors. Industry 4.0 ensures that value-added integration is realized vertically and horizontally during the production step. The manufacturing process in Industry 4.0 requires more microchips, sensors and autonomous systems due to the rapid development of technologies (Lu, 2017). The integration framework that expresses the interoperability of Industry 4.0 with digital technologies such as machine, human, sensor and automation can be seen in figure 2.

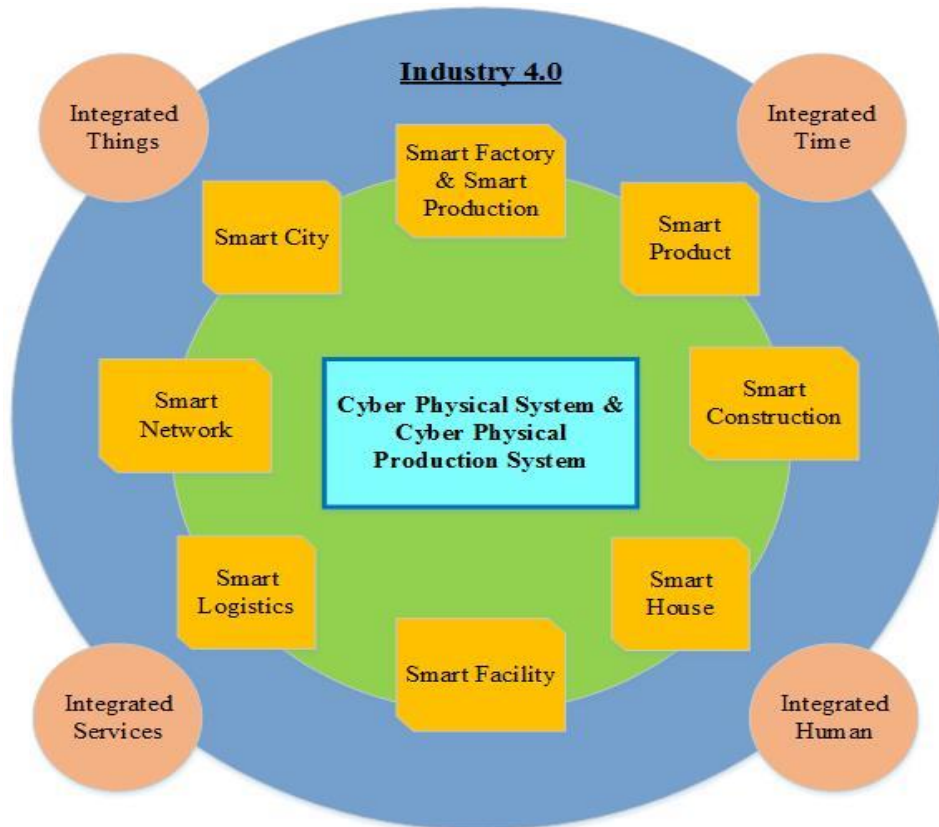

Figure 2. Integration framework of Industry 4.0

Source: Lu, 2017

The technologies underlying the Industry 4.0 concept are aimed at reducing costs, increasing flexibility, increasing speed and improving quality (Olsen & Tomlin, 2020). The digitization principle of Industry 4.0 and the sensor data obtained from the physical environment offers very important opportunities for optimization of production processes. The use of industrial robotics, automation and additive manufacturing for the development of the modularity principle of Industry 4.0 facilitates an agile, flexible and decentralized production environment that effectively adapts to constantly changing customer needs (Ghobakhloo, 2020).

If the spread of Industry 4.0 is not geographically homogeneous, economically and socially disadvantaged countries will be negatively affected. As a result of this situation, the gap between developed and developing countries will gradually increase (Bonilla et al., 2018). It is very important to state the advantages and barriers in the application of Industry 4.0 to eliminate this gap between countries and to distribute Industry 4.0 homogeneously. In this study, the advantages of Industry 4.0 and the barriers in its implementation have been tried to be explained.

1. Key Features of Industry 4.0

Industry 4.0 can be expressed as a combination of various emerging concepts and new technologies such as big data, smart sensors, robotics, cloud computing, machine learning, augmented reality, artificial intelligence and Internet of Things. Advanced technologies included in Industry 4.0 enable the restructuring of all production systems by converting centralized and analog workflows into decentralized and digital manufacturing operations (Raj et al., 2020). Industry 4.0 is a revolution that allows communication between people and machines using automated systems such as cloud computing, cyber-physical systems and Internet of Things and etc. (Nardo, Forino & Murino, 2020).

The basic elements of Industry 4.0 can be expressed as cloud computing, cyber-physical system, internet of things, augmented reality, 3D printers, artificial intelligence and machine learning,

simulation, big data analytics and autonomous robots (Soylu, 2018; Şekkeli & Bakan, 2018; Jena, Mishra & Moharana, 2019; Olsen & Tomlin, 2020; Shafiq, Sanin & Szczerbicki, 2020; Ghadge et al., 2020; Tehci & Ersoy, 2020). The main components of Industry 4.0 were given below.

Cyber-Physical System: Cyber-physical systems are referred to as converter technologies for controlling systems interconnected between physical presences and calculation capabilities. In current industrial applications, cyber-physical systems are integrated with production, logistics and services, enabling today's factories to be transformed into an Industry 4.0 factory with considerable economical potential (Lee, Bagheri & Kao, 2015: 18).

Internet of Things: Recently, the development of wireless technologies has led to the emergence of a new paradigm called the Internet of Things. Internet of Things is applied in many areas such as healthcare, smart building, logistics and the environment. Thanks to the Internet of Things, businesses have the opportunity to collect and analyze very different and large amounts of data that they can use to develop their industrial performance. (Khan et al., 2020).

Three-Dimensional Printers (Additive Manufacturing): Additive manufacturing is expressed as combining materials in three-dimensional printers in the form of layers to produce objects from three-dimensional data. It is also defined as three-dimensional production, additive production, additive processes, additive techniques, additive layer production, layer production and free-form production (Fraizer, 2014).

Cloud Computing: Cloud computing technologies provide computing, storage services and networking in whole facilities in the Internet of Things system. Private cloud service models are not a viable option for small and medium-sized businesses, as setting up data centers and hiring technical crew requires high expenditure. However, large and multinational companies prefer private cloud computing technologies to ensure security, safety information privacy, deal with industrial information theft and gain a competitive advantage. (Khan et al., 2020).

Augmented Reality: Augmented Reality (AR) technologies assist industrial personnel during complex processes such as complex industrial products, assembly/disassembly of machines, and mission-critical systems. AR technologies enable the monitoring of workers and machines during operations and instant changes or notifications to minimize errors (Khan et al., 2020). Industrial augmented reality is one of the fundamental elements of industrial digitization concepts that superimpose digital information and connect employees with the physical world (Masood & Egger, 2020).

Artificial Intelligence and Machine Learning: Artificial intelligence and machine learning are a technological revolution for companies in different sectors. Together with artificial intelligence machine learning techniques, it enables the automation of a production process that increases productivity, efficiency, optimizes production cost and reduces errors (Balamurugan et al., 2019). Today, the development of machine learning as a branch of artificial intelligence is now quite fast. Recently, the use of machine learning has become widespread in areas such as intelligent manufacturing, medical science, pharmacology, agriculture, archeology and so on (Cioffi et al., 2020).

Autonomous Robots: In our age, robotic technology is used in different fields such as production, transportation, e-commerce and health. Nowadays, these robots have finally begun to interact with each other, work harmoniously and safely with operators, and provide support to operators. In the future, these robots are expected to be more economical and have more capabilities and features than currently used models. (Ghadge et al., 2020).

Big Data Analytics: Big data analytics are technologies and techniques used to extract unknown and valid information from a variety of applications to analyze large-scale and complex data. For this reason, big data analytics includes an ecosystem of complex, interconnected and multi-layered high-capacity networks, users, applications, and services required to store, visualize, process and deliver results from different data sources to target applications (Chalmeta & Santos-deLeon, 2020).

Simulation: Simulation is widely used in business models to model the real working environment in a virtual ecosystem using available real-time data. Data collected and processed from big data and cloud systems can be used in a virtual model to analyze whole feasible situations

related to the development, research and production of the product. Businesses can see the risks, setup times, costs that may occur in business processes, and make improvements for future operations and services with the help of simulation (Ghadge et al., 2020).

2. Advantages and Barriers in The Application of Industry 4.0

2.1. Advantages of Industry 4.0 in Its Implementation

Industry 4.0 has a great advantage in speed up production with higher output and lower cost. It creates a smart factory environment with smart production, smart energy, smart engineering and smart transportation. Industry 4.0 aims to develop and upgrade production technologies by integrating the physical systems of the factory with cyber-physical systems, Internet of Things and cloud computing. The integrated framework helps to monitor human, machine, material movement and similar parameters and processes through real-time communication and enables smart conclusions (Jena, Mishra & Moharana, 2019).

It is possible to classify the opportunities of Industry 4.0 under six main headings. These are; production flexibility arising during the production of small batches, greater output capacity, speed of serial prototypes, higher product quality and less production rejection, lower setup costs and less error and machine downtimes, and improvement of customers' view of the product (Büchi Cugno & Castagnoli, 2020).

Modgil et al., (2020) have determined the advantages of Industry 4.0 in their studies. These are; innovation, effective globalization, optimum use of resources, seamless product flow, efficient continuous real-time monitoring, efficient energy consumption, autonomous control, greater flexibility to meet high-end last-minute changes, for every step in cloud storage safe and reliable backup system, detailed end-to-end product transparency in real-time. Mian et al., (2020) have stated the advantages of industry 4.0 as higher productivity, accelerated enterprise growth, better control and streamlining of processes, greater flexibility, sustainability development.

Some researchers acknowledge that Industry 4.0 can provide some opportunities for social and environmental sustainability beyond economic advantages (Stock & Seliger, 2016; Kiel et al., 2017; Brozzi et al., 2020). Brozzi et al. (2020) have investigated the advantages of Industry 4.0 applications in terms of sustainability. In the study, using a questionnaire, it has been investigated to what extent manufacturing companies consider Industry 4.0 as an advantage in terms of environmental and social sustainability? According to the results of the research, the advantages in implementing Industry 4.0 were; reduction of errors, management of logistics, time savings, lower physical stress of partners, reduction of costs, reduction of workforce, sustainability (lower environmental impact). As a result of the study, the evaluation of economic opportunities was superior to environmental and social opportunities.

2.2. Barriers of Industry 4.0 in Its Implementation

On the other side, the many advantages of Industry 4.0 technologies, there are some obstacles in their application. Barriers in the implementation of Industry 4.0 can be classified as lack of management support, financial constraints, resistance to change, legal problems, lack of expertise, lack of government policy and support, insufficient research and development practices, lack of infrastructure, lack of digital culture, poor quality data (Ghadge et al., 2020: 674).

Raj et al., (2020) have examined the barriers to the application of Industry 4.0 technologies in the production industry within the framework of both developed and developing economies. In the study, 15 barriers have been evaluated using Gray Relational Analysis (GRA) and DEMATEL methods. Barriers used in the research; high capital in Industry 4.0 application, lack of certainty about economic benefit, risk of a security breach, difficulty in value chain integration, irregularity, low-quality level of the desired technology, disruption in the existing business, lack of standards, regulations and certification forms, lack of infrastructure, difficulties in ensuring data quality, lack of digital skills, in-house digital culture and lack of training, ineffective change management, resistance to change and resource scarcity, as well as the absence of a digital strategy. As a result of

the study, "lack of a digital strategy as well as resource scarcity" emerges as the most important barrier in both developed and developing economies.

Da Silva et al., (2020) have expressed the barriers of Industry 4.0 in its implementation. These were; lack of government regulations and policies, the weak technological infrastructure of firms, confusion of technologies, lack of specialized and diversified suppliers, poor organizational management, lack of knowledge from a multidisciplinary perspective, lack of methodological processes for the adoption of the Industry 4.0 concept, firms and suppliers understanding of potential benefits and cooperation between organizations, internal resistance to organizational changes, lack of qualified workforce, new skills and training needs, financial uncertainties regarding return on investment, lack of financial infrastructure, data security.

Kumar, Singh & Kumar (2021) have defined some of the barriers in the application of Industry 4.0 as short-term corporate goals, insufficient legislation and controls, lack of skilled workforce, lack of awareness of Industry 4.0, lack of waste management and ineffective performance framework. In the study, 15 barriers have been evaluated using Analytic Hierarchy Process (AHP) and Elimination and Choice Expressing Reality (ELECTRE) methods. According to the results of the study, lack of funding for Industry 4.0 and insufficient strategy for integration of Industry 4.0 and circular economy have been determined as the main barriers.

3. Results and Discussion

According to the results of the study, the important advantages of Industry 4.0 in its application are; production flexibility, efficiency, quality improvement, smooth product flow, optimum use of resources, reduction of cost and errors, sustainability development, accelerated enterprise growth, time-saving, innovation and improvement in customer satisfaction. The most important barriers of Industry 4.0 are; legal problems, insufficient research and development practices, lack of infrastructure, lack of digital culture, resource scarcity, lack of government regulations and policies, poor quality data, the weak technological infrastructure of companies, poor organizational management, internal resistance to organizational changes, lack of qualified workforce, new skills and training needs, financial uncertainties regarding the return on investment, lack of financial infrastructure, data security, lack of funding, insufficient strategy for integration of Industry 4.0 and circular economy, lack of waste management, lack of awareness of Industry 4.0.

Developed and developing countries must make more effort to facilitate the applicability of Industry 4.0. When evaluated from this perspective, it is understood that companies should use new technologies together with Industry 4.0 to be successful in the sector. On the one hand, enterprises should develop strategies to meet the needs of qualified personnel in the technological components of Industry 4.0 such as cloud computing, artificial intelligence, machine learning. Moreover, it is understood that the integration of information, machine, human and technology is of great importance for the successful application of Industry 4.0.

Conclusion

Today, the many businesses want to apply technological and organizational innovation. Technological developments such as the Internet of Things, machine learning, simulation and cloud computing enable solutions for customer needs. The development of the industry is a process of complexity and agility integrated between man and machine. Industry 4.0 technologies ensure the improvement of product quality. In addition to the convenience, it provides in the application, Industry 4.0 brings several important difficulties to companies in terms of technological, organizational and management. Determining the advantages and barriers of Industry 4.0 in its implementation is very important for the sustainability of enterprises in the global competitive environment.

It is thought that this study will contribute to those who will conduct research on this subject and to the companies and organizations in the future. This study can serve as a guide for businesses to prepare for the barriers of Industry 4.0 in its implementation. Examination of barriers of Industry 4.0 in its implementation such as lack of financial infrastructure and lack of digital culture can be

considered as another research subject in the future. Determining the importance levels of the barriers of Industry 4.0 in its implementation by using multi-criteria decision-making methods may be another research subject to be in the future.

References

- Anderl, R. (2014). Industrie 4.0-advanced engineering of smart products and smart production. *In Proceedings of 19th International Seminar on High Technology*, Piracicaba/Brasil, October 9, 2014. 1-15.
- Balamaurugan, E., Flaih, L.R., Yuvaraj, D., Sangeetha K., Jayanthiladevi, A., & Kumar, T.S. (2019). Use Case of Artificial Intelligence in Machine Learning Manufacturing 4.0. *2019 International Conference on Computational Intelligence and Knowledge Economy (ICCIKE)*, Dubai, United Arab Emirates, 656-659. doi: 10.1109/ICCIKE47802.2019.9004327
- Bonilla, S.H., Silva, H.R.O., Silva, M.T., Gonçalves, R.F., & Sacomano, J.B. (2018). Industry 4.0 and Sustainability Implications: A Scenario-Based Analysis of the Impacts and Challenges. *Sustainability*, 10(10), 1-24. <https://doi.org/10.3390/su10103740>
- Brozzi, R., Forti, D., Rauch, E., & Matt, D.T. (2020). The Advantages of Industry 4.0 Applications for Sustainability: Results from a Sample of Manufacturing Companies. *Sustainability*, 12(9), 1-19. <https://doi.org/10.3390/su12093647>
- Büchi, G., Cugno, M., & Castagnoli, R. (2020). Smart factory performance and Industry 4.0. *Technological Forecasting & Social Change*, 150, 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2019.119790>
- Chalmeta, R., & Santos-deLeon, N.J. (2020) Sustainable Supply Chain in the Era of Industry 4.0 and Big Data: A Systematic Analysis of Literature and Research. *Sustainability*, 12(10), 1-24. <https://doi.org/10.3390/proceedings2019039022>
- Cioffi, R., Travaglioni, M., Piscitelli, G., Petrillo, A., & Felice, F.D. (2020) Artificial Intelligence and Machine Learning Applications in Smart Production: Progress, Trends, and Directions. *Sustainability*, 12(2), 1-26. <https://doi.org/10.3390/su12020492>
- Da Silva, V.L., Kovaleski, J.L., Pagani, R.N., De Matos Silva, J., & Corsi, A. (2020) Implementation of Industry 4.0 concept in companies: empirical evidences, *International Journal of Computer Integrated Manufacturing*, 33(4), 325-342. <https://doi.org/10.1080/0951192X.2019.1699258>
- Fatorachian, H., & Kazemi, H. (2020) Impact of Industry 4.0 on supply chain performance. *Production Planning & Control*, 1-19. DOI: 10.1080/09537287.2020.1712487
- Frazier, W.E. (2014) Metal Additive Manufacturing: A Review. *Journal of Materials Engineering and Performance*, 23, 1917-1928. <https://doi.org/10.1007/s11665-014-0958-z>
- Ghadge, A., Kara, M.E., Moradlou, H., & Goswami, M. (2020). The impact of Industry 4.0 implementation on supply chains. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 31(4), 669-685. DOI 10.1108/JMTM-10-2019-0368
- Ghobakhloo, M. (2020) Industry 4.0, digitization, and opportunities for sustainability. *Journal of Cleaner Production*, 252, 1-21. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.119869>
- Gulot, G., Nassimbeni, G., Orzes G., & Sartor, M. (2020) Behind the definition of Industry 4.0: Analysis and open questions. *International Journal of Production Economics*, 226, 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2020.107617>
- Jena, M.C., Mishra, S.K., & Moharana, H.S. (2020). Application of Industry 4.0 to enhance sustainable manufacturing. *Environmental Progress & Sustainable Energy*, 39(1), 1-11. <https://doi.org/10.1002/ep.13360>
- Khan, W.Z., Rehman, M.H., Zangoti, H.M., Afzal, M.K., Armi, N., & Salah, K. (2020) Industrial internet of things: Recent advances, enabling technologies and open challenges. *Computers and Electrical Engineering*, 81, 1-13. <https://doi.org/10.1016/j.compeleceng.2019.106522>
- Kiel, D., Müller, J.M., Arnold, C., & Voigt, K-I. (2017). Sustainable industrial value creation: Benefits and challenges of industry 4.0. *International Journal of Innovation Management*, 21(8), 1-34. <https://doi.org/10.1142/S1363919617400151>
-

-
- Kumar, P., Singh, R.K., & Kumar, V. (2021). Managing supply chains for sustainable operations in the era of industry 4.0 and circular economy: Analysis of barriers. *Resources, Conversation & Recycling*, 164, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2020.105215>
- Lee, J., Bagheri, B., & Kao, H.-A. (2015) A Cyber-Physical Systems architecture for Industry 4.0-based manufacturing systems. *Manufacturing Letters*, 3, 18-23. <https://doi.org/10.1016/j.mfglet.2014.12.001>
- Lu, Y. (2017) Industry 4.0: A survey on technologies, applications and open research issues. *Journal of Industrial Information Integration*, 6, 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.jii.2017.04.005>
- Mian, S.H., Salah, B., Ameen, W., Moiduddin, K., & Alkhalefeh, H. (2020). Adapting Universities for Sustainability Education in Industry 4.0: Channel of Challenges and Opportunities. *Sustainability*, 12(15), 1-31. <https://doi.org/10.3390/su12156100>
- Masood, T., & Egger, J. (2020) Adopting augmented reality in the age of industrial digitalisation. *Computers in Industry*, 115, 1-14. <https://doi.org/10.1016/j.compind.2019.07.002>
- Modgil, A., Saif, M., Nath, U., Jaiswal, A., & Srivinas, V. (2020) Application of Industry 4.0 in manufacturing. *EPR International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)*, 6(5), 98-104. DOI: 10.36713/epra2013
- Nardo, M., Forino, D., & Murino, T. (2020). The evolution of man-machine interaction: the role of human in Industry 4.0 paradigm. *Production & Manufacturing Research*, 8(1), 20-34. <https://doi.org/10.1080/21693277.2020.1737592>
- Olsen, T.L., & Tomlin, B. (2020) Industry 4.0: Opportunities and Challenges for Operations Management. *Manufacturing & Service Operations Management*, 22(1), 113-122. <https://doi.org/10.1287/msom.2019.0796>
- Osterrieder, P., Budde, L., & Friedli, T. (2020) The smart factory as a key construct of industry 4.0: A systematic literature review. *International Journal of Production Economics*, 221, 1-16. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2019.08.011>
- Oztemel, E., & Gursev, S. (2020) Literature review of Industry 4.0 and related technologies. *Journal of Intelligent Manufacturing*, 31, 127-182. <https://doi.org/10.1007/s10845-018-1433-8>
- Raj, A., Dwivedi, G., Sharma, A., Jabbour, A.B.L.S., & Rajak, S. (2020). Barriers to the adoption of industry 4.0 technologies in the manufacturing sector: An inter-country comparative perspective. *International Journal of Production Economics*, 224, 1-17. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2019.107546>
- Rosin, F., Forget, P., Lamouri, S., & Pellerin, R. (2020) Impacts of Industry 4.0 technologies on lean principles. *International Journal of Production Research*, 58(6), 1644-1661, DOI: 10.1080/00207543.2019.1672902
- Shafiq, S.I., Sanin, C., & Szczerbicki, E. (2020) Knowledge based virtual modeling and simulation of manufacturing processes for Industry 4.0. *Cybernetics and Systems*, 51(2), 84-102, <https://doi.org/10.1080/01969722.2019.1705546>
- Silveira, F.D., Neto, I.R., Santos, B.M.D., Gasparetto, R.M.D.O., Machado, F.M. Rodrigues, P.C.C. & Amaral, F.G. (2021). Industry 4.0 perspectives in the health sector in Brazil. *Independent Journal of Management & Production (IJM&P)*, 12(1), 1-14. DOI: 10.14807/ijmp.v12i1.1289
- Soylu, A. (2018) Industry 4.0 and new approaches to entrepreneurship. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*, 32, 43-57. DOI: 10.30794/pausbed.424955
- Stock, T., & Seliger, G. (2016) Opportunities of Sustainable Manufacturing in Industry 4.0. *Procedia CIRP*, 40, 536-541. <https://doi.org/10.1016/j.procir.2016.01.129>
- Şekkelî, H., & Bakan, İ. (2018) By the effect of the Industry 4.0 on Logistics 4.0. *Journal of Life Economics*, 5(2), 17-36. DOI: 10.15637/jlecon.247
- Tehci, A., & Ersoy, Y. (2020) Industry 4.0: New Approaches in Production Management and Marketing. *Advanced Manufacturing: Progress, Trends and Challenges*, Ed. Mohammed Arezki Mellal, Nova Science Publisher. ISBN: 978-1-53618-870-7.
-

**Kurumsal Yönetim Uygulamaları ile Finansal Performans
İlişkisi: BİST- Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma**

The Relationship between Corporate Governance Practices and Financial
Performance: A Research in the BIST- Banking Sector

Öz

Bu araştırmanın amacı, kurumsal yönetim uygulamalarının bankaların finansal performansı üzerindeki etkisini tespit etmektir. Araştırmada 2010-2020 yılları arasında Borsa İstanbul A.Ş.'de kesintisiz işlem gören 11 bankanın verileri kullanılmıştır. Kurumsal yönetim göstergeleri olarak; yönetim kurulu büyüklüğü, bağımsız yönetim kurulu üye oranı, kadın yönetim kurulu üye oranı, yabancı yönetim kurulu üye oranı, denetim kurulu üye oranı, en büyük hissedar pay oranı, en büyük üç hissedar pay oranı, halka açıklık oranı ve CEO İkiliği oranları kullanılmıştır. Finansal performans göstergesi olarak ise; aktif karlılığı, öz sermaye karlılığı ve Tobin q oranları kullanılmıştır. Araştırmada ekonometrik ölçüm için IBM destekli ve 64 bit işlemcili Eviews 9.0 programı aracılığıyla panel veri yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda yabancı yönetim kurulu oranı ile aktif karlılığı ve öz sermaye karlılığı arasında negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan analizler sonucunda yönetin kurulu büyüklüğünü temsil eden değişken ile ortalama varlık karlılığı değişkeni arasında da anlamlı herhangi bir ilişki olmadığı saptanmıştır.

Abstract

This research aims to determine the effect of corporate governance practices on the financial performance of banks. As research material, the data of 11 banks that were continuously traded in Borsa İstanbul A.Ş. between 2010-2020 were used. The corporate governance indicators used are the size of the board of directors, the ratio of independent members of the board of directors, the ratio of female board members, the ratio of foreign directors, the ratio of supervisory board members, the ratio of the largest shareholder, the share of the largest three shareholders, the free float ratio and the CEO Binary ratios. Return on assets, return on equity and Tobin q ratios were used as financial performance indicators. In the research, panel data method was used for econometric measurement with IBM supported and 64-bit processor Eviews 9.0 program. As a result of the analysis, a negative and significant relationship was determined between the ratio of foreign board members and return on assets and return on equity. Again, within the scope of the analysis results, it was determined that there was no significant relationship between the variable representing the size of the board of directors and the average return on assets.

Giriş

Küreselleşen dünya, finans sektöründe değişime ve çeşitli yeniliklere yol açarken, finansal sistem içerisinde aracılık rolü bakımından önemli bir paya sahip olan bankalar açısından yeni uygulamaları zorunlu kılmıştır. Kurumsal yönetim, bu uygulamalar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenledir ki kurumsal yönetim, hem birçok araştırma ve akademik yazının konusunu oluşturmuş ve bu yolla söz konusu uygulamanın önemi vurgulanmıştır, hem de finans kuruluşları nezdinde önemi gün geçtikçe artan bir uygulama haline gelmiştir. Kurumsal yönetim uygulamaları hissedarlar ile yöneticiler arasında ortak bir amacı ifade etmektedir. Bu amaç

Esra Taşşümer

Yüksek Lisans Öğrencisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bankacılık ve Finans ABD, Çankırı, Türkiye,
tassumeresra@gmail.com,
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-2418-4521>

Selim Cengiz

Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF, Finans ve Bankacılık Bölümü, Çankırı, Türkiye, scengiz@karatekin.edu.tr,
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-2013-9590>

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makale

Anahtar Kelimeler

Panel Veri Analizi, Kurumsal Yönetim, Finansal Performans, Yönetim Kurulu Yapısı,

Keywords

Panel Data Analysis, Corporate Governance, Financial Performance, Board Structure,

JEL Codes: G21, G23, G34

Bilgilendirme

Bu çalışma, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanan "Kurumsal Yönetim Uygulamaları ile Finansal Performans İlişkisi: BİST- Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma" adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezden türetilmiştir.

Submitted: 08 / 06 / 2022

Accepted: 15 / 08 / 2022

doğrultusunda banka, pay sahiplerinin ve diğer menfaat sahibi kişilerin haklarını koruyarak banka yönetiminde şeffaflığın sağlanmasını ve menfaat sahiplerinin çıkarlarının korunmasını istemektedir.

Bilindiği gibi bankacılık sektörü finans sistemi içerisinde faaliyet gösteren diğer kuruluşlara kıyasla finansal kaynakların dağılımında kritik bir öneme sahiptir. Bu yönüyle ülkenin ekonomik anlamda büyümesi ve gelişmesinde bankaların merkezi bir role sahip olduğu ifade edilebilir. Elbette ki bankaların bu işlevi aynı zamanda iyi yönetilmeleri ihtiyacını da doğuran bir husustur. Bankaların iyi ve etkin şekilde yönetilebilmeleri ise ancak kurumsal yönetim uygulamaları ile mümkündür. Zira bankalarda etkin kurumsal yönetim uygulamalarına yeterince önem verilmemesi hem tüm finansal sistemi hem de toplumun geneline istenmeyen sonuçlarla karşı karşıya bırakacaktır. Finans sektöründe kurumsal yönetim uygulamaları, banka içerisindeki faaliyetlerin üst düzey yöneticiler ve yönetim kurulu gibi yönetimlerce idare edildiği bir oluşumu ifade etmektedir. Tüm dünyada bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan ve süreklilik arz eden dönüşüm uluslararası ticaretin önündeki engelleri kaldırarak ülkeler arasındaki ticaretin gelişmesine ortam hazırlamaktadır. Bununla birlikte gerek ülke içinde gerekse de ülkeler arasında finansal kuruluşların rekabetinin yoğunlaştığı gözlenmektedir. Konuya küresel krizler perspektifinden bakıldığında ise küresel krizlerin piyasalar arasındaki bulaşıcılığı ve sektörler üzerindeki hızlı etkisi bankaların finansal performanslarını iyileştirmeleri ihtiyacını doğurmaktadır. Bu ihtiyacın karşılanması ise kurumsal yönetimdeki başarıyla yakından ilişkilidir. Buna bağlı olarak yatırımcıların şirketlerin finansal performansı kadar kurumsal yönetim uygulamalarındaki etkinliği de göz önünde bulundurması gerekmektedir. Bu nedenle banka yönetimlerinde ve devletin yasal mevzuatlarının da yeni yönetim ilkelerine göre gözden geçirilerek güncellenmesi gündeme gelmiştir. Bu amaçla çalışmada kurumsal yönetim uygulamaların bankaların finansal performansına olan etkisi araştırılmıştır. Çalışmada, Borsa İstanbul'da (BİST) 2010-2020 yılları arasında kesintisiz işlem gören on bir banka ele alınarak incelenmiştir. Çalışmada kurumsal yönetim göstergeleri ve finansal performans göstergeleri olarak belirlenen değişkenlerin oranları analize tabi tutulmuştur. Analiz sonuçlarına göre genel bir değerlendirme yapılmıştır. Böylece, Türkiye'de kurumsal yönetim uygulamalarının bankaların finansal performanslarına olan etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. Araştırmanın Metodolojisi

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Türkiye'de bankacılık sisteminin verimli ve etkin bir şekilde çalışması, finansal ve ekonomik gelişme bakımından önemlidir. Bu kapsamda bankacılık sektörü, finansal sektörlerden farklı olarak da kaynak dağılımına yön vermekte ve finansal aracılık görevini yerine getirmektedir. Bankacılık sektörü Türkiye'nin gelişmesinde çok önemli bir aktördür. Dolayısıyla bankacılık sektöründe yaşanabilecek bir olumsuzluk, ekonomide büyük etkiler yaratmakta ve işsizlik oranlarının artmasına yol açabilmektedir. Bankaların ekonomide çok önemli işleve sahip olmaları nedeniyle etkin bir şekilde yönetilmeleri gerekmektedir. Bankaların etkin bir şekilde yönetilmeleri, ancak etkili bir kurumsal yönetim sistemiyle olabilmektedir. Kurumsal yönetim, birincil dereceden hissedarları, menfaat sahiplerini ve yönetim kurulu ile etkileşim içerisinde olup arka planda ise toplum, kültür ve ekonomik sistemi etkilemektedir. Ayrıca bankalarda etkin olmayan veya zayıf olan bir kurumsal yönetim, bankaların iflasına neden olmakta ve bunun sonucunda da ülkede finansal istikrarın bozulmasına yol açmaktadır. Etkin olmayan kurumsal yönetimin piyasada güvensizliğe yol açması, bankalardan mevduatların çekilmesine ve likidite gibi birçok sorun sonrası bankaların varlıklarını yönetememelerine neden olabilir. Ayrıca Finansal tüketicilerde oluşacak güvensizlik finansal sistemin bütününe olumsuz yansırabilir. Bireylerin bankacılık sistemine güven duymaması finansal sistemin etkinliğini ve verimliliğini de bozmaktadır. Görüldüğü gibi etkin olmayan bir kurumsal yönetim bankalarda da finansal istikrarsızlığa neden olabilmektedir. Dolayısıyla kurumsal yönetim uygulamalarındaki asıl amaç hem banka performansını arttırmak hem de bankanın istikrarlı bir şekilde büyümesini ve yüksek karlılık sağlanmasını amaçlamaktadır. Bu nedenle çalışmanın amacı; BİST'te kesintisiz işlem gören bankaların finansal performansı ile kurumsal yönetim uygulamaları

arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Finansal performans ve kurumsal yönetim uygulamaları arasındaki ilişkiyi ele alan ulusal ve uluslararası alanlarda birçok akademik çalışma mevcuttur. Ancak Türkiye örneğinde güncel verilerle kurumsal yönetim değişkenlerinin hepsinin tek bir çalışmada incelenmesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca bu çalışmadan elde edilecek sonuçlar, SPK, BDDK, kamu ve düzenleyici kuruluşlar, banka yöneticilerine ve bundan sonra yapılacak akademik çalışmalara yol gösterici olması açısından önemlidir.

1.2. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırmada, 2010-2020 yıllarında BİST'te faaliyet gösteren bankaların verileri kullanılmıştır. Bankaların 2010-2020 yılları arasındaki verilerinden yararlanılması araştırmanın sınırını oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında alınan dönemin güncel olması, analizin sağlıklı ve geniş kapsamlı yapılabilmesi için son 11 yılın verileri kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada dikkate alınan dönemin 2010 yılı ve sonrasında alınmasının en önemli sebebi uluslararası finansal krizin etkilerinin minimize edilmesidir. Araştırmanı diğer bir önemli sınırlılığı ise; BİST'te kesintisiz olarak işlem gören 11 bankadan oluşmasıdır. BİST'te kesintisiz işlem gören bankaların alınmasının temel sebebi BİST'te yer alan bankaların SPK'nın mevzuatlarına ve yönetmeliklerine tabi tutulması ile SPK mevzuatı gereğince kurumsal yönetim ilkelerine uyum zorunluluğunun bulunmasıdır. BİST'te işlem gören bütün bankaların çalışmada yer almaması çalışmanın önemli bir kısıtıdır. Çalışmada yatırım ve kalkınma bankalarının hariç tutulmasının nedeni, söz konusu bu bankaların finansal yapılarının ve hizmet alanlarının farklı olmasında kaynaklanmaktadır. Bankaların ekonomide fazla ağırlığa sahip olmasına istinaden BİST'te işlem gören bankaların sayısal olarak az olduğu da görülmektedir. Çalışmanın veri seti, literatür kapsamında belirlenen değişkenlerin temelinde, 2020 yılında BİST'te işlem gören bankaların 2010-2020 dönemindeki yıllık verilerinden oluşturulmuştur. Bu veriler, TBB ve Bankaların kendi web sitesinden elde edilmiştir. BİST'te işlem gören bankalar çalışmanın örnekleme olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örnekleme belirlenirken;

- BİST'te işlem gören bankalar,
- BİST'te 2010-2020 yılları arası kesintisiz olarak işlem gören bankalar,
- 2010-2020 yılları arası ve 11 bankanın verilerinin bulunabilir olması dikkate alınmıştır.

2010-2020 yılları arasında BİST'te işlem gören 11 banka ile örneklem oluşturulmuştur. Finansal performans alanında yapılan araştırmalarda 5 yıl ve üzeri bir zaman aralığının, daha sağlıklı ve doğru olacağından finansal performansın hesaplanmasında 2010-2020 yılları arası ele alınmıştır. Çalışmada 11 yıllık dönem analiz edilerek 121 adet gözlem sayısına ulaşılmıştır. Bu kapsamda araştırmaya dâhil olan bankalar aşağıda Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Analiz Kapsamında Yer Alan Bankalar

SIRA	BİST KODU	BANKA UNVANI
1	AKBNK	Akbank T.A.Ş.
2	ALBRK	Albaraka Türk Katılım A.Ş.
3	DENIZ	Denizbank A.Ş.
4	FIN	QNB Finansbank
5	GARAN	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.
6	HALKB	Türkiye Halk Bankası A.Ş.
7	ICBCT	ICBC Turkey Bank A.Ş.
8	ISATR	Türkiye İş Bankası A.Ş.
9	SEK	Şekerbank A.Ş.
10	TVB	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.
11	YKB	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.

1.3. Araştırmanın Veri Seti ve Yöntemi

Araştırmada, 2010-2020 yıllarında BİST’te faaliyet gösteren bankaların finansal performans ve kurumsal yönetim uygulamaları arasındaki ilişkinin incelenmesi kapsamında panel veri analizi kullanılmıştır. Analiz kapsamında üç adet bağımlı ve dokuz adet bağımsız değişken belirlenmiştir.

1.4. Araştırmada Kullanılan Değişkenler

Çalışmada üç adet finansal performans göstergesi olarak: Aktif Karlılığı, Öz sermaye Karlılığı ve Tobin Q oranı kullanılmıştır. Çalışmada dokuz adette kurumsal yönetim göstergesi olarak: Yönetim Kurulu Büyüklüğü, Bağımsız Yönetim Kurulu Üye Oranı, Kadın Yönetim Kurulu Üye Oranı, Yabancı Yönetim Kurulu Üye Oranı, Denetim Kurulu Üye Oranı, En Büyük Hissedar Pay Oranı, En Büyük Üç Hissedar Pay Oranı, Halka Açıklık Oranı ve CEO İkiliği oranı kullanılmıştır. Finansal performansı etkileyebilecek finansal oran ise kontrol değişken olarak eklenmiştir. Kontrol değişken olarak, Sermaye Yeterlilik Oranı ele alınmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler: Yıldırım (2007), Turan ve Bayyurt (2013), Beycan (2013), Al-Amarnah (2014), Acaravcı vd. (2015), Erdoğan ve Demir (2015), Belhaj ve Mateus (2016), Atılgan (2017), Figankaplan (2019) ve Topçu (2020)’nun çalışmalarından yararlanılarak oluşturulmuştur. Çalışmada etkili sonuçlar elde edebilmek için finansal performansı negatif ve pozitif yönde etkileyen değişkenler kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada kullanılan değişkenler literatürde en sık kullanılan değişkenlerdir. Söz konusu değişkenler aşağıda açıklanmıştır.

1.4.1. Bağımlı Değişkenler

Bankaların finansal performans ölçümü yapılırken bilanço ve gelir tabloları dikkate alınır. Bu tablolar yoluyla bankanın sahip olduğu varlıklar ile gelir ve giderlerinden mali tablo oluşturulur. Bankanın kullandığı kaynakları, sundukları ürün ve hizmetleri ve bunların sonucunda oluşan gelir-gider sonuçlarını takip etmesi, düzenli olarak veri toplanması, toplanan verilerin analiz edilip yorumlanması ve raporlanması bankanın performanslarının değerlendirilmesi için gereklidir. Bankaların performanslarının hesaplanması ve ölçülmesi zor bir süreçtir. Dolayısıyla etkin bir performans ölçümü için etkin performans ölçüm sistemi gerekmektedir. Söz konusu açıklamalardan hareketle çalışmanın uygulama kısmında bağımlı değişken olarak “aktif karlılığı, öz sermaye karlılığı ve tobin q” oranı kullanılmış olup her bir değişken alt başlıklar halinde açıklanmıştır.

1.4.1.1. Aktif Karlılığı

Aktif karlılığı, bankaların finansal tablolarından yararlanılarak dönem net karının işletmenin toplam aktiflerine bölünmesiyle hesaplanan varlık getirisidir. Bu oran, bankaların yönetimde ne kadar etkin olduğunu ve kârlılığını göstermektedir. Aktif karlılığında işletmelerin 1 TL’lik varlık başına düşen kâr miktarı hesaplanmaktadır. Aktif karlılığın yüksek olması, bankaların varlıklarının verimli kullanıldığı ve kar yaratma noktasında etkinliği artırdığı düşüncesinden hareketle aktif karlılığın yüksek olması beklenmektedir. Literatürde finansal performans ölçümünde aktif karlılığı sıklıkla kullanılmaktadır (Tanrıöver vd., 2005; Tunay ve Silpar, 2006; Yıldırım, 2007; Andres ve Vallelado, 2008; Aygün vd., 2010; Beycan, 2013; Ege vd., 2013; Turan ve Bayyurt, 2013; Acaravcı vd., 2015; Say, 2019). Aktif karlılığı oranının hesaplanma yöntemi aşağıda gösterilmiştir;

$$\text{Aktif Karlılığı (ROA)} = \text{Dönem Net Karı} / \text{Aktif Toplamı}$$

1.4.1.2. Öz Sermaye Karlılığı

Öz sermaye, banka ortaklarının kuruluş aşamasında koydukları sermaye ile dağıtılmayan karlarla karşılanan bilanço kalemidir. Öz sermaye karlılığı ise, bankaya ortak olanların işletmeye ne ölçüde sermaye koyabildikleri ve koydukları bu sermaye üzerinden ne kadar kar elde edebilecekleridir. Başka bir tanımlama da ise firmanın 1 TL’lik öz sermayesinin cari dönemde % kaç getiri elde ettiğidir. Banka kurulurken ortakların bankaya koymuş oldukları sermayenin her birimini karşılayan karlılığı ifade eder. Literatürde finansal performans ölçütü öz sermaye karlılığı sıklıkla kullanılmaktadır (Tanrıöver vd., 2005; Yıldırım, 2007; Andres ve Vallelado, 2008; Kim ve Rasiah, 2010; Şengül vd., 2011; Doğan, 2013; Beycan, 2013; Turan ve Bayyurt, 2013; Aghabaki, 2014; Say, 2019). Öz sermaye karlılığı oranının hesaplanma yöntemi aşağıda gösterilmiştir;

$$\text{Öz sermaye Karlılığı (ROE)} = \text{Dönem Net Karı} / \text{Özkaynaklar Toplamı}$$

1.4.1.3. Tobin Q Oranı

1969 yılında ilk olarak James Tobin tarafından hesaplanmıştır. Tobin q oranı şirket yönetimi tarafından oluşturulmuş gerçek değer ölçüsüdür. Bu oranın yüksek çıkması şirket değerinin de yüksek olduğunun göstergesidir. "Tobin q oranı 1 ise ve rakip şirketlerin tobin q oranından daha büyük ise şirketin benzer şirketlere göre daha fazla kar elde etme imkânı" bulunmaktadır (Yıldırım, 2007, s. 106). Literatürde finansal performans ölçümünde piyasa esaslı Tobin q oranı sıklıkla kullanılmaktadır (Aygün ve İç, 2010; Yıldız ve Doğan, 2012; Aghabaki, 2014; Moldasheva, 2015; Acaravcı vd., 2015; Bertinetti, 2016; Tükenmez vd., 2017; Figankaplan, 2019). Tobin Q oranı farklı oranlarla da hesaplanabilmektedir. Bu çalışmada bankanın piyasa değeri ile defter değerine bölünmesiyle hesaplanmıştır. Tobin Q oranını yaklaşık olarak aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır.

$$\text{Tobin Q Oranı} = \text{Piyasa Değeri} / \text{Defter Değeri}$$

1.4.2. Bağımsız Değişkenler

Çalışmada bağımsız değişken olarak finansal performans üzerinde etkisi olduğu varsayılan kurumsal yönetim göstergeleri ele alınmıştır. Bu değişkenler bankaların yapısı ve işleyişi de göz önünde bulundurularak, bankanın yönetiminde etkin rol üstlenen: "yönetim kurulu büyüklüğü, bağımsız yönetim kurulu üye oranı, kadın yönetim kurulu üye oranı, yabancı yönetim kurulu üye oranı, CEO ikiliği, denetim kurulu üye oranı, en büyük hissedar pay oranı, en büyük üç hissedar pay oranı ve bankanın bir diğer önemli kurumsal yönetim göstergesi olarak kullanılan halka açıklık oranından" yararlanılarak oluşturulmuş olup alt başlıklar halinde açıklanmıştır.

1.4.2.1. Yönetim Kurulu Büyüklüğü

Yönetim kurulları, bankaların en önemli yönetim mekanizmalarından veya organlarından birisidir. Yönetim kurulu, yönetim organı olarak banka adına stratejik kararlar alarak alınan kararları yürütmekle görevlidir. Yönetim kurulunun önemli görevlerinde birisi de hissedarları bankada temsil etmektir. Dolayısıyla esas sözleşme kapsamında hissedarların yetkilerini ve sorumluluklarını üstlenmekte ve bankayı hissedarlar adına temsil etmektedir. Bankacılık Kanuna göre bankalarda yönetim kurulu üyelerinin en az 5 üyeden oluşması gerekmektedir. Yönetim kurulu, bankalarda stratejik kararlar alma noktasında merkezi bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle yönetim kurulu üye sayısı finansal performans göstergesi olarak önemli bir bağımsız değişkendir. Literatürde yönetim kurulu üye sayısı sıklıkla kullanılmaktadır (Andres ve Valledado, 2008; Şengül vd., 2011; Beycan 2013; Turan ve Bayyurt, 2013; Al- Amarneh, 2013). Yönetim kurulu büyüklüğü hesaplanmasında, şirketlerin yönetim kurulu üye sayısı ele alınmıştır.

$$\text{Yönetim Kurulu Büyüklüğü (YKB)} = \text{Yönetim Kurulu Üye Sayısı ele alınmıştır.}$$

1.4.2.2. Bağımsız Yönetim Kurulu Üye Oranı

Bağımsız yöneticiler, bankaları gözlemleyerek piyasalara izlenim vermekte ve buna istinaden fon arz edenler bankanın daha çok kredi imkânına sahip olduğunu düşündürmektedir. Böylece borç finansman yoluyla uzun dönemde de fonların arzını artırmak banka için daha kolay olabilmektedir. Literatürde yönetim kurulu üye oranı sıklıkla kullanılmaktadır (Moldasheva, 2015; Aygün ve Sayın, 2016; Kurt vd., 2017; Atılğan, 2017; Topçu, 2020). Bağımsız yönetim kurulu üye oranının hesaplanma yöntemi aşağıda gösterilmiştir;

$$\text{Bağımsız YK Üye Oranı (BYKÜO)} = \text{Bağımsız YK Üye Say.} / \text{Top. YK Üye Say.}$$

1.4.2.3. Kadın Yönetim Kurulu Üye Oranı

Bankalarda kadın yönetim kurulu üyelerinin finansal performansına olan etkisi incelendiğinde, pozitif bir katkı sağladığı ve kadın yönetim kurulunun işlevselliğini de ortaya koyması, yönetim kurulunda kadın bulundurmayan bankaların yönetim kurulunda daha fazla sayıda kadın yönetim kurulu üyesi bulundurmasında teşvik niteliğinde olacaktır. Ayrıca yönetim kurulunda kadın üyelerinin de olması yönetim kurulunun daha bağımsız hale getirecektir ve kaynaklardaki çeşitliliğinin artırılmasını da ekileceğinden finansal performansı olumlu etkileyeceği beklenmektedir. Literatürde kadın yönetim kurulu üye oranı sıklıkla kullanılmaktadır (Menteş, 2011; Ocak, 2013; Karayel ve Doğan, 2014; Belhaj ve Mateus, 2016; Atılğan, 2017; Topçu, 2020). Kadın yönetim kurulu üye oranı hesaplanma yöntemi aşağıda gösterilmiştir;

$$\text{Kadın YK Üye Oranı (KYKÜO)} = \text{Kadın YK Üye Sayısı} / \text{Top. YK Üye Sayısı}$$

1.4.2.4. Yabancı Yönetim Kurulu Üye Oranı

Yabancı yatırımcılar, kendi ülkeleri dışında yaptıkları yatırımlarda uzun vadeli yatırımlar yapmak için güvenilirlik unsurunu ön planda tutmalıdırlar. Bu nedenle yatırım yapılmadan önce hangi haklara sahip oldukları ve yabancı yatırımcılar bu hakların sınırlarını bilmek istemektedirler. Literatürde yabancı yönetim kurulu üye oranı sıklıkla kullanılmaktadır (Oxelheim ve Randøy 2003; Bayrakdaroğlu, 2010; Masulis vd., 2012; Turan ve Bayyurt, 2013; Aytekin ve Sönmez, 2016; Doğan ve Topal, 2016). Yabancı yönetim kurulu üye oranının hesaplanma yöntemi aşağıda gösterilmiştir;

$$\text{Yabancı YK Üye Oranı (YYKÜO)} = \text{Yabancı YK Üye Sayısı} / \text{Top. YK Üye Sayısı}$$

1.4.2.5. Denetim Kurulu Üye Oranı

5411 sayılı Bankacılık Kanun'a göre bankaların denetim ve gözetim faaliyetlerinin yerine getirilmesi amacıyla denetim komitesi oluşturmak zorunlu hale getirilmiştir. Bankacılık kanununun 24. maddesine göre bankalar denetim komitesinde en az iki üye bulundurmak zorundadırlar. Literatürde kurumsal yönetim ölçeği olarak kullanılmaktadır (Turan ve Bayyurt, 2013; Ekşi, 2014; Tuna, 2016; Özçelik, 2018). Denetim kurulu üye oranının hesaplanma yöntemi aşağıda gösterilmiştir;

$$\text{Denetim Kurulu Üye Oranı (DENETİM)} = \text{Denetim YK sayısı} / \text{Toplam YK sayısı}$$

1.4.2.6. En Büyük Hissedar Pay Oranı

Öz sermaye kısaca, işletme sahiplerinin şirketteki payına denir. Bir işletmenin öz sermayesi işletme kurulurken iştiraklerin başlangıçta veya daha sonradan sermaye artırımını yapılırken işletmeye koydukları sermaye ile kârların işlemeye bırakılması yoluyla işletmenin sağladığı oto finansmandan oluşmaktadır. Buna ilave olarak, banka kurulurken ortakların koydukları öz sermayeye en fazla katkıyı sağlayan hissedarı ifade etmektedir. Literatürde en büyük hissedar pay oranı sıklıkla kullanılmaktadır (Gençtürk ve Usul 2003; Maury ve Pajuste, 2005; Yıldırım, 2007; Yıldırım ve Demirelli, 2009; Bayrakdaroğlu, 2010; Beycan, 2013; Turan ve Bayyurt 2013; Aytekin ve İbiş, 2014; Acaravcı, 2015). En büyük hissedarın pay oranının hesaplanma yöntemi aşağıda gösterilmiştir;

$$\text{En Büyük Hissedarın Pay Oranı (EBHO)} = \text{En Büyük Hissedarın Sermaye Tutarı} / \text{Toplam Öz sermaye}$$

1.4.2.7. En Büyük Üç Hissedar Pay Oranı

Büyük üç hissedarın payları oranı, bankanın öz sermayesine en fazla katkı sağlayan üç hissedarın bankaya koyduğu sermayeyi ifade eder. Literatürde daha önce yapılan çalışmaların önemli bir kısmında bağımsız değişken olarak kullanılmıştır (Yıldırım, 2007; Bayrakdaroğlu, 2010; Beycan, 2013; Aytekin ve İbiş, 2014; Acaravcı vd., 2015). En büyük üç hissedar pay oranının hesaplanma yöntemi aşağıda gösterilmiştir;

$$\text{En Büyük Üç Hissedar Pay Oranı (EB3HO)} = \text{En Büyük Üç Hissedarın Ser. Tut.} / \text{Toplam Öz sermaye}$$

1.4.2.8. Halka Açıklık Oranı

İşletmelerin halka açıklık oranı'nda artış olması kamuya bilgi verme sorumluluğunu artacağından işletmelerin daha açık olması işletmenin finansal performansına olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmada halka açıklık oranının finansal performans üzerindeki etkileri ortaya koyulmaktadır. Dolayısıyla halka açıklık oranının da bankaların finansal performans üzerinde etkisi incelenmiştir. Literatürde kurumsal yönetim göstergesi olarak sıklıkla kullanılan çalışmalar (Yıldırım, 2007; Beycan, 2013; Turan ve Bayyurt, 2013; Acaravcı vd., 2015; Aytekin ve Sönmez, 2016; Kurt vd., 2017; Figankaplan, 2019). Halka açıklık oranı hesaplanma yöntemi aşağıda gösterilmiştir;

$$\text{Halka Açıklık Oranı (HAO)} = \text{Halka Açık Sermaye} / \text{Toplam Öz sermaye}$$

1.4.2.9. CEO İkiligi

CEO İkiligi; bir işletmenin CEO'su diğer bir ifadeyle işletmenin genel müdürü de yönetim kurulunda üyelik yapıyorsa CEO ikiligi problemi yani aracılık problemi ortaya çıkabilmektedir. CEO'nun şirket üzerinde sahip olduğu kontrol yetkisi, sonradan yönetsel çıkarıcı bir davranışa neden olabilmektedir. Bu çalışmada CEO ikiligi bağımsız değişken olarak kullanılmıştır ve finansal performans ile arasındaki ilişkinin negatif çıkması beklenmektedir. Bu değişken kukla değişken olarak kullanılmıştır. Eğer bir bankanın genel müdürü aynı anda o bankanın "Yönetim Kurulu üyesi ise 1, üyesi değilse 0 verilmiştir". Kurumsal yönetim göstergesi olarak literatürde kullanılan

çalışmalar (Aygün ve İç, 2010; Ersoy vd., 2011; Yıldız ve Doğan, 2012; Chaarani, 2014; Al-Amarneh, 2013; Aygün ve Sayın, 2016; Kurt vd., 2017). CEO ikiliği hesaplanma yöntemi aşağıda gösterilmiştir.

Bankanın CEO'su aynı zamanda Yönetim Kurulu üyesi ise 1, üyesi değilse 0 verilmiştir.

1.4.3. Kontrol Değişkeni

1.4.3.1. Sermaye Yeterlilik Oranı

Bu oran, bankaların finansal açıdan dayanıklılığını gösteren bir orandır. Bu oran, bankalarda yaşanabilecek olumsuz faaliyetlerin bankaların riskliliğini arttırmakta ve sermaye noksanlığından dolayı sıkıntı yaşayabilmelerine neden olabilmektedir. Sermaye yeterlilik oranının olabildiğince yüksek çıkması istenilmektedir. Çünkü bu oranın yüksek çıkması, bankanın riskliliğini düşüğünün ve kalitesinin arttığının göstergesidir. Her bankanın faaliyet raporlarında bu oran açıklanmaktadır. Kurumsal yönetim uygulamaları ve finansal performans arasındaki ilişkiyi ele alan birçok çalışmada bu oran kullanılmaktadır (Vergili, 2017; Alzoubi, 2018; Güler, 2019; Kayran ve Kıyılar, 2021; Kevser, 2021). Sermaye yeterlilik oranının hesaplanma yöntemi aşağıda gösterilmiştir.

$$\text{Sermaye Yeterlilik Oranı (SYR)} = \frac{\text{Özkaynaklar}}{\text{Kredi Riskine Esas Tutar} + \text{Piyasa Riskine Esas Tutar} + \text{Operasyonel Riskine Esas Tutar}}$$

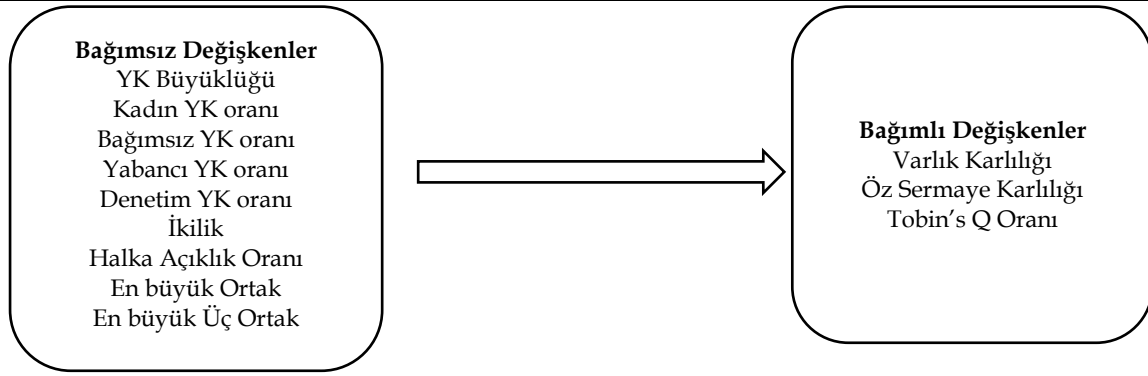
Tablo 2'de araştırmada kullanılan değişkenlerin hesaplanmaları ve kodları gösterilmiştir.

Tablo 2. Araştırmada Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Açıklamalar	Sembol
Bağımlı Değişkenler		
Varlık Karlılığı	Net Kar/Toplam Varlıklar	ROA
Öz Sermaye Karlılığı	Net Kar/Toplam Öz sermaye	ROE
Tobin's q Oranı	Piyasa Değeri/Defter Değeri	TOBIN
Bağımsız Değişkenler		
YK Büyüklüğü	Bankaların YK üye sayısıdır.	YKB
Kadın YK oranı	Kadın YK sayısı/Toplam YK sayısı	KADIN
Bağımsız YK oranı	Bağımsız YK sayısı/Toplam YK sayısı	BAGIM
Yabancı YK oranı	Yabancı YK sayısı/Toplam YK sayısı	YABANCI
Denetim YK oranı	Denetim YK sayısı/Toplam YK sayısı	DENETIM
İKİLİK	Genel müdürün yönetim kurulu üyesi olma durumu (0-1)	DUALİTY
Halka Açıklık Oranı	Halka açık hisse senedi/Toplam hisse senedi	HAO
En büyük Ortak	En Büyük Ortağın Sermaye Tutarı / Toplam Sermaye	BUYUK
En büyük Üç Ortak	En Büyük Üç Ortağın Sermaye Tutarı / Toplam Sermaye	BUYUK3
Kaldıraç Oranı		
Borç Seviyesi	Toplam Borçlar/Toplam Varlıklar	SERM

1.5. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Literatürde yapılan incelemeler neticesinde araştırmanın amacı ve değişkenleri esas alınarak araştırmanın modeli ve hipotezleri oluşturulmuştur. Kurumsal yönetim uygulamalarının bankaların finansal performansı üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik Şekil 1'de araştırmanın modeli geliştirilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Model 1: $(ROA)_{it} = \beta_{it} + \beta_2 (YKB_{it}) + \beta_3 (KADIN_{it}) + \beta_4 (BAGIM_{it}) + \beta_5 (YABANCI_{it}) + \beta_6 (DENETIM_{it}) + \beta_7 (DUALITY_{it}) + \beta_8 (HAO_{it}) + \beta_9 (BUYUK_{it}) + \beta_{10} (BUYUK3_{it}) + \beta_{11} (SERM_{it}) + e_{it}$

Model 2: $(ROE)_{it} = \beta_{it} + \beta_2 (YKB_{it}) + \beta_3 (KADIN_{it}) + \beta_4 (BAGIM_{it}) + \beta_5 (YABANCI_{it}) + \beta_6 (DENETIM_{it}) + \beta_7 (DUALITY_{it}) + \beta_8 (HAO_{it}) + \beta_9 (BUYUK_{it}) + \beta_{10} (BUYUK3_{it}) + \beta_{11} (SERM_{it}) + e_{it}$

Model 3: $(TOBIN)_{it} = \beta_{it} + \beta_2 (YKB_{it}) + \beta_3 (KADIN_{it}) + \beta_4 (BAGIM_{it}) + \beta_5 (YABANCI_{it}) + \beta_6 (DENETIM_{it}) + \beta_7 (DUALITY_{it}) + \beta_8 (HAO_{it}) + \beta_9 (BUYUK_{it}) + \beta_{10} (BUYUK3_{it}) + \beta_{11} (SERM_{it}) + e_{it}$

Aşağıda Tablo 3'te ise analizlerde kullanılmak üzere kurulmuş olan modellere ilişkin sınanacak/kullanılacak hipotezlere yer verilmiştir.

Tablo 3. Araştırmada Kurulmuş Hipotezler

Modeller	Hipotezler
	H ₁ : YK üye sayısı ile aktif karlılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
	H ₂ : Kadın YK üye oranı ile aktif karlılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır
Model 1: $(ROA)_{it} = \beta_{it} + \beta_2 (YKB_{it}) + \beta_3 (KADIN_{it}) + \beta_4 (BAGIM_{it}) + \beta_5 (YABANCI_{it}) + \beta_6 (DENETIM_{it}) + \beta_7 (DUALITY_{it}) + \beta_8 (HAO_{it}) + \beta_9 (BUYUK_{it}) + \beta_{10} (BUYUK3_{it}) + \beta_{11} (SERM_{it}) + e_{it}$	H ₃ : Bağımsız YK üye oranı ile aktif karlılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
	H ₄ : Yabancı YK üye oranı ile aktif karlılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
	H ₅ : Denetim Kurulu üye oranı ile aktif karlılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
	H ₆ : CEO ikiliği ile aktif karlılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
Aktif karlılık oranı ile ilgili hipotezler.	H ₇ : Halka açıklık oranı ile aktif karlılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
	H ₈ : En büyük ortağın sahiplik oranları ile aktif karlılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
	H ₉ : En büyük üç ortağın sahiplik oranları ile aktif karlılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
	H ₁₀ : YK üye sayısı ile öz sermaye karlılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
	H ₁₁ : Kadın YK üye oranı ile öz sermaye karlılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
Model 2: $(ROE)_{it} = \beta_{it} + \beta_2 (YKB_{it}) + \beta_3 (KADIN_{it}) + \beta_4 (BAGIM_{it}) + \beta_5 (YABANCI_{it}) + \beta_6 (DENETIM_{it}) + \beta_7 (DUALITY_{it}) + \beta_8 (HAO_{it}) + \beta_9 (BUYUK_{it}) + \beta_{10} (BUYUK3_{it}) + \beta_{11} (SERM_{it}) + e_{it}$	H ₁₂ : Bağımsız YK üye oranı ile öz sermaye karlılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
	H ₁₃ : Yabancı YK üye oranı ile öz sermaye karlılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır
	H ₁₄ : Denetim Kurulu üye oranı ile öz sermaye karlılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
	H ₁₅ : CEO ikiliği ile öz sermaye karlılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
Özsermaye karlılık oranı ile ilgili hipotezler.	H ₁₆ : Halka açıklık oranı ile öz sermaye karlılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
	H ₁₇ : En büyük ortağın sahiplik oranları ile öz sermaye karlılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
	H ₁₈ : En büyük üç ortağın sahiplik oranları ile öz sermaye karlılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

<p>Model 3: $(TOBIN)_{it} = \beta_{it} + \beta_2 (YKB_{it}) + \beta_3 (KADIN_{it}) + \beta_4 (BAGIM_{it}) + \beta_5 (YABANCI_{it}) + \beta_6 (DENETIM_{it}) + \beta_7 (DUALITY_{it}) + \beta_8 (HAO_{it}) + \beta_9 (BUYUK_{it}) + \beta_{10} (BUYUK3_{it}) + \beta_{11} (SERM_{it}) + e_{it}$</p> <p>Tobin's q oranı ile ilgili hipotezler.</p>	<p>H₁₉: YK üye sayısı ile tobin q oranı arasında anlamlı bir ilişki vardır</p> <p>H₂₀: Kadın YK üye oranı ile tobin q oranı arasında anlamlı bir ilişki vardır.</p> <p>H₂₁: Bağımsız YK üye oranı ile tobin q oranı arasında anlamlı bir ilişki vardır.</p> <p>H₂₂: Yabancı YK üye oranı ile tobin q oranı arasında anlamlı bir ilişki vardır.</p> <p>H₂₃: Denetim Kurulu üye oranı ile tobin q oranı arasında anlamlı bir ilişki vardır.</p> <p>H₂₄: CEO ikiliği ile tobin q oranı arasında anlamlı bir ilişki vardır</p> <p>H₂₅: Halka açıklık oranı ile tobin q oranı arasında anlamlı bir ilişki vardır.</p> <p>H₂₆: En büyük ortağın sahiplik oranları ile tobin q oranı arasında anlamlı bir ilişki vardır.</p> <p>H₂₇: En büyük üç ortağın sahiplik oranları ile tobin q oranı arasında anlamlı bir ilişki vardır.</p>
--	--

2. Araştırmanın Analizi ve Bulgular

Bu bölümde önce araştırmaya katılan bankaların yönetim ve sahiplik yapısı ile ilgili tanımlayıcı istatistikler incelenmiştir. Ardından değişkenlerin oranlarına göre korelasyon analizi uygulanarak bankaların "yönetim ve sahiplik yapısı ile muhasebe ve piyasa esaslı performans göstergeleri" arasındaki ilişki incelenmiştir. Algılanan durumlar ile LLC, IPS, ADF panel birim kök testi, Hausman testi, Korelasyon analizi ve Panel veri analizi Eviews 9.0 programı kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Analizlerin sonuçlarına göre yorumlar yapıp araştırmanın nihai sonucuna ulaşılmaktadır. Aşağıda Tablo 4'te tanımlayıcı istatistikler gösterilmiştir.

Tablo 4. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Mean	Median	Maximum	Minimum	Std. Sapma	Gözlem Sayısı
BAGIM	0.26	0.27	2.66	0.00	0.26	121
BUYUK	59.55	51.06	99.88	25.01	22.96	121
BUYUK3	72.88	71.16	99.88	48.80	16.04	121
CEO	0.95	1.00	1.00	0.00	0.19	121
DENETIM	2.61	2.00	6.00	2.00	0.86	121
HAO	26.88	25.22	51.20	0.120	16.60	121
KADIN	0.098	0.10	0.33	0.00	0.08	121
ROA	1.28	1.40	3.01	-2.20	0.77	121
ROE	12.18	12.87	30.45	-32.00	6.74	121
SERM	16.01	15.50	30.80	12.53	2.43	121
TOBIN	1.15	0.93	6.70	0.30	0.87	121
YABANCI	0.30	0.38	1.00	0.00	0.26	121
YKB	10.29	11.00	14.00	5.00	2.08	121

Tablo 4'te, Türk bankacılık sektöründe yer alan bankaların, yönetim ve sahiplik yapısına ilişkin tanımlayıcı istatistiklerine yer verilmiştir. Çalışmada 11 bankanın 2010-2020 yıllarına ait veriler kullanılmıştır. Sonuçlara göre, ortalama yönetim kurulu üyesi 10,29 kişi ve ortalama kadın yönetim kurulu üye oranı %9, yabancı yönetim kurulu üye oranı %30 olarak, CEO ikilik oranı %95 olarak ve bağımsız yönetim kurulu oranı %26 olarak hesaplanmıştır. En büyük 3 hissedarın ortalama sermaye ise %72,88 olarak tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisinden sonra ise tablo 5'te verilmiş olup, Tablo 5 incelendiğinde yüksek korelasyon ilişkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 5. Korelasyon Analizi

Değişkenler	ROA	ROE	TOBIN
BAGIM	-0.1064	-0.0760	0.0720
BUYUK	-0.0666	0.0361	0.4312
BUYUK3	-0.0855	0.0081	0.4008
CEO	0.1002	-0.0490	0.13150
DENETIM	-0.1256	-0.0898	-0.0221
HAO	0.1018	-0.0005	-0.3850

KADIN	-0.0299	-0.0774	0.3214
YABANCI	-0.1770	-0.1478	0.4309
YKB	0.0678	0.0891	-0.2451
SERM	0.0893	0.0198	0.2532

Tablo 5'te verilen analiz sonuçları incelendiğinde; ROA ve ROE ile yönetim kurulu büyüklüğü (YKB) arasında pozitif bir ilişki ve BAGIM oranı arasında negatif bir ilişki vardır. Benzer bir şekilde piyasa esaslı performans göstergesi olan "Tobin's q ile YKB arasında negatif ve güçlü" bir ilişki olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra "bağımsız yönetim kurulu oranı, kadın yönetim kurulu oranı ve sahiplik yoğunlaşması ile Tobin's q oranı arasında pozitif" bir ilişki vardır. Kontrol değişkenler olan kaldırma oranı ile ROA, ROE, TOBIN arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır.

Panel veri analizlerinde modellerden önce, değişkenlerin durağan olup olmadığı incelenmesi gereken önemli bir konudur. Birim köklü veriler ile ekonometrik analiz yapıldığında, sahte regresyon sonuçları karşılaşılabilmekte diğer bir ifadeyle geleneksel t, R² ve F testi değerleri sapmalı sonuçlar vermektedir. Bu bağlamda öncelikle birim kök testlerine ihtiyaç vardır (Tatoğlu, 2013: 171). Buna göre birim kök testleri yapılmış ve sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. LLC, IPS, ADF Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	İstatistik			
	LLC	IPS	ADF	P
ROA	567,89	327,99	433,89	0,000*
ROE	524,88	452,77	420,64	0,000*
TOBIN	519,67	127,90	322,78	0,006*
BAGIM	456,02	273,06	283,98	0,000*
BUYUK	837,90	653,89	533,72	0,0002*
BUYUK3	278,09	453,89	241,73	0,000*
CEO	378,08	256,98	218,45	0,000*
DENETIM	443,89	527,89	423,57	0,007*
HAO	573,98	266,43	252,73	0,000*
KADIN	763,78	672,54	211,78	0,000*
YABANCI	447,23	278,87	630,02	0,005*
YKB	873,66	278,98	382,19	0,000*

* işareti %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 6'da araştırmada kullanılan değişkenlerin durağanlığı incelenmiştir. Seriler arasında ekonometrik analizlerde istatistik olarak anlamlı ilişkiler belirlemek için bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birim köklü olmaması gerekmektedir. Değişkenlere ait serilerde trend varsa, sonuçlar yanıltıcı/sahte olabilir. Bu yüzden tahmin modellerinde durağanlık testi ile bu durum belirlenmelidir. Tablo 6'da görüldüğü üzere test edilen birim kök testi sonucunda değişkenlerde birim kök olmadığını veya durağan olduğunu ifade etmektedir. Veri setinin durağanlık koşulları sağlandıktan sonra analiz yönteminin seçimine karar verebilmek için F testi, olabilirlik oranı ve Hausman test yapılmış olup, sonuçlar Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. F testi, Olabilirlik Oranı ve Hausman Test (Model Test Seçimi) Sonuçları

Modeller	Hausman Testi	Olabilirlik Oranı	F Testi
Model 1	75,75 (0,004)	68,32 (0,003)	24.18 (0,000)
Model 2	63,60 (0,003)	32,74 (0,000)	16.38 (0,000)
Model 3	98,21 (0,004)	74,14 (0,001)	32.74 (0,000)

Tablo 7'de verilen F testi ve olabilirlik oranı analiz sonuçlarına göre, mevcut verilerde birim etki olduğu ve klasik modelin uygun olmadığı belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre klasik modelin uygun olmadığı belirlenmiş olup, sabit etkili veya tesadüfi etkili modelin kullanılması gerektiği belirlenmiştir. Buna göre, sabit veya tesadüfi etkiler tahmincisi arasında karar vermek amacıyla yapılan Hausman testi sonuçlarına göre sabit etkili modelin kullanımının geçerli olduğu sonucuna

varılmıştır. Elde edilen sonuçlar kapsamında kurulan sabit etkili modellere ilişkin varsayımların test sonuçları Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Modele İlişkin Varsayım Test Sonuçları

Varsayım	Heteroskedasite	Otokorelasyon	Birimler Arası Korelasyon
Modeller/Test	Wald Testi Chi ² (p-value)	Durbin Watson	Pesaran’ın Testi Chi ² (p-value)
Model 1	140,212 (0.000)	1,876	5,560 (0,000)
Model 2	298,001 (0.000)	2,014	1,340 (0,001)
Model 3	325,001 (0.000)	2,014	2,417 (0,002)

Tablo 8’e göre, Wald testi sonucunun olasılık değerlerinin 0.05’ten küçük olması nedeniyle üç modelde de değişen varyans sorunu olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca tüm modellerde Durbin Watson test sonucu 2 değerinin altında olması nedeniyle otokorelasyon sorununun olmadığı belirlenmiştir. Bu durum hatalar arasında rassallık oluştuğunu ifade etmektedir. Son olarak yapılan Pesaran testi sonucuna göre tüm modellerde birimler arası korelasyon sorunu olmadığı test edilmiştir.

Diğer yandan, Tablo 9’da yönetim kurulu ve sahiplik yapısının varlık karlılığı üzerindeki etkisi sabit etkiler modelinin dirençli tahminci (PCSE) modeli ile tahmin edilmiştir. Bu yöntem modelde ortaya çıkan oto korelasyon, çoklu bağlantı ve değişen varyans problemlerine karşı dirençlidir.

Tablo 9. Yönetim Kurulu ve Sahiplik Yapısının Varlık Karlılığı Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	T-istatistik	Olasılık (Prob)
BAGIM	-0.2903	0.2767	-1.04	0.296
BUYUK	0.0044	0.0061	0.71	0.476
BUYUK3	-0.0005	0.0088	-0.06	0.948
CEO	0.4684	0.3830	1.22	0.223
DENETIM	-0.1253	0.0923	-1.35	0.177
HAO	0.0005	0.0087	0.06	0.949
KADIN	-0.6848	0.9282	-0.73	0.462
SERM	0.0448	0.0315	1.42	0.158
YABANCI	-0.8686	0.3540	-2.45	0.015*
YKB	0.0607	0.0417	1.45	0.147
R ²	0.401	Düzeltilmiş R ²	0.350	
F-İstatistik	0.000	F Değeri	11.231	
Gözlem sayısı	121			

*işareti %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 9’da gösterilen analiz sonuçları incelendiğinde: YKB, KADIN, DENETIM, CEO, HAO, BUYUK, BUYU3 ile ROA arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye ulaşılamamıştır (p>0,05). Buna rağmen YABANCI ile ROA’yı negatif olarak etkilemektedir (p<0,05). Diğer bir ifade ile bankaların yönetim kurulu içerisinde yabancı yönetim kurulu sayısı arttıkça varlık karlılığı (ROA) azalmaktadır. Sonuç olarak araştırmada geliştirilen H₄ hipotezi desteklenmiş; H₁-H₃ ve H₅-H₉ hipotezleri desteklenmemiştir.

Tablo 10’da “yönetim kurulu ve sahiplik yapısının öz sermaye karlılığı üzerindeki etkisi sabit etkiler modelinin PCSE modeli” tahmin edilmiştir. Bu yöntem modelde ortaya çıkan oto korelasyon, çoklu bağlantı ve değişen varyans problemlerine karşı dirençlidir.

Tablo 10. Yönetim Kurulu ve Sahiplik Yapısının Özsermaye Karlılığı Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	T-istatistik	Olasılık (Prob)
BAGIM	-2.0561	2.3976	-0.85	0.393
BUYUK	0.1079	0.0533	2.02	0.045**
BUYUK3	0.0280	0.0770	0.36	0.716
CEO	-2.0154	3.3189	-0.60	0.544
DENETIM	-0.8983	0.8005	-1.12	0.264

HAO	0.0660	0.0753	0.87	0.382
KADIN	-12.890	8.0420	-1.60	0.111
SERM	0.2479	0.2733	0.90	0.366
YABANCI	-8.3865	3.0676	-2.73	0.007*
YKB	0.6440	0.3613	1.78	0.077**
R ²	0.385	Düzeltilmiş R ²	0.321	
F-İstatistik	0.000	F Değeri	13.241	
Gözlem sayısı	121			

*, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeylerini göstermektedir

Tablo 10'da gösterilen analiz sonuçları incelendiğinde; YKB, KADIN, BAGIM, DENETİM, CEO, HAO, BUYUK3 oranları ile ROE arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye ulaşılamamıştır ($p>0,05$). Buna karşın YABANCI ve BUYUK oranı öz sermaye karlılığını etkilemektedir ($p<0,05$). Diğer bir ifadeyle bankaların yönetim kurulu içerisinde yabancı yönetim kurulu arttıkça Öz sermaye karlılığı (ROE) azalmakta buna istinaden en büyük ortağın sermaye oranı arttıkça ROE'de artmaktadır. Sonuç olarak araştırmada geliştirilen H₁₃ ve H₁₇ hipotezi desteklenmiş; H₁₀-H₁₂, H₁₄-H₁₆ ve H₁₈ hipotezleri desteklenmemiştir.

Tablo 11'de "yönetim kurulu ve sahiplik yapısının piyasa performans göstergesi olan Tobin's q oranı üzerindeki etkisi sabit etkiler modelinin PCSE modeli" tahmin edilmiştir. Bu yöntem modelde ortaya çıkan oto korelasyon, çoklu bağlantı ve değişen varyans problemlerine karşı dirençlidir.

Tablo 11. Yönetim Kurulu ve Sahiplik Yapısının Tobin Q Oranı Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	T-istatistik	Olasılık (Prob)
BAGIM	0.1287	0.2588	0.4973	0.619
BUYUK	0.0008	0.0057	0.1541	0.877
BUYUK3	0.0179	0.0083	2.1522	0.033
CEO	0.5492	0.3583	1.5327	0.128
DENETİM	-0.0547	0.0864	-0.6330	0.528
HAO	0.0036	0.0081	0.4479	0.655
KADIN	-0.4701	0.8683	-0.5414	0.589
SERM	0.0323	0.0295	1.0970	0.275
YABANCI	1.1018	0.3312	3.3265	0.001*
YKB	-0.1480	0.0390	-3.7957	0.000*
R ²	0.288	Düzeltilmiş R ²	0.236	
F-İstatistik	5.231	F Değeri	19.241	
Olasılık (Prob)	0.000			
Gözlem sayısı	121			

* işareti %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 11'de verilen analiz sonuçları incelendiğinde; KADIN, BAGIM, DENETİM, CEO, HAO, BUYUK, BUYUK3 ile TOBİN'S Q oranı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye ulaşılamamıştır ($p>0,05$). Buna karşın YKB ile YABANCI oranı piyasa performansını etkilemektedir ($p<0,05$). Tobin q ile YKB arasında negatif buna karşın yabancı yönetim kurulu üye sayısı ile Tobin's q arasında pozitif bir ilişki vardır. Diğer bir ifadeyle bankaların yönetim kurulu sayısında artış oldukça piyasa performansı azalmakta buna karşın yabancı yönetim kurulu üye sayısı arttıkça Tobin q oranı da artmaktadır. Sonuç olarak araştırmada geliştirilen H₁₉ ve H₂₂ hipotezi desteklenmiş; H₂₀-H₂₁ ve H₂₃-H₂₇ hipotezleri desteklenmemiştir. Tobin Q oranı üzerindeki değişikliklerin %33,83'ü kurumsal yönetim uygulamaları ile açıklanmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Günümüzde finansal piyasaların küreselleşmesiyle birlikte çok uluslu birçok işletme kurulmuş ve bu işletmelerle birlikte dünya piyasaları birbirlerinden daha fazla etkilenir hale gelmiştir. Herhangi bir ülke piyasasında meydana gelen bir gelişmenin etkisi diğer ülke piyasalarında daha fazla hissedilmeye başlamıştır. Dolayısıyla çok uluslu işletmelerde patlak veren skandallar ve yaşanan iflasların etkisi dünya piyasalarında çok çabuk hissedilerek küresel krizlerin yaşanmasına neden olmuştur. Yapılan araştırmalar sonucunda işletmelerde yaşanan skandallar ve sonrasında meydana gelen iflasların temelini işletmelerin kötü yönetilmesinden kaynaklandığı ortaya

çıkmuştur. Kurumsal yönetim, tamda bu noktada işletmelerin kötü yönetimlerine son vermek amacıyla işletmelerde yaşanabilecek skandallar ve iflasların önüne geçerek yönetimde etkinliği arttırmayı hedefleyen bir kavramdır. Başka bir ifadeyle kurumsal yönetim, işletmelerin hissedarları, çalışanları ve diğer tüm menfaat sahiplerinin çıkarlarını koruyan bir sistemdir. Kurumsal yönetim sistemi içerisinde işletmeler için en önemli mekanizma ise yönetim kuruluudur. Özellikle halka açık işletmelerde kurumsal yönetim ilkelerinin iyi bir şekilde uygulanabilmesi, etkin bir şekilde çalışan yönetim kuruluyla mümkündür. Yönetim kurulu hissedarlarına uzun dönemde devamlı kazanç sağlamak amacıyla, kararlar alarak işletmeye aktif bir şekilde yön veren en üst yürütme organıdır.

Bu yönüyle yönetim kurulu yapısı, firmaların finansal performanslarına doğrudan etki edebilmektedir. Bu nedenle hissedarların işletmeyi yönetmek adına görevlendirdiği yönetim kurullarının yapısının finansal performans göstergeleri üzerindeki etkisinin ölçülmesi ve ortaya konulması önemli bir husustur. Bankaların günümüz ekonomileri için vazgeçilmez konumda olmaları, gelişen finansal piyasalar ile anonim şirketlere ortak olması ve reel ekonomiye doğrudan kaynak aktarma gibi işlevlerinin olması uygulanacak kurumsal yönetim ilkelerinin önemini arttırmaktadır. Sermayeyi elinde bulunduran kişilerden sermayeye ihtiyacı olan kişi ve kurumlara aktaran bankalar bu faaliyeti gerçekleştirirken risk yönetiminde uzmanlaşması zorunludur. Bankalar kanun ve yönetmeliklerde belirtilen görevleri yerine getirebilmesi için kurumsal yönetim ilkelerinin uygulanması gerekmektedir. Kurumsal yönetim bağlamında yönetim kurulu özellikleri ile bankaların performansları arasındaki ilişki son dönemde özellikle araştırmacılar, yatırımcılar, yöneticiler ve denetleyici ve düzenleyici otoriteler tarafından daha fazla ilgi gören bir araştırma konusu haline gelmiştir. Hem finansal kurumlar hem de finans dışı kurumlar için yönetim kurulu, firma içi kurumsal yönetim kontrol mekanizmalarından biri olup firma ortakları (hissedarları) ile firma üst yönetimi arasında aracılık rolü üstlenerek firma ortaklarının çıkarlarını gözetmektedir. Aynı zamanda firmanın en üst düzey yürütme organı olan YK, ortakların yatırım yaptıkları firmaya ilişkin gelecekteki muhtemel riskler ve kurumsal performans hakkında güvenilir bilgiler sağlamaktan sorumlulardır. Bu çalışmada Türk Bankacılık sisteminde faaliyette bulunan bankaların, kurumsal yönetim uygulamaları ile bankaların performansları arasındaki ilişki incelenmiştir. Diğer bir ifadeyle, bankaların YK büyüklüğü, YK bağımsızlığı, kadın yönetim kurulu üyelerinin ve yabancı yönetim kurulu üyelerinin YK özellikleri ile banka performansı arasındaki ilişki ampirik olarak analiz edilmiştir. Bu amaçla çalışmada Türk bankacılık sisteminde yer alan 11 bankanın 2010-2020 yılları arasındaki faaliyet raporlarından elde edilen veriler kullanılmıştır. Analiz kapsamında söz konusu değişkenler arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla panel veri analizinden faydalanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda yönetim kurulu büyüklüğünü temsil eden değişken ile ortalama varlık kârlılığı değişkeni anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Buna karşın piyasa performans göstergesi olan Tobin's q ile yönetim kurulu büyüklüğü arasında negatif bir ilişki vardır. Bu bulgu Belkhir (2009), Aygün vd. (2010), Pathan ve Faff (2013), Liang vd. (2013) ve Sakawa ve Watanabel (2018) tarafından rapor edilen bulgulara benzer ancak Garcia-Meca vd. (2015), Gafoor vd. (2018) ile AlQudah vd. (2019) bulgularından farklıdır. Ortalama öz kaynak kârlılığı değişkeni ile yönetim kurulu büyüklüğü değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Yönetim kurulu büyüklüğüne ilişkin ulaşılan bu sonuç literatürdeki birçok çalışma (örn: Pathan ve Faff, 2013; Liang vd., 2013; Doğan ve Yildiz, 2013) ile uyumludur. Banka yönetim kurulunun bağımsız üye oranı ile muhasebe ve piyasa esaslı performans göstergeleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Bağımsız yönetim kurulu oranı değişkenine ilişkin ulaşılan bu bulgu Pathan ve Faff (2013), Sakawa ve Watanabel (2018) ve Ersoy ve Aydın (2018) tarafından yapılan çalışmalarda ulaşılan bulgularla farklılık göstermekte ancak Liang vd. (2013), Garcia-Meca vd. (2015) ile Gafoor vd. (2018) tarafından rapor edilen sonuçlarla paralellik göstermektedir. Banka yönetim kurulunun kadın üye oranı ile muhasebe ve piyasa esaslı performans göstergeleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Tespit edilen bu ilişki Pathan ve Faff (2013) ve Garcia-Meca vd. (2015) çalışmalarından farklılaşmaktadır. Yabancı yönetim kurulu oranı ile ROA ve ROE arasında negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç Liang vd. (2013), Garcia-Meca vd. (2015), Georgantopoulos ve Filos (2017), Ersoy ve Aydın (2018) ile AlQudah vd. (2019) bulguları ile aynı yöndedir. Yönetim kurulunun yabancı yönetim kurulu oranı ile ortalama öz kaynak kârlılığı arasında negatif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur.

Kurumsal yönetim uygulamalarının önemini tespit etmeye yönelik yapılmış akademik çalışmaların genelinde, söz konusu kurumsal yönetim uygulamalarının bankaların hem yönetsel hem de finansal performansına olumlu katkılar sunduğu ifade edilmektedir.

Finansal performans ve kurumsal yönetim uygulamaları arasındaki ilişkiyi ele alan ulusal ve uluslararası alanlarda birçok akademik çalışma mevcuttur. Ancak Türkiye örneğinde güncel verilerle kurumsal yönetim değişkenlerinin hepsinin tek bir çalışmada incelenmesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca bu çalışmadan elde edilecek sonuçlar, SPK, BDDK, kamu ve düzenleyici kuruluşlar, banka yöneticilerine ve bundan sonra yapılacak akademik çalışmalara yol gösterici olması açısından önemlidir. Kurumsal yönetim uygulamaları ile banka performansını araştıran bu araştırmanın kısıtları bulunmaktadır. Öncelikle araştırmanın BİST’de kesintisiz olarak işlem gören ve mevduat bankalarından oluşmasıdır. Ayrıca 2010-2020 yıllarının verilerinden yararlanılması ise çalışmanın bir diğer kısıtıdır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda “kurumsal yönetim uygulamaları ile firma performansı” arasındaki ilişki bankaların mülkiyet yapıları ve türleri açısından incelenebilir. Ayrıca, yönetim kurulunda yer alan üyelerin eğitimi, yaşı ve tecrübesi de analize dâhil edilerek çalışma genişletilebilir. Bunun dışında gelecek çalışmalarda dinamik panel veri regresyon analizi gibi ekonometrik yöntemler kullanılarak yönetim kurulu özelliklerinin banka performansı üzerindeki etkisi araştırılabilir.

Kaynakça

- Acaravcı, S., Kandır, S. ve Zelka, A. (2015). Kurumsal yönetim BİST şirketlerin performanslarına etkisinin araştırılması. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(1), 171-183.
- Aghabaki, M. (2014). *Kurumsal yönetim ilkeleri ile firma değeri ve hisse senedi getiri oranı arasındaki ilişki: İMKB’de bir uygulama*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Erzurum.
- Al-Amarneh, A. (2014). Corporate governance, ownership structure and bank performance in Jordan. *International Journal of Economics and Finance*, 6(6), 192-202.
- Al-Amarneh, A. (2014). Corporate governance, ownership structure and bank performance in Jordan. *International Journal of Economics and Finance*, 6(6), 192-202.
- Alqudah, A. M., Azzam, M. J., Aleqab, M. M., & Shakhathreh, M. Z. (2019). The impact of board of directors characteristics on banks performance: Evidence from Jordan. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*.
- Alzoubi, T. (2018). Determinants of bank profitability: Islamic versus conventional banks. *Banks and Bank Systems*, 13(3), 106-113.
- Andres, P. & Vallelado, E. (2008). Corporate governance in banking: The role of the board of directors. *Journal of Banking and Finance*, 32(12), 2570-2580.
- Atılğan, Ö. (2017). Yönetim kurulu büyüklüğü, bağımsız üye oranı ve kadın üye oranı ile finansal performans ilişkisi. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2), 315-354.
- Aydın, Ş. (2020). *Kurumsal yönetim ile bankaların finansal performansı arasındaki ilişki BİST kurumsal yönetim endeksindeki bankalar üzerine bir araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi). T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Çanakkale.
- Aygün, M. ve İç, S. (2010). Genel müdürün aynı zamanda yönetim kurulu üyesi olması firma performansını etkiler mi? *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (47), 192-201.
- Aygün, M. ve Sayın, C. (2016). Kurumsal yönetim ve denetim kalitesi: Borsa İstanbul şirketleri üzerine bir inceleme. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53 (618), 51-58.
- Aygün, M., Taşdemir, A. ve Çavdar, E. (2010). Banka performansı üzerinde yönetim kurulu büyüklüğünün etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(3), 67-78.
- Aytekin, M. ve Sönmez, A. R. (2016). Kurumsal yönetim uygulamalarının işletme performansına etkisi. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 30-39.
- Aytekin, S. ve İbiş, A. (2014). Mülkiyet yapısının işletmelerin finansal performansı üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi: BIST metal eşya, makina endeksi (XMESY) üzerinde bir uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (40), 119-130.

- Bayraktaroğlu, A. (2010). Mülkiyet yapısı ve finansal performans: İMKB örneği. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(2), 11-20.
- Belhaj, S. & Mateus, C. (2016). Corporate governance impact on bank performance evidence from Europe. *Corporate Ownership & Control*, 13(4), 583-597.
- Belkhir, M. (2009). Board of directors' size and performance in the banking industry. *International Journal of Managerial Finance*, 5(2), 201-221.
- Bertinetti, G. S., Cavezzali, E. & Gardenal, G. (2013). The effect of the enterprise risk management implementation on the firm value of European companies. *Working Paper 10, Department of Management*, 1-22.
- Beycan, M. (2013). *Kurumsal yönetim ve Türk bankacılık sektörü üzerine etkileri*. (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Chaarani, H. E. (2014). The Impact of Corporate Governance on the Performance of Lebanese Banks. *The International Journal of Business and Finance Research*, 8(5), 35-46.
- Doğan, M. ve Topal, Y. (2016). Yönetim kurulundaki yabancı üye sayısının ve yabancı sahipliğinin finansal performans üzerindeki etkisi. *Ege Akademik Bakış*, 16(1), 31-48.
- Doğan, M. (2013). Katılım ve Geleneksel bankaların finansal performanslarının karşılaştırılması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (58), 175-188.
- Doğan, M. ve Yıldız, F. (2013). The impact of the board of directors' size on the bank's performance: Evidence from Turkey. *European Journal of Business and Management*, 5(6), 130-140.
- Ege, İ., Topaloğlu, E. E. ve Özyamanoğlu, M. (2013). Finansal performans ile kurumsal yönetim notları arasındaki ilişki: BİST üzerine bir uygulama. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(9), 100-117.
- Ekşi, G. G. (2014). *Türk bankacılık sisteminde kurumsal yönetim süreci: Borsa İstanbul'da bir uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi). T.C. Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.
- Erdoğan D.C. ve Demir Y. (2015). BIST kurumsal yönetim endeksine tabi olmanın firmanın finansal performansına etkisi: 2007-2013 Bist 100 örneği, *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Metinleri*, (4), 1-9.
- Ersoy, E., Bayraktaroğlu, A. ve Şamiloğlu, F. (2011). Türkiye'de kurumsal yönetim ve firma performansı (Tobin-Q ve Anormal Getiri) arasındaki ilişkinin analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 48(554), 71-84.
- Ersoy, E., ve Aydın, Y. (2018). Yönetim kurulu yapısı ve banka karlılığı arasındaki ilişki: dinamik panel veri analizi. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 8(2), 248-264.
- Figankaplan, T. (2019). Bankaların kurumsal yönetim uygulamaları ile finansal performansları arasındaki ilişki: Bir panel veri analizi. *Bankacılar Dergisi*, (110), 114-128.
- Gafoor, C. A., Mariappan, V. & Thyagarajan, S. (2018). Board characteristics and bank performance in India. *IIMB Management Review*, 30(2), 160-167.
- García-meca, E., García-sánchez, I. M., & Martínez-ferrero, J. (2015). Board diversity and its effects on bank performance: An international analysis. *Journal of Banking & Finance*, 53, 202-214.
- Gençtürk, M. ve Usul, H. (2003). Finansal krizlerin hisse yoğunluğu açısından şirket performansına etkileri ve bankacılık sektöründe bir uygulama. *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 5(3), 125-132.
- Georgantopoulos, A. G., ve Filos, J. (2017). Corporate governance mechanisms and bank performance: evidence from the Greek banks during crisis period. *Investment Management and Financial Innovations*, 14(1).
- Karayel, M. ve Doğan, M. (2014). Yönetim kurulunda cinsiyet çeşitliliği ve finansal performans ilişkisi BİST 100 şirketlerinde bir araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 75-88.
- Kayran O. ve Kıyılar M. (2021). Türkiye'deki mevduat bankalarına yönelik bir araştırma: Bankalarda gelir çeşitlendirmesinin performans üzerine etkileri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 12(2), 419-439.
- Kevser, M. (2021). Banka türlerinin karşılaştırmalı finansal performans analizi: Türkiye için Ampirik bir araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 23(1), 61-80.

- Kim, P. K. & Rasiah, D. (2010). Relationship between corporate governance and bank performance in malaysia during the pre and post asian financial crisis. *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, (21), 39-63.
- Kurt, G., Gümüş, Y. ve Altunal, I. (2017). Bankacılık sektöründe kurumsal yönetim ve finansal performans ilişkisi: Türkiye ve Kazakistan örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 104- 121.
- Liang, Q., XU, P., & Jiraporn, P. (2013). Board characteristics and Chinese bank performance. *Journal of Banking & Finance*, 37(8), 2953-2968.
- Masulis, R. W., Wang, C. ve Xie, F. (2012). Globalizing the boardroom-the effects of foreign directors on corporate governance and firm performance. *Journal of Accounting and Economics*, (53), 527-554. Doi: 10.1016/j.jacceco.2011.12.003
- Maury, B. & Pajuste, A. (2005). Multiple large shareholders and firm value. *Journal of Banking and Finance*, 29(7), 1813-1834.
- Moldasheva, G. (2015). Corporate governance practices in emergign markets: evidence from kazakhstan financial system. *Corporate Ownership & Control*, 13(1), 889-906.
- Ocak, M. (2013). Yönetim kurulu ve üst yönetimde yer alan kadınların finansal performansa etkisi: Türkiye'ye ilişkin bulgular. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 60, 107-126.
- Oxelheim, L. & Randøy, T. (2003). The impact of foreign board membership on firm value. *Journal of Banking & Finance*, (27), 2369- 2392.
- Özçelik, H. (2018). Kurumsal yönetim temelinde muhasebe bilgi kalitesinin geliştirilmesi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, Özel Sayı, 532-547.
- Pathan, S. & Faff, R. (2013). Does board structure in banks really affect their performance?. *Journal of Banking & Finance*, 37(5), 1573-1589.
- Sakawa, H. & Watanabel, N. (2018). Board structures and performance in the banking industry: Evidence from Japan. *International Review of Economics & Finance*, 56, 308-320.
- Say, S. (2019). *Kurumsal yönetimin firma performansı üzerindeki etkisi: Borsa İstanbul kurumsal yönetim endeksine bir uygulama*. (Doktora Tezi). T.C. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Şengül, E. D. ve Püskül, A. S. (2011). İMKB kurumsal yönetim endeksindeki şirketlerin yönetim kurulu yapısı ve işletme performansının değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (31), 33-50.
- Tatoğlu, F. Y. (2013). *Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı (2.Baskı)*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Topcu, A. (2007). *Kurumsal yönetim uygulamalarının firma değeri üzerine etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tuna, K. (2016). Kurumsal yönetim endeksinde yer alan işletmelerde etkin iç kontrol ve bağımsız denetim göstergeleri. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18 (1), 159-183.
- Tunay, K. B. ve Silpar A. M. (2006). Türk ticari bankacılık sektöründe karlılığa dayalı performans analizi-1. *Türkiye Bankalar Birliği Araştırma Tebliği Serisi*, (1), 10-47.
- Turan, Ü. ve Bayyurt, N. (2013). Kurumsal yönetim, mülkiyet yapısı ve performans. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 50(585), 27-40.
- Tükenmez, M., Gençyürek, A. G. ve Karakelleoğlu, M. İ. (2017). Kurumsal yönetim derecelendirme notlarının şirketlerin finansal performansı üzerindeki etkisi. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 1-8.
- Yıldırım, M. (2007). *Türkiye'de kurumsal yönetim ve şirketlerin finansal performansları üzerine etkileri*. (Doktora Tezi). T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yıldırım, M. ve Demireli, E. (2009). Kurumsal yönetim, mülkiyet ve kontrol yapıları ve şirketlerin finansal performanslarına etkileri (İMKB İmalat sanayi örneği). *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 46(532), 81-96.
- Yıldız, F. ve Doğan, M. (2012). Genel müdürün yönetim kurulu üyesi olması halinin menkul kıymet yatırım ortaklığı firmalarının performansına etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 17(2), 353-366.

Extended Abstract

Aim and Scope

In the Turkish banking system, banks direct the resource allocation and undertake the task of financial intermediation. Therefore, the banking sector is different from other financial sectors. As a matter of fact, any negativity that may be experienced in the banking sector has great effects on the economy. As a result, banks need to be managed effectively. The effective and efficient functioning of the banking sector in Turkey can only be achieved with an effective corporate management system. Corporate governance interacts with primary shareholders, stakeholders and the board of directors. In the background, it affects the society, culture and economic system. In addition, an ineffective or weak corporate governance leads to bankruptcy of banks and as a result, it leads to deterioration of financial stability in the country. The aim of this study is to determine the effect of corporate governance practices on the financial performance of banks. For this purpose, the data of 11 banks that were traded in Borsa Istanbul between 2010 and 2020 were analysed.

Methods

Within the scope of the research, 11 banks that are continuously traded in Borsa Istanbul were examined. As a result of the review of the relevant literature, dependent and independent variables were determined. In the first part of the study, information is given about the purpose, scope, data set, method and variables of the research. In the second part of the study, the findings part, descriptive statistics of the determined variables are given. Afterwards, it was tried to determine whether there was a multicollinearity problem between the independent variables by performing correlation analysis. This is an undesirable situation in regression analysis. In addition, it should be examined whether the variables are stationary or not. In this sense, first of all, unit root tests are needed. Unit root tests developed by Levin, Lin and Chu were conducted. Afterwards, Hausman test was applied in order to decide which fixed or random effects techniques are appropriate in the developed models. Then, the effect of the board of directors and ownership structure on return on assets, return on equity and Tobin q ratio was estimated using the resistive estimator (PCSE) model of the fixed effects model. In the research, panel data method was used for econometric measurement with IBM supported and 64-bit processor Eviews 9.0 program.

Findings

The results of the research show that there is no significant relationship between the variable representing the size of the board of directors and the average return on assets. On the other hand, there is a negative relationship between Tobin's q, which is a market performance indicator, and board size. In addition, there is no significant relationship between the average return on equity variable and the size of the board of directors. There is no significant relationship between the ratio of independent members of the bank's board of directors and accounting and market-based performance indicators. There is no significant relationship between the ratio of female members of the bank's board of directors and accounting and market-based performance indicators. A negative and significant relationship was found between the ratio of foreign board of directors and average return on assets and return on equity. There is a negative and significant relationship between the foreign board ratio of the board of directors and the average return on equity.

Conclusion

The study, which contributes to the literature and gives important results, has some limitations. The limitation of the study is that the study is between the years 2010-2020 and is aimed at companies that are continuously traded in Borsa Istanbul. Another limitation is the examination of the effect of corporate governance practices on the financial performance of banks. In future studies, the relationship between corporate governance practices and firm performance can be examined in terms of ownership structures and types of banks. In addition, the education, age and experience of the members of the board of directors can be included in the analysis to expand the scope of your work. In future studies, the effects of board characteristics on bank performance can be investigated by using econometric methods such as dynamic panel data regression analysis. The results obtained in the present study are compatible with many studies in the literature.

Konstrüktivist Teorinin Kimlik Kavramı Bağlamında Osmanlı'nın İslamcılık Politikası

The Ottoman's Islamic Policy in The Context of The Identity Concept of The
Constructivist Theory

Öz

Kimlik, algı, fikir ve norm gibi sosyal faktörlerin, devletlerin dış politikalarını ve uluslararası politikayı yapılandıran temel faktörler olduğunu ortaya koyan Konstrüktivist akım temsilcileri, uluslararası ilişkilerin sosyal boyutuna dikkat çekmişlerdir. Tarihsel-betimleyici yöntemin kullanıldığı bu çalışmada temel amaç; Konstrüktivizm teorisinin "sosyal etkileşimler sonucu oluşan kimliğin, aktörlerin çıkarları ve dış politikaları üzerinde etkili olduğu" savının, Osmanlı'nın son dönemlerinde uygulanan İslamcılık politikası üzerinden değerlendirilmesidir. Öncelikle Konstrüktivist teori kavramsal ve kuramsal olarak ele alınıp; temel olarak makalenin amacı dahilinde kimlik kavramının üzerinde durulacaktır. İkinci aşamada İslamcılık akımı ve politikası kısaca verilir, İttihad-ı İslam politikasının benimsenmesini sağlayan İslami kimliğin oluşum ve dış politikada uygulama süreci ele alınacaktır. Sonuç bölümünde ise İslami kimliğin Konstrüktivist teorinin kimlik kavramı dahilinde İmparatorluğun çıkar tanımlaması ve dış politikası üzerindeki etkisi tartışılacaktır.

Abstract

Constructivist movement representatives, who revealed that social factors such as identity, perception, ideas and norms are the main factors that structure the foreign policies of states and international politics, drew attention to the social dimension of international relations. The main purpose of this study in which historical-descriptive method is used; The theory of constructivism is to evaluate the argument that "the identity formed as a result of social interactions has an effect on the interests and foreign policies of the actors" based on the Islamism policy implemented in the last period of the Ottoman Empire. First of all, Constructivist theory will be dealt with conceptually and theoretically and the concept of identity will be emphasized. In the second stage, the current and policy of Islamism will be given briefly, and the formation of Islamic identity and its application in foreign policy will be discussed. In the result section; The impact of Islamic identity on the interest identification and foreign policy of the Empire will be discussed.

Giriş

Geleneksel uluslararası ilişkiler teorileri, devleti sonuç odaklı davranan, faydasını maksimize etmeye çalışan, pragmatist rasyonel aktörler olarak anlamlandırır. Bu durumu sabit gördükleri insan doğasının uluslararası ilişkilere bir yansıması olarak görüp; uluslararası politikayı da devleti de tıpkı insan doğası gibi değişmez özelliklere sahip olgular olarak düşünürler. Güç, çıkar ve anarşi gibi sabitelerden yola çıkıp pozitivist bir bakış açısıyla uluslararası politikaya, üzerinden bakılabilecek sabit kurallar oluşturmaya çalışırlar. İnsan ve toplum gibi sosyal faktörlerin devlet ve yapı üzerindeki etkisini göz ardı ettikleri gibi; iç ve dış politika arasında da kesin ayrımlar çekip dış politikanın iç politikadan bağımsız olduğunu ileri sürerler. Neo-klasik Realistler bu durumu dış politika analizleri ile aşmaya çalışsalar da devletin iç faktörleri ile dış politika arasında sistemli bir bakış açısı oluşturamadılar. Realistlerin devlet odaklı bakış açısı Liberallerin uluslararası sistemde devlet dışı aktörlerin de etkili olduğu savı ile aşılsa da; devlet temel aktör olarak kaldı. Politika-ekonomi ilişkisi odaklı bakış açıları ile uluslararası arası sistem analizlerinde konu ve aktör genişlemesini başarsalar da uluslararası sisteme verili yaklaşım geleneği onlar da devam etti.

İsmail Hakkı Elçi

Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Böl., İstanbul, Türkiye, ihelcim@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-3348-4852>

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Konstrüktivizm, İslamcılık, Kimlik, Çıkar, Politika.

Keywords

Constructivism, Islamism, Identity, Interest, Politics.

JEL Codes: N40, F50, F54

Submitted: 24 / 06 / 2022

Accepted: 30 / 09 / 2022

Sovyetlerin dağılması ve sonrasında meydana gelen değişimler karşısında geleneksel teoriler eksik kaldılar. Zira iç çatışmalar, soykırımlar, kuraklık, göç ve salgın hastalıklar gibi tehditlerin küresel ölçekte yaşanması ve hissedilmesi; uluslararası ilişkilerdeki devlet odaklı yaklaşımın terk edilmesini zorunlu kıldı. Hem uluslararası politikadaki değişimler hem de bu değişimleri açıklayamayan geleneksel yaklaşımları eleştiriye tabi tutan Postmodern yaklaşımlar sayesinde Uluslararası İlişkiler konu ve aktör bakımından genişleyerek birey ve toplum odaklı olmaya başladı.

Bu noktada ortaya çıkan Konstrüktivist yaklaşım uluslararası ilişkilerin gözardı edilen ya da bir manada unutulmuş sosyal ve soyut boyutunu yeniden hatırlattı. Sosyal etkileşimlerin ürünü olarak gördükleri kimlik, kültür, fikir ve norm gibi kavramlar ile geleneksel yaklaşımların maddi ve güç odaklı bakış açılarını aştılar. En önemli kavramları olan kimliğin, çıkar ve dış politika üzerinde etkili olduğunu, bunun değişmez olarak tanımlanan çıkarı değiştirebileceğini ileri sürmüşlerdir. Kimlik-çıkardış politika arasında çevrimsel bir ilişki olduğunu, doğal sosyal süreçler sonucu oluşan kimliğin çıkarı belirlediğini, çıkara göre de dış politikanın şekilleneceğini ileri sürdüler.

Bu çerçevede uluslararası ilişkilerdeki olaylar analiz edildiğinde Konstrüktivistlerin kimlik-çıkardış politika arasındaki ilişkiye yönelik öne sürdükleri savların, Osmanlı'nın yıkılmaktan kurtulma çaresi olarak başvurduğu İslamcılık ya da İttihad-ı İslam politikasında doğrulandığı görülür. 19. yüzyıl batı tarzı yeniliklerin ve Tanzimat döneminde gayrimüslimlere bazı haklar verilip Müslüman tebaayla eşitlenmeye çalışılması çabaları toplumun mutaassıp kesiminde dini odaklı bir tepkinin oluşmasına sebep olmuştur. Bunun yanında emperyalist ülkelerden baskılara maruz kalan, sömürgeleştirilen Müslüman coğrafyanın da sık sık ortak dini kimlik ve halifelik makamına dayanarak Osmanlı İmparatorluğundan yardım talep etmeleri de dini kimlik odaklı bir dış politika uygulamasına zorlamıştır. İkinci Abdülhamid'in dikkatinden kaçmayan bu durum, hem Müslüman Arapların kopmasını engellemek hem de kendisini yıkmak isteyen devletleri, sömürgeleştirilmiş Müslüman coğrafyalarda zor durumda bırakıp güç kazanmak amacıyla kullanılmıştır.

İşbirliği, rekabet, çatışma, uyum ve baskı gibi sosyal etkileşimler sonucu ortaya çıkan din odaklı İslami kimliğin kendini dış politikada İttihad-ı İslam ya da İslamcılık politikası olarak gösterip, devletin çıkarlarını etkilemesi; Konstrüktivist teorinin pratikleştiği bir örnek olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu makalede tarihsel-betimleyici yöntem kullanılarak, sosyal etkileşimlerin ürünü olan kimlik kavramının uluslararası politikayı etkileyen ve aktörlerin dış politikasını belirleyen bir unsur olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaç için Osmanlı'nın İslami kimlik temelli İslamcılık politikası seçilmiş; Konstrüktivist teorinin kimlik-çıkardış politika arasında oluşturduğu ilişki bu politika üzerinden ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Konstrüktivist Teori ve Kimlik Kavramı

Teoriler çoğu kez pratikte uygulaması olmayan soyut açıklamalar olarak görülseler de; uluslararası ilişkiler teorileri pratikten ayrı değildir. Oluşturulmuş her teori ortaya atıldığı dönemin olay ve olgularını açıklamaya çalışan birer tanık niteliğindedir (Smith, 1999: 8; Yalvaç, 2017: 34-37)). Uluslararası İlişkilerin özgün bir disiplin olarak ortaya çıkmaya başladığı 20. yüzyılın birinci çeyreğinden günümüze kadar, içinde bulunduğumuz anarşik devletler sisteminde dönemin genel özellik ve gelişmelerini tanımlamak için birçok teori üretildi. Anarşik devletler sisteminde kalıcı bir barışın mümkün olabileceği savı üzerine temellenen Liberalizm; devletleri güç ve çıkar peşinde koşan aktörler olarak gören Realizm ve Marksizm'in argümanlarını kullanarak uluslararası sistemi ekonomik temellerle açıklamaya çalışan Ekonomik Yapısalcılık bu teorilerin başlıcalarıdır (Viotti ve Kauppi, 2017: 26-37).

Soğuk Savaş döneminde temel tartışma Neorealist ve Neoliberalerler arasında yaşanmış; tartışma aynı şekilde kalıcı bir barışın nasıl sağlanabileceği ile ilgili olmuştur. Ancak 1980'lerin sonlarından itibaren uluslararası alanda büyük değişim ve dönüşüm başlamış, bahsi geçen teoriler bu değişim ve dönüşümü açıklamakta yetersiz kalmışlardır. Doğu Avrupa'da sosyalist rejimlerin çökmeye başlaması ve Sovyetler Birliği'nin dağılması gibi gelişmelerin önceden öngörülememesi bu teorilerin gözden düşmesine sebep olmuştur (Smith, 2007: 5). Doğu Avrupa ve Afrika gibi

bölgelerde kimlik temelli iç çatışmaların ve bu çatışmalar sonucu soykırımların, göçlerin ve kitlesel ölümlerin yaşanması güvenlik ve barış konularının devlet yerine birey odaklı olmasını beraberinde getirmiştir (Özlük, 2007: 200). Bireyi ve sosyal-toplumsal olguları uluslararası politika analizlerinde gözardı eden rasyonalist teorilerin yerine birey odaklı postmodern teoriler gelişmeye başlamış; rasyonalist teoriler sıkı bir şekilde eleştirilmiştir. Postmodern teoriler rasyonalist teorileri eleştiriye tabi tutsalar da yerlerine uluslararası politika analizlerinde başvurulacak sistemli teoriler üretmediler. Bu ortamda ortaya çıkan Konstrüktivizm, hem rasyonalist hem de postmodern teorisyenlerin argümanlarını kullanmış; uluslararası politikaya kimlik ve değer eksenli yaklaşmıştır (Demirtaş, 2019: 168-170).

Konstrüktivist yaklaşım salt bir uluslararası ilişkiler yaklaşımı değil; diğer disiplinlerde de kullanılmış ve uluslararası ilişkilere de buradan ithal edilmiş bir yaklaşımdır. Nicholas Onuf, kavramı uluslararası ilişkilerin inşasında da insanların rol alabileceğini söyleyerek uluslararası ilişkiler disiplinine uygulamış bu anlamda disipline farklı bir yaklaşım kazandırmıştır (Carlsnaes, Risse ve Simmons, 2002: 99). Konstrüktivizmin bir teori olup olmadığı konusu hala disipline tartışılabilir da Onuf'un tezini sistemleştirmeye çalışan Wendt, Konstrüktivizm'i uluslararası politika analizlerinde başvurulan bir kaynak haline getirmeyi başarmıştır.

Konstrüktivizm en önemli katkısını uluslararası politika analizlerine "kimlik" kavramını kazandırarak yapmıştır. Kimliğin dış politikanın oluşturulması sürecindeki etkisi daha önce rasyonalist teoriler tarafından göz ardı edilmiş; dış politikanın şekillenmesinde daha çok güç gibi maddi unsurlar ile uluslararası yapıda sahip olunan konum kullanılmıştır. Ancak Konstrüktivistlerde kimlik, dış politikanın oluşturulmasında en temel etkenlerden biri olarak ortaya çıkmış, devletlerin çıkar ve tehdit algılamalarının kimliğe göre yeniden tanımlanabileceği ileri sürülmüştür. Rasyonalist teorilerdeki verili, olarak görülen çıkar, tehdit ve yapı gibi olgular; Konstrüktivistlerde dinamik bir sürece dönüşmekte "kimlik" bunları şekillendiren ve değiştiren bir etken olarak belirlemektedir (Wendt, 1992: 396-415).

Kimlik, ahlak, kültür ve normlar gibi soyut ve sosyal yani maddi olmayan unsurlar analizlere dahil edilmiş; liderleri ve devletleri harekete geçiren çıkar gibi maddi unsurların dışında yeni unsurlar olarak tanımlanmışlardır (Wendt, 2003: 139-270). Yani bir devleti sadece yeni topraklar kazanmak ve güç elde etmek gibi maddi çıkarlar harekete geçirmez. Ya da bir devlet gelişmiş silahlara sahip bütün devletleri kendine tehdit olarak tanımlamaz. Çıkar ve tehdit algılamaları bunlar dışında bahsi geçen soyut-sosyal unsurlara göre de şekillenmekte ve değişmektedir. Bu unsurlar bir manada devletler için çıkar ve tehdit algılaması noktasında birer kalıp olarak ortaya çıkmaktadırlar. ABD'nin Kuzey Kore'nin nükleer silahlarını ya da İran'ın henüz olmayan, geliştirme aşamasında olan nükleer silahlarını Britanya'nın 500 adet nükleer silahından daha tehdit edici olarak algılanması kimliğin dış politika analizlerindeki önemini ortaya koymaktadır (Nye ve Welch, 2018: 11). İngiltere ve ABD'nin ortak liberal-batılı kimliği bu tehdit algılamasını değiştirmektedir.

Konstrüktivistler uluslararası politikanın verili ve yasalaştırılmış kabullerle analiz edilmesine karşı çıkıyor; değişim kavramını merkeze alarak devlet, egemenlik ve çıkar gibi kavramların zamana ve mekana göre şekillenerek toplumsal olarak inşa edildiğini ileri sürüyorlar. Değişim kavramı etrafında kimlik-dış politika ilişkisini açıklamaya çalışıp, aralarında simbiyotik bir ilişki ağı kurmaya çalışırlar. Konstrüktivistlere göre devletler dış politikalarından önce kimliklerini belirlemekte daha sonra bu kimliğe uyumlu olarak çıkarlarını oluşturmaktadırlar. Çıkar tanımlamalarını da yaptıktan sonra belirlenen çıkarlara ulaşmak için çeşitli araçlardan oluşan dış politikalarını belirlemektedirler.

Konstrüktivizmin diğer önemli kavrayışı failer ve yapıların çevrimsel bir şekilde birbirleri ile karşılıklı etkileşimleridir. Neorealistlerde failer ya da aktörler üzerinde temel bir belirleyici olarak çıkan yapı; Konstrüktivistlerde etkilenen bir olgu olarak kendini göstermektedir. Bu da dolaylı olarak kimliği etkileyen bir araç olmakta bu sayede kimlik de yapıya göre şekillenmektedir (Wendt, 1987: 340-360). Yani devletler uluslararası yapıdaki gelişmelerden etkilenerek kimliklerini belirleyebilmekte ya da değiştirebilmektedirler. Kimliğe göre şekillenen çıkarın karşısında bir anlamda, çıkara göre şekillenen bir kimlik kavramı vardır ki kimlik ve çıkarlar zaten sosyal etkileşimin ürünü olan ve zamanla değişen kavramlardır. Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş dönemi

gerginlikte paylarının yüksek olduğunu ve bu durumun kendileri için sürdürülemez olduğunu görüp kimliklerini yeniden şekillendirip ekonomik ve siyasi olarak yeniden yapılanmaları ve politika geliştirmeleri buna örnektir.

Bu duruma Türkiye dış politikası üzerinden örnek verilirse; cumhuriyetin kurulmasından İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar denge politikası yürüten Türkiye kendisine kesin bir kimlik belirlemekten kaçınmıştır. Ancak savaş sonrası özellikle Sovyetler Birliği'nin istekleri ve güvensiz tavırları karşısında Türkiye Batı kampının yanında yer alarak Batılı ülke kimliğini kazanmak istemiştir. Kendini Batılı olarak tanımlayan Türkiye NATO ve Avrupa Konseyi gibi kurumlara katılarak, AET'ye girmek için çaba göstermiştir. Daha önce devletçi ekonomi politikası ve tek parti rejimine sahip olan Türkiye yine Batılı kimliğin gereği olarak ekonomide liberal politikalara önem vererek; çok partili demokratik rejime geçmiştir (Ahmad, 2015: 30-80). Belirlediği Batılı kimliği daha önce karşısına almayıp denge unsuru olarak kullandığı ve iyi ilişkiler içinde olduğu Sovyetleri de tehdit unsuru olarak öne çıkarmıştır. Burada yapının kimliği; kimliğin çıkarı, tehdit algılamasını ve dış politikayı çevrimsel olarak belirlediği savının en açık örneklerinden birine tanık olmuş oluyoruz.

Konstrüktivistler için uluslararası politika bir anlamda patika bağımlılığı gibi bir olgudur. Yarının ne getireceği güç dengesi gibi verili kabullerle anlaşılabilir. Devletlerin ne yaptıklarını anlamak için kim olduklarını, ne istediklerini ve dünyayı nasıl gördüklerini bilmemiz gerekir; bunu bilmek içinde devletlerin içinde buldukları dönemin sosyal ve kültürel bağlamını göz önüne almalıyız.

2. 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Osmanlıcılık ve İslamcılık Akımlarının Oluşum Süreci

Osmanlı İmparatorluğu 1699 Karlofça Anlaşması'ndan 1815'e kadar yaptığı bütün savaşlardan toprak kaybederek çıkmış, 19. yüzyıla çok zayıflamış bir imparatorluk olarak girmiştir. 1800'lü yılları diğer dönemlerden ayıran en önemli husus; Fransız Devrimi ürünü ulusçuluğun, birçok etnik unsuru topraklarında barındıran Osmanlı üzerinde yarattığı olumsuz etkidir. Daha önce savaşarak toprak kaybeden İmparatorluk, bu sefer içindeki farklı etnik unsurların dış destek ve kışkırtmaların da aracılığıyla İmparatorluktan kopmaları sonucu toprak kaybetmeye başlamıştır. Bu durum imparatorluğun dağılma ve çöküşünü hızlandıran bir faktör olmuştur. 1829'da Yunanistan, 1878'de Sırbistan, Karadağ ve Romanya, 1908'de Bulgaristan ve 1912'de de Arnavutluk bağımsızlıklarını kazanarak İmparatorluktan ayrılmışlardır (Sander, 2008: 289-317).

Bağımsızlık hareketleri sadece gayrimüslim tebaadan değil, Müslüman Araplar tarafından da başlatılacak, İmparatorluk 19. yüzyıl boyunca bağımsızlık hareketlerine rağmen ayakta durmaya çalışacaktır. Bağımsızlık hareketleri sadece bir iç mesele değil, dönemin güçlü devletlerinin dahliyle bir dış mesele haline de geldiğinden; İmparatorluğun hem iç hem de dış politikada kurtarıcı araçlar geliştirmesini zorunlu kılmıştır.

Bu zor dönemde Osmanlı'nın yıkımdan kurtulması için birçok fikir öne sürüldü. Bunlardan en önemlileri Osmanlıcılık, İslamcılık ve daha sonra denenecek olan Türkçülük fikirleridir. Üç fikir akımının ortak amacı imparatorluk unsurları üzerinde birleştirici bir şemsiye oluşturmak ve böylece İmparatorluğu içinde bulunduğu çöküşten kurtarıp yıkılmasını engellemektir (İnalçık, 2018: 307-310).

Bu üç fikir akımından ilk başvurulanı Osmanlıcılık olmuş, İkinci Mahmut ve sonrası dönemde Ali ve Fuat paşaların da sahip çıkmasıyla, bir Osmanlı milleti vücuda getirmek amacıyla kullanılmıştır. Daha önce de söylenildiği gibi Türk olmayan Müslüman ve gayrimüslim unsurların bağımsızlık amaçlı kıpırdanmalarına karşı bir antidot olarak başvurulmak zorunda kalmıştır. Tanzimat döneminde Osmanlı'da hala gayrimüslim nüfusu yoğun olduğundan İslamcılık ya da Türkçülük gibi daha az unsuru kapsayan kimliklerin kullanılması koparmaları arttıracığı düşünülmüş ve Osmanlıcılık en kullanışlı politika olarak ortaya çıkmıştır (Mardin, 2015: 72-114; Akşin, 2017: 28).

Osmanlıcılık politikası da dış tahriklerin durdurulması ve imparatorluğun içişlerine karışılmasının önlenmesi için dışa karşı kullanılan bir kimlik olarak görülebilir. Ancak Osmanlıcılık politikası daha çok içe yöneliktir. Çünkü amaç iç birliğin sağlanarak dışarıdan gelecek tahriklerin

durdurulmasıdır. Osmanlıcılık politikasında temel amaç tebaa arasındaki eşitliği sağlayarak herkesi Osmanlılık şemsiyesi altına koymak ve bu sayede kopmaları önlemektir (Tanör, 2018: 169-171). Yani dışa yönelik bir politika olmaktan çok; İmparatorluk'un iç sorunlarına yönelik uygulanan bir politikaydı.

İslamcılık politikası hakkında yapılan tanımların farklılaştığı nokta da, tıpkı Osmanlıcılık politikasında olduğu gibi, politikanın amacı konusundadır. Hee Soo Lee, Panislamizm olarak adlandırdığı İslamcılık politikasını emperyalist devletlere karşı İslam'ın birleştirici gücünden yararlanmak için kullanılan bir dış politika aracı olarak nitelerken (Lee, 1999: 363); İsmail Kara, hem içteki kopmaları engelleyip bütünlüğü sağlamak hem de imparatorluk dışındaki Müslümanları Halife'nin gücü etrafında toplayıp emperyalist devletlere karşı mücadele etmek için kullanılan bir politika olarak niteler (Kara, 1994: 20). Tarık Zafer Tunaya da dış politika ağırlıklı bir tanımla Afrika ve Ortadoğu'ya yerleşmiş Batıların bu bölgeleri Osmanlı'dan koparma emellerine karşı uygulanan bir politika olarak görürken (Tunaya, 2016: 136); Selim Deringil, aynı doğrultuda bir tanım yaparak, Müslüman coğrafyaları sömürgeleştirmiş Hıristiyan devletlere karşı uygulanan bir propaganda aracı olarak görmüştür (Deringil, 1985: 307). Tanımlar farklılaşsa da; Abdülhamid dönemi iç ve dış gelişmeler üzerinden politika değerlendirildiğinde İslamcılık politikasının daha çok dış politikaya yönelik uygulanan bir araç olduğu rahatlıkla görülebilmektedir. Arap topraklarının Osmanlı'da olduğu göz önünde bulundurularak, iç birliğe yönelik bir politika olarak görülse de; Arapları ayrılmaya teşvik eden kışkırtıcı hareketlerin emperyalist devletlerden geldiği ve sadece Arap toprakları değil Afrika, Orta Asya ve Güneydoğu Asya'da da uygulanan bir politika olduğu göz önünde bulundurulduğunda İslamcılık politikasının daha çok dışa yönelik olduğu görülmektedir. Ancak Osmanlıcılık politikasını da tamamen iç birliğe yani iç politikaya yönelik bir araç olarak görmek de hatalı olur. İç birliğin sağlanarak dışa karşı daha güçlü olmak gibi bir amaç da olduğundan dolayı olarak Osmanlıcılık da dışa karşı uygulanan politikalarından biri olarak görülebilir.

3. Osmanlı'nın İslami Kimliği ve Konstrüktivizm

İslamcılık politikası ile hem içe hem dışa yönelik oluşturulmaya çalışılan Müslüman ya da İslamcılık kimliğinin oluşum sürecine; Konstrüktivistlerin "kimliklerin sosyal etkileşimler sonucu oluştuğu" savı üzerinden bakıldığında bu durumun doğrulandığı görülür. 93 Harbi ile Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın İmparatorluktan kopması Osmanlıcılık politikasının başarısızlığını ortaya koymuş, bundan sonra bu politika terk edilmiştir (Cleveland, 2015: 154-156). Osmanlı İmparatorluğu gayrimüslim tebaasının büyük bölümünü oluşturan Balkan uluslarının bağımsız olması İmparatorluk nüfusunu Müslümanların lehine homojenleştirmiş, gayrimüslim tebaanın nüfusa yoğunluğu azalmıştır. 1820'lerde Müslüman nüfusun toplam nüfus içindeki payı %59.6 iken; bu oran 1870'lerde %68.9'a, 1890'larda %76.2'ye kadar çıkmıştır. İslamcılık fikri olarak daha öncelere dayansa da bir politika olarak kullanılması işte bu döneme yani nüfusun %80'inin Müslüman olduğu döneme denk gelir ki bu da İkinci Abdülhamid dönemidir (Turan, 2011: 65).

Müslüman nüfusun yoğunlaşması dışında İslam kimliğinin ön plana çıkarılmasını hazırlayan bir başka süreç toplumda oluşan dinsel tepkidir. Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla gayrimüslimlere çeşitli hakların verilip Müslüman tebaayla eşitlenmesi çabaları Müslüman tebaanın tepkisini çekmiş, toplumda gayrimüslimlere karşı bir tepki oluşmuştur. Sadece hakların verilmesi değil yüzyılın başından beri kurtuluşun arandığı batılılaşma hareketleri ve reformları sonucu yapılan birçok yenilik İslam'a aykırı olarak görülmüş, bu durum da mutaassıp çevrelerde tepkiye sebep olmuştur (Zürcher, 2015: 122-128). Toplumdaki bu dinsel tepkiyi gören aydın ve bürokrat kesim İslamcılık fikrini ortaya atarak durumdan politik olarak yararlanmayı düşündüler. İslamcılık bu manada oluşmuş bir kimliğin aydınlar ve bürokratlarca tanımlanmasından ve adlandırılmasından başka bir şey değildir.

Devletin İslamcılık kimliğini ön plana çıkarması sadece İmparatorluk toplumunun kendi iç etkileşimi sonucu değil İmparatorluk dışındaki Müslüman coğrafyalarda cereyan eden etkileşim ve olaylarda da şekillenmiştir. Sömürgeci devletlerin başında gelen İngiltere Müslümanların da yoğun yaşadığı Hindistan'a çok önem veriyor bu bölgenin elinde kalması için her türlü mücadeleyi

veriyordu. İngiltere, Hinduların başlattığı ayaklanmaya Müslümanların katılımını engellemek için Sultan Abdülmecid'den yardım istemiş; Padişah İngilizlerin İslam'ın ve Halife'nin dostu olduğuna yönelik bir yazı göndererek İngilizlerin yardım talebinde Halifelik gücünü kullanmıştır. İngiltere ayrıca Rusya'nın bu bölgeye yerleşmesini engellemek için yine Sultan Abdülaziz'den aldığı yazıya dayanarak hem Afganistan'da hem Hindistan'da İngilizlerin Halifenin ve İslam'ın dostu olduklarına yönelik propagandalar yapmıştır (Eraslan, 1999: 66).

Kimlik oluşumunu hazırlayan dıştan gelen bir başka sürece bakıldığında; Rusya da sömürgecilik faaliyetleri çerçevesinde 1860-1875 arasında Orta Asya Türk hanlıklarını ele geçirmeye çalışınca buradaki hanlıklar Osmanlı'dan yardım istemişlerdir. Rusların bölgede yaptıkları kıyımların haberleri İstanbul'a her ulaştığında toplumda Ruslara karşı bir tepki oluşmuş, dinsel duygular daha keskin hale gelmiştir. Bunun dışında Rusların Balkanlarda sürdürdüğü Panslavizm politikası, Müslüman kimliğinin ön plana çıkmasına sebep olan bir başka sebeptir (Eraslan, 1995: 74-78).

Sadece Rusların değil; İngiltere, Fransa, Almanya, Hollanda ve İtalya gibi diğer sömürgeci devletlerin de Müslüman coğrafyalardaki baskıları Halifelik makamının güçlenmesini beraberinde getirmiştir. Cava, Sumatra, Borneo, Singapur ve Hindistan gibi sömürgeleştirilmiş coğrafyalarda yaşayan Müslümanlar sık sık Müslüman kimliğine dayanarak İslam'ın koruyucusu olarak gördükleri Halifeden yardım istemişlerdir. Örneğin 1857 yılında Açe Hükümdarı Muhammed Gus Efendi'yi yardım talebi için Halife'ye göndermiştir (Akpınar, 2012: 87-90). Bahsi geçen diğer coğrafyalardan da bu ve benzeri yardım talepleri gelmiş bu durum hem Sömürge devletlerini tereddüde düşürmüş hem de Osmanlı'nın 19. yüzyıl denge politikasında kullanabileceği Halifelik makamının gücünü fark etmesini sağlamıştır.

İmparatorluk nüfusunun Müslümanların lehine bu şekilde homojenleşmesi Abdülhamit'in dikkatinden kaçmayacak, İslamcılık fikri politik bir araç olarak kullanılmaya başlanacaktır. Burada bizim için önemli olan Padişah'ın halifelik makamını ön plana çıkararak Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmaya çalışan emperyal güçlerin sömürge kurdukları Müslüman bölgelerde sıkıştırılması ve bunun bir caydırıcılık unsuru olarak kullanılmasıdır. Padişah bundan sonra İslam'ı gerek ülkesindeki birliği sağlamak için bir bayrak olarak, gerek ülke dışındaki Müslümanlar için emperyalizme karşı bir karşı koyma aracı olarak düşünmeye başladı. Orta Asya'da, Kuzey Afrika'da, Hindistan'da ve Uzakdoğu'da Müslüman kimliğini ön plana çıkararak buralarda bu kimlikle destek toplamaya ve kendisini yıkmaya çalışan güçlere karşı mücadele etmeye başladı.

Sultan İkinci Abdülhamid dönemi ya da öncesi bütün bu iç ve dış hazırlayıcı faktörler görüldüğü üzere belirli bir sosyal süreç ve etkileşim sonucu belirmiş, İmparatorluk dış politikada kullanacağı İttihad-ı İslam politikasını toplumda oluşan bu kimliğe dayanarak oluşturmuş ve uygulamıştır. Konstrüktivist teorinin en önemli teorisini Alexander Wendt: Toplumsal kimliği, bir aktörün diğerlerinin bakış açısını alırken, yani bir toplumsal nesne olarak kendisine yüklediği anlam kümeleri olarak tanımlar (Wendt, 2017: 679-685) ki burada da Müslümanların sahip oldukları dinsel kimliği diğerlerine yani gayrimüslimlere karşı duydukları tepkiden ön plana çıkarmaları görülür. Hem sosyal etkileşim ve sosyal süreçler sonucu oluşması hem de diğerlerine karşı tanımlanan bir olgu olması ile İslamcılık kimliği, Konstrüktivist savlara uygunluk teşkil eder. Yani burada dinin politik bir araç olarak kullanılması bilinçli ve planlı bir çalışma ile değil; sosyal etkileşim süreçleri sonucunda doğal olarak oluşmuş ve ön plana çıkmış dini kimliğin Abdülhamid tarafından rasyonel olarak değerlendirilmesi durumu mevcuttur.

4. İslami Kimliğin Dış Politikada Uygulanması ve Konstrüktivizm

1856'dan sonraki iç ve dış gelişmeler toplumda din üzerinde bir farkındalık ve bu farkındalığın sonucu olarak bir kimlik oluşturmuş, İkinci Abdülhamid bu kimliğe dayanarak devletin ve makamın dini niteliğini ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Abdülhamid bunun farkında olarak Osmanlı'nın sosyal ve siyasal yapısının din üzerine temellendiği, Emirü'l-Müminin unvanının sultan ve padişahlık unvanından daha ehemmiyetli olduğu, Halife'nin bir sözünün 250 milyon

Müslüman'ı harekete geçireceği ve dinin yıkılmasının devletin yıkılması anlamına geleceği yönünde beyanlarda bulunarak İslam kimliğini devlet olarak benimsediğini açıkça göstermiştir (Eraslan, 1996: 66).

Teori kısmında da verdiğimiz gibi; Konstrüktivistlerin kimlik ve çıkar arasında tanımladıkları simbiyotik ilişki, İslamcılık kimliğinin İttihad-ı İslam politikası çerçevesinde uygulanması sürecinde açık bir şekilde görülmektedir. Zira bu dönemde Osmanlı'nın temel çıkarı yıkılmaktan kurtulmak ve kendisini yıkmaya çalışan emperyalist güçleri zayıflatmak ya da birbirine karşı denge unsuru olarak kullanmaktır. Bu çıkarların gerçekleştirilmesinde, doğal toplumsal süreçlerden geçerek oluşmuş dini kimliğin kullanılması çıkarların kimliği belirlemedeki rolünün en büyük kanıtıdır. Dolaylı olarak düşünülürse aynı zamanda burada kimliğin de çıkarı etkilediği yani kimliğe göre de çıkarların belirlendiği durumu da görülecektir. Zira devletin Müslüman olmayan coğrafyalar üstünde artık çok durmaması ve elde kalan Müslüman toprakların korunmaya çalışılması kimliğin çıkarları şekillendirmesine kanıttır. Yani oluşmuş kimliğe göre seçenekler arasından seçme ve vazgeçme durumları mevcuttur.

İslami kimliğin dış politikada uygulamaya konulduğu temel coğrafyalardan biri Hicaz bölgesidir. İngiltere burada hem halifeliğin Arapların hakkı olduğu yönünde propagandalar yaparak Osmanlı Halife'sinin etkisini kırmak hem de bölgeyi Osmanlı'nın elinden çıkararak Hac ibadeti sayesinde, sömürgeleştirdiği diğer Müslüman coğrafyalar üzerinde etkisini arttırmak istiyordu (Eraslan, 1995: 266-270). İngiltere'nin bu girişimlerine karşılık İkinci Abdülhamid sömürge ülkelerden gelen Müslümanlardan ücret alınmamasını, bu bölgelerden ya da çevre bölgelerden gelen ileri gelenlere çeşitli hediyeler takdim edilmesini, hacıların güvenliğinin sağlanmasını ve salgın hastalıklara karşı önlemler alınmasını buyurmuş ve uygulamıştır (Eraslan, 1995: 269-275).

Mekke'nin hem İmparatorluğun saygınlığı hem de uygulanan İslamcılık politikasının başarısı için ne kadar önemli olduğunun farkında olan Sultan, bunlarla yetinmeyip Hicaz Demiryolu projesini başlatmıştır. Bu proje için bütün Müslümanlardan bağış kabul edilmiş, bu sayede Sultan'ın İslam Halifeliği niteliği güçlendirilmeye çalışılmıştır (Çetinsaya, 1999: 380). Bu proje ile hacca gidişi kolaylaştırmak, buraya ziyaretçi sayısını arttırmak, ticari ve taşıma faaliyetlerini kolaylaştırmak amaçlansa da temel hedef Osmanlı halifelik makamının koruyuculuğunu ve kapsayıcılığını göstermek ve benimsetmektir.

Politikanın uygulanışını sömürgeleştirilen bir başka Müslüman coğrafyası olan Kuzey Afrika ülkelerinde; Mısır'da, Tunus'da ve Fas'da görüyoruz. 1882'de İngiltere tarafından işgal edilen Mısır'da İngiltere, yerel gazeteler ve yöneticiler aracılığıyla Osmanlı aleyhine propagandalar yapmış, Osmanlı'nın etkisini burada da kırmak istemiştir. İkinci Abdülhamid buna karşı İslamcılık fikrinin önemli savunucularından Muhammed Abduh gibi Mısırlı din alimleriyle bağlantı kurmaya çalışmış, lehte kamuoyu oluşturmak maksadıyla bazı gazete çalışanlarına maaşlar bağlamıştır. Süveyş Kanalı'nın açılmasından beri bölgeyle ilgilenen Fransa ve Rusya gibi ülkeler ile diplomatik girişimlerde bulunarak İngiltere karşısında bir denge politikası yürütmeye çalışmıştır (Eraslan, 1995: 298-295; Mardin, 2011: 10-18)). Aynı şekilde Trablusgarp, Fas ve Tunus'da da tarikat ve kabile liderleriyle işbirlikleri yaparak emperyal devletlere karşı İttihad-ı İslam politikasını başarıya ulaştırmaya çalıştı (Sırma, 1990: 56-57).

Aynı şekilde Hindistan'da İslamcılık politikası gereği Şehbenderlikler kurulmuş, buradan öğrenciler kabul edilmiş, kıtlık gibi durumlarda yardımlarda bulunulmuş ve Kuran-ı Kerim ve dini kitaplar dağıtılmıştır (Göksoy, 2011: 47). Sömürgecilerin sık sık baskılarına maruz kalan Cava, Borneo, Sumatra ve Seylan gibi Güneydoğu Asya ülkeleri çare olarak Osmanlı'dan yardım taleplerinde bulunmuş, Abdülhamid politikası gereği bu talepleri karşılamaya çalışmıştır.

Sadece Müslüman coğrafyalarında değil İttihad-ı İslam politikası gereği 1842 Nankin Anlaşması ile sömürgeleştirilmeye açık hale getirilen Çin'e de ulaşmaya çalışılmıştır. Sömürgecilere karşı kanlı eylemler gerçekleştiren Çinlilere karşı Almanya gibi sömürgeci devletler Müslümanların ayaklanmalara katılmamaları konusunda yardım istemişlerdir. Bunun üzerine Çin'e gitmesi için Mirliya Enver Bey görevlendirilmiştir (Akpınar, 2011: 110). Sadece Almanların talebi için değil milyonlarca Müslümanın bulunduğu ve sömürgeci devletlerin sıkıştığı bu coğrafyada Müslümanlarla bağlar güçlendirilmeye çalışılmış; sömürgeci devletlere karşı caydırıcı bir unsur

oluşturulmak istenmiştir. İkinci Abdülhamid ayrıca Çinli Müslümanlarca sevilen Van Kuan'ı başkente davet etmiş; Çin'deki Müslümanların dini alandaki eksikliklerinin giderilmesi için üç kişilik bir heyet Çin'e gönderilmiştir. Bununla da yetinilmeyerek bu hocaların girişimleriyle Darü'l-Ulûmü'l-Hamidiyye adıyla kapısında Osmanlı bayrağı dalgalanan bir okul inşa etmiştir (a.g.e., 111).

Sonuç ve Değerlendirme

Neorealizm ve Neoliberalizm gibi rasyonalist teorilerin uluslararası politikanın analizinde ihmal ettikleri sosyolojik faktörler Konstrüktivist teori ile analizlerde kullanılmaya başlanmıştır. Rasyonalist teorilerin uluslararası politikayı sabit ve verili kabullerle, güç, anarşi ve çıkar gibi değişmez olarak kabul ettikleri kavramlarla açıklamaya çalışmaları özellikle 1980'li yılların sonlarından itibaren meydana gelen birçok olayın açıklanmasında yetersiz kalmıştır. Bu ortamda kimlik, inanç, değer ve kültür gibi sosyal olguların da uluslararası politikanın şekillenmesinde etkili olduğunu, çıkar ve anarşinin değişmez değil bizzat bu sosyal olguların etkisiyle zaman ve mekan bağlamında değişebileceğini ileri sürmüşlerdir.

Bu çalışmada Konstrüktivizm teorisinin bütün tezlerine çalışmanın bütünlüğü açısından yer verilmedi. Ancak İslamcılık politikası bağlamında teorinin kimlik konusundaki iki önemli kavrayışı ele alındı. Bunlar;

1. Devletlerin kimliğinin verili olmadığı ve sosyal etkileşimler sonucu doğal olarak oluştuğu
2. Kimliklerin verili olmadığı gibi çıkarların da verili olmadığı; değişen kimliklere göre çıkar ve dış politikanın belirlendiğidir.

19. yüzyılda yıkılmaktan kurtulmanın bir çaresi olarak denenen İslamcılık politikasında İmparatorluk dini bir kimlik benimsemiş hem iç hem dış politikasını bu kimlik çerçevesinde belirlemiştir. 93 Harbinden sonra Müslüman nüfusun yoğunlaşması, Tanzimat döneminde gayrimüslimlerin ön plana çıkarılmasıyla bu kesime duyulan dini tepki, batılılaşma yeniliklerinin mutaassıp çevrelerde yarattığı hoşnutsuzluk İslami kimliğin doğal olarak oluşmasını sağlamıştır. Sadece iç koşullar değil 19. yüzyıl gibi sömürgecilik rekabetinin yüksek olduğu bir dönemde baskılara maruz kalan imparatorluk dışındaki Müslüman coğrafyanın Osmanlı'dan yardım talep etmesi de Halifelik makamı çerçevesinde dini kimliğin oluşumunu hızlandırmıştır.

Konstrüktivist teorinin, sosyal etkileşimler sonucu kimliğin oluşması fikri Osmanlı'nın İslamcılık politikası örneğinde rahatlıkla görülebilir. İslamcı kimlik hem içte hem de dışta özellikle toplumsal alanda meydana gelen işbirliği, uyum, baskı ve çatışma gibi sosyal etkileşim türleri üzerinden oluşmuştur. 93 Harbi sonrası devletin daha çok Müslüman nüfusa dayanmış olması iç toplumda dışa karşı İslami kimlik üzerinden bir dayanışma, uyum ve işbirliği meydana getirmiştir. İçte ortak payda İslam üzerinden gerçekleşen uyum, dayanışma ve işbirliği dışa karşı bir rekabet ve çatışma durumu olarak yansımış bu da yine ortak kimliğin oluşumuna hizmet eden diğer sosyal etkileşim türleri olmuşlardır. İslami kimliğin oluşumunda etkili olan diğer dış sosyal etkileşimlere bakıldığında; halifelik makamı çevresinde birleşen ve halifeyi İslam dünyasının önderi olarak gören kesimler de özellikle emperyal devletlerden gelen baskılardan dolayı İslami kimlik üzerinden bir etkileşim oluşturmuş, bu baskı neticesinde ortak bir kimlik meydana getirmişlerdir. Yani içte ortak bir paydada homojenleşen nüfus dışarıda kendine bir "öteki" yaratmış, bu öteki kimliği hem iç toplumda hem de kendini halifeye bağlı hisseden dış toplumda İslami kimlik çevresinde işbirliği, uyum ve dayanışma oluşturmuştur. Yani kimlik ile sosyal etkileşimler arasında karşılıklı bir beslenme hali meydana gelmiştir.

Bu ortamda ayakta kalmanın rasyonel bir sonucu olan İttihad-ı İslam politikası uygulanmış; sömürgeleştirilen Müslüman coğrafyalarda emperyalist devletlere karşı caydırıcı bir unsur olarak kullanılmıştır. Benimsenen yeni kimliğe göre çıkarlar değişmiş değişen çıkarlara göre de dış politika yeniden şekillenmiştir. Politikanın uygulandığı örneklerde de görüleceği üzere dini kimliğin gereği olarak daha çok Müslüman bölgelerin elde kalması üzerinde durulmuş, mücadele biçimi değişmiştir.

Konstrüktivist teorinin verilen savları Osmanlı'nın 19. yüzyılın sonunda, sosyal süreçler sonucunda oluşmuş dini kimliği devlet kimliği haline getirip, çıkarlarını ve dış politikasını bu kimliğe göre oluşturması sürecinde kendini göstermiş ve doğrulamıştır.

Kaynakça

- Ahmad, F. (2015). *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*. Ahmet Fethi (çev.) Hil Yayınları.
- Akpınar, M. (2012). Emperyalizmle Mücadelede İç Ve Dış Politikanın Bir Enstrümanı Olarak I. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36(2), 79-119.
- Akşın, S. (2017). *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Cleveland, W.L. (2015). *Modern Ortadoğu Tarihi*, Mehmet Harmancı (çev.), Agora Kitaplığı: İstanbul.
- Çetinsaya, G. (1999). İsmi Olup da Cismi Olmayan Kuvvet: II. Abdülhamid'in Pan-İslamizm Politikası Üzerine Bir Deneme", *Osmanlı VI*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Demirtaş, B. (2019). İnşacılık, Uluslararası İlişkilere Giriş içinde, Şaban Kardeş ve Ali Balcı (ed.), İstanbul: Küre Yayınları, 167-185.
- Deringil, S. (1985). II. Abdülhamid'in Dış Politikası, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, II, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eraslan, C. (1995). II. Abdülhamid ve İslam Birliği, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Eraslan, C. (1996). Doğruları ve Yanlışlarıyla II. Abdülhamid, İstanbul: Nesil Yayınları.
- Eraslan, C. (1999). II. Abdülhamid ve Osmanlı Devleti'nin İslam Birliği Siyaseti, *Osmanlı VI*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Erdem, Ö. (2007). Feminizm, Haydar Çakmak (ed.), *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler içinde*, Ankara: Platin Yayınları.
- İnalçık, H. (2018). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar Ayanlar, Tanzimat ve Meşrutiyet*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kara, İ. (1994). *İslamcıların Siyasi Görüşleri*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Lee, H. S. (1999). II. Abdülhamid ve Doğu Asya'daki Pan-İslamist Siyaseti, *Osmanlı II*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Mardin, Ş. (2011). *Türkiye'de Din ve Siyaset Makaleler-3*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2015). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, İletişim Yayınları İstanbul.
- Nye, J. S., Welch, D. A. (2018). *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, Renan Akman (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sander, O. (2008). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Sırma, İ. S. (1990). II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Smith, S. (1999). *History and International Relations*, Londra & New York: Routledge,
- Steve, S. (2007). *Introduction: Diversity and Disciplinarity in International Relations Theory*, Tim Dunne, vd. (ed.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity içinde*, Oxford: Oxford University Press.
- Tanör, B. (2018). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2016). *Türkiyede Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Turan, N. S. (2011). Panislamizm Ekseninde İkinci Abdülhamid Diplomasinin Uzakdoğu Asya Misyonu, M. Hülagü ve Ş. Batmaz (Ed.), *Devr-i Hamid içinde*, İstanbul: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 59-89.
- Viotti, P. R. ve Kauppi, M.V. (2017). *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti*, Ayşe Özbay Erozan (çev.), İstanbul: Nobel Yayınları.
- Wendt, A. (1987). The Agent Structure Problem in International Relations Theory, *International Organization*, 41(3), 335-370.
- Wendt, A. (1992). Anarchy is What States Make of It, *International Organization*, 4(2), 391-425.
- Wendt, A. (2003). *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Wendt, A. (2017). Ortak Kimlik Oluşumu ve Uluslararası Devlet, *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler içinde*, Esra Diri (hızl.), Emre Erşen (çev.), İstanbul: Der Yayınları, 679-707.
- Yalvaç, F. (2017). *Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar*, Ramazan Gözen (Der.), *Uluslararası ilişkiler teorileri içinde*, 31-65.

Zürcher, E. J. (2015). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Yasemin Saner (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Extended Abstract

Aim and Scope

According to constructivists; Identity has a great influence on the interests and foreign policies of states. The aim of this study is; Islamism, which was the defining identity of the Ottoman Empire in the 19th century, is handled through the claims of the constructivist theory about identity.

Methods

In this study, a historical-descriptive method was used. In this context, first of all, the concept of identity of the theory of Constructivism is discussed. In this context, first of all, the concept of identity of the theory of Constructivism is discussed. Then, the emergence of the idea of Islamism and how it was constructed as an identity were examined. Finally, it is discussed how the identity that is formed affects the foreign policy of the state.

Findings

The main finding: The Islamic identity of the Ottoman Empire was formed within social processes and this determined the foreign policy of the Ottomans. Besides; It has been achieved that the claims of constructivism on identity are confirmed on the basis of case in terms of foreign policy.

Conclusion

In order to avoid collapse in the 19th century, the Empire adopted a religious identity and determined both its domestic and foreign policy within the framework of this identity. This identity was formed at the end of the 19th century as a result of the loss of territory in Europe and the Ottoman population relying on Muslims. In this way, this Islamic identity, which was formed as a result of a social process, began to be used as a remedy for salvation, especially in foreign policy. He tried to use the Muslims in the colonial lands as a political force against the colonial states and to create a power and balance against them. In this way, just as the constructivist theory claims; socially formed identity was the main determinant of the foreign policy of the state.

Gayrimenkul Değerlemesinin Emlak Vergisi Üzerine Etkilerinin İncelenmesi: Tokat İli Turhal İlçesi Örneği

Investigation of the Effects of Real Estate Valuation on Property Tax: The Case of Turhal District of Tokat Province

Öz

Emlak vergisine esas değer belirlenebilmesi için kullanılan gayrimenkul değerlendirme yöntemleri, ilgili taşınmazın mevcut durumuna uygun yöntemler kullanılarak rayiç piyasa değerini ortaya çıkarmak için kullanılmaktadır. Söz konusu değerlendirme yöntemleri mükelleflerin vergisel yükümlülük miktarlarını belirlediği gibi özellikle kamu tarafından yapılan satışlarda elde edilecek kamu gelirlerini de etkilemektedir. Değerleme işlemleri yapılırken kullanılacak yöntemlerin yerinde ve isabetli olması mükelleflerin mali yüklerini etkilemekte olduğundan, vergilemede adaletin sağlanabilmesi için en uygun yöntemlerin kullanılması önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, gayrimenkul değerlendirme konusunda kullanılan yöntemlerin ilgili vergi gelirleri üzerinde meydana getirdiği etkileri ortaya koymak ve vergilemede adaletin sağlanabilmesi konusundaki önemini vurgulamaktır. Bu kapsamda taşınmaz değer takdirinin ve emlak vergisinin kavramsal çerçevesine değinildikten sonra Dünyada ve Türkiye’de kullanılan gayrimenkul değerlendirme yöntemleri ilgili literatür kullanılarak incelenmiştir.

Emlak Değerlemesinde ve emlak vergi değeri belirlemede kullanılan yöntem seçiminin vergi gelirlerine ve mükelleflere olan etkisini ortaya koyabilmek için ise 2021 yılında Tokat ilinde kamu tarafından satışı yapılan taşınmazlara ilişkin alan çalışmasının verileri kullanılmıştır. Alan çalışmasının sonuç ve bulgularına göre taşınmazların vergi değerleri ile gerçekleşen satış değerleri arasında önemli bir fark olduğu, farklı özellikteki taşınmazlara aynı rayiç değerlerin verildiği ve bu durumun da malikler açısından adaletsiz bir vergilendirmeye, mahalli idareler açısından ise vergi gelir kaybına yol açtığı sonucuna ulaşılmış ile birlikte belirtilen duruma ilişkin çeşitli çözüm önerileri getirilmiştir.

Abstract

Real estate valuation methods used to determine the base value for real estate tax are used to reveal the current market value of the relevant real estate by using methods suitable for the current situation. These valuation methods not only determine the taxpayer's tax liability amounts, but also affect the public revenues to be obtained especially from the sales made by the public. It is important to use the most appropriate methods in order to ensure fairness in taxation, since the appropriate and accurate methods to be used in the valuation process affect the financial burden of taxpayers.

The aim of this study is to reveal the effects of the methods used in real estate valuation on the relevant tax revenues and to emphasize the importance of ensuring justice in taxation. In this context, after mentioning the conceptual framework of real estate valuation and real estate tax, real estate valuation methods used in the world and in Turkey were examined using the relevant literature.

In order to reveal the effect of the choice of method used in real estate valuation and in determining the real estate tax value on tax revenues and taxpayers, the data of the field study on the immovables sold by the public in the province of Tokat in 2021 were used. According to the results and findings of the field study, it was concluded that there is a significant difference between the tax values of the immovables and the actual sales values, the same fair values are given to the immovables with different properties, and this situation leads to an unfair taxation for the owners and a loss of tax income for the local administrations. Various solutions have been proposed for the situation.

M. Kemal Bostan

Dr. Öğr. Üyesi., Kırıkkale Üniversitesi
Maliye Böl., Kırıkkale, Türkiye,
mkemalbostan@gmail.com
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-2012-656X>

Seda Karakuş

Maliye Bilim Uzmanı, Hazine ve Maliye
Bakanlığı Özelleştirme İdaresi Başkanlığı,
Kırıkkale, Türkiye,
sedakarakus111@gmail.com
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-5497-3903>

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Emlak Vergisi, Taşınmaz Değerleme, Vergi Değeri, Vergi Kaybı.

Keywords

Real Estate Tax, Real Estate Valuation, Tax Value, Loss of Tax

JEL Codes: H2, E20, H71

Bilgilendirme

Bu çalışma Dr. Öğr. Üy. M. Kemal Bostan danışmanlığında Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı'nda Seda Karakuş tarafından yazılan "Taşınmaz Değer Takdirinin Emlak Vergisi Üzerine Etkilerinin İncelenmesi: Tokat İli Turhal İlçesi Örneği" adlı tezden türetilmiştir.

Submitted: 24 / 07 / 2022

Accepted: 29 / 09 / 2022

Giriş

Emlak (Taşınmazlar); arsa, arazi, bağımsız bölüm (bina, apartman, işyeri, konut, villa, fabrika) gibi niteliğine zarar vermeden bir yerden başka bir yere taşınamayan varlıklara verilen genel isim olmakla birlikte insan tarafından yapılmış, sınırları nesnel olarak belirlenebilen, görülebilen, dokunulabilen, yer altında, yüzeyinde ve tüm ekleriyle birlikte fiziksel bir varlık olarak tanımlanabilmektedir. Taşınmaz (Gayrimenkul) kavramını, zarar görmeden başka bir yere götürülemeyecek olan eşya olarak da tanımlamak mümkündür. Türk Medeni Kanunu'nun 704. maddesinde arazi, taşınmazlar üzerindeki bağımsız ve sürekli haklar ile kat mülkiyetine konu bağımsız bölümler taşınmaz mülkiyetine konu olabilmektedir, şeklinde belirtilmiştir. Değer ise uzmanın konu taşınmaz için takdir ettiği ve değerlendirme sonucunda ulaşılan sayısal bir ifadeyi oluşturmaktadır.

Günümüz dünyasında gayrimenkul değerlemeye ilişkin olarak birçok farklı uygulama örnekleri mevcuttur. Bu kapsamda üzerinde birçok araştırmanın yapılmış olduğu kavram, önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Gayrimenkul değerlendirme kavramını önemli kılan husus, değerlemeye bağlı olarak ilgili taşınmazın mevcut durum tespitine istinaden piyasa değerinin belirlenmesidir. Gayrimenkul değerlemesi, gayrimenkulün kalitesi, karlılığı, çevresel kullanım koşulları gibi faktörlere bağlı olarak alım satımın yapıldığı gündeki değerinin adil bir şekilde belirlenmesi işlemidir.

Bu kapsamda bu çalışmada vergi amaçlı taşınmaz değerlemesinin yani vergi değerinin dünyadaki bazı ülkelerde ve Türkiye'deki uygulamalarına yer verilmiş olup taşınmaz, değer ve değerlendirme kavramlarına, değerlendirme yöntemlerine, taşınmaz değerlendirme sonucunda vergi değerinin belirlenmesi uygulamalarına değinilerek ilgili literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

1. Emlak Vergisi Kavramı, Konusu ve Kapsamı (emlak vergisi: kavramsal çerçeve)

1.1. Kavramsal Olarak Emlak Vergisi

Konusunu bina, arsa, arazi gibi taşınmazların oluşturduğu emlak vergisi, yerli ve yabancı literatürde üzerinde pek çok çalışma yapılmış konulardandır. Ülkeden ülkeye farklı şekillerde uygulanabilen emlak vergisi, servet vergileri içerisinde yer almakta ve yerel idareler tarafından tahsil edilen objektif bir vergi türüdür.

Genel olarak emlak vergisinin konusu hem araziler hem de binalar olmakla birlikte, yalnızca arazileri ya da binaları vergi konusu olarak kabul eden ülkeler de bulunmaktadır. Öte yandan, makine teçhizat vb. unsurların da emlak vergisi kapsamına alındığı Belçika ve İrlanda gibi ülkeler de vardır. Emlak vergi sisteminin kurgulanırken vergi konusunun belirlenmesinden sonra, mükellefin tespiti, matrahın tayin edilmesi, değerlendirme ölçütlerinin belirlenmesi, uygulanacak oranların tespiti ve muafiyet ve istisna kapsamlarının belirlenmesi aşamaları önem arz etmektedir (Hacıköylü, 2009, s.16):

Konuya odaklanan, mahalli nitelikte, gayri safi, mali amacın ön planda olduğu ve gerileyici nitelikteki özelliklere sahip olan emlak vergisi (Edizdoğan, Çelikkaya, 2012, s.308) günümüze kadar pek çok evreden geçmiştir.

1.2. Emlak Vergisinin Tarihçesi

Arazi sahipliğinden alınan en eski vergi olarak kabul edilmekte ve önce Çin'de daha sonra eski Mısır'da uygulandığına ilişkin kayıtlar dört bin yıl öncesine dayanmaktadır. Orta Çağ boyunca Batı Avrupa'da, Roma'nın tarihi mirası olarak görülen ilkel arazi vergileri uygulanmış ve büyük Britanya'da, Kral'a ait taşınmaz gelirlerinin kamu hizmetlerinin finansmanı konusunda yetersiz kalması nedeniyle bir arazi vergisi alınmaya başlanmıştır. Fransız Devrimi'nden sonra arazi vergileri tüm dünyaya yayıldığı görülmektedir (Edizdoğan, Çelikkaya, 2012, s.295-296). Buna karşılık Sanayi Devrimi sonrasında gelir ve harcamalar üzerinden alınan vergiler kamu gelirlerinde ön plana çıkmış, ekonomik olarak küresel çapta ciddi sorunlara neden olan I. Ve II. Dünya savaşları nedeniyle servette meydana gelen azalışlar emlak vergisinin kamu gelirleri içindeki yerini görece yitirmesine neden olmuştur (Gürbüz, 2015, s.25).

- Ülkemizde ise emlak vergisinin gelişiminin dört dönem itibariyle gerçekleştiği söylenebilir¹:
- 1863-1910 yılları arasında arazi ve binaların değeri üzerinden alınan “Emlak Vergisi”,
 - emlak vergisini iyileştirmek için çıkarılan “Musakkafat (Bina) Vergisi”,
 - 1931 yılında yürürlüğe giren ve söz konusu gelirlerin yerel yönetimlere devredilmesini öngören “Bina ve Arazi Vergileri Kanunları”
 - 1971 yılında yürürlüğe giren “1319 Sayılı Emlak Vergisi Kanunu”.

1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu’nda emlak vergisinin konusu, bina vergisi ve arazi vergisi olmak üzere iki kısımda tanımlanmakta olup zaman içerisinde bu kanunda da değişiklikler yapılmıştır. 1985 yılından itibaren ise emlak vergileri belediyelere bırakılmıştır (Nadaroğlu, 2000, s.355).

1.3. Emlak Vergisinin Gerekçeleri

Emlak vergisi, sabit kıymetlerin ve vergi matrahlarının çeşitliliği ve gayrimenkulün kolay tanınması nedeniyle geçmişte en çok tercih edilen vergilerden biri olmuştur. Arazi vergilerine ek olarak, nüfus artışı yoluyla medeniyet, ekonomik aktivite ve şehirleşmenin gelişmesiyle birlikte emlak vergilerinin önemi artmıştır. Sanayileşmenin ve büyük şehirlerin ortaya çıkmasıyla birlikte binaların değeri artmış ve binalar vergilendirilmiştir.

Hemen hemen bütün toplumlarda gelir vergisinden ayrı olarak emlak vergisinin uygulanıyor olmasının sebebi, verginin konusunu oluşturan taşınmazların mülkiyeti temsil etmesi (ödeme gücü ilkesi), dolayısıyla servet unsurunu oluşturmasıdır (Edizdoğan, Çelikkaya, 2012, s.312).

Bina ve arazilerin servet unsuru olarak kabul edildiği gerçeğine dayanarak vergi ödeme gücünün göstergesi olması ve söz konusu varlıklar ile sahiplerinin/maliklerinin kamusal hizmetlerden faydalanıyor olmaları (faydalanma ilkesi) bu verginin alınmasını gerektirmektedir (Edizdoğan, Çetinkaya, Gümüş, 2013, s.293).

2. Dünyada ve Türkiye’de Emlak Vergisi

İlk olarak feodal zamanlarda uygulanan erken dönem emlak vergileri, öncelikle topraktan alınmaktaydı. Bu nedenle geçmişte emlak vergisi, çoğunlukla çiftçi olarak çalışanlar tarafından ödenmiştir. Modern zamanlarda, emlak vergisi gayrimenkul gibi varlıklara karşı da alınmaktadır. Vergi, gerçek veya tüzel kişilerin sahip olduğu mülkler üzerinden mükerrer olarak ödenmektedir. Yalnızca araziye değil, aynı zamanda binalara ve arsalar da uygulanan yüksek emlak vergileri, işletmelerin ek vergi ödemek zorunda kalacağı altyapıya yatırım yapmayı caydırdığı için yatırımı caydırabilir. Bu nedenle emlak vergisinin yüksek olduğu yerlerden uzakta işletme yeri kararlarını da etkileyebilir (Slack & Bird, 2015, s.20).

2.1. Seçilmiş OECD Ülkelerinde Emlak Vergisi Uygulamaları

Araştırmanın bu bölümünde konumuza paralel olarak özellikle değerlendirme alanında iyi uygulamaya sahip ülkelerden olan Almanya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avustralya, İngiltere ve Danimarka’da emlak vergileri incelenerek bu ülkelerdeki uygulama örneklerine değinilecektir.

İncelenecek olan OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) ülkelerinin örnek olarak seçilme sebebi Türkiye’nin de içinde bulunduğu demokratik yapılara ve piyasa ekonomisine sahip ülkelere dönüşüyor olmasıdır.

¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ö. Akgüç, (1971). “Türkiye’de Emlak Vergileri”, Türk Vergi Sisteminin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri, Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferansı, İstanbul: Çeltüt Matbaacılık, s.163-171.

E. Öner, (2006). “Emlak Vergisinde Matrah Tespit Usullerinde Gelişmeler”, Falay, N./Şahin, M./Kesik, A. (Ed.) Kamu Maliyesine Yeni Bakış: Teori ve Uygulama, (Seçkin Yayıncılık), Ankara, s.2015-2020.

Tablo 1. OECD Ülkelerinde Emlak Vergisi

Almanya	Almanya'daki her mülk sahibi emlak vergisi (Grundsteuer) ödemekle yükümlüdür
	Vergi oranı, gayrimenkulün türüne bağlıdır. Gayrimenkuller iki ayrı kategoriye ayrılır. Emlak vergisi "A": Tarım ve ormancılık için kullanılan gayrimenkul Emlak vergisi "B": İnşa edilebilir gayrimenkul veya binaları olan gayrimenkul
	Taşınmaz vergisi yükü, taşınmazın tespit edilen değeri ile emlak vergisi oranı ve belediye çarpanının çarpılmasıyla hesaplanır.
	Yerel Yönetimler, başlıca gelir kaynağı olarak, aynı zamanda "bir milyonluk" oranı olarak da bilinen bir emlak vergisi uygular.
ABD	Emlak vergisi, mülkün adil piyasa değeri x değerlendirme oranı x vergi oranı olarak hesaplanır. Değerler yerel yetkililer tarafından belirlenir.
	Bazı eyaletlerde, gayrimenkuller kategorilere göre vergilendirilir. Kategorizasyon, benzer uygulamalara dayalı özelliklerin gruplandırılması sistemidir. Kategorilere örnek olarak konut, ticari, endüstriyel, boş ve yanlış gayrimenkuller verilebilir.
	Avustralya'da emlak vergileri arazi vergileri ve belediye harçları olarak ikiye ayrılır.
Avustralya	Arazi vergileri devlet gelirlerine, şehir vergileri ise yerel bütçe gelirlerine dahil olmakla birlikte arazi vergisi ve belediye oranları eyalete/bölgeye göre değişmektedir.
	Mülkün niteliğine ve değerine bağlı olarak arazi vergileri ve şehir vergileri için sabit oranlar kullanılmaktadır.
	İngiltere'de belediye vergisi olarak adlandırabileceğimiz "council tax" ² mevcuttur.
İngiltere	Belediyeler tarafından yerel hizmetlerin yerine getirilmesi amacıyla alınan bir emlak vergisi olan bu belediye vergisinin uygulanmasında taşınmaz değerlendirme sistemi kullanılmakta olup bu sistem hem kamu hem de özel derecelendirme kuruluşları tarafından yürütülmektedir.
	Mükellefler için, en yüksek değer aralığına denk gelen taşınmaz değeri, en yüksek vergi tutarına tabi tutulmaktadır. A,B, C, D, E, F, G ve H olmak üzere 8 değer aralığı bulunmaktadır.
	Arazi vergisi İl İdaresi tarafından tahsil edilmektedir
Danimarka	Belediyeler ve eyaletler, gelir vergisi oranlarını veya vergi tahsilat oranlarını belirleme hakkına sahiptir.
	İki tür emlak vergisi vardır. Bunlar; arazi vergisi değeri ve emlak vergisi değeridir.
	Arsa ve gayrimenkul fiyatlarının vergi matrahı, her türlü arsa ve konut için piyasa fiyatını belirlemektedir.

Kaynak: Tunç, 2017; Yıldırım, 2019'dan faydalanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

2.2. Türkiye'de Emlak Vergisi

Servet üzerinden alınan vergiler kategorisine dahil edilen emlak vergisinin konusunu Türkiye sınırları içinde bulunan bina vergisi ve arazi vergisi oluşturmaktadır. Bu verginin mükellefi, bina ve arazinin maliki, intifa hakkı sahibi veya tasarruf sahibi olan gerçek veya tüzel kişidir.

Emlak vergisi mükellefleri, bina, arsa ve arazinin maliki, varsa intifa hakkı sahibi, her ikisi de mevcut değilse bina, arsa ve araziye malik olarak sahiplenilenlerdir. Bir binaya, arsaya veya araziye müşterek (ortak) sahip olanlar hisseleri oranında sorumlu tutulmaktadır. Belediye gelirleri içinde önemli bir yere sahip olan emlak vergisi, ilk taksiti Mart, Nisan ve Mayıs aylarında, ikincisi ise Kasım ayında olmak üzere iki eşit taksitte ödenmektedir. Hazine ve Maliye Bakanlığı, bölgelerin özelliklerine göre verginin ödeneceği ayları değiştirebilme yetkisine sahiptir. Bir il veya ilçe sınırları içinde birden fazla belediye bulunması halinde, belediye mücavir alan sınırları dışında kalan binalar için bina vergisi almaya yetkili olacak belediye, ilgili valiliklerce belirlenmektedir. Emlak vergisi oranı; konutlarda binde 1, konut dışı binalarda binde 2, arazilerde binde 1, arsalarda binde 3 olarak uygulanmaktadır. Ancak Emlak Vergisi Kanunu'nun 8 ve 18'inci maddelerinde 4736 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikle bina, arsa ve araziler için vergi oranlarının 1.1.2002 tarihinden itibaren büyükşehir belediyesi sınırları ve mücavir alanlar içinde sıfır artırımlı olarak uygulanacağı hükme bağlanmıştır. Bu değişiklikle birlikte emlak vergisi oranı büyükşehir belediyeleri sınırları içindeki

² İngiltere'de 1991 yılından beri yürürlükte olan belediye vergisi (council tax); mülkün değerine, inşa edildiği yıla, evin tipine (ev veya apartman), kata ve oda sayısına bağlı olup kiracı tarafından ödeme yükümlülüğü esastır. Ayrıca vergi miktarı, mülkte yaşayan kişi sayısına ve varsa mülkte yaşayan kişilerin özel koşullarına da bağlı olmaktadır.

konutlarda binde 2, konut dışı binalarda binde 4, arazilerde binde 2 ve arsalarda binde 6'ya yükseltilmiştir. Cumhurbaşkanı, söz konusu vergi oranlarını yarıya indirmeye veya üç katına kadar arttırmaya yetkilidir (Kesik vd., 2014, s.293).

2.3. Emlak Vergisinin Mahalli İdare Vergi Gelirleri İçindeki Payı ve Önemi

Emlak vergisi, yerel yönetimler tarafından uygulanan bir vergidir. Emlak vergisinin belediye yönetimine bırakılmasının iki nedeni vardır: Birincisi, vergi konusunun belediye sınırları içinde olması ikincisi ise, belediye idaresinin sunduğu hizmetler sonucunda mülkün değerinin değişebileceği hususudur. Gayrimenkul değerleri, gayrimenkul sahibi olan ve vergi ödeyen kişiler için oldukça önemlidir ve kişiler, gelirlerine ve ödeme güçlerine göre farklı bölgeler seçebilmektedir. Bu anlamda taşınmazın değerini belirlemeye mahalli idarelerin yetkili olması, kişilerin idarenin kendi bölgesinde ikamet etmesinde önemli bir etkidir. Değerleme çalışmalarında yerel komisyonlar kurulmuştur. Genel olarak mülk değerleri 4-5 yılda bir yeniden belirlenmekte olup enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde bu süre düşürülebilmektedir. Gerçek değerlemenin yapılabildiği ülkelerde, mahalli idarelerin öz vergi gelirlerinde emlak vergisi önemli bir paya sahiptir (Çetinkaya, 2015, s.85).

Tablo 2, Türkiye’de 2006-2021 yılları aralığındaki emlak vergisinin mahalli idare vergi gelirleri içindeki payını göstermektedir.

Tablo 2. Emlak Vergisinin Mahalli İdare Vergi Gelirleri İçindeki Payı

Yıllar	Toplam Mahalli İdare Vergi Geliri (Bin TL)	Emlak Vergisi (Bin TL)	EV'nin Mahalli İdare Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)
2006	3.377.516	1.396.353	41,3
2007	3.690.832	1.464.249	39,6
2008	4.190.482	1.717.466	40,9
2009	3.776.080	1.854.219	49,1
2010	5.904.388	2.669.363	45,2
2011	6.901.489	3.464.202	50,1
2012	7.279.848	3.528.072	48,4
2013	8.212.046	3.846.950	46,8
2014	9.291.679	4.993.030	53,7
2015	10.852.895	5.881.830	54,1
2016	12.243.842	7.204.004	58,8
2017	13.237.799	7.274.505	55,0
2018	14.507.159	9.244.329	63,7
2019	15.715.805	10.303.022	65,6
2020	18.299.223	11.983.990	65,5
2021	11.754.586	7.656.932	65,1

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, Bütçe İstatistikleri (2006-2021).

Emlak vergisinin son 16 yıllık süre içerisinde 2021 yılı hariç rakamsal olarak sürekli arttığı ve yıllar itibariyle mahalli idare vergi gelirleri içerisindeki payının da oransal olarak genellikle artış gösterdiği görülmektedir.

Emlak vergileri, gelir vergileri ve harcama vergileri gibi ekonomideki dalgalanmalardan fazla etkilenmediği için yerel yönetimler için istikrarlı ve öngörülebilir bir gelir kaynağı oluşturmaktadır (Kesik vd., 2014, s.117).

3. Gayrimenkul Değerlemesinin Önemi

Pek çok unsuru içinde barındıran gayrimenkul değerlemesi;

“bir gayrimenkulün satın alınması, satılması veya kiraya verilmesi, teminat gösterilerek kredi alınması, açık artırma ve/veya tasfiye amacıyla satılması, gayrimenkul için hurda değeri tespit edilmesi, sigortalama işlemlerine esas olacak değerin belirlenmesi, vergilendirme işlemleri ve kamu yararı için bir devlet kuruluşu tarafından yapılan istimlak işlemlerinde kullanılması, şirket birleşme, devir ve ele geçirmelerinde şirket aktifinde bulunan gayrimenkullerin değerlerinin belirlenmesi, kiralama ve leasing işlemlerine konu olan gayrimenkullerin değerinin belirlenmesi ve gayrimenkullere ilişkin vergi matrahlarının tespit edilmesi gibi oldukça geniş sayılabilecek bir kapsamda gerekli görülerek gerçekleştirilen bir faaliyet”

olarak çok geniş bir kapsamla tanımlanabilmektedir (Önal ve Tezcan, 2008, s.17).

Son 30 yılda akademik, profesyonel ve regülatör düzeyindeki bilginin yerelden küresele tüm aşamalarda gelişme göstermesi, gayrimenkul değerlemesinin fiziki/ikincil gayrimenkul piyasalarındaki para transferleri üzerinde etkili bir karar alma aracı olmasını sağlamıştır (Talbot, 2021, s.19).

Gelişmiş ülkelerin finansal piyasalarında gayrimenkule dayalı türev ürünlerin yaygınlığı gayrimenkul değerlemesine dayandığı ve finansal kararların alınmasında da büyük önem arz ettiği için, söz konusu faaliyetin en doğru şekilde gerekmektedir (Önal ve Tezcan, 2008, s.16). bahsi geçen gerekçeler gayrimenkule dayalı finansal ürünlerin bütün dünyada yaygınlaşmış olması nedeniyle gayrimenkul değerlendirme olgusu dünyada ve ülkemizde oldukça önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gayrimenkul değerlemesi içsel olarak fiziki koşullar, fayda, kıtlık, devredilebilirlik gibi unsurlara tabi olduğu gibi dışsal olarak da ekonomik, sosyo-kültürel ve hukuki mevzuata tabidir (Alp ve Yılmaz, 2000, s.202-203).

Gayrimenkul değerlendirme sadece değer hakkında fikir vermekle kalmayarak, aynı zamanda edinilen değeri destekleyen faktör ve unsurları da içermektedir. Gayrimenkulün değerini belirlemede ortaya çıkan üç ilke aşağıda belirtilmiştir. Bunlar (Alp ve Yılmaz, 2000, s.2-3);

i) İkame ilkesi: Bir öğenin değeri, onu ikame eden değeri aşmamalıdır.

ii) Uygunluk ilkesi: Değerleme uzmanının değerlendirme yaptığı tarihteki gayrimenkulün çevresel özelliklere uygunluğunun gözlemlenmesidir.

iii) Beklenti ilkesi: Bir mülkün bugünkü değerinin, mülkün gelecekte beklenen getirisinin (ticari gayrimenkul veya konuttan elde edilen faydaların bugünkü değeri) bir fonksiyonu olduğunu varsayar, şeklinde açıklanmaktadır

Mülk değerlemesinin amacı, nihai değerlemenin temelini oluşturmaktadır. Bir gayrimenkul değerlendirme sisteminin yapısı, değerlendirme fikrinin kullanılma amacına veya istenilen değer türüne göre şekillenebilmektedir. Örneğin; gayrimenkul değerlemeleri, ipotek finansmanını kolaylaştırmak, davalarda kullanılmak veya vergi matrahını belirlemek amacıyla kullanılabilir. Gayrimenkulün değerinin belirlenmesinde fiyat türünün yanı sıra fiyatı etkileyen faktörlerin de sınıflandırılması gerekmektedir. Nüfus, çevre, altyapı hizmetleri, pazarlar, güvenlik, inşaat kalitesi vb. kilit konular bölgesel olarak ele alınmalıdır (Köktürk ve Köktürk, 2015, s.43-45).

3.1. Dünyada ve Türkiye’de Gayrimenkul Değerleme

Gayrimenkul değerlendirme veya taşınmaz değerlendirme, bir mülkün gerçek değerini belirleme sürecidir. Genel olarak, değerlendirmeler veya değerlemeler, boşanma sırasında varlıkların bölünmesinden vergilendirmeye kadar çeşitli bağlamlarda kullanılmaktadır. Ancak gayrimenkul yatırımcısı için değerlendirme, tespit için kullanılmaktadır. Gayrimenkul değerlemesinde aranan özellikler her yaklaşımda farklılık göstermektedir. Literatürde yaygın olarak kullanılan yöntemler; geleneksel yöntemler olarak bilinen karşılaştırma (emsal değer), gelir ve maliyet yöntemleridir. Ancak son yıllarda değişen ihtiyaçlara bağlı olarak gayrimenkul değerlendirme de istatistiksel ve modern yöntemler de kullanılmaya başlanmıştır. Söz konusu yöntemler maddeler halinde kısaca açıklanmıştır.

Karşılaştırma (Emsal Değer) Yöntemi: benzer değerlerin (konum, büyüklük, şekil, yükseklik, TAKS, KAKS gibi bölgesel özellikler, imar hakları, kentsel faaliyetler, arazi, altyapı özellikleri) karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Bu yöntem, değerlendirme yapılacak mülkün bölgedeki satış fiyatını dikkate almakta ve bu fark, değerlendirme yapılacak mülkün kalitesinin karşılaştırılabilir mülkün kalitesinden farklı olması durumunda yapılmaktadır. Toplama veya çıkarma yoluyla indirilebilecek benzer özelliklerin sayısı büyükse, eşdeğer fiyatı belirlemek için ortalama değer bulunabilmektedir.

Yalın arazi ve parsellerin değerlendirme genellikle nominal değer bazında yapılmaktadır. Arazi kıymet takdirinde arazinin cinsi (çorak, derin, sulak alan), akma mukavemetine göre sınıfı (iyi, orta, fakir, ekilmemiş) ve tarım türüne göre kullanımı dikkate alınarak hesaplamaya katılmaktadır. (Kırar, 2008, s.29). Bu yöntem, aynı nitelikteki tüm gayrimenkullerin değerlendirme için yeterli ve güvenilir veri mevcutsa en uygun yaklaşım olmakla birlikte, özel amaçlı inşa edilen

gayrimenkullerin değerlemesinde kullanılmamaktadır. Sahibine ait ticari ve sınai gayrimenkullerin en iyi göstergelerini sağlamasının yanı sıra, veri döneminden bu yana gelişen piyasa davranışındaki değişiklikler dikkate alınmadığı için keskin fiyat değişimlerinin olduğu dönemlerde tercih edilmemesi gereken bir yöntemdir (Büyükkaracıoğlu, vd., 2017, s.5-6).

Gelir Yöntemi: Gelire göre değerlendirme yöntemi, ancak mülkün değeri, getirdiği gelire göre belirlenebiliyorsa kullanılan yöntemdir.

Yapılandırılmış gayrimenkulün değerini gelir yöntemiyle belirleme kriteri, elde edilebilecek net geliri ifade etmekte ve bu net gelir bina, bina ile ilişkili diğer yapılar ve arsa paylarından oluşmaktadır. Mevcut ve gelecekteki gayrimenkul gelirlerinin cari gelire tekabül ettiği kabul edilmekte ve yapılandırılmış gayrimenkulün değerinin belirlenmesinde temel kuralın net gerçekleştirilebilir gelirin belirlenmesi olduğu kabul edilmektedir (Büyükkaracıoğlu vd., 2017, s.6). Bu yöntem, gelir fırsatlarına ve fırsatlara göre işlem gören mülkler için kullanılmaktadır.

Maliyet Yöntemi: Ülkemizde resmi eserleri değerlemede genellikle emsaller arası karşılaştırmalar kullanılmaktadır, ancak değerlendirme yapılan mülkün türü ve değerlemenin amacı zorunlu olarak bir maliyet yöntemini gerektirmekte ve bu bazen yeniden üretim değeri olarak ifade edilebilmektedir. Maliyet yöntemi, inşaat maliyetinden mülkün piyasa değerini çıkarmak, edinilen değeri arsa fiyatına eklemek ve kira geliri belirlenemeyen (fabrikalar, oteller, fabrikalar, ofis binaları, çiftlikler, bahçeli evler vb.) mülkü değerlemek amacıyla kullanılmaktadır.

Bu yöntemde, gayrimenkul, diğer harici tesisler ve özel kullanım için ekipman inşa etme ve satın alma maliyeti, ekonomik değerlerine göre hesaplanmakta olup bir mülkün bugünkü değeri, toplam maliyetinden amortisman, bakım ve onarım maliyetlerinin değeri çıkarılarak belirlenmektedir. Bu yöntem çoğu zaman sigorta işlemlerinde tercih edilmektedir.

Nominal Değerleme Yöntemi: Uygulamalarda pek çok gayrimenkul değerlendirme sürecinin piyasa değerine dayandığı iyi bilinmektedir, ancak değerlendirme yöntemine dayalı birimler ülkenin ekonomik yapısına bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir.

Gayrimenkul piyasası durumundaki bu değişiklikler fiyat varsayımları oluşturduğundan, mülkün değerlendirilen değerini kontrol etmek çok zor hale gelmektedir. Değerleme alanının geniş olması ve gayrimenkul miktarının fazla olması değerlemeyi zorlaştıran unsurlardandır. Bu durumda mülkün değeri, sokaklar ve bölgeler dikkate alınarak bu sınırlar içinde eşit kabul edilmektedir. Ancak, bir bölgedeki herhangi bir mülk, bir bölgenin sınırları içinde olsa bile, diğer mülklere göre olumlu veya olumsuz özelliklere sahip olabilmektedir (Büyükkaracıoğlu, vd., 2017).

Çok sayıda mülkün değerinin eş zamanlı olarak belirlenebilmesi için günümüzde istatistiksel yöntemler olarak bilinen çoklu regresyon, nominal, hedonik modeller ile ileri başka bir ifade ile modern yöntemler olarak bilinen yapay sinir ağları, bulanık mantık ve konumsal analiz yaklaşımları kullanılmaktadır. (İlhan, 2019).

Yukarıdaki yöntemlerden özellikle karşılaştırma, gelir ve maliyet yöntemlerinin aynı ekonomik göstergelere dayandıkları ancak birbirlerinden tamamen bağımsız oldukları belirtilmektedir. Bu yöntemler, değerlemenin amacına, varlığın türüne, analiz için elde edilen bilgilerin miktarına ve niteliğine ve belirlenen çalışmanın kapsamına bağlı olmaktadır.

Belirtilen kapsamda gayrimenkul değerlendirme olgusu dünyada ve ülkemizde oldukça önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda araştırmanın bu bölümünde gayrimenkul değerlendirme kavramı, kurumları, standartları, alt başlıklar halinde sıralanacak ve açıklanacaktır.

3.1.1. Dünyadaki Değerleme Kurumları ve Standartları

Gayrimenkul değerlendirme, daha önce değindiğimiz gibi farklı amaçlara yönelik olarak alınacak kararlarda finansal tercihleri etkilediği için son derece önemlidir. Söz konusu değerlendirme faaliyetleri ile nakit akımları etkilenmekte ve ekonominin geneline yayılan etkiler şekillenebilmektedir. Yapılan tercihler sonucunda ekonomik sorunların ortaya çıkmaması için gayrimenkul değerlendirme işlemlerinin belirli standartları kendinde barındırması gereklidir. Bu amaçla ulusal ve küresel çapta standartlar oluşturulması yönünde pek çok çalışma yapılmaktadır.

TEGOVA ve IVSC gibi uluslararası kuruluşların yanında, ABD'deki "Appraisal Institute" ile İngiltere'deki RICS (Royal Institution of Chartered Surveyors) gibi kuruluşların değerlendirme uzmanlığı hakkında yaptığı çalışmalar özet olarak Tablo 3' te sunulmaktadır.

Tablo 3. Dünyadaki Değerleme Kurumları

Uluslararası Değerleme Standartları Konseyi (IVSC)	Konsey; 1981 yılında Birleşmiş Milletler tarafından tanınan, 50'den fazla ülkeyi temsil eden, özellikle değerlendirme uygulamaları alanında dünya çapında değerlendirme standartları geliştirmek için çalışan bir kuruluştur. Konseyin Uluslararası Değerleme Standartları (IVS) bu alandaki ilk girişimdir.
	IVSC; 137 ülkeden 180 kurumun üye olduğu bir kuruldur. IVSC'nin amacı; değerlendirme alanında standartlar oluşturmak, üyeler arasında iş birliğini artırmaktır.
Avrupa Değerleme Örgütleri Birliği (TEGoVA)	Avrupa ülkelerinde faaliyet gösteren değerlendirme kuruluşlarının koordinasyonunu ve iş birliğini sağlamak ve değerlendirme için bazı standart prosedürler oluşturmak amacıyla Avrupa düzeyinde kurulmuştur.
	TEGoVA'nın 24 Avrupa ülkesinde 40 üye kuruluşu vardır ve TEGoVA'ya katılmak için Avrupa Birliği üyeliği gereklidir. Türkiye'den Ankara Üniversitesi Gayrimenkul Geliştirme Bölümü, Dernek Üyeliği ile birliğe olmuş ve tüm faaliyetlerine aktif olarak katılarak ülkemizi temsil etmektedir.
Amerika Birleşik Devletleri Değerleme Enstitüsü (AI)	Yaklaşık 60 ülkede faaliyet gösteren ve dünya çapında yaklaşık 22.000 derecelendirme uzmanı olan uluslararası bir kuruluştur.
	Kuruluşun misyonu, mülkiyet kavramını küresel ekonomik kalkınmaya getirmek ve değerlendirme mesleğinin gelişimi için dünya standartlarında yöntem ve uygulamalar geliştirmektir.
Kanada Değerleme Enstitüsü (AIC)	1938'de kurulan AIC, Kanada'nın önde gelen derecelendirme kuruluşudur.
	AAIC derecesi eğitim gereksinimleri; Temel gayrimenkul matematiği üzerine vaka çalışmaları ve araştırma, finansal muhasebeye giriş, kentsel ve gayrimenkul ekonomisi, gayrimenkul yatırım analizi ve ileri gelir değerlemesi, ticari gayrimenkul analizi, değerlendirme, analiz ve tahminde bulunma, vaka çalışmasına dayalı gibi konulara hâkim olmalıdır.
Amerikan Değerleme Uzmanları Derneği (ASA)	Topluluğa değerlemenin her alanında uzman olan kişiler üye olarak alınır (Emlak, şirketler, makine, mücevher, antika ve eski kitaplarda çalışan ekspertizler derneğe üyedir).
	Kıdemli Lisanslı Değerleme Uzmanı Adayı (Akredite Kıdemli Değerleme Uzmanı, ASA); En az 5 yıl iş tecrübesi, bu 5 yılın 3'ü uzmanlaşmak istediğiniz meslekte olmakla birlikte üniversite mezunu olma şartı da aranmaktadır.
Taşınmaz Ekonomisi ve Değerleme Çalışmaları Merkezi (Ce.S.E.T.)	1976 yılında Floransa, İtalya'da kurulmuştur; Öğretmenler, araştırmacılar, profesyoneller ve değerlendirme alanında çalışan kişilerin (uzmanların) çalıştığı bir merkezdir
	Merkez, 30 yıldır değerlendirme alanında önemli araştırmalar yürütmüş, temel ilkeleri ve uygulama olanaklarını düzenlemiş ve son yıllarda teorik ve metodolojik düzeyde disiplinler arası bilimsel ve mesleki becerilerin geliştirilmesine odaklanmıştır.
Gayrimenkul Danışmanları Kuruluşu (CRE)	1953 yılında kurulan CRE, taşınmaz uyumsuzluklarının çözümünde uzman görüşü sunan, yeterlilik belgelerine sahip 21 ülkeden 1000 uzmanın bulunduğu bir konsorsiyumdur.
	Üyeler, devlet kurumları ve özel mülk sahipleri gibi farklı tüketici gruplarına hizmet etmekte ve finansman, kaynak yaratma, sürdürülebilirlik ve yeşil planlama gibi konulara çözümler geliştirmektedirler.
Fransa Değerleme Enstitüsü (IFEI)	1979 yılında kurulmuş olan Fransa'da yalnızca gayrimenkul değerlendirme uzmanlarının çıkarlarını korumakla kalmayıp, aynı zamanda değerlendirme uzmanları ve değerlendirme kullanıcıları (yatırımcılar, avukatlar, geliştiriciler, komisyoncular, vb.) arasındaki alışverişini teşvik ederek gayrimenkul değerlendirme bilim dalını destekleyen birkaç kuruluştan biridir.
	İki tür üyesi vardır: <ul style="list-style-type: none">• (tecrübelerine göre) Değerleme Uzmanları, Tam Üyeler veya denetçiler• Ortak üyeler ve emlak acenteleri
Lisanslı Değerleme Uzmanları Kraliyet Kurumu (RICS)	1868'de İngiltere'de kurulmuştur ve 1881'de yasal olarak tanınmıştır. RICS üyelerine lisanslı veya yeminli uzmanlar ya da eksperler denir. RICS, eğitim, araştırma ve akreditasyon için uluslararası bir profesyonel kuruluştur.
	RICS uzmanlık dalları; değerlendirme (kentsel, kırsal, iş, maddi olmayan, sanat eseri, antika değerlendirme), varlık ve tesis yönetimi, inşaat denetimi, inşaat araştırması, ticari gayrimenkul, koruma, inşaat, çevre, finans, yatırım, genel değerlendirme deneyimi, arazi araştırması, petrol ve gaz, planlama, inşaat, proje yönetimi, gayrimenkul yönetimi, inşaat ekonomisi, keşif, nicel araştırma, inşaat yönetimi gibi branşlardan oluşmaktadır

Kaynak: Tanrıvermiş, 2016'dan faydalanılarak tarafımızca oluşturulmuş ve güncellenmiştir.

Tabloda yer alan bilgiler değerlendirildiğinde, ulusal ve küresel çapta değerlendirme faaliyetlerine farklı yasal düzenlemeler ve farklı kurumsal yapılarla şekil verilmeye çalışıldığı görülmektedir. Söz konusu çalışmaların çok eski tarihlerden beri yapıldığı görülmekle birlikte, değişen koşullara uyum sağlama konusunda da çalışmalarını sürdürmektedirler.

3.1.2. Türkiye’de Değerleme Kurumları ve Standartları

Değerleme konusu, hukuk mevzuatımızda farklı amaçlara yönelik olarak çok sayıda yasada tanımlanmıştır. Değerleme faaliyetlerinde uygulama birliğinin sağlanamamış olması nedeniyle değerlemenin amaç ve yöntemleri de çok sayıda farklı şekilde mevzuatta yer almaktadır (Köktürk ve Köktürk, 2015, s.97).

Aynı veya benzer kavramlar için farklı tanımlar kullanılması standart bir prosedürün ülke genelinde oluşturulamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum beraberinde bu durumda beraberinde aynı konuya ilişkin farklı kurumlarda farklı yapılarda kurul/komisyon tarzı yapılmalarına neden olmaktadır. Aşağıdaki tabloda Türkiye’de değerlendirme mesleği ile ilgili olarak oluşturulan farklı kurumsal yapılar yer almaktadır.

Tablo 4. Türkiye’de Değerleme Kurumları

Türkiye Değerleme Uzmanları Derneği (TDUB)	Bir devlet kurumu olarak 2007 tarihinde kurulmuş olup 2010 tarihinde çalışmalara başlamıştır.
	Derneğin amacı, üye birliğini sağlamak, değerlendirme araştırmaları için gerekli özen ve disiplini sağlamak, haksız rekabeti önlemek ve üyelerinin mesleki eğitim, öğretim ve gelişimini sağlamak olmuştur.
Lisanslı Değerleme Uzmanları Derneği (LideBİR)	Sermaye Piyasası Komisyonu tarafından listelenen Gayrimenkul Değerleme Hizmet Sağlayıcılarının oluşturduğu, İstanbul merkezli bir platform olarak 2007 yılında kurulmuştur.
	Derneğin amacı, Türkiye’de denetçilik mesleğinin dünya standartlarına ve ulusal mevzuata uygun, mesleki eğitim ve etik kurallara uygun olarak yürütülmesini sağlamaktır.
Değerleme Uzmanları Derneği (DUD)	Değerleme uzmanlığı mesleğini geliştirmek ve yüceltmek amacıyla, 4 Nisan 2001 tarihinde, mesleki faaliyette bulunan değerlendirme uzmanları tarafından kurulmuştur.
	23 Temmuz 2001 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla “Uluslararası Faaliyet Gösterme” yetkisi çerçevesinde, TEGoVA’ya oybirliği ile asil üye seçilerek Türkiye’yi temsil etmeye yetkili kılınmıştır.
Sermaye Piyasası Lisanslama Sicil ve Eğitim Kuruluşu A.Ş. (SPL)	Sermaye Piyasası kurumları ve menkul kıymet şirketlerinin halka açık borsada işlem yapan, lisans sahibi sicilini tutan ve lisanslama işlemlerini organize eden çalışan veya çalışanlarına lisans vermek üzere yetkilendirilmiş bir sermaye piyasası kayıt ve lisanslama kuruluşudur.
	Sermaye Piyasası Kurumlarında ve ortaklıklarda çalışan kişilere lisans verilmekte olup lisans sahiplerinin sicilini tutmak ve lisanslarla ilgili eğitim programları düzenlemek SPL’nin görevlerindedir. gayrimenkul değerlendirme şirketlerinde çalışanlara yönelik lisans

Kaynak: Tanrıvermiş, 2016 ve İlhan, 2019’dan faydalanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Görüldüğü gibi ülkemizde gayrimenkul değerlendirme uygulamaları konusunda en üst kurumsal yapı olan Türkiye Değerleme Uzmanları Birliği, Gayrimenkul Değerleme Lisansına sahip olan 9047 gerçek kişi ve 148 tüzel kişi değerlendirme kuruluşlarından oluşmaktadır (TDUB, 2022). Sermaye piyasası kurulu tarafından listelenen gayri menkul değerlendirme hizmeti sunan şirketlerin oluşturduğu dernek statüsündeki LideBir, sektörde uygulama birliğinin sağlanmasına katkı sağlamak ve uygulamacıların mesleki yeterliliklerinin geliştirilmesine yönelik faaliyetleri amaç edinmiştir. Değerleme Uzmanları Derneği gerçek kişi değerlendirme uzmanlarının kurduğu uluslararası platformlarda Türkiye’yi konuyla alakalı temsil etme yetkinliğinde bir dernektir. Sermaye Piyasası Lisanslama Sicil ve Eğitim Kuruluşu A.Ş. ise gayrimenkul değerlendirme şirketlerinde çalışanlara yönelik zorunlu tutulabilen lisanslamaya ilişkin sınavları yapmakla görevlidir.

4. Literatür İncelemesi

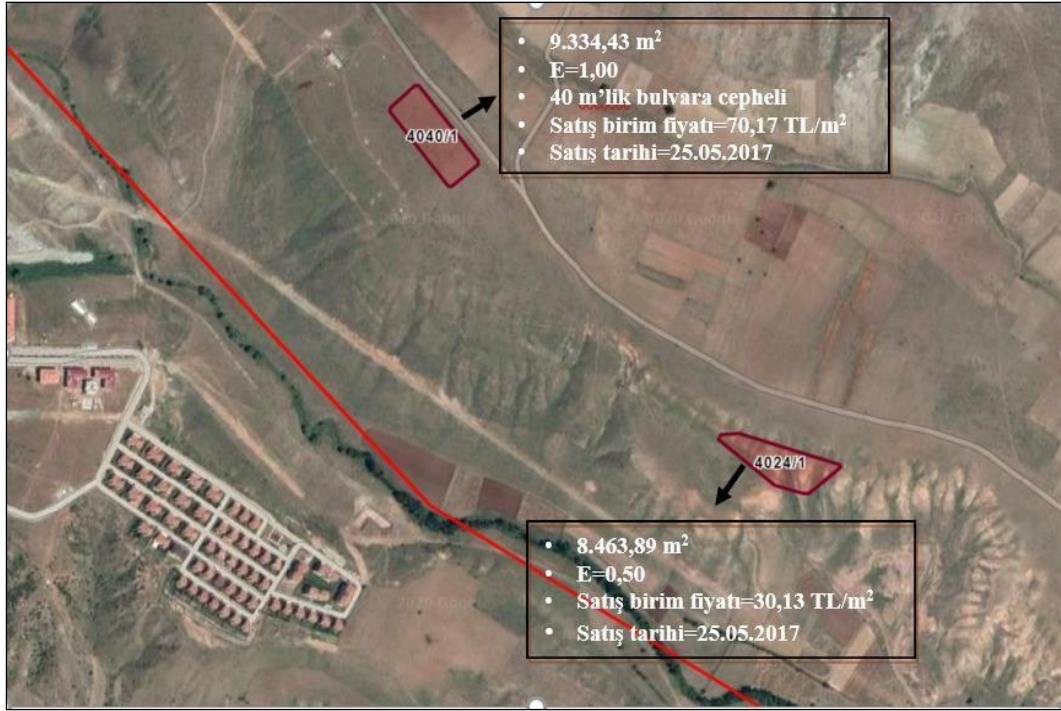
Emlak vergisini, kişinin sahip olduğu taşınmazlar için yıllık olarak ödemesi gereken vergi olarak ifade edebilmekteyiz. Taşınmazlar; ev, arsa, bahçe, ofis gibi sabit varlıklardır. Bu kapsamda küresel bir olgu olarak karşımıza çıkan emlak vergisi, dünyada ve Türkiye’de çeşitli uygulamalarla

karşımıza çıkmaktadır. Belirtilen uygulamaların pratik aşamasında ise çeşitli sorunlar ortaya çıkmakta ve çözüm önerileri geliştirilmektedir. Bu kapsamda hazırlanan çalışmaları inceleyeceğiz.

Tablo 5. Literatür Özeti

ÇİFTÇİ (2014)	Araştırmada Türkiye’de emlak vergisi uygulamasında ortaya çıkan sorunların; emlak vergisinin konusu, mükellefi, muafiyet ve istisnası, matrah sorunu, değer tespiti, emlak vergi değeri, oranı, veri toplamada yaşanan zorluklar, binaların emlak vergisi değerinin net olarak belirlenememesi vb. gibi sınıflandırmalarla açıklandığı gözlemlenmektedir.
	Araştırma kapsamında sayılan sorunlara ilişkin olarak ortaya atılan çözüm önerilerinde ise Türkiye’de vergi tarhının, genel olarak belli matrah ve nispetler üzerinden idareler tarafından yapıldığını ancak, arsa ve arazilerde matrahın hesaplanması ile ilgili ölçülerin takdir ve tespitinin, belirli yasa hükümleri gereğince kurulan takdir komisyonlarınca yapıldığını vurgulayarak emlak vergisine ilişkin komisyon üyelerinin bilinçlendirilmesinin ve iş yüklerinin hafifletilmesinin hem emlak değerlendirme hem de emlak vergisi konularında çeşitli faydalar sağlaması açısından önemli olacağı ifade edilmiştir.
İLHAN (2019)	Araştırma incelendiğinde; araştırma kapsamında, toplu değerlemeye ilişkin temel kavramlar, standartlar, toplu değerlendirme yöntemleri ve bu konuda yapılmış gerek dünyadaki uygulamalar gerekse akademik çalışmaların incelenmiş olduğu ve araştırmada kullanılan verilerin 2017 yılında satışı gerçekleştirilmiş Hazineye ait taşınmazlar olduğu gözlemlenmektedir.
	Başta emlak vergisine esas değer belirlenmesi olmak üzere yapılacak toplu değerlendirme çalışmalarında, özellikle regresyon analizi varsayımlarının sağlanamadığı, analizin gerçekleştirilemediği veya örnek sayısının sınırlı olduğu durumlarda değer tahmininde Yapay Sinir Ağları’nın tercih edilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.
TÖREMEN (2018)	Araştırması incelendiğinde, arsa takdir komisyonlarının tespit edilen arsa birim değerlerinin fiyatlar genel seviyesindeki artışlar karşısındaki durumunun incelendiği gözlemlenmektedir. Araştırma kapsamında her 4 yılda bir yapılan arsa birim değerlemesinin enflasyon ve yeniden değerlendirme oranı ile karşılaştırılması yapılmış ve ortaya çıkan bulgular ışığında sorunlara çözüm önerileri getirilmiştir.
	Araştırma kapsamında ortaya çıkan ana sorunun “arsa birim değer belirlenmesinde temel sorun arsa değerinin gerçekçi ve doğru olarak belirlenmemesi” olduğu gözlemlenmiştir. Bu çalışmada da önemli bir sorun olarak ele alınan bu durumun ana kaynağının emlak vergi değer belirlenmesinde ortaya çıkan ufak veya büyük sorunlar olduğu gözlemlenmektedir.
YILDIZ (2014)	Çalışması incelendiğinde; araştırmada ilk olarak kitlesel değerlemenin teorik esasları ve akademik çalışmaların incelendiği sonrasında ise uluslararası ve ulusal belgelerin değerlendirildiği olguları karşımıza çıkmaktadır.
	Elde edilen verilere göre Türkiye’de vergilendirme amaçlı taşınmaz değerlendirme çalışmalarının bilimsel yöntemlerle yapılmadığı ve bu nedenle vergi ve harç gelirlerinde ciddi kayıpların yaşandığı ortaya konulmuştur. Vergi adaletine uygun hareket edebilmek adına kitlesel değerlendirme uygulamalarından yararlanılabileceği sonucuna varılmıştır
ERDEM (2017)	Çalışması incelendiğinde; araştırmada bizim araştırmamızla da paralel olarak özellikle değerlendirme alanında iyi uygulamaya sahip ülkelerden Almanya, Hollanda, Danimarka, İsviçre, İngiltere ve ABD başta olmak üzere diğer bazı ülkelerin sistemlerinin araştırıldığı gözlemlenmektedir.
	Araştırmalar sonucunda çalışmada “Ülkemiz için mevzuat, kurumsal ve teknik bileşenleri içeren bir Türkiye Taşınmaz Değerleme Sistemi (TADES) yaklaşımı geliştirilmiştir.
KARAKUŞ (2020)	Araştırmasında, emlak vergisinin konu ve kapsamı incelenerek, emlak vergisi değerinin diğer vergilerle ilişkisini incelemiştir. Çalışmada değerlendirme ölçütleri ve uygulama biçimlerine yasal düzenlemeler ve mevzuat çerçevesinde yer verilmiş olup arsa ve vergi değeri hesaplamaları üzerinde durulmuştur.
	Taşınmaz özellikleri ve emlak vergi değeri arasındaki uyumsuzluğun gözlemlenebilmesi için satışı gerçekleştirilmiş bir örnek sunularak konunun önemiyetinin anlaşılması sağlanmıştır. ³

³ Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Taşınmazların Konumu, Yapısı ve Fiziki Özellikleri

Kaynak: Karakuş, 2020.

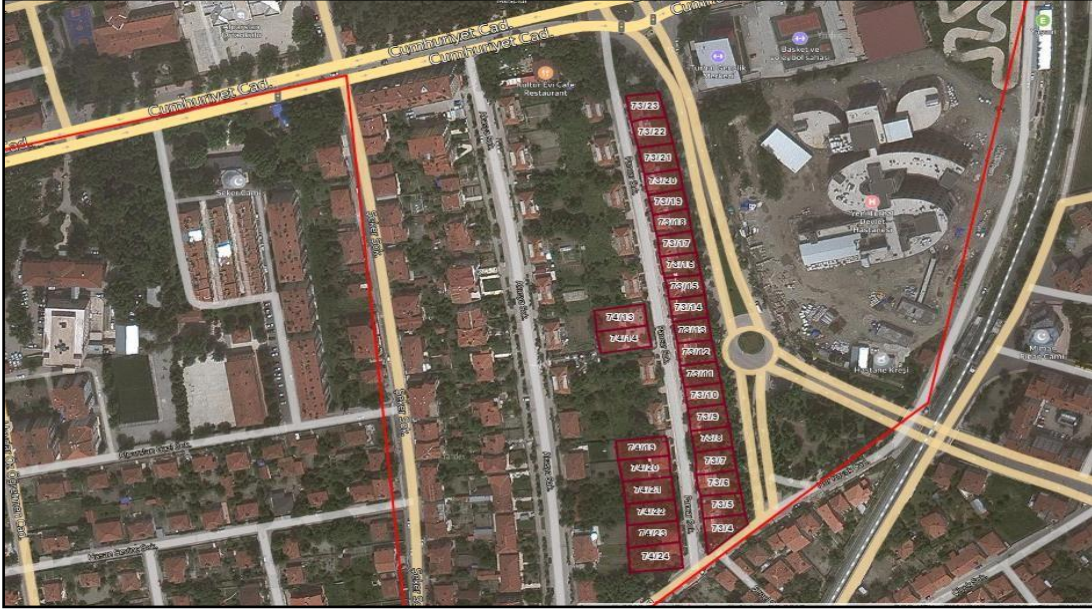
Söz konusu taşınmazların “2017 yılı emlak vergisine esas rayiç değerleri 13,46 TL/m² olup rayiç değerler arasında bir farklılık bulunmamaktadır. Bu durum emsal ve cephe bakımından daha kıymetli olan 4040 ada, 1 parseldeki taşınmazın diğeri ile aynı vergi değerine sahip olması buna karşın her iki taşınmaz malikinin de aynı rayiç değer üzerinden vergi ödemek durumunda olmaları, taşınmaz malikleri açısından adil bir vergilendirme yapılmadığının bir göstergesidir” (Karakuş, 2020) şeklinde ifade edilmiştir.

4.1 Tokat ili, Turhal ilçesi Örneği

Bu bölümde 2021 yılı içerisinde özelleştirme işlemleri gerçekleşen Tokat ili, Turhal İlçesi, Osmangazi Mahallesinde bulunan ve Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. adına kayıtlı muhtelif taşınmazlar özelinde; emlak vergi değerleri ile piyasa değerleri incelenmiş ve bu değerler arasında oluşan farklılıklar ortaya konmuş olup araştırma bulgularına ve değerlendirmelere bölüm sonunda yer verilmiştir.

4.1.1. İncelemeye Konu Taşınmazların Özellikleri

Konu taşınmazlar “Bahçeli Kâgir Ev” niteliğinde farklı yüz ölçümlerine sahip olup her bir parsel üzerinde 132 m² alana sahip kâgir ev bulunmaktadır. Taşınmazlar düz bir zeminde yer almakta olup parseldeki yapılar bitişik nizamlı ve 2 katlıdır.

Şekil 2. Taşınmazların Uydur Görüntüsü

Kaynak: TKGM Parsel Sorgulama Uygulaması.

Taşınmazların birçoğu topografik olarak düzgün, geometrik olarak dörtgen şekle sahip olup bazıları ise üçgen şeklindedir. Mevcut durumda diğer imar adalarına, ana caddeye ve sokağa cepheli olan taşınmazlar ilçe merkezine yürüme mesafesinde bulunmaktadır. Taşınmazların doğalgaz hattı, elektrik, su vb. teknik alt yapısı mevcuttur.

Turhal Belediyesi Başkanlığı İmar ve Şehircilik Müdürlüğü'nden alınan bilgilere göre konu taşınmazlar 1/1000 ölçekli uygulama imar planında Konut Alanı, Ayrık Nizam, 2 kat TAKS: 0,40 yapılaşma koşullarına sahiptir. Konu taşınmazların görselleri ise Şekil 3' te sunulmuştur.

Şekil 3. Satışa Konu Taşınmazlardan Bazı Görseller

Kaynak: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Tanıtım Dökümanı, 2021.

Konu taşınmazların yapılan özelleştirme sonucu oluşan satış birim bedelleri ile vergi birim değerleri karşılaştırılmalı olarak tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Satışa Konu Taşınmaz Bilgileri

No	Ada-Parsel	Alan (m ²)	KAKS	Birim Satış Fiyatı (TL/m ²)	Vergi Birim Değeri (TL/m ²)
1	73 ada, 4 ve 5 parseller	775,29	0,80	954,48	325,41
2	73 ada, 6 ve 7 parseller	719,21	0,80	973,29	325,41
3	73 ada, 8 ve 9 parseller	682,50	0,80	1.071,06	325,41
4	73 ada, 10 ve 11 parseller	628,58	0,80	1.384,07	325,41
5	73 ada, 12 ve 13 parseller	649,10	0,80	1.201,66	325,41
6	73 ada, 14 ve 15 parseller	624,95	0,80	949,08	325,41
7	73 ada, 16 ve 17 parseller	630,34	0,80	1.348,48	325,41
8	73 ada, 18 ve 19 parseller	613,95	0,80	1.514,78	325,41
9	73 ada, 20 ve 21 parseller	669,81	0,80	1.881,13	325,41
10	73 ada, 22 ve 23 parseller	725,47	0,80	1.241,95	325,41
11	74 ada, 13 ve 14 parseller	878,68	0,80	1.024,26	325,41
12	74 ada, 19 ve 20 parseller	863,48	0,80	1.152,31	325,41
13	74 ada, 21 ve 22 parseller	897,11	0,80	1.023,84	325,41
14	74 ada, 23 ve 24 parseller	1.002,00	0,80	908,18	325,41

Kaynak: Özelleştirme İdaresinden temin edilen bilgilerden faydalanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 6'dan görüleceği üzere söz konusu taşınmazların vergi değerlerinin konumsal özellikleri dikkate alınarak farklılaşmadığı, bedel tespit komisyonlarınca eşit olarak takdir edildiği görülmektedir.

4.1.2. Araştırma Bulguları

Elde edilen veriler incelendiğinde emlak vergisine matrah olacak vergi değerlerinin tespitinde en önemli faktörlerin başta konum olmak üzere taşınmazların fiziki ve yapısal özellikleri olduğu ortaya çıkmıştır. Buna göre, bu değerlerin belirlenen standartlara uygun ve gerçekçi bir şekilde tespit edilmesi, emlak vergisi değerini etkilemekle birlikte emlak vergisine bağlı ortaya çıkan diğer vergi gelirlerini de etkilemesi bakımından oldukça önem arz etmektedir.

Tablo 6'da yer alan veriler incelendiğinde, tüm parsellerin emlak vergisine esas birim değerlerinin aynı olduğu buna karşın satış birim fiyatlarının başka bir ifade ile piyasa değerlerinin taşınmazların konumlarına, yapısal ve fiziksel özellikleri ile alıcı tercihlerine bağlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Söz konusu farklılaşma aşağıdaki örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır:

Örnek 1: 73 ada, 12 ve 13 no.lu parseller ile 74 ada, 13 ve 14 no.lu parsellerin konumsal özellikleri ile satış birim fiyatları arasındaki ilişkinin incelenmesi

Söz konusu taşınmazlardan 73 ada, 12 ve 13 no.lu parseller hem cadde hem sokak cepheli olup Devlet Hastanesinin karşısında yer almaktadır. Buna karşın 74 ada 13 ve 14 no.lu parseller ara sokağa bakmakta ve güneyde adada yer alan diğer parsellere komşu durumdadır (Şekil 4). Söz konusu taşınmazların yapılan özelleştirme işlemi neticesinde oluşan piyasa birim değerleri

incelendiğinde çift cepheli ve hastane manzaralı olan parsellerin birim değerinin (1.201,66 TL/m²) ara parsellerde sokak cepheli olanlara (1.024,26 TL/m²) nazaran daha yüksek gerçekleştiği görülmektedir.

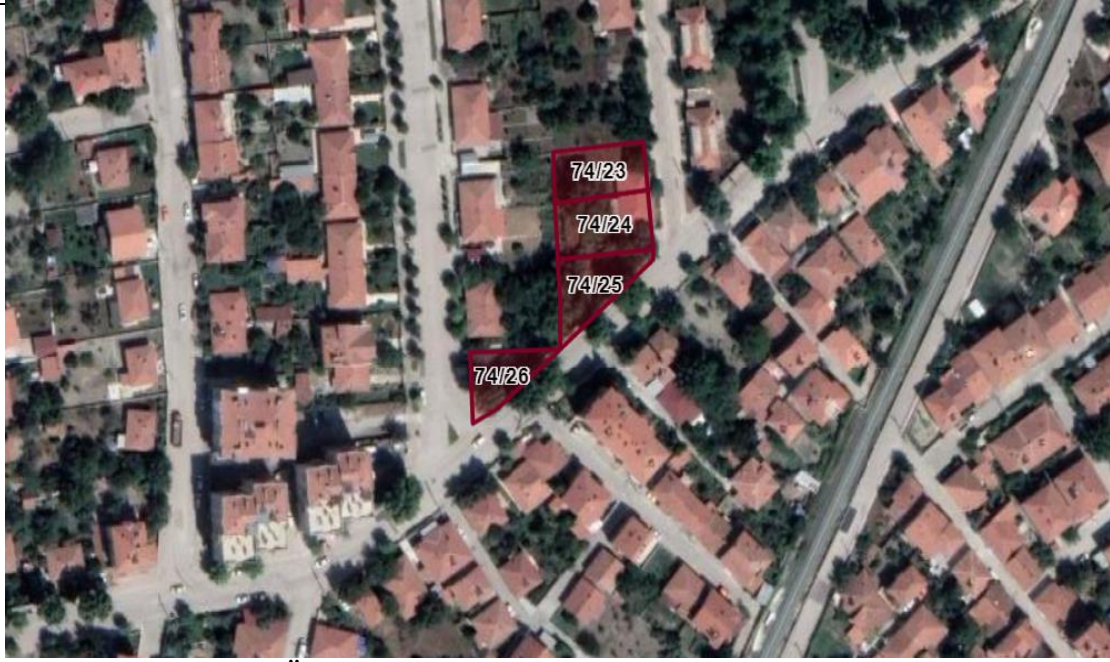

Şekil 4. Örnek 1’de Yer Alan Parsellerin Uydu Görüntüsü

Kaynak: TKGM Parsel Sorgulama Uygulaması.

Örnek 2: 74 ada, 23-24-25-26 no.lu parsellerin geometrik şekilleri ile satış fiyatları arasındaki ilişkinin incelenmesi

Söz konusu taşınmazlardan 74 ada, 23 ve 24 no.lu parsellerin geometrik şekli dörtgen formda olup yapılaşmaya elverişlidir. Buna karşın 25 ve 26 no.lu parseller üçgen formda olup bu durum söz konusu parseller üzerinde yapılaşma koşullarını etkilemekle birlikte ile kısıtlı olarak proje geliştirilmesine neden olmaktadır (Şekil 5). Söz konusu taşınmazların yapılan özelleştirme işlemi neticesinde oluşan piyasa birim değerleri incelendiğinde ise düzgün geometrik şekle sahip olanların yatırımcılar tarafından talep görmüş ve 908,18 TL/m² birim fiyatla satış işlemi gerçekleşmiş, diğerlerinin ise satış işlemleri gerçekleşmemiştir.

Şekil 5. Örnek 2’de Yer Alan Parsellerin Uydu Görüntüsü

Kaynak: TKGM Parsel Sorgulama Uygulaması.

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşıldığı üzere, emlak vergi değerleri taşınmazların gerçek piyasa değerlerini yansıtmamakla birlikte taşınmazların özelliklerine bağlı olarak da farklılaşmamaktadır. Emlak vergi değerlerinin piyasa değerlerinden düşük olması gerek yerel idareler için önemli bir gelir kalemi olan emlak vergi tahsilatlarında kayıplara gerekse malikler açısından vergi adaletsizliğine yol açmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye’de emlak vergisi uygulamasının temelini oluşturan Emlak Vergisi Kanunu’nda yıllar itibariyle sıkça değişiklikler yapılmıştır. Yürürlüğe konulan bu mevzuat değişikliklerinin asıl amacı ise; taşınmazların vergi matrahlarının tespiti ile alakalı olmaktadır. Mükellefi diğer vergilere kıyasla daha fazla olan emlak vergisinin ilişkili olduğu emlak vergi değeri ile taşınmaz değer tespitinin doğru ve gerçeğe uygun bir şekilde yapılamaması gerek mükellefler gerekse yerel idareler açısından adaletsizliklere sebep olduğundan mevzuat değişikliklerinde hedeflenen konu, vergi gelirlerini artırmak ve yaşanan adaletsizliklere çözüm bulmak olmuştur.

Türkiye, dünya ülkeleriyle karşılaştırıldığında ülkemizde yapısal reformların yetersiz olduğu ve taşınmaz değerlemesi ile ilgili ortaya çıkacak her ihtiyaca cevap vermediği, Uluslararası Değerleme Standartlarının dikkate alınmadığı, ülkemizde mevcut değerlendirme uygulamalarında kullanılan ulusal değerlendirme standartlarının uluslararası standartlarla uyumlaştırılmadığı görülmektedir. Bu nedenle Türkiye’nin dinamiklerine uyum sağlayacak değerlendirme sistemi oluşturulması ve değerlendirme alanında çalışacak kurum yapılarının oluşturulması önem arz etmektedir. Bu hususla ilgili olaraksa 05.02.2019 tarihli Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Değerleme Dairesi Başkanlığı kurulmuş olup bu Başkanlığın amacı taşınmaz alım- satımında piyasa değeri ile ilgili kayıpları önlemek olduğu ifade edilmiştir. Bu düzenleme ile emlak vergisi, veraset ve intikal vergisi ve tapu harcı gibi konularda kayıp ve kaçığın önleneyeği düşünülmektedir.

Ayrıca, emlak vergisinin tahsilinde en önemli kurum olan belediyelerin vergi inceleme yetkisi olan personel sayısını artırması gerekmektedir. Yine belediyelerde taşınmaz değerlendirme konusu uzmanlığı olan kişilerin istihdamı artırılmalı ve halihazırda bulunan personel için ise bu konuda hizmet içi eğitimler düzenlenmelidir. Bu sayede belediyelerin önemli gelir kaynaklarından biri olan emlak vergisinde etkili bir yönetim sağlanacak, kayıp ve kaçak oranları azaltılarak emlak vergisi gelirleri artırılabacaktır.

Sonuç olarak, taşınmazlara ilişkin gerçek değerler uluslararası değerlendirme standartlarına uygun olarak, sağlam bir mevzuat altyapısıyla ve doğru verileri içeren bir veri tabanı oluşturulmasına

bağlıdır. Etkili bir değerlendirme sisteminin sürdürülebilmesi için taşınmazların gerçek değerlerinin uzman kurumlar/kişiler tarafından yapılması, özelleştirme, vergilendirme, kamulaştırma, taşınmaz alım-satımı ile taşınmaz kiralalarının belirlenmesi gibi farklı işlemlerde bilinmesi gereken taşınmaz değerlerinin doğru ve gerçekçi bir şekilde tespit edilmesine imkan tanıyacaktır. Kurumların yapılanması, mevzuat ve denetim faaliyetleri bir bütün olduğunda değerlendirme çalışmaları daha gerçekçi bir sonuç verecektir.

Kaynakça

- Akgüç, Öztin (1971). "Türkiye'de Emlak Vergileri", Türk Vergi Sisteminin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri, Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferansı, İstanbul: Çeltüt Matbaacılık.
- Alonso, A. & Rubio, G. (1990). "Overreaction in the Spanish equity market", *Journal of Banking & Finance*, 14(2-3), 464-484.
- Alp, Ali ve Yılmaz, Ufuk (2000). "Gayrimenkul Finansmanı ve Değerlemesi", 1.Basım, İstanbul: Mart Matbaacılık Sanatları.
- Büyükkaraçığan, N., Altınışik, İ. & Uzun, H. (2017). Türkiye'de Gayrimenkul Değerleme Çalışmalarında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*(14), 77-91.
- Çetinkaya, Ö. (2015). "Mahalli İdareler Maliyesi", Ekin Yayınevi, 2015, İstanbul.
- Edizdoğan, N., Çelikkaya, A. (2012). "Vergilerin Ekonomik Analizi", Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım.
- Edizdoğan, N., Çetinkaya, Ö., Gümüş, E.(2013). "Kamu Maliyesi", 5. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- İlhan, Aslı Tuba ve Öz, N. Semih (2020). "Türkiye'de Emlak Vergi Değerinin Toplu Değerleme Sistemi ile Belirlenmesi", *Maliye Çalışmaları Dergisi*, Sayı:64, s.73-92.
- Karakuş, Seda, (2020). "Emlak Vergisine Esas Değerlerin Belirlenmesinde Taşınmazların Fiziki, Yapısal Ve Konumsal Özelliklerinin Önemi", *ADÜAŞ Akademi* (1)s.36-46. Erişim adresi: <http://www.aduas.gov.tr/aduasakademi.pdf>
- Kesik A., Sakal M., Akdemir T.(2014). "Mali Yerinden Yönetim Teori Kavramsal Açıklamalar ve Türkiye ye İlişkin Değerlendirmeler Uygulaması", Nobel Yayıncılık, Ankara, s.117;293.
- Kırar, Bülent (2008). "Taşınmazlarda Emlak Vergisine Esas Değer, Tapu Değeri ve Piyasa Değeri Arasındaki Farklılıkların İncelenmesi; Beşiktaş Örneği", İstanbul Teknik Üniversitesi, Gayrimenkul Geliştirme Programı, Yüksek Lisans Tezi.
- Köktürk, E., Köktürk, E., (2015). Taşınmaz Değerlemesi, Taşınmaz Hukuku - İmar Hukuku - Değerleme Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.
- Mooya, M. (2016). "Real Estate Valuation Theory", Springer Books.
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, "Tanıtım Dökümanı", 2021.
- Önal, Y. B., & Tezcan, K. (2008). "Gayrimenkul Değerleme Ve Önemi: Vergisel Açıdan Bir Değerlendirme". *Muhasebe ve Denetime Bakış*, (24), 15-36.
- Öner, E. (2006). "Emlak Vergisinde Matrah Tespit Usûllerinde Gelişmeler", Falay, N./Şahin, M./Kesik, A. (Ed.) *Kamu Maliyesine Yeni Bakış: Teori ve Uygulama*, (Seçkin Yayıncılık), Ankara.
- Slack, E., & Bird, R. M. (2015). "How to reform the property tax: lessons from around the World", Institute on Municipal Finance and Governance.
- Talbot, N. (2021). "Gelişen Ekonomilerde Gayrimenkul Değerlemesi", Yener Coşkun (Ed.) *Gayrimenkul Değerlemesi Ve Finansı*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Tanrıvermiş, H. 2016. "Gayrimenkul değerlendirme esasları", *Sermaye Piyasası Lisanslama ve Sicil ve Eğitim Kurulu Yayınları*, 502, İstanbul.
- TDUB, Türkiye Değerleme Uzmanları Birliği, (2022). <https://tdub.org.tr/sayfa/hakkimizda?lang=tr>, (erişim:15.08.2022).

- Yavuz, Hakan, (2018). "Emlak Sahiplerinin Emlak Vergisine Bakışı: Sakarya Örneği", Maliye Araştırmaları - 2 23, Ekin Yayınevi - s.23-36.
- Yıldırım, Murat (2019). "Türk Vergi Sisteminde Emlak Vergisi Uygulaması", T. C. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr> (Erişim tarihi: 21.07.2021).
- 1833 sayılı Arazi Vergisi Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr> (Erişim tarihi: 21.07.2021).
- 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu, 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/> , (Erişim tarihi: 21.07.2021).

Extended Abstract

Aim And Scope

The subject is property tax, which has concepts such as buildings, land and land, and many studies have been carried out in domestic and foreign literature. Property tax, which can be applied in different ways from country to country, is included in wealth taxes and is an objective tax that is collected by local governments. The real estate valuation methods used to determine the tax value are used to uncover the rebar market value using methods appropriate to the current state of the applicable transport. These valuation methods affect the amount of tax liability that taxpayers have determined, and also the public revenues that will be obtained in public sales. Since the procedures to be used when performing the valuation procedures are in place and accurate, the use of the most appropriate methods is important to ensure that justice is served in taxation, as this affects the financial loads of taxpayers. The purpose of this study is to demonstrate the impact of the methods used for real estate valuation on related tax income and to emphasize the importance of ensuring justice in taxation. In this context, the conceptual framework of real estate value appreciation and real estate tax has been covered, and there are real estate tax practices available in the world and Turkey.

Methods

In our study, the conceptual framework for real estate valuation and real estate tax is presented and the elements of the matter have been examined. The need for accurate determination of real estate tax in terms of its relationship with the real estate value appreciation and other taxes and public receivables directly affected as well as the necessity of "share of real estate tax in local administration tax revenues" table will be clarified further worked.

Under the title of Real Estate Valuation in the World and Turkey, first the values institutions and standards in the world were examined, then the process followed in real estate valuation practices was discussed by examining the values institutions and standards in Turkey.

The property tax relationship with the value of real estate value has been discussed in general and the related work has been reviewed under the title of literature screening. In 2021, Tokat pvince, Turhal County, Osmangazi neighborhood and Turkey Sugar Factories A.Ş. in the various non-moving properties registered to the name, the property tax values and market values have been reviewed and the differences between these values have been tried to be explained.

Findings

According to the data set we used in our study, our findings are as follows:

When the data obtained was analyzed, it was revealed that the most important factors in determining tax values that would be relevant to real estate tax were the physical and structural characteristics of real estate, particularly the location. According to this, the realistically and in accordance with the set standards of these values is very important in terms of affecting property tax value, but also in terms of other tax revenues resulting from real estate tax.

Real estate tax values do not reflect real market values of real estate, but do not differ depending on the properties of immovable goods. Real estate tax values should be lower than market values, resulting in losses in real estate tax collections, which is an important income item for local governments, as well as tax injustice for the property.

Conclusion

Actual values for immovable are dependent on a robust regulatory infrastructure prepared in accordance with international valuation standards and a database containing the correct data. In order to maintain an effective valuation system, it will allow accurate and realistic identification of the real estate values that must be known for different transactions such as the actual values of real estate by specialized institutions/persons, privatization, taxation, expropriation, immovable trading and the determination of immovable rent. If the organization of institutions and the legislation and audit activities work as a whole, property tax values will produce a more realistic result, ensuring that tax/income losses and leaks are minimized.

2000'li yıllarda Türkiye'de Emek Piyasasında Gelişmeler: Karşılaştırmalı Bir Analiz

Developments in The Labour Market in Turkey in The 2000s: A Comparative
Analysis

Öz

Bu çalışmanın temel amacı 2008 küresel krizi öncesi ve sonrasında Türkiye emek piyasasında oluşan değişimleri ve refah kayıplarını analitik yöntemler kullanarak incelemektir. Çalışmada öncelikle 1990'lı ve 2000'li yıllarda Türkiye ve Dünya'da işsizliğin seyri ele alınmıştır. Görülmektedir ki, Türkiye'nin işsizlik oranı ortalaması dünya ortalamasının üzerinde artmıştır. İkinci ana başlıkta küresel krizde Türkiye'nin emek piyasası incelenmiştir. Burada eğitim, kent-kır ve tarım dışı işsizlik konuları ele alınmıştır. Tarım dışı işsizlik oranları Hodrick-Prescott filtresi kullanılarak analiz edilmiştir. Buna göre ülkemizde küresel kriz, işsizliği yaklaşık 4 puan artırmıştır ve işsizlik serisi asimetriktir. Ayrıca kriz ve toparlanma döneminde erkek ve kadınlar farklı dinamiklere sahiptir. Devamında Türkiye istihdam piyasasındaki değişimler incelenmiştir. İstihdam önce sektörel bazlı olarak değerlendirilmiş, tarım ve hizmetler sektörleri arasındaki geçişlilik ortaya konulmuştur. Diğer alt başlıklarda küresel krizin istihdama etkileri işteki durum, eğitim ve cinsiyet üzerinden incelenmiştir. Dördüncü ana başlıkta Türkiye'de krizlerde kazançların seyri işteki durum ile cinsiyet ve eğitim açısından incelenmiştir. Son olarak Türkiye ve Avrupa Birliği ülkelerinin emek ekonomisi performansı karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. İlk alt başlıkta ücretler ve maliyetlerin seyri analiz edilmiştir. Türkiye'nin küresel kriz öncesi ve sonrasında birim işgücü maliyetleri diğer ülkelerden yüksektir. Diğer bir konu kayıt dışı istihdamdır. Türkiye kayıt dışı istihdam oranlarını azaltmasına rağmen, hâlen Avrupa ülkelerinin üzerinde bir orana sahiptir.

Abstract

This study uses analytical methods to analyze the changes and welfare losses in the Turkish labour market before and after the 2008 global crisis. The study first examined unemployment rates in Turkey and the world in the 1990s and 2000s. Turkey's average unemployment rate has increased above the global average. The second main title examines Turkey's labour market during the global economic crisis. Education, urban-rural and non-agricultural unemployment is discussed. The Hodrick-Prescott filter was used to analyze non-farm unemployment rates. As a result, unemployment in our country has increased by about 4 points due to the global crisis. During the crisis and recovery period, men and women have different dynamics. Then, the employment market in Turkey was examined. Sectoral analysis of employment revealed the transition between agriculture and services. Also the effects of the global crisis on employment are explored through the lens of work, education, and gender. In the fourth main title, earnings in Turkey are examined based on gender, education, and work conditions. In conclusion, the labour economy performance of Turkey and European Union countries are compared. The first subheading examines the course of wages and costs. Before and after the global crisis, Turkey's unit labour costs were higher than other countries. Informal employment is another issue. The unregistered employment rate in Turkey has declined, but it remains higher than that in Europe.

Giriş

1970'lerde atılan ilk serbestleşme adımları ve 1980 sonrası yaşanan liberalleşme hareketleri sonucunda ülkelerin birbirlerine daha entegre olması, yeni bir dönemi beraberinde getirmiştir. Teknolojinin etkisiyle birçok ülkenin mal ve finansal piyasaları birbirine bağlı hâle gelmiştir. Ancak küreselleşen dünyada yaşanan bu deregülasyon süreçleri, finansal krizlere kapı aralamıştır

Yıldırım Beyazıt Çiçen

Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İİBF,
İktisat Bölümü, Gümüşhane, Türkiye,
ybcicen@gumushane.edu.tr
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-3425-280X>

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Emek Ekonomisi, Kriz, Türkiye, Avrupa Birliği.

Keywords

Labour Market, Crisis, Turkey, European Union

JEL: E24, J21, O57

Bilgilendirme

Bu çalışma Yıldız Teknik Üniversitesi BAP Koordinatörlüğü tarafından 2015-02-01-KAP01 proje numarasıyla desteklenmiştir. Yazar, projede araştırmacı olarak görev almıştır.

Submitted: 28 / 07 / 2022

Accepted: 29 / 09 / 2022

(Kaminsky ve Schmukler, 2003). Bu krizler gelişmekte olan ülkeleri etkilediği gibi gelişmiş ülkeleri de etkilemektedir. Ülkeler incelendiğinde krizlerin oluşturduğu maliyetler, krizlerin süresi ve iktisadi göstergelere etkisi; ilgili ülkenin gelişmişliği, diğer ülkelerle olan finansal ve ticari entegrasyon düzeyi, endüstriyel ve kurumsal yapıların farklılığı sebebiyle değişiklik arz etmektedir.

Finansal kriz temelde iktisadi büyüme kayıpları üzerinden kendini göstermektedir. Ayrıca krizlerin getirmiş olduğu diğer maliyetler; mali kayıplar, yatırım ve tüketim kayıpları, dış ticaret kayıpları ve emek piyasası kayıpları şeklindedir.

Literatür büyük oranda para, bankacılık ve ikiz krizlerin makroekonomik, kurumsal ve yapısal nedenleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Krizlerin nedenleri üzerine oldukça yaygın bir teorik ve ampirik literatür olmasına rağmen, krizlerin neden oldukları maliyetler ve refah kayıpları konusunda çalışma sayısı azdır. Bu çalışma Türkiye konusunda yapılmış literatürdeki açığı kapatmayı amaçlamaktadır.

Emek piyasasında oluşan kayıplar birçok farklı alanda kendini göstermektedir. Bu sorunlar işsizlik ve istihdam başlığı altında toplansa da krizlerin işgücü piyasasına etkileri farklı açılardan incelenmelidir. Analiz edilmesi gereken faktörler arasında işsizlik süresi (Furceri ve Mourougane (2009), kazanç ve maliyet değişimi, asimetrik etkiler, istihdam yapısındaki değişim (sektörel, bölgesel ve mesleki), kent-kır ayrımı ((Fallon ve Lucas (2002)), genç işsizlik (Choudhry vd., 2012), cinsiyet (Elson, 2010) ve işçinin niteliği sayılabilir (ILO, 2010)). Bahsedilen başlıkları kapsamlı bir şekilde inceleyen çalışma sayısı sınırlıdır. Literatürde ağırlıklı olarak Okun yasası ve işsizlik histerisi üzerinden analizler yapılmaktadır (Dobbie, 2004; Bartolucci vd., 2011). Diğer yandan hâlen yüksek seyreden işsizlik oranlarının düşürülmesi için etkin önlemler alınması gerekmektedir. Bu noktada detayları ele alınan emek ekonomisinin dinamiklerinin bilinmesi önem arz etmektedir.

Türkiye 1994, 1998-1999 ve 2001 yıllarında üç yerel finansal kriz yaşamıştır. 2008 yılında yaşanan küresel kriz, tüm dünya ülkelerini olduğu gibi Türkiye'yi de etkilemiştir. Türkiye'de özellikle reel sektör, küresel krizden önemli derecede etkilenmiştir. Bunun sebepleri arasında yapısal kırılmalıklar (ekonomik büyümenin yapısı, düşük verimlilik, ithalata bağımlılık ve sıcak para girişleri) bulunmaktadır (Demir ve Erdem, 2010). Bu çalışma temel olarak 2008 küresel krizi öncesi ve sonrasında Türkiye emek piyasasında oluşan değişimleri ve refah kayıplarını (işsizlik, istihdam gibi makro maliyetler) nicel çözümler ve dekompozisyon yöntemiyle incelemektedir. Niceliksel maliyetlerin doğru bir şekilde hesaplanması için, krizlerin maliyet kaynakları, hangi aktörleri ve piyasaları nasıl etkilediği bilinmelidir. Örneğin literatürde pek dikkate alınmayan ancak önemli bir konu olan krizlerin emek piyasalarında oluşturduğu asimetrik etkiler, işsizlikle mücadele açısından önemlidir. Çünkü ekonominin daralma döneminde yaşanan işsizlik, reel sektörde ortaya çıkan sorunlarla beraber daha hızlı artış göstermekte ancak toparlanma döneminde işsizlik daha yavaş azalmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde 1990'lı ve 2000'li yıllarda Türkiye'de ve Dünya'da işsizliğin nasıl seyrettiği ele alınmaktadır. Aynı bölümde gelişmekte olan ülke olması bakımından Türkiye'de tarım dışı işsizlik istatistikleri Hodrick-Prescott (HP) filtresi kullanılarak analiz edilmiştir. Ardından 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye istihdam piyasasının değişimi sektörel bazlı olarak ele alınmıştır. Bir sonraki alt başlık, ücretler ve maliyetlerin seyri ile ilgilidir. Bu alt başlıkta hem Türkiye işgücü piyasasında ücretlerdeki değişim, hem de ülkemizin diğer ülkelerle kriz öncesi ve kriz döneminde işgücü maliyetlerinin karşılaştırması yapılmıştır. Sonraki alt başlıklarda Türkiye'de küresel krizin işgücüne etkileri cinsiyet ve eğitim düzeyleri üzerinden incelenmiştir. Devamında kent ve kır ayrımının Türkiye'de işsizliğe etkileri incelenmiştir. Küresel kriz ve Türkiye'de kayıt dışı istihdam bir sonraki alt başlığın konusudur. Bu alt başlıkta kriz döneminde Türkiye'de kayıt dışı istihdamın mevsimler boyunca nasıl değiştiği incelenirken, ek olarak Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ve Türkiye'nin kayıt dışı istihdamının karşılaştırması yapılmıştır. Ayrıca genel bir bakış açısıyla küresel kriz sırasında Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ve Türkiye'nin emek ekonomisi performansı karşılaştırılmalı bir şekilde incelenmiştir.

1. Türkiye ve Dünya'da İşsizliğin Seyri

İşsizlik hem Türkiye'de hem de Dünya'da iktisadi problemlerin başında yer almaktadır. Tablo 1'de 1990 ve 2000'li yıllarda Türkiye ve Dünya'da işsizlik oranları sunulmaktadır. Dünya Bankası verilerine göre, 2010 Dünya ülkelerinin işsizlik oranı ortalaması %6 seviyesindedir. Küresel kriz sebebiyle işsizlik oranları 2007'den 2010 yılına 0,5 puan artış göstermiştir. 2015 yılında işsizlik oranı ortalaması %5,6'ya, 2020 yılında ise pandeminin etkisiyle %6,6'ya yükselmiştir. Bu oran 1990 ve 2000'li yıllarda görülen en yüksek orandır.

AB ve Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) 2010 yılında işsizlik oranı %9,6'dır. AB ülkelerinde işsizlik oranı küresel kriz etkisiyle %7,1'den %9,6'ya çıkmıştır. AB ülkelerinde 2015 yılında işsizlik oranı %10 iken, 2020 yılında 2007'deki seviyesi olan %7,1'e inmiştir. ABD'de ise kriz daha sarsıcıdır ve işsizlik oranı 3 senede 5 puan artmıştır. Küresel kriz sonrasında ABD işsizlik oranını %5,3'e indirmeye başarmıştır ancak pandeminin etkisiyle işsizlik oranı yükselerek %8,1'e çıkmıştır. Diğer yandan Almanya, işsizlik oranlarını hem küresel krizde hem de pandemi döneminde azaltmayı başarmıştır. 2007 yılında %8,6 olan işsizlik oranı, 2015 yılında %4,6'ya, 2020 yılında ise %3,9'a gerilemiştir.

Tabloya bakıldığında birçok ülkede işsizlik oranları küresel krizde artış göstermiştir. Küresel krizin ardından 2010-2015 yılları arasında işsizlik oranları özellikle İngiltere'de düşerken, Çin ve Fransa'da yükselmiştir. 2020 yılının istatistikleri incelendiğinde ise 2015 yılına kıyasla işsizlik oranları Brezilya ve Çin'de artarken, Fransa ve İngiltere'de azalmıştır.

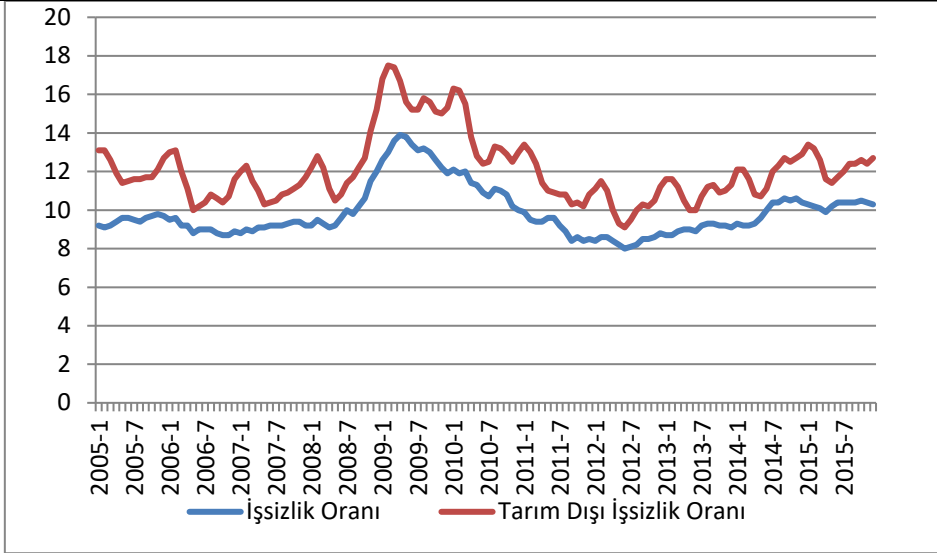
Türkiye'nin işsizlik oranları hem 1990'lı hem de 2000'li yıllarda diğer ülkelere nazaran daha yüksektir. Ayrıca Türkiye'nin işsizlik oranlarının 2000'li yıllarda önce %10 bandına yaklaştığı ve küresel krizle birlikte bu seviyelerde seyrettiği anlaşılmaktadır. 2007 yılından 2010 yılına Türkiye'nin ortalama işsizlik oranı artışı 2 puandır. 2010 yılında %10,7 olan işsizlik oranı 2015'te %10,2'ye inerken, pandeminin etkisiyle 2020 yılında işsizlik oranı %13,1'e yükselmiştir. Buna göre küresel kriz Türkiye'de işsizlik oranını 2 puan artırırken, pandemi yaklaşık 3 puan artırmıştır. Çiçen (2020a)'ya göre de Türkiye'de küresel krizin işsizlik oranı üzerinde histeri etkisi bulunmaktadır.

Tablo 1. 1990 ve 2000'lerde Türkiye ve Dünya'da işsizlik oranları (%)

ÜLKELER	1991	1995	2000	2005	2007	2010	2015	2020
Dünya	6,1	6,2	6,4	6,2	5,5	6,0	5,6	6,6
AB	8,8	10,8	9,3	8,9	7,1	9,6	10,0	7,1
ABD	6,8	5,6	4,0	5,0	4,6	9,6	5,3	8,1
Almanya	5,3	8,1	7,9	11,1	8,6	7,0	4,6	3,9
Brezilya	10,2	9,9	13,9	11,3	10,8	8,5	8,4	13,7
Çin	4,9	4,6	4,5	4,1	3,8	4,2	4,6	5,0
Fransa	9,1	12,0	10,7	8,9	8,1	9,3	10,4	8,0
İngiltere	8,6	8,9	5,6	4,8	5,3	7,8	5,3	4,5
Türkiye	8,2	7,6	6,5	10,6	8,7	10,7	10,2	13,1

Kaynak: Dünya Bankası - <http://data.worldbank.org> (17.03.2022)

Türkiye'de işsizliğin seyri incelendiğinde, işsizlik artışı yaşanan krizle birlikte hızla artarken, işsizlik oranlarındaki telafi daha yavaştır. Asimetrik etkiler ve işsizlik süresinin direncine işaret eden bu durum Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Şekil 1'de görülmektedir. İşsizlik oranı 2008 yılının 7. ayında %10 seviyesinde iken, 10 ay sonra %13,9'a ulaşmıştır. İşsizliğin bu seviyeden tekrar %10'a geri dönmesi ise 20 ay sürmüştür. Küresel krizle birlikte Türkiye'de işsiz sayısı 3,5 milyonun üzerine yükselmiş ve 2010 yılından sonra görülen toparlanmayla işsiz sayısı 3 milyonun altına inmiştir.

Şekil 1. Türkiye'de İşsizlik Oranı

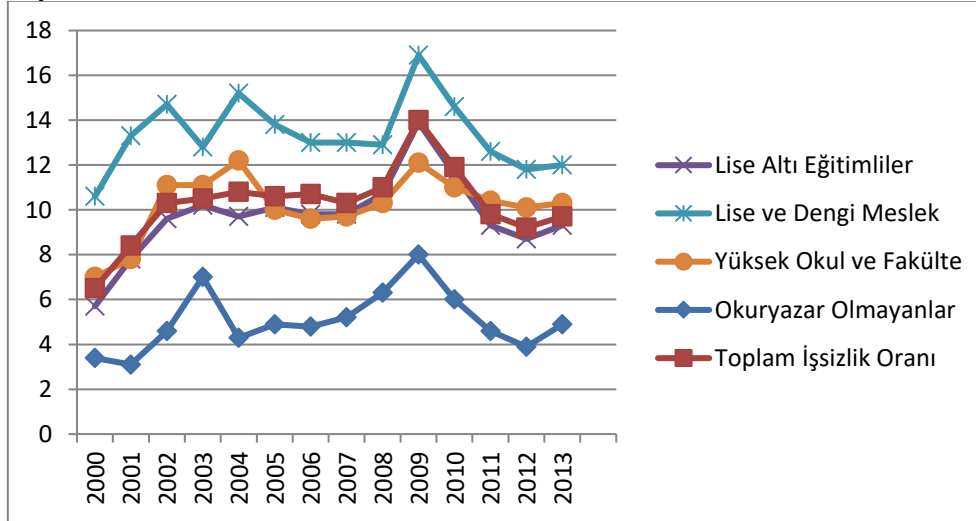
Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (23.09.2021)

2. Küresel Krizde Türkiye'de İşsizlik

Bu başlıkta Türkiye'de emek piyasası oluşan işsizlik farklı boyutlarıyla incelenmektedir. Sırayla işsizlik; eğitim, kent-kır ayrımı ve tarım dışı işsizlik açısından incelenmektedir.

2.1. Türkiye'de Eğitim Düzeyinin Küresel Krizde İşsizliğe Etkileri

Küresel krizin işsizlik oranlarına Türkiye'de eğitim düzeyi üzerinden etkileri incelendiğinde seriler inişli çıkışlıdır ancak benzer eğilime sahiptir. Şekil 2'de görüldüğü üzere en düşük işsizlik artışı yüksek okul ve fakülte mezunlarındadır. Diğer yandan liseliler, kriz sebebiyle işsizlikten en fazla etkilenen eğitim grubudur. İşsizlik 2008-2009 döneminde 4 puan artmıştır ve 2009'da işsizlik oranı %16,9'a yükselmiştir.

Şekil 2. Eğitim Düzeyine Göre İşsizlik Oranı

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (18.09.2021)

2.2. Türkiye'de Kent-Kır Ayrımı ve Buna Bağlı Gelişen İşsizlik Oranları

Kent-kır ve cinsiyet ayrımı dikkate alınarak işsizlik oranları incelendiğinde farklı bulgular görülmektedir. İlk olarak Türkiye'de kriz yıllarında oluşan işsizlik artışı, ağırlıklı olarak kentlerden kaynaklanmaktadır. Tablo 3'e göre 2007-2009 döneminde toplam işsizlik oranı %10,3'ten %14'e gelmiştir. Aynı dönemde kentlerde işsizlik oranı %12'den %16,6'ya, kırdaki ise %6,8'den %8,9'a yükselmiştir.

İkinci olarak erkek ve kadınların krizden nasıl etkilendiği ayrı ayrı incelendiğinde, küresel krizin hissedildiği 2007-2009 döneminde kentte erkek işsizlik oranında 4,5 ve kadın işsizlik oranında

4,3 puan artış yaşanmıştır. Kırsal kesimde ise kriz döneminde erkek işsizlik oranı 2,4 ve kadın işsizlik oranı 1,5 puan artmıştır. Bu istatistiklere göre erkekler hem kentte hem de kırdaki krizden daha fazla etkilenmiştir.

Krizin toparlanma dönemi 2009-2011 yılları olarak nitelendirilirse, bu dönemde kentte erkeklerde 5,1 ve kadınlarda 3,9 puan işsizlik azalışı gerçekleşmiştir. Toparlanma döneminde kırsal kesimde işsizlik oranı azalışı erkeklerin 3,7 ve kadınların 1,7 puandır. Buna göre toparlanma döneminde erkeklerin işsizlik azalışı hem kentte hem de kırdaki kadınlara göre daha fazladır.

Sonuç olarak kriz ve toparlanma dönemi cinsiyet, kent-kır ayrımı bir arada incelendiğinde erkeklerin kent ve kır fark etmeksizin işsizlik artışı ve azalışı kadınlara göre daha oynaktır. Diğer yandan işsizlik oranı iç göçü etkileyen bir faktördür. Albayrak ve Abdioğlu (2017: 306)'ya göre işsizlik oranı arttıkça, ilgili il göç vermektedir. Buradan işsizlik artışıyla erkeklerin daha fazla göç verdiği çıkarımı yapılabilir.

Tablo 2. Kent-Kır ve Cinsiyet Ayrımında İşsizlik Oranı (15+ Yaş)

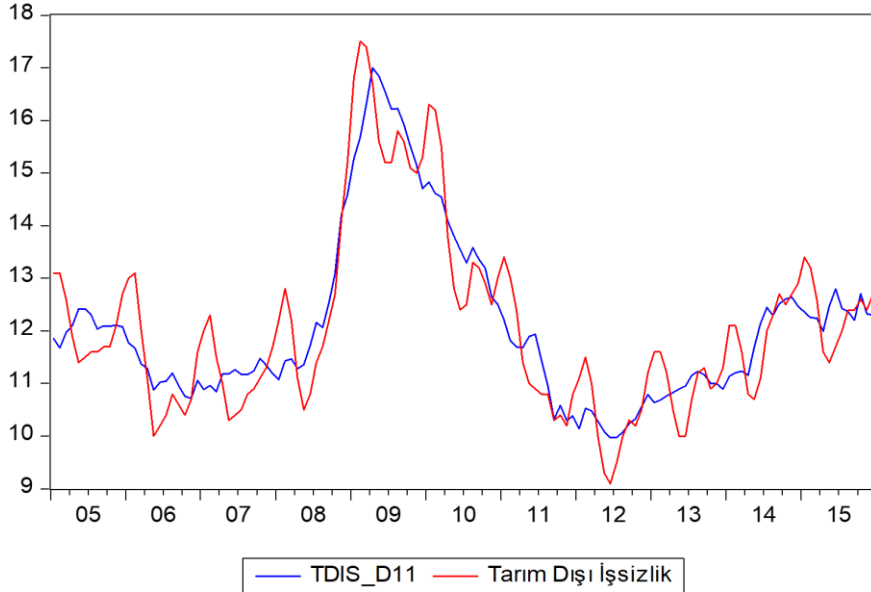
	Türkiye			Kent			Kır		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Yıllar	%								
2000	6,5	6,6	6,3	8,8	7,8	13	3,9	4,9	2
2001	8,4	8,7	8,7	11,6	10,3	16,6	4,7	6,5	1,7
2002	10,3	10,7	10,7	14,2	13	18,7	5,7	7,3	3
2003	10,5	10,7	10,7	13,8	12,6	18,3	6,5	7,9	4,2
2004	10,8	10,8	10,8	13,6	12,5	17,9	5,5	6,8	3
2005	10,6	10,5	10,5	12,8	11,6	17	6,3	7,7	3,6
2006	10,2	9,9	9,9	12,2	11	16,4	6,2	7,4	3,9
2007	10,3	10	10	12	10,8	16,1	6,8	8,3	3,8
2008	11	10,7	10,7	12,8	11,6	16,6	7,2	8,7	4,3
2009	14	13,9	13,9	16,6	15,3	20,4	8,9	10,7	5,3
2010	11,9	11,4	11,4	14,2	12,6	18,7	7,3	8,7	4,6
2011	9,8	9,2	9,2	11,9	10,2	16,5	5,8	7	3,6

Kaynak: Demircan, 2012: 15

2.3. Tarım Dışı İşsizlik

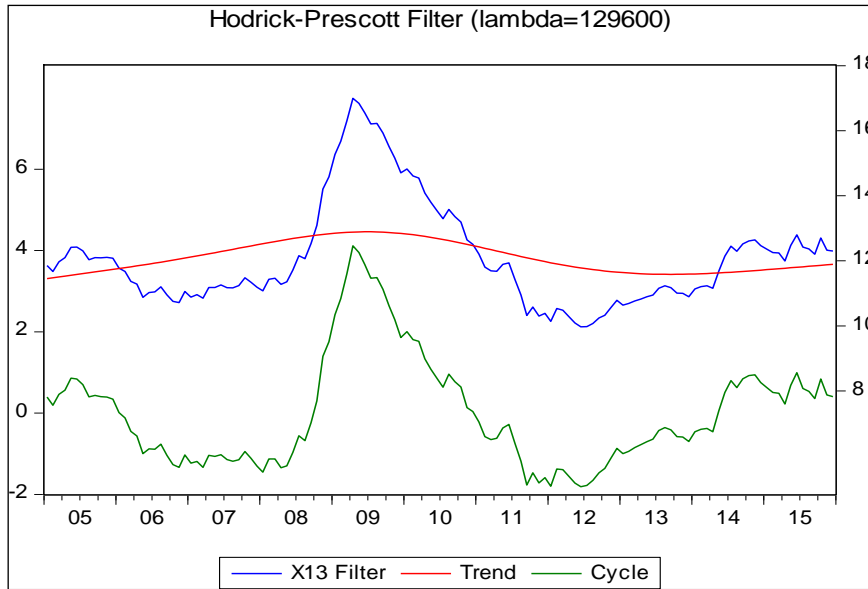
Yatırımcıların dikkate aldığı diğer bir gösterge tarım dışı işsizliktir. Tarım dışı işsizlik, işsizlik göstergesi ile beraber istihdamdaki görünüme işaret etmektedir. İki serinin birlikte hareket etmeleri beklense de zaman zaman birbirinden farklı ivmelenmeler ve zıt yönde hareketler görülebilmektedir. Şekil 3'ten görüldüğü üzere Türkiye'de tarım dışı işsizlik, mevsimsel etkiler barındırmaktadır. Küresel krizin ilk zamanlarında bu oran oldukça hızlı bir şekilde artmış ve krizin etkilerinin azaldığı periyotta (2009 yılının Ağustos ayından 2010'un Haziran ayına) iyileşme göstermiştir. Ayrıca Akcan (2018: 27)'ye göre tarım dışı sektörlerin işsizlik histerisi, tarım sektöründeki işsizlik histerisine göre daha yüksektir.

Tarım dışı işsizlik oranları, mevsimsellik içerdiğinden bu tarz serilere X13 filtresi uygulanmaktadır. X13 filtresi belirli dönem boyunca ilgili aylık değerlerin mevsimsel hareketli ortalamalarını almaktadır. Şekil 3'te tarım dışı işsizlik, mevsimsellikten X13 filtresi ile arındırıldığında, elde edilen seri Şekil 1'de görülen işsizlik serisine oldukça benzemektedir.

Şekil 3. Mevsimsellikten Arındırılmış Tarım Dışı İşsizlik

Asimetrik etkileri tespit etmek için bu aşamada diğer bir analiz gerçekleştirilmiştir. Mevsimsellikten arındırılmış tarım dışı işsizlik serisine HP filtresi uygulanmıştır ve sonuçlar Şekil 4'te verilmiştir. HP filtresi düzgünleştirme (smoothing) yöntemiyle zaman serisinin uzun dönemli tahminini gerçekleştirmektedir. HP filtresi uygulanırken, düzgünleştirme parametresi olarak literatürde aylık zaman serisi için kabul edilen 129600 (lambda) değeri kullanılmıştır. Şekilde mavi eğri gerçek işsizlik serisini gösterirken, kırmızı eğri ise işsizlikteki eğilimi göstermektedir. Yeşil eğri ise mavi ve kırmızı eğri arasında oluşan konjonktürel açıktır. Buna göre ülkemizde küresel krizde oluşan konjonktürel açık yani işsizlik artışı yaklaşık 4 puandır. Aynı zamanda krize çabuk tepki verilerek işçi çıkarıldığı ancak toparlanma aşamasında istihdam artışının bu hızda olmadığı şekilden anlaşılmaktadır.

Şekil 4. HP Filtresi

İncelenen işsizlik konusunun ardından, bir sonraki başlıkta Türkiye'de istihdam konusu işlenmektedir.

3. Küresel Kriz ve Sonrasında Türkiye İstihdam Piyasasındaki Değişim

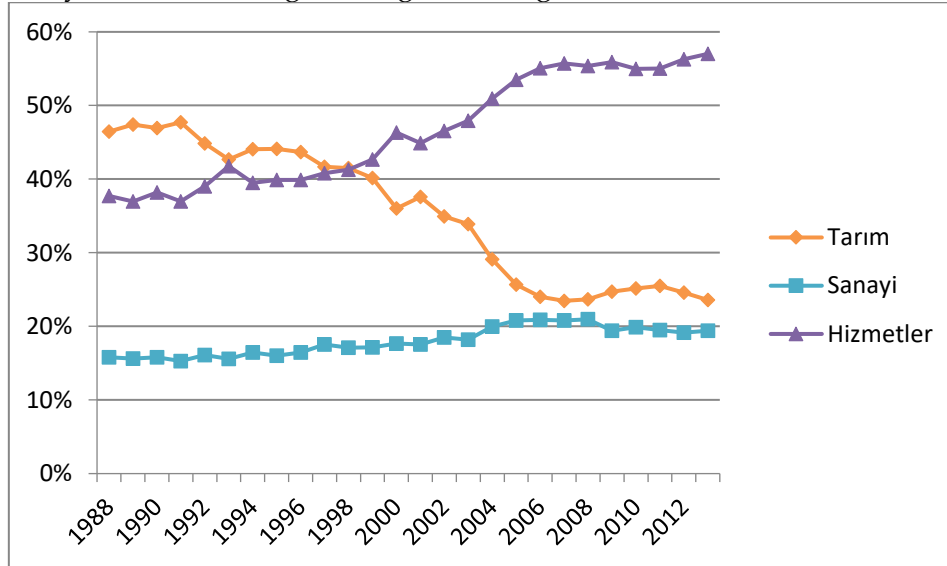
Tüm dünyada olduğu gibi küreselleşmeyle birlikte Türkiye'de de istihdam oluşturmaya yönelik büyüme sürecinden bahsetmek mümkündür. Murat ve Yılmaz-Eser (2013: 110)'e göre Türkiye'de Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) büyümesi ve istihdam arasında 1993, 1994, 1999, 2000, 2002, 2003, 2004, 2009 ve 2011 yıllarında negatif yönde bir korelasyon vardır. 1993, 2000, 2002, 2003 ve 2004 yıllarında sağlanan ekonomik büyüme yeni istihdam getirmemiştir, aksine o yıllarda istihdam azalmaktadır. Diğer yandan 1994, 1999, 2009 ve 2011 yıllarında GSYİH küçülürken istihdam artmaktadır. Bu yılların kriz öncesi ve sonrası olması dikkat çekicidir. 2020 yılında da Türkiye pandemiye rağmen %1,8 büyümüştür ancak istihdam oranı Dünya Bankası verilerine göre 2019 yılında %45,7 iken 2020'de %42,9'a inmiştir.

İstihdamı etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Alt başlıklarda Türkiye'de küresel krizde sektörel, işteki durum, eğitim ve cinsiyete göre istihdamın değişimi ele alınmaktadır.

3.1. İstihdamın Sektörel Dağılımı

Gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörü önemli bir istihdam alanı oluşturmaktadır ve ülkedeki sanayileşme sürecinin gelişmesine bağlı olarak istihdamın yapısı tarımdan sanayi ve hizmetler sektörüne doğru kayabilmektedir. Şekil 5'te Türkiye'deki istihdamın yapısı; tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerine göre verilmektedir. Buna göre 1990'lardan itibaren tüm sektörler için seriler kendi içinde belli bir trend izlemektedir ve küresel kriz ülkemizde sektörel dağılımı stabil hale getirmiştir. Dikkat çeken diğer unsur ise Türkiye'de yerel kriz yıllarında (1994 ve 2000-2001) tarım ve hizmetler sektörleri arasında geçişliliğin olmasıdır. Örneğin 1990'lı yıllardan itibaren tarım sektörünün payı azalmıştır ve 2000 yılında %36'ya inmiştir. Ancak bu oran 2001'de kriz etkisiyle %38'e çıkmıştır. Hizmetler sektörünün payı ise 2000 yılında %46 iken 2001'de %45'e inmiştir. Şekilde bu makas görülmektedir.

Küresel kriz öncesi ve sonrası istihdamın sektörel dağılımı stabil gözükmemektedir. Örneğin 2006 ve 2013 yıllarında tarımın payı %24'tür. Hizmetler sektörünün payı 2006 yılında %55 iken, 2013'te %57'dir. Sanayi sektörü ise 2006 yılında istihdamdan %21 pay alırken, 2013'te %19 pay almaktadır. Diğer yandan 2020 yılına gelindiğinde tarımın payı %17,6'ya düşmüştür. Sanayi ve hizmetler sektörü 2020 yılında, 2010'lu yıllardaki oranlara yakın seyretmektedir. Hizmetler sektörünün payı 2020 yılında %56,2 iken, sanayi sektörünün payı %20,5'tir. Buna göre Türkiye'de sanayileşme tamamlanmadan hizmet sektörü baskın hale gelmiştir (Koru ve Dinçer, 2018: 6). Pandemi sonrasında Türkiye'de sektörel dağılım ve gelişecek eğilimler daha net şekillenecektir.

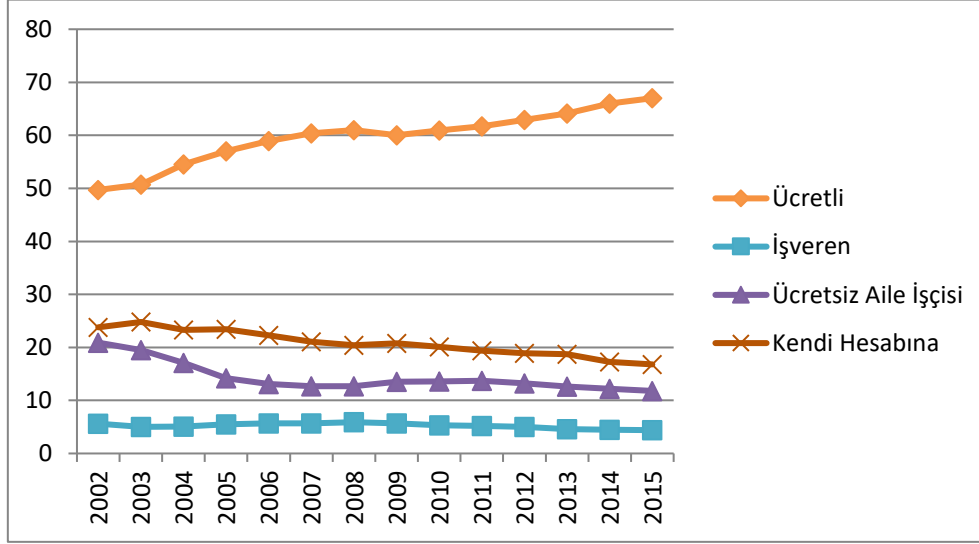

Şekil 5. İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (18.09.2021)

3.2. İşteki Durumuna Göre İstihdam

Hanehalkı fertlerinin işteki durumlarına göre istihdamı Şekil 6'da verilmektedir. Buna göre hanehalkı fertlerinin 2002 yılından itibaren daha çok ücretli çalışan kesime doğru geçtiği görülmektedir. 2002 yılında ücretli kesim %49,7 iken 2015'te bu oran %67'ye, 2020'de %69,9'a ulaşmıştır. 2002 yılından 2015'e ücretsiz aile işçisi %20,9'dan %11,8'e ve 2020'de ise %8,8'e inmiştir. Anlaşılmaktadır ki, yerel krizler, küresel kriz ve pandeminin etkisiyle özellikle tarım sektöründeki ücretsiz aile işçisi, ücretli çalışan kesimine doğru geçiş yapmıştır. Bu değişim, Şekil 5'teki tarım ve hizmetler sektörü arasındaki geçişliliği izah etmektedir.

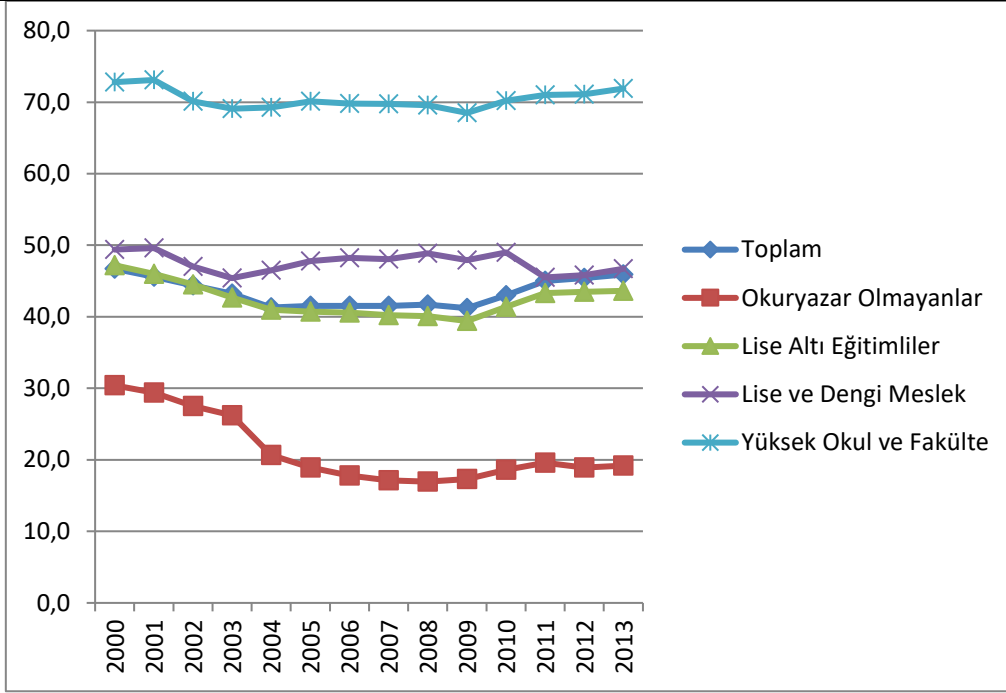

Şekil 6. Hanehalkı Fertlerinin İşteki Durumlarına Göre İstihdamı (%)

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (18.09.2021)

3.3. Eğitim Düzeyine Göre İstihdam

İstihdamın gerçekleşmesinde eğitim düzeyi de önemli bir faktördür. Eğitim düzeyine göre istihdam oranı Şekil 7'de verilmiştir. Toplam istihdam oranı %40-50 arasında değişmektedir. Okur-yazar olmayanların istihdamında azalan bir trend net bir şekilde görülmektedir. Bu seride istihdam oranı 2000 yılında %30'dan 2013'te %19,2'ye inmiştir. Yüksek okul ve fakülte mezunları 2009'da %70'in altını test etse de sonrasında toparlanma eğilimindedir. Liseliler serisinde 2010 yılından 2011'e aşağı yönlü bir kırılma gözükmemektedir. Bu yıllarda lise altı eğitimliler ve fakülte mezunları liselilerin yerini ikame etmektedir.

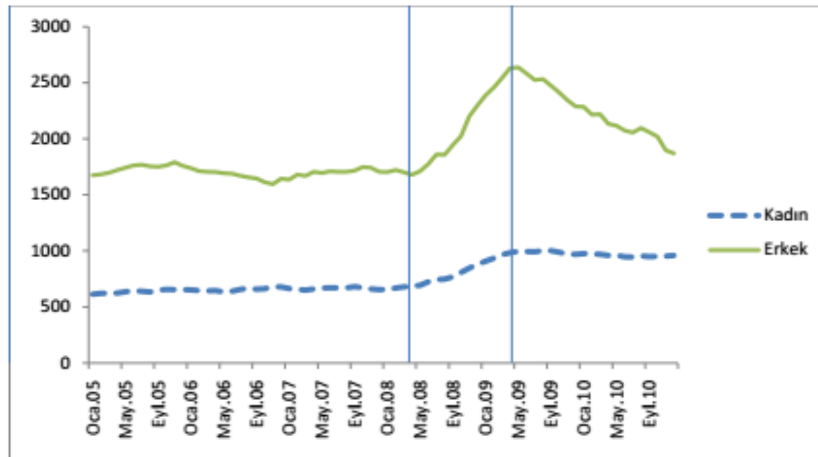
Şekil 7. Eğitim Düzeyine Göre İstihdam (%)

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (18.09.2021)

Küresel krizle birlikte görülmektedir ki, istihdam açısından daha yüksek nitelikli çalışanlar, daha düşük nitelikli çalışanlardan daha iyi durumdadır (Bellmann ve Gerner, 2011).

3.4. Cinsiyete Göre İstihdam

Kriz ve toparlanma dönemlerinde kadın ve erkek işsiz sayılarının seyri incelendiğinde farklı eğilimler göze çarpmaktadır ve bu durum Şekil 8'de gösterilmiştir. Buna göre kriz döneminde (Nisan 2008-Mayıs 2009) erkek işsiz sayısı %57 ve kadın işsiz sayısı %45 artmaktadır. Toparlanma döneminde ise tersi bir seyir izlenmektedir. Mayıs 2009'dan Aralık 2010'a kadar erkek işsiz sayısı %29 azalırken, kadın işsiz sayısı sadece %4 azalmıştır¹.

Şekil 8. Kadın ve Erkek İşsiz Sayıları
(bin kişi, mevsimsellikten arındırılmış seriler, 2005-2010)

Kaynak: Dinççağ ve Dünder, 2011: 2

Kriz döneminde kadın işsiz sayısının daha az artması, kısmen sanayi sektörü yapısından ve kısmen kadınların kendi işlerini yapmasından kaynaklanmaktadır. Bu istatistikler Tablo 2 ve 3'te detaylı olarak sunulmuştur. Kriz döneminde kendi hesabına çalışan kadın sayısı hızlı artış

¹ Çiçen (2020b)'ye göre küresel kriz sebebiyle bekar erkek ve evli kadın işsizlik serilerinde histeri etkisi bulunurken, evli erkek ve bekâr kadın işsizlik serileri kriz öncesi doğal oran seviyesine geri dönmektedir.

kaydetmektedir. Toparlanma döneminde ise kadınların işgücüne katılımının artması sebebiyle kadın işsiz sayısı, erkekler kadar hızlı azalmamaktadır (Dinççağ ve Dünder, 2011: 1-2). Tablo 3'e göre krizden çıkışın bir sonucu olarak ücretli/yevmiyeli çalışan erkek sayısının istihdamında büyük bir artış meydana gelmiştir. Toparlanma döneminde ise ücretli/yevmiyeli kadın istihdamı artışı, erkek istihdamının yaklaşık üçte biri kadardır. Ancak işveren olarak veya kendi hesabına çalışan kadınların sayısındaki artış erkeklerden daha fazladır. Örneğin kendi hesabına çalışan kadın sayısı istihdamı artışı erkeklerin 5,5 katıdır. Yine toparlanma döneminde ücretsiz aile işçisi olan erkeklerin sayısı azalırken, kadınların sayısı hızla artmaktadır.

**Tablo 2. İşteki Duruma Göre Kentsel İstihdamın Kriz Dönemindeki Değişimi
(bin kişi, mevsimsellikten arındırılmış seriler)**

KRİZ DÖNEMİ	Ücretli / Yevmiyeli	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi
Kadın	19	-3	121	-7
Erkek	-316	-12	-113	-18

Kaynak: Dinççağ ve Dünder, 2011: 6

**Tablo 3. İşteki Duruma Göre Kentsel İstihdamın Toparlanma Dönemindeki Değişimi
(bin kişi, mevsimsellikten arındırılmış seriler)**

TOPARLANMA DÖNEMİ	Ücretli / Yevmiyeli	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi
Kadın	290	12	112	86
Erkek	861	7	19	-8

Kaynak: Dinççağ ve Dünder, 2011: 7

Krizlerin bahsedilen faktörler üzerinden istihdam ve işsizlik oranlarını değiştirmesi sebebiyle ücret ve kazançların incelenmesi gerekmektedir. Devam eden başlıkta ücret ve kazançlar, işteki durum, eğitim, cinsiyet, işveren-çalışan ayrımı üzerinden incelenmektedir.

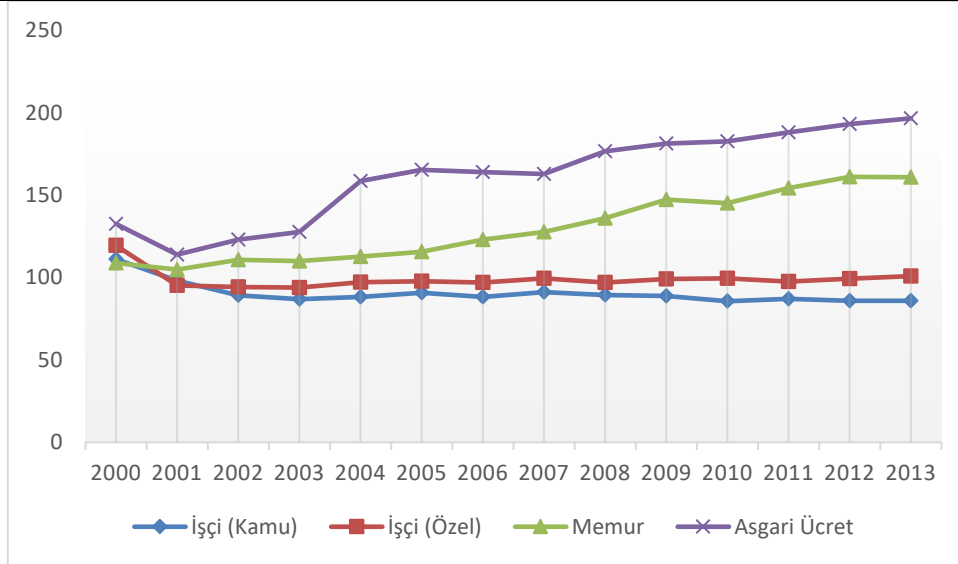
4. Türkiye'de Krizlerde Kazançların Seyri

İşsizlik rakamlarının dönemsel olarak artış azalması sonucunda, piyasada bir denge ücret oluşmakta ve içeridekiler-dışarıdakiler olarak tanımlanan farklı çalışan grupların görece durumuna göre bu ücret seviyesi artış azalabilmektedir (Blanchard ve Summers, 1986). Buna istinaden Türkiye'de krizlerde kazançların seyri farklı boyutlarıyla incelenmiştir.

4.1. İş Durumuna Göre Kazanç Değişimi

Türkiye'de istihdam edilen gruplara ödenen ücret istatistikleri incelendiğinde, bunların 4 grup altında toplandığı görülmektedir: Kamu işçisi, özel sektör işçisi, memur ve asgari ücret çalışanı.

Şekil 9'da net ele geçen ücret endeksi 4 grup için verilmiştir. 2000-2001 kriz döneminde tüm grup serilerinde aşağı yönlü kırılma yaşanmıştır. Ancak 2001 sonrasında en belirgin yükseliş asgari ücret serisinde gözlemlenmiştir. 2005 ve 2007 yılları arasında bir durağanlık göze çarpsa da 2000 yılında 132 olan asgari ücret endeksi 2013'te 196 değerine ulaşmıştır. Ancak asgari ücret endeksinde artışa rağmen, ortalama net asgari ücret, ortalama yoksulluk sınırının altında kalmıştır (Kayalidere ve Şahin, 2014: 71). Memur kesiminde de benzer bir artış vardır. Memurlar 2001 yılında 108,9 endeks değerini elde ederken 2013'te bu değer 160,8'e yükselmiştir. Ancak kamu ve özel sektör işçisinin, net ele geçen ücret endeksi yatay seyretmektedir. Buna göre işçi kesimi için kriz dönemlerinde veya sonrasında herhangi bir iyileşme bulunmamaktadır. Devam eden yıllar incelendiğinde, memur ve kamu işçisi serilerinde 2013 yılından 2020'ye kadar yatay seyir görülmektedir. Asgari ücret endeksinde ise yukarı yönlü trend devam etmiştir.

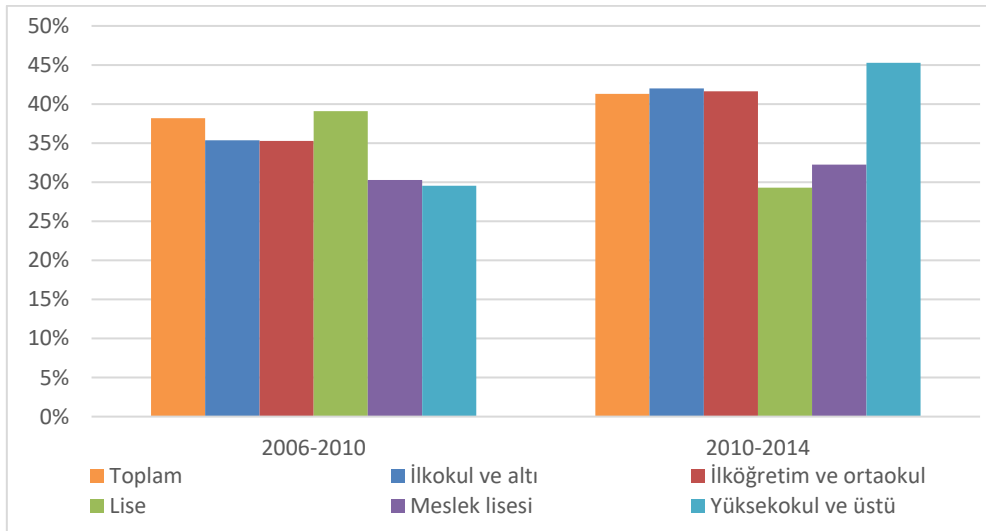
Şekil 9. Net Ele Geçen Ücret Endeksi

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (18.09.2021)

2004-2008 yılları arasında asgari ücret endeksinin %11,3 oranında arttığı ve özel sektör işçi ücret endeksinin ortalama olarak hiç artmadığı düşünüldüğünde, işgücü maliyetinin farklı kanallardan arttığı anlaşılmaktadır. TÜİK maliyet hesaplamalarını gerçekleştirirken, brüt kazanç haricinde sosyal güvenlik ödemeleri ve diğer işgücü maliyetlerini de hesaba katmaktadır.

4.2. Eğitim Düzeyi ve Cinsiyete Göre Kazanç Değişimi

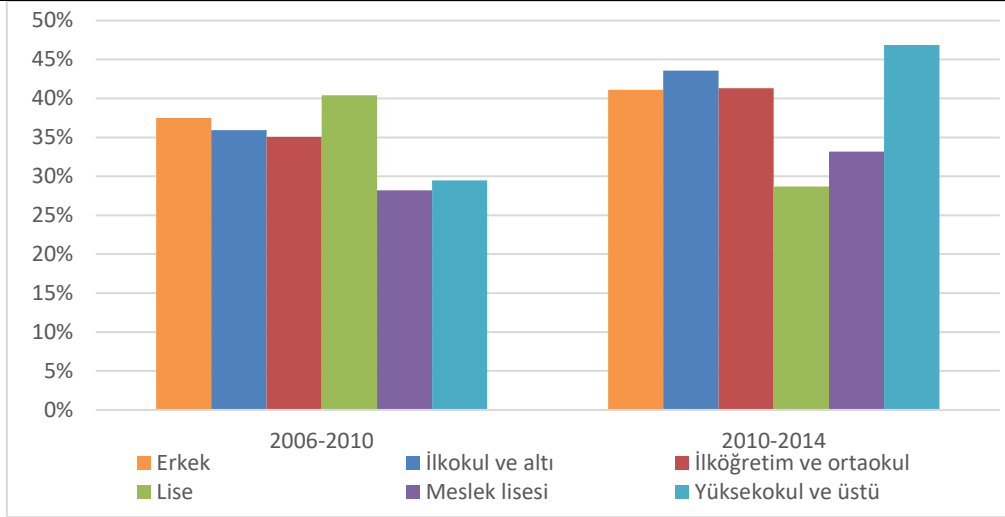
Ülkemizde yıllık kazanç değişimi, kriz ve toparlanma döneminde eğitim düzeyine göre de değişmektedir. Şekil 10'a bakıldığında genel olarak toparlanma döneminde brüt kazanç artışı, kriz dönemine göre daha yüksektir. Bu durum, iktisat teorisi beklentilerine uygundur. Kriz döneminde yüksekökol ve üstü kesim en düşük gelir artışına (%30) sahipken, toparlanma döneminde en yüksek artış (%45) yine bu kesime aittir. Lise mezunları 2010 yılı öncesinde %39 kazanç artışı sağlarken, 2010 sonrasında bu oran 10 puan azalarak %29 ile en düşük artış olarak kayda geçmiştir. Meslek lisesi mezunlarının kazanç artışı, kriz ve toparlanma döneminde birbirine çok yakındır (%30 ve %32).

Şekil 10. Eğitim Düzeyine Göre Yıllık Ortalama Brüt Kazanç Artışı

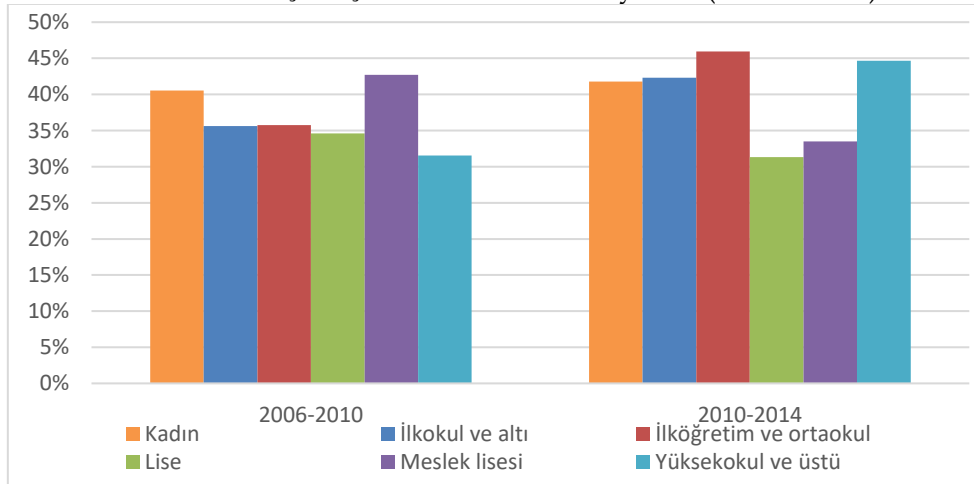
Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (17.10.2021)

Ülkemizde yıllık kazanç değişimi eğitim ve cinsiyet açısından incelendiğinde; cinsiyet, kazançları değiştiren diğer bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Şekil 11 erkeklerin ve Şekil 12 kadınların 2006-2010 ve 2010-2014 dönemlerinde brüt kazanç artışını göstermektedir.

Şekil 11. Eğitim Durumuna Göre Yıllık Ortalama Brüt Kazanç Artışı (Erkek)
Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (17.10.2021)

Şekiller incelendiğinde, kriz ve toparlanma döneminde erkek ve kadınların kazançları birbirinden farklı eğilimlere sahiptir. Örneğin erkek lise mezunları kriz döneminde %40 kazanç artışı, toparlanma döneminde %29 kazanç artışı (toplam %69) elde etmiştir. Kadınlar ise sırasıyla %35 ve %31 (toplam %66) kazanç artışı sağlayabilmiştir. Yüksekokul ve üstü mezunlar incelendiğinde ise farklı bir durum göze çarpmaktadır. Erkeklerin kazanç artışı kriz döneminde %29 iken, toparlanma döneminde %47'dir. Kadınların kriz döneminde kazanç artışı %32, toparlanma döneminde ise %45'tir. Buna göre yüksekokul ve üzeri mezunlarda kriz döneminde kadınlar, toparlanma döneminde ise erkekler kazançlardan daha fazla istifade etmektedir. Yüksekokul ve üstü mezunları toplam kazanç artışları karşılaştırıldığında -erkek (%76) ve kadın (%77)- birbirine çok yakın seyretmektedir. Öte yandan meslek lisesi mezunları incelendiğinde kazanç artışı açısından kriz döneminde kadınlar, erkeklere göre daha iyi bir noktadadır. Çünkü erkekler kriz döneminde %28, kadınlar %43 kazanç artışı elde etmektedir. Toparlanma döneminde erkek ve kadın meslek lisesi mezunlarının kazanç artışları hemen hemen aynıdır (%33 ve %34).

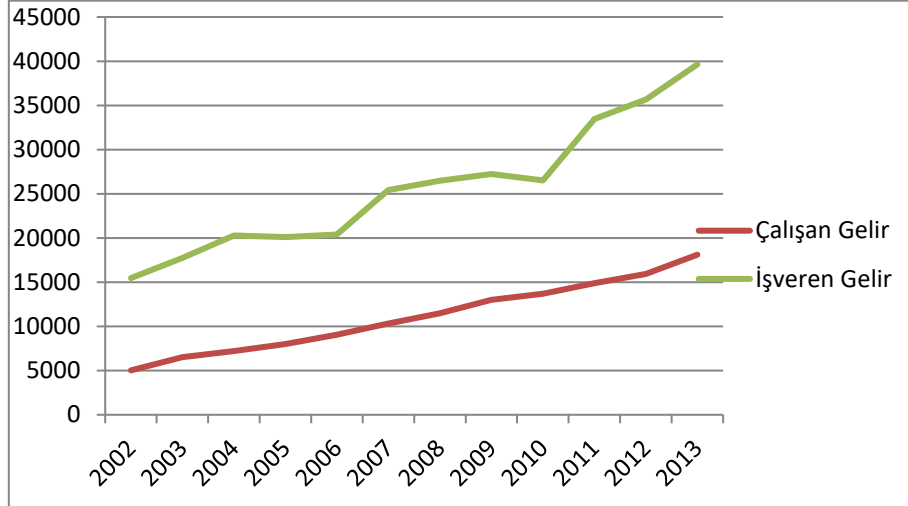

Şekil 12. Eğitim Durumuna Göre Yıllık Ortalama Brüt Kazanç Artışı (Kadın)
Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (17.07.2021)

Elde edilen bulgular, eğitim durumuna göre kazanç artışlarının cinsiyete göre farklılık arz ettiğini göstermektedir. Bu bulgu Çiçen (2020c) tarafından yapılan işsizlik histerisi analizinde de teyit edilmektedir. Eğitim düzeyi dikkate alındığında kadınlarda daha fazla işsizlik histerisi görülmektedir. Bu farklılaşmanın formel ve enformel kurumlar açısından nedenlerinin tespiti, mikro çözümlere dayalı daha etkin makro iktisadi politikalar oluşturulmasına yardımcı olacaktır.

4.3. Çalışan ve İşverene Göre Kazanç Değişimi

Öte yandan gelir kalemleri, çalışan ve işveren açısından incelenebilir. Hanehalkı fertlerinin işteki gelirleri Şekil 13'teki gibidir. Çalışanların geliri yukarı yönlü bir trende sahiptir ve artış göstermiştir. İşveren gelirinde ise kriz dönemlerinde kırılmalar görülmektedir ve bu kırılmalar gelir düzeyini küresel kriz döneminde sabit hale getirmiştir. Kriz sonrasında ise işverenin gelirinde hızlı bir artış trendi bulunmaktadır.

Şekil 13. Hanehalkı Fertlerinin Yıllık Kullanılabilir Ortalama İş Gelirleri

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (18.09.2021)

5. Türkiye ve AB Ülkelerinin Karşılaştırmalı Analizi

Bu bölüme kadar Türkiye'de emek piyasasında oluşan kayıplar anlatılmıştır. Bu bölümde ise ilgili başlıklarda Türkiye'ye ilişkin detaylar, AB ülkeleri ile karşılaştırmalı bir şekilde aktarılmaktadır. Öncelikle Türkiye ve AB ülkelerinin emek ekonomisi performansı incelenmiştir. Ardından işgücü maliyetlerinin seyri ve son olarak kayıt dışı istihdam incelenmiştir. Bu başlıkta uzun dönem işsizlik ve yarı zamanlı istihdam gibi farklı göstergeler kullanılmaktadır.

5.1. Küresel Kriz Sırasında Türkiye ve AB Ülkeleri'nin Karşılaştırmalı Emek Ekonomisi Performansı

Türkiye ve AB ülkelerinde 2007'den 2015'e işsizlik oranları Tablo 4'te verilmektedir. Buna göre kriz, AB ülkelerinde ortalama %7 seviyesinde bulunan işsizlik oranını önce %9'lara ve ardından bazı ülkelerde yapısal işsizliğin devam etmesi nedeniyle %10 seviyelerine taşımıştır. İrlanda, Yunanistan, İspanya, Hırvatistan ve Portekiz işsizlik açısından krizden en çok etkilenen ülkeler olmuştur. Örneğin Yunanistan ve İspanya'da işsizlik %8'lerden %25-26 seviyelerine yükselmiştir. Diğer yandan Almanya işsizlik yönünden krizden etkilenmezken, Hollanda ve Fransa gibi ülkeler az etkilenmişlerdir.

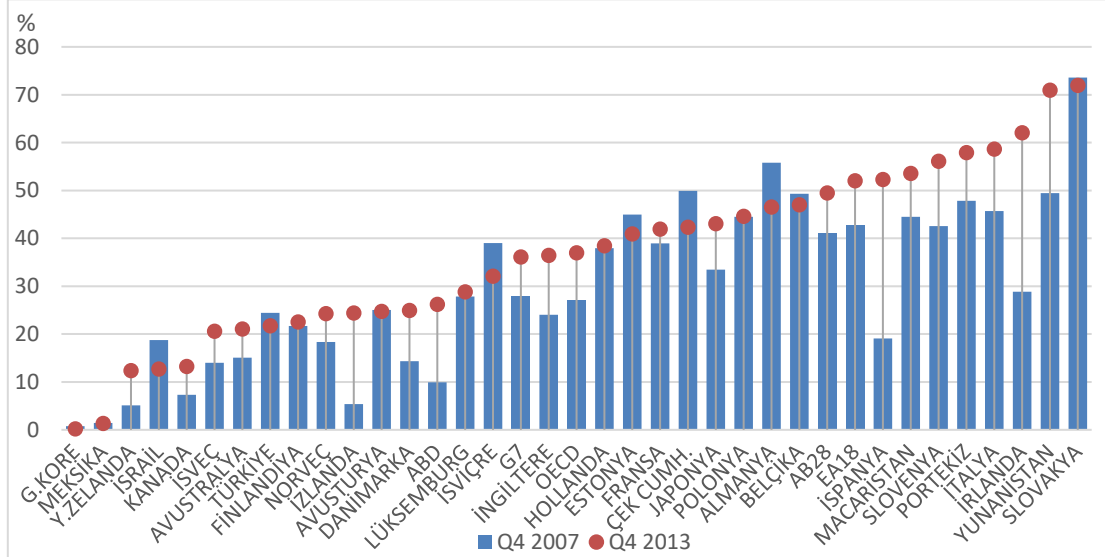
Bu bağlamda, Türkiye ile AB ülkelerinin işsizlik ortalaması karşılaştırıldığında benzer ve farklı gelişimler göze çarpmaktadır. Türkiye'nin 2009 yılında işsizlik oranı en yüksek seviyeye ulaşmışken, AB ülkelerinde bu yükseliş 2013 yılına dek devam etmiştir. 2015 yılı itibarıyla Çek Cumhuriyeti, Almanya, Macaristan ve Birleşik Krallık kriz öncesi işsizlik seviyesinin altını test etmişlerdir. Ancak Türkiye 2012 yılında kriz öncesi işsizlik oranlarını görmüş olmasına rağmen, konjonktür tekrar o yıldan sonra yükseliş yönündedir. Ayrıca Yunanistan, Fransa ve Hırvatistan'ın 2012 sonrası işsizlik oranları, kriz öncesi seviyelere nazaran yüksektir ve örneğin Yunanistan'ın işsizlik oranı 2015 yılında %25 seviyesindedir. 2015'ten 2020 yılına gelindiğinde pandeminin etkisi olmasına rağmen AB ülkeleri işsizlik oranlarını azaltmışlardır. Ancak Türkiye'de işsizlik oranı bu dönemde yaklaşık 3 puan artış göstermiştir.

Tablo 4. AB Ülkelerinde İşsizlik Oranları (%)

ÜLKE-BÖLGE / ZAMAN	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2020
AB (28 ülke)	7,2	7	9	9,6	9,7	10,5	10,9	10,2	9,4	7,5
Almanya	8,5	7,4	7,6	7	5,8	5,4	5,2	5	4,6	4
Yunanistan	8,4	7,8	9,6	12,7	17,9	24,5	27,5	26,5	24,9	17,6
Fransa	8	7,4	9,1	9,3	9,2	9,8	10,3	10,3	10,4	8,0
Hırvatistan	9,9	8,6	9,2	11,7	13,7	16	17,3	17,3	16,3	7,5
Birleşik Krallık	5,3	5,6	7,6	7,8	8,1	7,9	7,6	6,1	5,3	4,3
Türkiye	9,1	10	13	11,1	9,1	8,4	9	9,9	10,3	13,2

Kaynak: Eurostat - <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database> (16.03.2022)

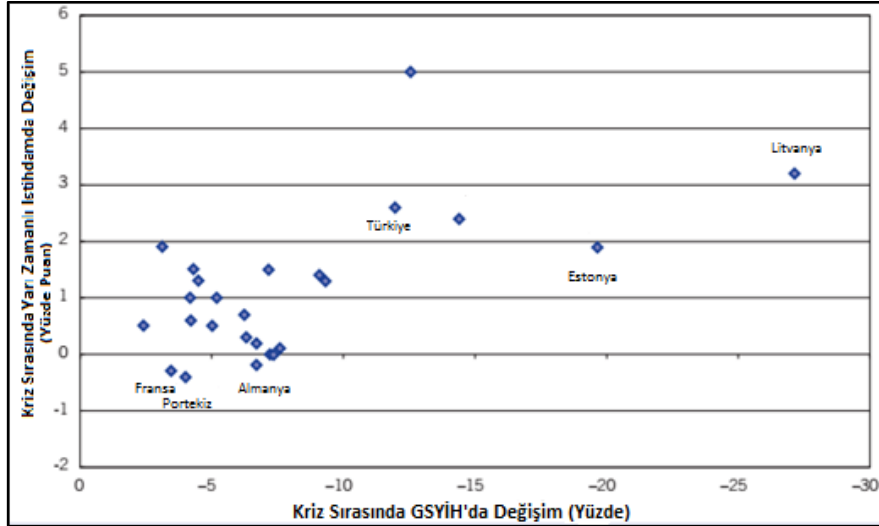
Benzer biçimde Şekil 14'ten görüldüğü üzere, AB ve OECD ülkelerinde istihdam artmakla birlikte 2013 yılında işsizlik oranı küresel kriz öncesi seviyesinin üstündedir. Buna göre ekonomideki toparlanma işsizliği azaltmada tek başına yeterli olmamaktadır ve uzun süreli işsizlik yüksek seyretmeye devam etmektedir. Türkiye'nin uzun süreli işsizlik oranı 2007'de %24,4 iken, 2013'te %21,7'ye inmiştir. Öte yandan 28 AB ülkesinde uzun süreli işsizlik oranı 2007'de %41'den 2013'te %49,4'e yükselmiştir. AB içerisinde Yunanistan'ın 2007'de uzun süreli işsizlik oranı %49,4 iken, 2013 yılı sonu itibarıyla %70,9'a çıkmıştır. Bu işsizlik seviyesi, Yunanistan'da yüksek işsizlik oranlarının bir süre daha yüksek seyredeceği anlamına gelmektedir.

Şekil 14. Uzun Dönem İşsizlik (1 yıl ve Üzeri İşsizliğin Toplam İşsizliğe Oranı)

Kaynak: OECD 2015 İstihdam Görünüm Raporu - <http://dx.doi.org/10.1787/888933131880> (06.03.2022)

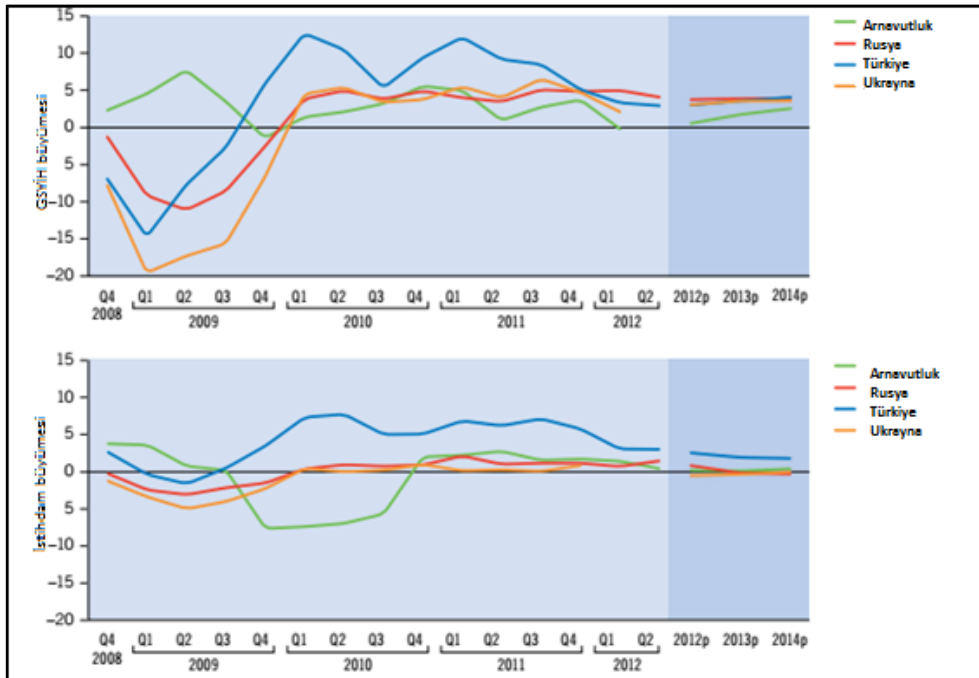
Diğer yandan kriz sırasında AB ülkeleri içerisinde yarı zamanlı (part-time) istihdam incelendiğinde, bu istihdam oranı artış göstermiştir. Yapısal faktörler ve hükümet politikaları da bu gelişmeyi destekleyici niteliktedir. Özellikle gelişmiş ekonomilerde yarı zamanlı istihdam, işgücü piyasasına esneklik sağlamaktadır (Akgeyik, 2017: 37). Bu faktörler, küresel kriz sırasında yaşanan GSYİH şoku ile yarı zamanlı istihdam artışı arasındaki pozitif ilişkiyi açıklamaktadır ve bu durum Şekil 15'te gösterilmektedir. Bilhassa krizin etkisinin güçlü hissedildiği Letonya, Estonya ve Türkiye'de yarı zamanlı istihdam artışı önemli boyutlardadır. Kriz sırasında yarı zamanlı istihdam oranlarının düştüğü üç ülke ise Almanya, Fransa ve Portekiz'dir (ILO Global Employment Trends, 2011: 31).

Şekil 15. Kriz Sırasında Yarı Zamanlı İstihdam

Kaynak: ILO Global Employment Trends, 2011: 31

Aynı bölgede birbirine komşu gelişmekte olan ülkeler yakından karşılaştırıldığında Şekil 16'dan görüldüğü üzere Rusya, Ukrayna ve Türkiye'nin küresel krizde ciddi bir şok yaşadığı anlaşılmaktadır. Söz konusu ülkelerde GSYİH bir önceki yılın aynı dönemine göre sırasıyla %9,2, %19,6 ve %14,7'lik küçülmüştür. Arnavutluk'ta ise kriz döneminde sadece bir çeyrekte (Q4-2009) negatif GSYİH yaşanmıştır. Devam eden dönemde 2010'nun ilk çeyreğine kadar dört ekonomide de iyileşme başlamıştır. 2010 yılında en iyi büyümeyi %12,6 ile Türkiye elde etmiştir. 2010 sonrasında Rusya, Ukrayna ve Arnavutluk benzer bir büyüme patikası izlerken, Türkiye'nin büyümesi inişli çıkışlıdır.

Şekil 16. Türkiye ve Bazı Gelişmekte Olan GSYİH ve İstihdam Karşılaştırması
(Bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde değişim)

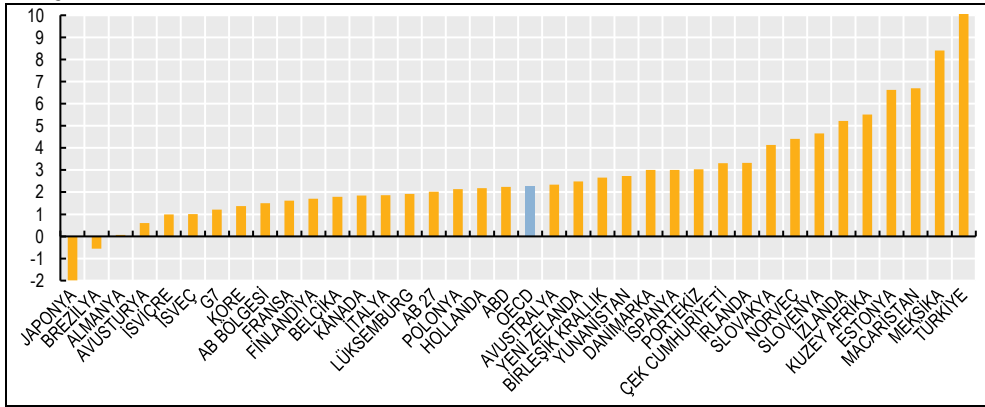
Kaynak: ILO Global Employment Trends, 2013: 59

Şekil 16'nın istihdam kısmı incelendiğinde, dört ekonominin tümü açısından istihdam yörüngeleri 2009 sonunda farklılaşmıştır. 2010'nun 2. çeyreğinde %8'lik bir büyüme ile Türkiye en hızlı istihdam artışını sağlamıştır. 2011 yılında da Türkiye'nin istihdam büyümesi devam etmiştir. Ekonomilerin birbirine bağımlılığı nedeniyle Rusya Federasyonu ve Ukrayna kademeli bir artışla

birbirine yakınsayan bir patika izlemiştir. Bu ülkelerde 2010 yılından itibaren bir toparlanma, 2011 yılında pozitif ancak düşük istihdam oranları artışı görülmektedir. Arnavutluk'ta ise özellikle 2009 sonu ve 2010'da istihdam kayıpları göze çarpmaktadır ve bu gidişat ancak 2010 yılının dördüncü çeyreğinden itibaren düzelmiştir (ILO Global Employment Trends, 2013: 59).

5.2. Krizlerde İşgücü Maliyetlerin Seyri

Türkiye'nin işgücü maliyetleri değişimi diğer ülkeler ile kıyaslandığında görülmektedir ki ülkemiz, İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD) ülkeleri arasında birim işgücü maliyetleri konusunda 1998-2008 döneminde en yüksek maliyet artışına sahip ülkedir ve bu durum Şekil 17'de sunulmuştur. Bu dönemde OECD işgücü maliyeti artışı ortalaması %2,3 iken, Türkiye'nin %30,8'dir. Bunun nedenleri arasında asgari ücret artış hızı, sosyal güvenlik priminin yüksekliği, TL'nin aşırı değerli olması, kayıt dışı ekonomi, verginin tabana yayılmaması ve düşük eğitim kalitesi sayılabilir (Özgül, 2011: 86). Aynı dönemde Japonya ve Brezilya işgücü maliyetlerini azaltmıştır. AB bölgesi ve G7 ülkelerinde 1998 yılından 2008'e dek işgücü maliyetleri artışı yavaştır. Öte yandan Meksika, Macaristan ve Estonya gibi gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere göre yüksek işgücü maliyeti artışına sahiptir. İşgücü maliyeti Meksika'da %8,41, Macaristan'da %6,70 ve Estonya'da %6,62 oranında artmıştır.

Şekil 17. Birim İşgücü Maliyetleri (1998 - 2008 ortalama yıllık büyüme)

Kaynak: OECD Factbook 2010 - <http://dx.doi.org/10.1787/818288570372> (17.03.2022)

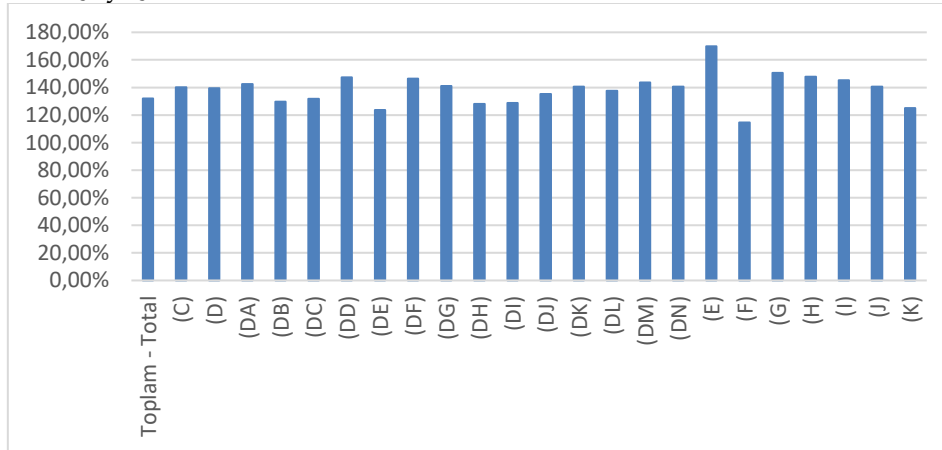
Küresel kriz dönemi öncesinde ve sonrasında ülkelerin birim işgücü maliyetlerindeki değişim Tablo 5'te sunulmuştur. Buna göre AB bölgesinde ve OECD ülkelerinde küresel kriz dönemine değin hızlı bir maliyet artışı görülmemektedir. Ancak 2008 ve 2009 yıllarında AB bölgesinde bir önceki yıla göre %3,8 ve %4,4 maliyet artışları vardır. Türkiye'ye bakıldığında ise kriz yıllarında sırasıyla %7,2, %11,5 ve %11,7 gibi giderek artan işgücü maliyetleri görülmüştür. Bu durum ülkemizin uluslararası rekabet gücünü azaltan bir unsurdur (Kösekahyaoglu ve Özdamar, 2011: 31). Türkiye kriz sonrasında da bu maliyet artışlarını durdurmayı başaramamıştır. Bu noktada Litvanya ve Estonya gibi gelişmekte olan ülkeler de kriz döneminde hızlı işgücü maliyetleri artışı yaşamışlardır. Hatta Litvanya'da 2007 ve 2008 yıllarında toplam işgücü maliyeti artışı %50'yi bulmuştur. Öte yandan gelişmiş ülkelerin kriz yıllarında işgücü maliyeti değişiminden etkilenmediği tablodan anlaşılmaktadır. Örneğin ABD 2007 ve 2008 yıllarında %3,2 ve %2,4 işgücü maliyeti artışı yaşamasına rağmen, 2009 ve 2010 yıllarında maliyet azalışları gerçekleşmiştir.

Tablo 5. Birim İşgücü Maliyetleri (yüzde değişim, önceki yıla göre)

ÜLKELER	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ALMANYA	-0,7	-2,0	-0,7	2,63	6,19	-1,0	0,6	3,0	1,82
AVUSTURYA	0,9	1,24	1,27	4,07	4,90	0,0	0,7	3,04	2,40
İSVEÇ	0,5	0,0	4,1	5,4	5,6	-2,4	2,6	3,8	1,7
AB BÖLGESİ (19 ülke)	1,4	0,9	1,5	3,8	4,4	-0,7	0,6	2,0	1,2
FRANSA	2,1	1,7	1,6	3,1	3,4	1,0	1,0	2,3	1,2
FİNLANDİYA	2,2	1,2	0,3	5,9	8,5	-1,4	2,3	5,2	1,4
LÜKSEMBURG	3,4	2,9	0,4	9,2	7,4	-1,1	2,3	4,7	0,6
POLONYA	0,6	-0,3	2,2	8,3	1,4	3,4	0,8	2,0	0,4
HOLLANDA	-0,4	0,1	2,4	3,7	5,5	-1,6	0,9	3,0	1,1
ABD	1,7	3,0	3,2	2,4	-0,8	-0,4	2,0	1,8	0,9
OECD	1,4	1,9	2,2	2,8	1,7	-0,5	1,2	1,7	0,7
AVUSTRALYA	3,8	4,2	4,9	4,3	0,0	5,0	4,8	1,2	0,5
BİRLEŞİK KRALLIK	1,6	4,5	3,6	2,0	5,2	1,6	0,1	1,5	1,4
YUNANİSTAN	8,8	-0,6	2,8	5,0	7,0	1,4	-1,4	-2,2	-7,0
PORTEKİZ	3,4	0,7	1,0	2,8	2,7	-1,2	-2,0	-3,2	1,8
ÇEK CUMHURİYETİ	-0,6	0,3	2,6	3,8	2,4	0,3	0,7	2,9	0,5
LİTVANYA	14,6	15,5	27,06	21,4	-11,5	-9,0	-2,1	5,20	4,64
ESTONYA	3,48	8,96	17,5	16,6	1,43	-4,1	-0,2	3,86	4,34
TÜRKİYE	-	-	7,2	11,5	11,7	5,6	5,3	10,6	4,3

Kaynak: OECD - <https://data.oecd.org/lprdty/unit-labour-costs.htm> (18.03.2022)

Bu ücret ve maliyet artışları, gelişmiş ve gelişmekte ülkelerde firmaları kayıt dışı istihdama yöneltebilmektedir. İlgili tabloya maliyet ekseninden bakıldığında, Türkiye'de işgücü piyasasında işverenin önemli maliyet artışı ile karşı karşıya kaldığı gözlemlenebilmektedir. Şekil 18, 2004 ve 2008 yıllarında farklı sektörlerdeki işgücü maliyet artışlarını göstermektedir. Tüm sektörler dikkate alındığında aylık ortalama işgücü maliyeti artışı 2004'ten 2008'e yaklaşık %132'dir. Detaylar incelendiğinde ise en yüksek maliyet artışı elektrik ve gaz üretim-dağıtım sektöründedir (E) ve %170'lik bir artış gerçekleşmiştir. İşgücü maliyeti artışında inşaat sektörü (F) %115 artış oranı ile en düşük maliyet artışı yaşanan sektördür.

Şekil 18. Aylık Ortalama İşgücü Maliyeti (2004 - 2008 Arası Yüzde Değişim)

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (03.10.2021)

C: Madencilik ve taş ocaklığı - D: İmalat - DA: Gıda ürünleri, içecek ve tütün imalatı - DB: Tekstil ve tekstil ürünleri imalatı - DC: Deri ve deri ürünleri imalatı - DD: Ağaç ürünleri imalatı - DE: Kağıt hamuru, kağıt ve kağıt ürünleri imalatı - DF: Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı - DG: Kimyasal madde ve ürünler imalatı - DH: Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı - DI: Metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı - DJ: Ana metal ve fabrikasyon metal ürünleri imalatı - DK: Makine ve teçhizat imalatı - DL: Elektrikli ve optik donanım imalatı - DM: Ulaşım araçları imalatı - DN: Başka yerlerde sınıflandırılmamış imalatlar - E: Elektrik, gaz, buhar ve sıcak su üretimi ve dağıtımı - F: İnşaat - G: Toptan ve perakende ticaret, motorlu taşıt, motosiklet, kişisel ve ev eşyalarının onarımı - H: Oteller ve lokantalar - I: Ulaştırma, depolama ve haberleşme - J: Mali aracı kuruluşların faaliyetleri - K: Gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri.

5.3. Küresel Kriz ve Kayıt Dışı İstihdam

Fiilen çalışıyor olmasına rağmen milli hesaplarda görülmeyen istihdam, kayıt dışı istihdam olarak nitelendirilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonomi önemli bir sorundur. Kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün tahmini konusunda birçok farklı yöntem söz konusudur ve tahminler birbirinden farklılaşmaktadır. Türkiye'nin kayıt dışı ekonomi seviyesi (GSYİH'ya oranı) küresel kriz öncesinde (2005 yılında) %32,5 ile Avrupa ülkelerinde en yüksek kayıt dışı ekonomiye sahip ülkelerden bir tanesidir. Avrupa ülkelerinde bu oranın ortalaması %16,9'dur².

Özellikle kriz sürecinde maliyetler açısından zorlanmaya başlayan firmalar işçi çıkarmaya başlamakta veya denetimin sıkı olmaması koşulu varsayımı altında kayıt dışına yönelmektedir. Ekonomik krizler öncelikle vasıfsız işçileri ve küçük işletmeleri etkilemektedir. Ayrıca artan vergi yükü ve iş yapma maliyetleri, kayıt dışı ekonomiyi etkileyen diğer etmenlerdir (Savaşan, 2011).

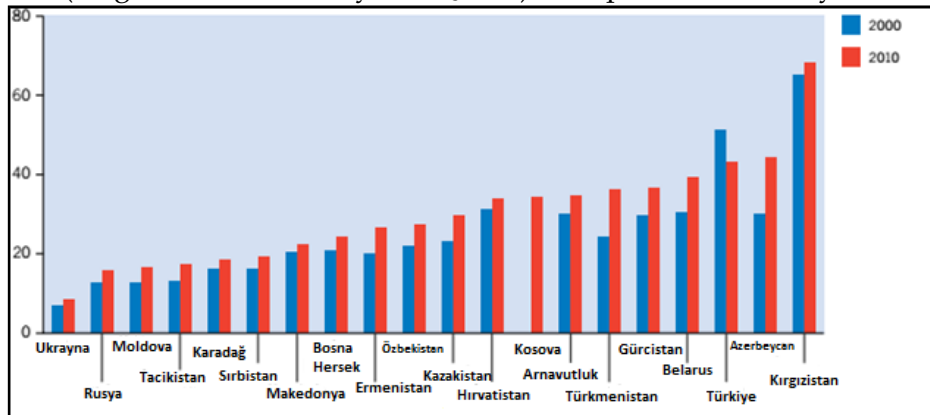
Türkiye'de kayıt dışı istihdamın küresel kriz boyunca eğilimi incelendiğinde inişli çıkışlı seyir izlemektedir. Genel trende bakıldığında kayıt dışı istihdam ülkemizde azalmaktadır. Mevsimsel açıdan incelendiğinde ise kayıt dışı istihdam oranları kış dönemlerinde azalırken, bahar ve yaz dönemlerinde artmaktadır. Bu durum Tablo 6'da sunulmuştur. Örneğin 2009'un Şubat ayında kayıt dışı istihdam %40,8 iken, Temmuz ayında %45,71'e yükselmiştir. Bu dalgalanma tarım sektöründeki mevsimsel artıştan kaynaklanmaktadır. Türkiye'de kadınlar ve eğitim seviyesi düşük olanların daha çok kayıt dışı çalıştırıldığı bilinmektedir (Fidan ve Genç, 2013: 140).

Tablo 6. Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%)

YIL/AY	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
DÖNEMLER	1. DÖNEM			2. DÖNEM			3. DÖNEM			4. DÖNEM		
2006	45,48	44,47	45,34	46,38	47,7	48,56	48,93	48,93	48,41	47,2	47	45,63
2007	44,99	44,19	44,72	45,46	46,11	47,03	47,44	47,26	46,74	45,5	44	42,14
2008	40,66	41,3	41,96	43,48	43,98	44,89	45,31	45,31	44,63	44,3	44	41,77
2009	40,78	40,8	41,31	42,72	44,58	45,68	46,39	45,71	45,53	44,5	44	43
2010	42,29	41,73	42,06	43,32	43,61	44,78	45,06	44,76	43,97	43,5	43	41,99
2011	40,87	41,01	41,34	42,1	42,7	43,5	43,4	43,6	42,8	41,8	40,7	39,2
2012	38,4	37,5	37,5	38,8	39,9	40,4	40,2	40,1	40,1	39,7	38,5	37,4

Kaynak: Fidan ve Genç, 2013: 139

Türkiye'nin kayıt dışı istihdam oranları Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında, Tablo 6'da verilen oranlar Avrupa ülkelerine göre yüksek düzeydedir. Şekil 19'da Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde küresel kriz öncesi ve sonrasında ait kayıt dışı istihdam oranları verilmektedir. On senelik süre zarfında Türkiye'de kayıt dışı istihdam azalmıştır. Türkiye dışında tüm diğer ülkelerde kayıt dışı istihdam oranları artmaktadır. Ancak 2010 yılına istatistiklerine göre Türkiye'nin kayıt dışı istihdam oranları (Kırgızistan ve Azerbaycan dışında) Avrupa ülkelerinden yüksektir.

Şekil 19. Orta ve Doğu Avrupa'da Kayıt Dışı İstihdam (%)

Kaynak: ILO Global Employment Trends, 2013: 60

² The Shadow Economy in Europe, 2011 -

https://www.atkearney.de/documents/856314/1214702/BIP_The_Shadow_Economy_in_Europe.pdf/cd3277da-74c3-4a35-9ac4-97f7a0e93518 (10.10.2019)

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada son küresel krizle birlikte Türkiye'de emek piyasalarında oluşan refah kayıpları ele alınmıştır. 1980'lerden itibaren küreselleşen dünyada Türkiye'nin işsizlik oranları artma eğilimindedir. Türkiye'de işsizlik 1990'lı ve 2000'li yıllardan itibaren diğer ülkelere göre daha yüksektir ve 2000'li yıllar itibariyle bu işsizlik oranı %10 seviyesine çıkmıştır. Ülkemizde bir kriz yaşandığında piyasa buna hızlı tepki vermekte ancak düzelmeye göre daha yavaştır.

Sektörlerin 1990'dan itibaren ülkemizde GSYİH içerisindeki payı incelendiğinde, hizmetler ve tarım sektörü arasında istihdam geçişliliği söz konusudur. Hizmetler sektörünün GSYİH içerisindeki payı artarken, tarımın payı azalmıştır. Hizmetlerin GSYİH içerisindeki payı artarak 2013 itibariyle %57, tarımın ise azalarak %24 olmuştur. Küresel kriz döneminde bu geçişlilik durmuştur. Çünkü tarım sektörünün kriz dönemlerinde istihdam ve kayıt dışı ekonomi açısından daha elverişli olduğu bilinmektedir.

Kriz döneminde Türkiye ile AB ülkeleri karşılaştırıldığında çeşitli benzerlikler ve farklılıklar göze çarpmaktadır. AB bölgesinde gelişmekte olan ülkeler Türkiye gibi krizden etkilenmiş ve işsizlik oranları hızlı bir şekilde artmıştır. Ancak Hollanda ve Fransa gibi gelişmekte olan ülkelerde işsizlik oranlarındaki artış daha sınırlıdır. Farklılıklara bakıldığında, Türkiye'nin işsizlik oranı 2009'da en yüksek seviyeye gelmiştir ancak AB ülkelerinde bu yükseliş 2013 yılına dek devam etmiştir. Birçok gelişmekte olan AB ülkesi ve Türkiye'nin işsizlik oranları, kriz öncesi seviyelerini görememiştir. Bu durum, küresel krizin işsizlik üzerinde kalıcı etkisine işaret etmektedir. Pandemi döneminde ise Türkiye'de işsizlik oranları artarken, AB ülkelerinde ortalama olarak işsizlik oranları düşmüştür.

Birim işgücü maliyetlerine bakıldığında ülkemiz küresel kriz öncesinde (1998-2008 yılları arasında) OECD ülkeleri arasında en yüksek maliyet artışına sahip ülkedir. Bu dönemde OECD işgücü maliyeti artışı ortalaması %2,3 iken, Türkiye'de %30,8'dir. Yine 2007-2009 yılları dönemi incelendiğinde AB bölgesi işgücü maliyeti artışı %9,7 iken, Türkiye'de bu oran %30,4'tür. Ayrıca 2010 ve sonrasında da ülkemizin işgücü maliyetleri pozitifdir ve yüksek seyretmeye devam etmiştir. Birinci olarak bu maliyet artışları uluslararası rekabette Türkiye'yi diğer ülkelere göre zayıf kılmaktadır. İkinci olarak Türkiye'deki emek-yoğun sektörler, sermaye-yoğun sektörlerle karşı dezavantajlı konuma gelmektedir. Çeşitli ekonomi politikası araçları kullanılarak bu olumsuz tablonun giderilmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin kayıt dışı istihdam oranları incelendiğinde, bu oranlar Avrupa'ya göre daha yüksek düzeydedir. İlgili istatistiklere bakıldığında, Türkiye 2000 yılından 2010 yılına kadar kayıt dışı istihdam oranlarını azaltma başarısı göstermiştir. Ancak krizlerin kayıtlı istihdama olumsuz etki yaptığı bilinmektedir. Çünkü bu dönemde firmalar kayıtlı istihdam yapmakta zorlanmaktadır. Orta ve Doğu Avrupa'da Türkiye dışındaki tüm diğer gelişmekte olan ülkelere kayıt dışı istihdam oranları artmıştır. Türkiye'de ise kriz yıllarında da kayıt dışı istihdam oranları azalmıştır. Diğer yandan Türkiye'de yaz döneminde kayıt dışı istihdamın daha fazla, kış döneminde daha az olduğu görülmektedir. İstihdam üzerindeki mali yüklerin azaltılması, denetimlerin artırılması ve yarı zamanlı çalışma imkânlarının yönetmelikler güncellenerek artırılmasıyla kayıt dışı istihdam azaltılabilecektir.

Kriz sonrası ortaya çıkan maliyetlerin büyüklüğünü azaltmak ve süresini kısaltmak için hükümetler çok sayıda tedbir almaktadır. Finansal krizler, işsizlik artışını beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede emek piyasasında istihdam kapasitesini artırmaya dönük düzenlemeler yapılmaktadır. Emek piyasasının esnekliğini artırmak, istihdamı koruma yasası, ücret düzenlemeleri, işsizlik ödeneklerinin düzey ve süresi ve geçici sözleşmelerin yayılması gibi uygulamalara gitmek bu düzenlemeler arasındadır. Ayrıca özellikle gelişmekte olan ülkelere emeğin sektörel ve bölgesel olarak yeniden tahsisi üzerinde çalışılarak işsizlik azaltılmaya çalışılır.

İşsizliğin artması toplumda sosyal, ekonomik ve politik sorunları beraberinde getirmektedir. Yapısal işsizlik sonucunda kayıt dışı istihdam, yoksulluk, yolsuzluk, genç işsizlik, sosyal gerginlikler ve suç faaliyetleri artış göstermektedir. Yapısal işsizliğin çözümü olarak hükümet, hem özel hem de kamu şirketlerini istihdam odaklı bir şekilde desteklemelidir. Operasyonel ve yönetmeliklerden kaynaklanan zorluklar kaldırılmalı ve esneklikler getirilmelidir. Tarım sektörüne

de gereken özen gösterilmelidir. Ayrıca yerel girişimcilere destek sağlanmalı ve KOBİ'lerin büyümesi için elverişli bir ortam oluşturulmalıdır. Diğer yandan eğitim sistemi işlevsel hale getirilmeli ve toplumda fırsat eşitliği sağlanmalıdır. Ayrıca friksiyonel işsizliğin azaltılması için hükümet ve sivil toplum kuruluşları seminer ve çalıştaylar düzenlemelidir.

Krizlerde ortaya çıkan işsizlik oranı artışının azaltılması için Türkiye'nin kendi iktisadi koşullarını değerlendirmesiyle etkin politikalar geliştirilebilecektir. Benzer krizler yaşanması durumunda ortaya çıkacak iktisadi maliyetlerin azaltılması için koruyucu tedbirlerin alınması gerekmektedir. Küresel finansal krizden farklı yapısal özellikler taşısa da pandeminin emek piyasasında ortaya çıkardığı maliyetler de benzer açıdan inceleme konusudur. Bu noktada hangi düzenlemelerin yapılacağı ve bu düzenlemelerin nasıl sonuçlar ortaya çıkarabileceğinin bilinmesi, krizin emek piyasasındaki oluşturacağı refah kayıplarını azaltacak ve ekonominin uyarlanma kapasitesini artıracaktır.

Kaynakça

- Albayrak, N., ve Abdioğlu, Z. (2017). Türkiye'de iç göçü etkileyen faktörlerin analizi. *Researcher: Social Science Studies*, 5(3), 293-309.
- Akcan, A. T. (2018). Tarım ve tarım dışı sektörlerde işsizlik histerisi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 24(1), 21-32.
- Bartolucci, F., Choudhry, M. T., Marelli, E., ve Signorelli, M. (2011). Financial crises and unemployment: Beyond the Okun's law. In WP presented at Sixteenth World Congress of the International Economic Association, Tsinghua University, Beijing, China.
- Bellmann, L., & Gerner, H. D. (2011). Reversed roles? Wage and employment effects of the current crisis. In *Who loses in the downturn? Economic crisis, employment and income distribution*. Emerald Group Publishing Limited.
- Blanchard, O.J. ve Summers, L. H. (1986). Hysteresis and the European unemployment problem, *NBER Macroeconomics Annual*, 1, 5-78.
- Choudhry, M. T., Marelli, E., & Signorelli, M. (2012). Youth unemployment rate and impact of financial crises. *International Journal of Manpower*.
- Çiçen, Y. B. (2020a). Türkiye'de krizin işsizlik üzerinde kalıcı etkisi: Global Kriz Dönemi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 9(2), 1937-1956.
- Çiçen, Y. B. (2020b). Global krizde cinsiyet ve medeni duruma göre işsizlik histerisi: Türkiye için fourier durağanlık analizi. *Akademik Hassasiyetler*, 7(13), 505-525.
- Çiçen, Y. B. (2020c). Global krizde Türkiye'de cinsiyet ve eğitim düzeyine göre işsizlik histerisi: Fourier durağanlık analizinden kanıtlar. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 11(Ek), 110-120.
- Demir, F. ve Erdem, N. (2010). Labor market performance after structural adjustment in developing countries: The interesting but not so unique case of Turkey. *Employment and labor issues: Unemployment, youth employment and child labor*, 1-55.
- Demircan, E. (2012). İstihdam ve işgücü piyasası raporu, Karacadağ Kalkınma Ajansı, Diyarbakır.
- Dinççağ, A. ve DüNDAR, H. Ç. (2011). Krizinin kadın ve erkek işgücüne etkileri, TEPAV Değerlendirme Notu, Nisan.
- Dobbie, M. (2004). Hysteresis and insider-outside theory-A literature review. Macquarie University, Department of Economics Research Papers, (0408).
- Dünya Bankası - <http://data.worldbank.org>
- Elson, D. (2010). Gender and the global economic crisis in developing countries: a framework for analysis. *Gender and Development*, 18(2), 201-212.
- Eurostat - <http://ec.europa.eu/Eurostat/Data/Database>
- Fallon, P.R. ve Lucas, R. (2002). The impact of financial crises on labor markets, household incomes, and poverty: A review of evidence, *World Bank Research Observer*. Oxford University Press, 17, 1, 21-45.

- Fidan, H. ve Genç, S. (2013). Kayıtdışı istihdam ve kayıtdışı istihdama etki eden mikro faktörlerin analizi: Türkiye özel sektör örneği. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(9), 137-150.
- Furceri, D. ve Mouragane, A. (2009). The effect of financial crises on potential output: New empirical evidence from OECD countries, OECD Economics Department Working Paper, No. 699.
- International Labour Office (2010). Women in Labour Markets: Measuring Progress and Identifying Challenges, Ceneva.
- International Labour Office (2011). Global employment trends: The challenge of a jobs recovery, Geneva.
- International Labour Office (2013). Global employment trends: Recovering from a second jobs, Geneva.
- Kaminsky, G. L. ve Schmukler, S. L. (2003). Short run pain, long run gain; the effects of financial liberalization, IMF Working Paper, WP/03/34, 1-59.
- Kayalidere, G. ve Şahin, H. (2014). Sosyal devlet anlayışı çerçevesinde Türkiye'de sosyal koruma harcamalarının gelişimi ve yoksulluk. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 2(2), 57-75.
- Koru, A. T. ve Dinçer, N. N. (2018). Türkiye'de sanayi ve hizmet sektörleri. İktisat ve Toplum, 88, 5-11.
- Kösekahyaoglu, L. ve Özdamar, G. (2011). Türkiye, Çin ve Hindistan'ın sektörel rekabet gücü üzerine karşılaştırmalı bir inceleme. Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi, 2, 29-49.
- Murat, S. ve Yılmaz-Eser, B. (2013). Türkiye'de ekonomik büyüme ve istihdam ilişkisi: İstihdam yaratmayan büyüme olgusunun geçerliliği. Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 2(3), 92-123.
- OECD (2010). OECD factbook 2010, Economic, environmental and social statistics. OECD Publishing, Paris.
- OECD (2015). OECD360: Türkiye 2015, Türkiye karşılaştırması. OECD Publishing, Paris.
- Savaşan, F. (2011). Türkiye'de kayıtdışı ekonomi ve kayıtdışılıkla mücadelenin serencamı, SETA Analiz, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, (35).
- Özgül, A. T. (2011). 2008 Küresel krizinin emek piyasalarına etkileri, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TÜİK - <http://www.turkstat.gov.tr/start.do>

Extended Abstract

Aim and Scope

Financial crises negatively affect the labour market. These issues are categorized as unemployment and employment problems. However, in the labour market analysis, there are factors such as unemployment duration, youth unemployment, wage and cost changes, asymmetric effects, and changes in employment structure. The research aims to fill the gap in the existing literature on Turkey.

Methods

The decomposition method examines the changes and welfare losses in the Turkish labour market before and after the 2008 global crisis. The first section discusses the evolution of unemployment in Turkey and around the world during the 1990s and 2000s. The Hodrick-Prescott (HP) filter was used to analyze non-agricultural unemployment statistics in Turkey in the same section. Furthermore, employment, labour market change, and unemployment in Turkey and European Union countries have been examined from different viewpoints.

Findings

Turkey's unemployment rate has risen in the globalizing world since the 1980s. In the 1990s and 2000s, Turkey's unemployment rate was higher than in other countries and had risen to 10% by the 2000s. When our country experiences a crisis, the market reacts quickly, but the recovery is slower.

When the share of GDP in our country's sectors examined since 1990, there has been an employment transition between the services and agriculture sectors. This transition came to a halt

during the global financial crisis. Before the global crisis, our country had the highest cost increase among OECD countries in unit labour costs (between 1998 and 2008). In addition, in 2010 and beyond, our country's labour costs continued to be high.

Turkey was successful in reducing informal employment rates between 2000 and 2010. However, informal employment in Turkey remains higher than in Europe. In Turkey, on the other hand, informal employment is higher in the summer and lower in the winter.

Turkey and EU countries have various similarities and differences during the crisis period. The crisis affected developing countries in the EU, such as Turkey, and unemployment rates soared. On the other hand, while Turkey's unemployment rate peaked in 2009, it continued to rise in EU countries until 2013. Many developing EU countries and Turkey's unemployment rates have not returned to pre-crisis levels. This demonstrates the long-term impact of the global crisis on unemployment. During the pandemic period, while unemployment rates in Turkey increased, average unemployment rates in EU countries decreased.

Conclusion

The rise in unemployment has social, economic, and political ramifications. Because of structural unemployment, informal employment, poverty, corruption, youth unemployment, social tensions, and criminal activity are on the rise. To solve structural unemployment, the government should provide employment-oriented guidance to private and public companies. Flexibility should be introduced to address operational and regulatory challenges. The agricultural sector should also be given due consideration. Furthermore, governments and non-governmental organizations should hold seminars and workshops to reduce frictional unemployment.

Labour cost increases weaken Turkey in international competition compared to other countries. This negative situation should be eliminated by using various economic policy instruments. In addition, informal employment can be reduced by lowering the financial burdens on employment, increasing inspections, and expanding the options for part-time work by updating the regulations.

Finansal Stres Endeksinin Dalgacık Dönüşümlü Yapay Sinir Ağları Kullanılarak Tahmin Edilmesi

Predicting Financial Stress Index Using Wavelet Transform Artificial Neural Networks

Öz

Finansal risk ve belirsizlikler nedeniyle karşılaşılan problemler dikkate alındığında, finansal stres endeksinin belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Çalışma ile makine öğrenmesi yöntemleri kullanılarak finansal stres endeksi seviyesinin tahmin edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla finansal stres endeksinin haftalık zaman serileri, bağımsız ve hibrit modeller kullanılarak incelenmiştir. Yapay sinir ağları, bağımsız makine öğrenme modelleri olarak kullanılırken, hibrit modeller oluşturmak için bir ön işleme tekniği olarak dalgacık dönüşümü kullanılmıştır. Ayrıca, finansal stres endeksi tahminlerinde, model doğruluklarını artırmak için otokorelasyon fonksiyonlarını kullanarak gecikme uzunlukları elde edilmiştir. Çalışmanın bulguları, çeşitli performans göstergeleri açısından değerlendirilmiştir. Finansal stres endeksinin tahmin edilmesinde dalgacık dönüşümlü yapay sinir ağları modelinin, yalın yapay sinir ağları modelinden daha iyi performans sergilediği tespit edilmiştir. Çalışma sonuçlarının finansal stres endeksini takip eden araştırmacı ve uygulayıcılar için fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Abstract

Considering the problems encountered due to financial risks and uncertainties, it is of great importance to determine the financial stress index. The aim of the study is to predict the level of financial stress index by using machine learning methods. For this purpose, the weekly time series of the financial stress index were examined using independent and hybrid models. While artificial neural networks are used as stand-alone machine learning models, wavelet transform is used as a preprocessing technique to create hybrid Models. In addition, lag lengths were obtained by using autocorrelation functions to increase model accuracy in financial stress index predictions. The findings of the study were evaluated in terms of various performance indicators. It has been determined that the wavelet transform artificial neural network model performs better than the pure artificial neural network model in predicting the financial stress index. It is thought that the results of the study will be beneficial for researchers and practitioners following the financial stress index.

Giriş

Stres, hassas bir yapının ve bazı dışsal şokların ürünü olarak bilinmektedir. Finansal kırılganlık ise, finansal koşullardaki veya finansal sistemin yapısındaki zayıflıklar olarak tanımlanmaktadır. Finansal koşulların zayıf olduğu durumlarda herhangi bir şokun stresle sonuçlanma ihtimali artmaktadır. Şoklar finansal sistemin yapısında oluşan zayıflık yoluyla da yayılabilmektedir. Şokun boyutu ve finansal sistem kırılganlıklarının etkileşimi stres düzeyini belirlemektedir (Lling ve Liu, 2006: 244-245). Finansal sistem, şirketlerin ve hane halklarının ekonomik büyümeye katkıda bulunmasını kolaylaştırabilecek sermayeye aracılık etme işlevi görmektedir. Bu fonlama sermaye piyasası ile mümkün olmaktadır. Dolayısıyla piyasanın verimli çalışmasını engelleyen şoklara maruz kalmaması önem arz etmektedir. Sermaye piyasasının, finansal sistemin merkezinde yer alması, finansal stres endeksi için doğal bir başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir (Sandahl vd., 2011: 52).

Finansal stres dönemi, finansal sistemin baskı altında olduğu ve aracılık yeteneğinin bozulduğu bir dönem olarak tanımlanmaktadır. Finansal piyasa koşullarını etkileyen olaylar çeşitlilik

Salim Sercan Sarı

Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İşletme ABD, Erzincan, Türkiye, salim.sari@erzincan.edu.tr, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-2607-5249>

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Finansal Stres Endeksi, Makine Öğrenme, Yapay Sinir Ağları, Dalgacık Dönüşümlü Yapay Sinir Ağları.

Keywords

Financial Stress Index, Machine Learning, Artificial Neural Networks, Artificial Neural Networks with Wavelet Transforms.

JEL: C22, G17, G20

Submitted: 09 / 08 / 2022

Accepted: 26 / 09 / 2022

gösterebilmekte ve yatırımcıların riski yeniden değerlendirmeleri, tercihlerde değişiklikler veya beklenmeyen finansal veya kurumsal kayıplar gibi sonuçları olabilmektedir. Genel olarak, bu tür olaylar finansal piyasalardaki fon arzını veya talebini ve dolayısıyla varlık fiyatlarını şekillendirdiği için finansal sistemin birden çok bölümünü etkileyebilmektedir (Balakrishnan vd., 2011:44). Finansal stres, finansal piyasaların normal işleyişinde bir kesinti olarak düşünülebilmektedir. Finansal strese sebep olan ekonomik olaylar farklılık gösterdiği için finansal stres çeşitli şekillerde tanımlanabilmektedir. Söz konusu tanımlamalar; varlıkların temel değerinde artan belirsizlik, diğer yatırımcıların davranışlarında artan belirsizlik, bilgi asimetrisi, riskli varlıkları elde tutma isteğindeki azalma ve likit olmayan varlıkları elde tutma isteğindeki azalma şeklinde ifade edilebilmektedir (Hakkio ve Keeton, 2009: 6). Finansal stres, uç değerlerin kriz olarak adlandırıldığı, değerler çeşitliliğine sahip sürekli bir değişkendir. Finansal stres, beklenen finansal kayıpla, riskle veya belirsizlikle artmaktadır (Lling ve Liu, 2006: 244). Diğer taraftan düşük dış kırılganlıklar ve güçlü bir politika, finansal stres aktarımını azaltmaktadır. Ancak bir ülkenin finans sektörünü büyük bir şoka karşı koruyamamaktadır (Balakrishnan vd., 2009: 5).

Finansal çalkantı dönemleri, bankacılık, menkul kıymetler veya döviz piyasalarından kaynaklanan stresi işaret edebilen, yüksek frekanslı fiyat değişkenlerine dayanan ve yeni bir endeks olan finansal stres endeksi kullanılarak tanımlanmaktadır. Finansal stres endeksi, yalnızca literatürde tanımlanan finansal stres dönemlerini doğru bir şekilde tahmin etmekle kalmamakta, aynı zamanda gerilemelerle ilişkili olmayan stres dönemlerini de ortaya koymaktadır (Cardarelli vd., 2011: 79). Finansal stres endeksi, referans değişkeni geliştirerek erken uyarı göstergelerini kullanan modellerde bulunan zayıflığı gidermektedir. Finansal stres endeksi sürekli ve yüksek frekanslıdır. Hisse senedi piyasalarını, tahvil piyasalarını, döviz piyasalarını ve bankacılık sektörünü kapsamaktadır. Bu nedenle, sistemik olarak çok sayıda finansal piyasa ve kuruma sahip olan gelişmiş ülkelerde finansal istikrarı analiz etmek için uygulanabilmektedir (Lling ve Liu, 2006: 244). Son yıllarda Covid-19 pandemisi ve benzeri beklenmedik olaylar nedeniyle finansal stres endeksinde önemli değişiklikler gözlenmektedir. Bu değişikliklerin anlaşılması, finansal piyasaların etkin kullanımı ve olası olumsuz etkilerin önlenmesi açısından önemlidir.

Zaman serisi tahmin yöntemlerinden, zaman içinde finansal göstergelerdeki değişiklikleri tespit etmek için yararlanılmaktadır. Zaman serilerini modellemek için kullanılan otoregresif yöntemler, doğrusal olmayan işlemlerin davranışını yansıtmak için her zaman yeterli olmayabilir. Bu nedenle doğrusal tahmin yöntemlerine alternatif olarak geliştirilen makine öğrenmesi yöntemleri finans alanında sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Finansal tahminlerde derin öğrenme olarak bilinen makine öğrenme yöntemlerinin öneminin fark edilmesi aşağıda örnekleri verildiği gibi oldukça çok sayıda çalışmada kullanılmasına neden olmaktadır.

Aksoy, 2021 çalışmasında BİST 30 Endeksinde ve Kurumsal Yönetim Endeksinde bulunan beş imalat sanayi şirketinin pay senedi fiyat yönünü YSA ile tahmin etmiştir. Arslankaya ve Toprak, 2021; Ayala vd., 2021; Karacan ve Kırdar, 2021; Ebadati ve Mortazavi, 2018 çalışmalarında makine öğrenme algoritmalarını kullanarak hisse senedi fiyat tahmini yapmışlardır. Aker, 2022; Kaynar ve Yiğit, 2021; Pabuçcu, 2019; Ghazanfar vd., 2017; Patel vd., 2015; Aygören vd., 2012 çalışmalarında makine öğrenme yöntemleri ile Borsa Endeksini tahmin etmişlerdir. Kartal, 2020 BIST100, S&P 500, DAX ve NIKKEI 225 endekslerinin getiri yönlerinin sınıflandırılmasında bir makine öğrenme tekniği olan DVM ile tahmin performanslarını ortaya koymuştur. Parray vd., 2020 çalışmalarında makine öğrenme yöntemlerini kullanarak hisse senetlerinin bir sonraki gün trendlerini tahmin etmişlerdir. Akay vd., 2019; Dingli ve Fournier, 2017 çalışmalarında makine öğrenme yöntemlerini kullanarak fiyat endeksi tahmininde bulunmuşlardır. Literatürde yapılan çalışmaların etkin tahminlerde bulunması nedeniyle bu çalışmada da finansal stres endeksi makine öğrenmesi yöntemleri ile tahmin edilmeye çalışılmıştır.

Geçmiş literatürde finansal stres endeksi tahminleri için elde edilen istatistiki sonuçlar ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu çalışmada finansal stres endeksinin gelecekte nasıl hareket edeceğinin tahmin edilmesi amaçlanmıştır. Söz konusu amaç doğrultusunda iki farklı yöntem kullanılmıştır. İlk olarak yapay sinir ağları yöntemi (YSA) ile en iyi performans gösteren model seçilmiştir. Ardından finansal stres endeksi zaman serisi değerlerinde yaşanabilecek dalgalanmaları

anlamlandırabilmek ve eliminize etmek için dalgacık dönüşümlü-YSA (DD-YSA) yöntemi uygulanmıştır. Burada, mevcut araştırmanın yeniliği, finansal stres endeksi tahmininde YSA'yı DD-YSA ile entegre etmek için ilk girişim olması gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Bu çalışma aynı zamanda finansal stres endeksi tahmininde dalgacık dönüşümü parametrelerinin optimizasyonu açısından da ilk olma özelliği taşımaktadır.

1. Literatür Taraması

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde finansal stres endeksi tahmini üzerine yapılmış çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

Hoque ve Low (2022) çalışmalarında COVID-19 salgını öncesi ve süresince Bitcoin ve altının kategorik finansal strese verdiği tepkileri incelemişlerdir. Sıradan En Küçük Kareler Yöntemi ve Nicel regresyon tahminlerine göre, altın ve Bitcoin COVID-19 öncesi örneklerde benzer reaksiyonlar göstermiştir. Altın ve Bitcoin, öz sermaye değerlemesi ve finansal stresin güvenli varlık kategorilerine olumlu yanıt vermiştir. Ayrıca altın, finansal stresin kredi kategorisine de olumlu tepki vermiştir. Pandemi sırasında altın ve Bitcoin'in kategorik finansal strese tepkileri değişmiştir.

Xiong vd. (2022) çalışmalarında karışık frekanslı veri örnekleme modelini kullanarak, ekonomik politika belirsizliğinin finansal stresi tahmin edip edemeyeceğini incelemişlerdir. Sonuç olarak, ekonomik politika belirsizliğinin gelecekteki finansal stres üzerinde önemli bir pozitif etkiye sahip olduğunu ve ekonomik politika belirsizliğinin finansal stresin bir belirleyicisi olduğunu göstermişlerdir. Ayrıca örnek dışı tahmin sonuçları, karışık frekanslı veri örnekleme modelinin geleneksel zaman serisi OLS modelinden daha iyi performans gösterdiğini ortaya koymuştur.

Polat (2021) çalışmasında petrol fiyat şokları ile AB bölgesi finansal stres endeksi arasındaki dinamik aktarım mekanizmasını incelemiştir. Sonuçta, pozitif petrol fiyat şoklarının AB bölgesi finansal koşullarını kötüleştirdiği belirtilmiştir.

Alsu (2020) çalışmasında 1994-2018 dönemi için finansal stres endeksi ile doğrudan yabancı yatırımlar, portföy yatırımları ve dış borç stoku arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Sonuçta finansal stres endeksinde oluşan bir artışın ülkenin portföy yatırımlarını azalttığı, diğer taraftan dış borç stoğunu artırdığı belirtmiştir. Finansal stres endeksi ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Monin (2019) çalışmasında Finansal Araştırma Ofisi tarafından geliştirilen bir finansal stres endeksi sunmuştur. Endekste, küresel finans piyasalarından günlük verileri kullanan yeni ve esnek bir metodoloji kullanılmıştır. 2000-2018 dönemi için yapılan analizde finansal stres endeksinin sistemik finansal stresi belirlemede iyi performans gösterdiği bulunmuştur.

Bülbül ve Akgül (2018) çalışmalarında 1990-2017 döneminde Türkiye'de finansal istikrarı izleyebilmek için bir finansal stres endeksi meydana getirerek finansal aktörlere yarar sağlamayı amaçlamışlardır. Endekste bulunan değişkenler, finansal piyasalardaki yüksek stres durumlarını belirleyen değişkenler içinden tespit edilmiştir. Finansal stres endeksi için tanımlanan modeller yardımıyla düşük, normal ve yüksek stres dönemleri gösterilmiştir. Kriz dönemlerinde yüksek stresin olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Luo vd. (2018) çalışmalarında çekirge optimizasyon algoritmasını finansal stres tahmini için kullanmışlardır. Uygulamada denge sağlamak için üç stratejiyi birleştiren iyileştirilmiş bir çekirge optimizasyon algoritması kurulmuştur. Söz konusu algoritmaya dayanarak, finansal stres tahmini için makine öğrenmesi modeli geliştirilmiştir. Sonuçta çekirge optimizasyon algoritmasının tahmin performansını önemli ölçüde artırdığı gösterilmiştir

Duprey ve Klaus (2017) çalışmalarında Markov geçiş çerçevesinde sürekli bir finansal stres ölçüsü kullanarak finansal döngünün aşamalarını tahmin etmiştir. Borç servis oranı ve emlak piyasası değişkenlerinin, yüksek bir finansal stres rejimine geçişi gösterdiği, ekonomik duyarlılık göstergelerinin ise sakin bir duruma geçişi gösterdiği belirlenmiştir. Örnek içi analiz, bu göstergelerin ilgili rejim değişikliğinden sonra birkaç çeyreğe kadar erken uyarı sinyali sağlayabileceğini göstermiştir. Örnek dışı bulgular ise bu performansın çoğunun, küresel finansal kriz sırasında toplanan verilerden kaynaklandığını göstermiştir. Markov modelinin tahmin performansının diğer modellerin çoğunluğundan daha etkili olduğu ortaya konulmuştur.

Kaya ve Kılınç (2017) çalışmalarında aylık bazda belirli dönemi kapsayan finansal sıkıntı endeksi oluşturmuşlardır. Sonuçta, finansal sıkıntı endeksinin finansal krizleri başarılı bir şekilde yansıttığını göstermişlerdir. Ayrıca finansal sıkıntı ve ekonomik aktiviteler arasındaki ilişkiyi incelemiş ve finansal sıkıntı endeksinin ekonomik aktiviteleri istatistiksel olarak anlamlı şekilde etkilediğini belirlemişlerdir.

Çamlıca ve Güneş (2016) çalışmalarında 2002-2015 yılları arasında Türkiye’de eşit varyans ağırlıklandırma, temel bileşenler analizi ve portföy teorisi ağırlıklandırma yöntemi ile finansal stresi hesaplamışlardır. Kullanılan üç yöntemin finansal stresi belirleyebilmek için başarılı performans sergilediği görülmüştür. Ayrıca portföy teorisi ağırlıklandırma yöntemi kullanılarak hesaplanan stres endeksinin, farklı stres dönemlerinde finansal stres-ekonomik aktivite bağlantısı kapsamında finansal stresin ölçülmesi ve takip edilmesinde daha başarılı performans elde edilmiştir.

Vdovychenko ve Oros (2015) çalışmaları finansal stres endeksinin tahmin etmek için ileri düzey bilimsel araştırmalara genel bir bakış niteliğindedir. Finansal piyasalarda oluşan krizi takip etmek için bir araç olarak göstergenin teorisini ve pratik uygulamalarını açıklamışlardır. Önceki bulgulara ve ulusal finansın özel taleplerine dayanarak, Ukrayna finansal stres endeksinin kendi tahmin konseptini sunmuşlardır. Maliye politikasını analiz etmek için bu endeksin analitik yeteneklerini göstermişlerdir. Finansal stres aralığının uç noktalarında maliye politikası davranışının aynı olduğu ve ortalama seviyeye ulaştığında ana parametrelerde çapsal değişiklikler yapıldığı bulunmuştur.

Ekinci (2013) çalışmasında Türkiye için günlük bazda bir finansal stres endeksi oluşturmuştur. Söz konusu finansal stres endeksten yola çıkılarak finansal kurumlar ile politika uygulayıcılara alt piyasalar ve toplam sektör üzerindeki finansal stresin algılanması, para politikasının yönetilmesi için günlük sıklığa sahip bir endeks sunulması amaçlanmıştır. Finansal Stres Endeksi aracılığıyla, Türkiye ekonomisi altı döneme ayrılarak ilgili dönemlerin analizleri ortaya koyulmuştur.

Slingenberg ve De Haan (2011) çalışmalarında 13 OECD ülkesi için finansal stres endeksi kullanarak finansal stresin tahmin edilmesine yardımcı olabilecek değişkenleri incelemişlerdir. Finansal stres endeksinin ortaya çıkarmak için çok ülkeli bir finansal stres endeksi oluşturulmuş ve üç kriter kullanılmıştır. Sonuçta finansal stresin tahmin edilmesinin zor olduğu gösterilmiştir.

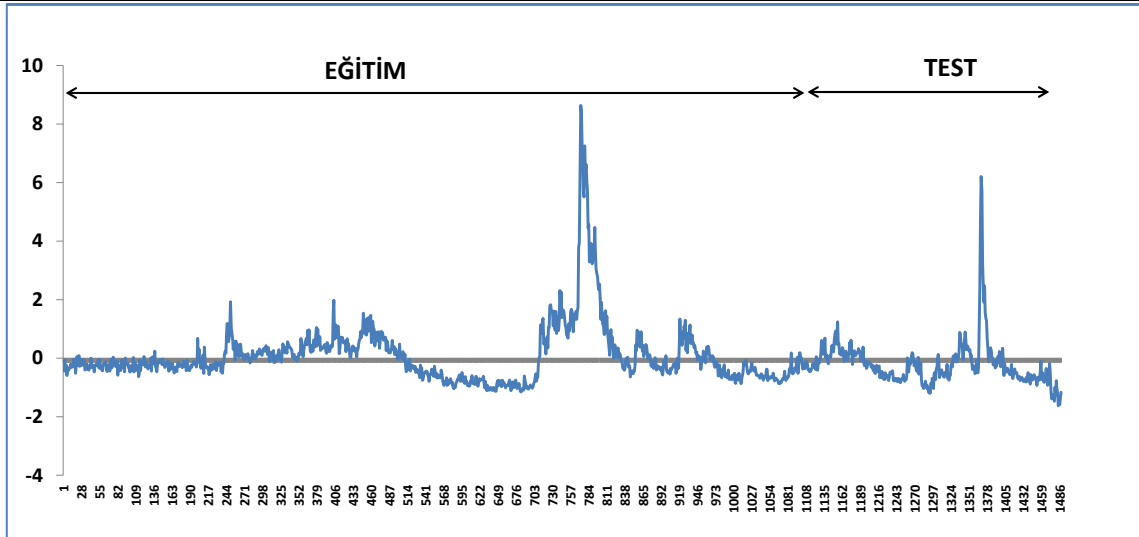
2. Materyal ve Metodoloji

2.1. Veri Seti

Bu çalışma Federal Reserve Bank of St. Louis tarafından yayınlanan St Louis Financial Stress Index (STLFISI) verileri kullanılarak yapılmıştır. STLFISI, piyasalardaki finansal stresin derecesini ölçmektedir. Tümünü günlük veri serilerinin haftalık ortalamaları olan faiz oranı, getiri farkı ve diğer göstergelerin 18 haftalık veri setinden oluşturulmuştur. Bu değişkenlerin her biri finansal stresin bazı yönlerini dikkate almaktadır. Buna göre, ekonomideki finansal stres düzeyi değiştiğinde veri setlerinin birlikte hareket etme ihtimali bulunmaktadır. 1993 sonlarında başlayan STLFISI endeksinin ortalama değeri sıfır olarak tasarlanmıştır. Bu nedenle sıfır, normal finansal piyasa koşullarını temsil etmektedir. Sıfırın altındaki değerler, ortalamanın altında finansal piyasa stresini gösterirken, sıfırın üzerindeki değerler, ortalamanın üzerinde finansal piyasa stresini göstermektedir (FRED, 2022).

Federal Reserve Bank of St. Louis Dünya genelinde stres endeksi de dahil olmak üzere finansal parametreleri hesaplamaktadır. Bu çalışma kapsamında finansal stres endeksi zaman serisi incelenmiştir. 30 yıl boyunca (1993 Aralık-2022 Temmuz yılları arasında) haftalık periyotlarda kaydedilen finansal stres endeksi değerleri kullanılmıştır. Araştırma yöntemi olarak YSA ve DD-YSA kullanılmıştır. Yöntemleri uygulamak için R paket programından yararlanılmıştır.

Şekil 1’de gösterildiği üzere orijinal veri seti eğitim (%70) ve test (%30) olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Haftalık finansal stres endeksi verilerinin zaman serisini ve tüm veri setinin yaklaşık %70’i modelleri eğitmek için ayrılmıştır. Verilerin geri kalan kısmı test için ayrılmıştır.

Şekil 1. Gerçekleşen Haftalık Finansal Stres Endeksi Değerlerinin Zaman Serileri

Zaman serisinin ortalama değeri 0,000000672, maksimum ve minimum sırasıyla 8,632 ve -1,627'dir. Ayrıca zaman serisinin standart sapması 0,999 ve çarpıklık 3,72 olarak hesaplanmıştır. Çarpıklık değeri verinin normal dağılım göstermediğini açıklamaktadır.

2.2. Araştırmanın Amacı

Finansal stres endeksinin finansal piyasalardaki istikrar ve reel ekonomi üzerinde yaşanan değişimlerde etkisi olduğu kabul edilmektedir. Finansal kararlar üzerine verilecek kararlarda etkiye sahip olan finansal stresin ölçülmesi veya tahmin edilmesi finansal durum açısından kritik önem taşımaktadır. Bu nedenle, bu çalışmanın temel amacı, finansal piyasalarda gözlenen finansal stres endeksi seviyelerini tahmin etmektir. Bu amacı gerçekleştirmek için dört ana adım izlenmiştir:

- 1) Tahminler için kullanılan gecikme sürelerinin belirlenmesi
- 2) Dalgacık dönüşümü aracılığıyla orijinal zaman serilerinin spektral bantlarına ayrıştırılması
- 3) YSA ve DD-YSA aracılığıyla tahminlerin gerçekleştirilmesi
- 4) Modellerin performanslarının istatistiksel olarak ölçülmesi

2.3. Araştırmanın Modelleri

2.3.1. Yapay Sinir Ağları (YSA)

Yapay sinir ağıları, insan beyninin yeteneklerini ve çalışma ilkelerini taklit etmek için gelişmiş bilgisayar sistemleri ve beynin, biyolojik hücrelerin veya nöronların bileşiminin matematiksel modellenmesine odaklanan ön çalışmalar olarak ortaya çıkmıştır. YSA'lar karmaşık yapı problemlerinin çözümü için herhangi bir varsayım gerektirmeden değişkenler arasındaki ilişkiyi belirleyen çok yönlü bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Ancak YSA'nın insan beyninden çok daha basit bir yapıya sahip olduğu düşünülmektedir. YSA'lar daha az bileşenden oluşmakta ve daha az karmaşık işlemler gerçekleştirilmektedirler. Sistemin ana işlem elemanı, çevreden veya diğer tüm nöronlardan girdi sinyalleri olarak çıktı üreten nörondur (Başakın vd., 2022: 786).

Çok katmanlı YSA, girdi katmanı, gizli katman ve çıktı katmanı olmak üzere 3 katmandan meydana gelmektedir. Girdi katmanı, sistemden giriş verilerini almaktan sorumlu nöronları kapsamaktadır. Bu katmandaki nöron sayısı giriş sayısından az olmamalıdır (Panchal vd., 2011: 332). Gizli katmanlar, alınan verilerin işlenmesini ve çıktı katmanına iletilmesini sağlamaktadır. Gizli katmanda kaç nöron olması ve kaç katmanın gruplanması gerektiğini belirleyen bir kural bulunmamaktadır. Probleme bağlı olarak gizli katman sayısı ve düğüm sayısının belirlenmesinde deneme-yanılma yöntemi kullanılmaktadır (Yiğiter vd., 2017).

Girdi verilerini YSA hücrelerinde işleyerek çıktı üreten fonksiyon aktivasyon fonksiyonları olarak tanımlanmaktadır. YSA'larda çok çeşitli aktivasyon fonksiyon tipleri kullanılmakla birlikte de en çok tercih edilen fonksiyonlar lineer, sigmoid, hiperbolik tanjant ve adım fonksiyonları olarak belirtilmektedir (Bueon ve Salmeron, 2009: 5223). Sigmoid transfer fonksiyonu, YSA çıkış genliğini 0 ile +1 aralığında sınırlarken, hiperbolik tanjant fonksiyonu, -1 ile +1 aralığında çıkış değerleri

vermektedir. Dolayısıyla YSA'larda kullanılacak aktivasyon fonksiyonu probleme bağlı olarak değişebilmektedir (Başakın vd., 2022: 786).

Model öğrenme işlemini gerçekleştirebilmek için tahmin değerleri ve gerçek değerler üzerinde bazı hesaplamalar yapar. Hedef değere olan uzaklık hata olarak adlandırılır ve hatanın minimize edilmesi için amaç fonksiyonları kullanılır. Belirlenen büyüklükte hata miktarına ulaşıldığında veya istenilen sayıda iterasyon yapıldığında algoritma eğitim işlemi durdurur. En çok kullanılan eğitim işlemi ileri beslemeli geri yayılmalı sinir ağları algoritmasıdır. Hatanın azaltılması işlemi gradyan azaltma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilir. Eğitim işlemi sonunda elde edilen ağırlıklar vasıtasıyla test işlemi gerçekleştirilir ve tahminleme işlemi sonlandırılır. Bu hali ile çalışan YSA modeli Çok Katmanlı YSA modeline örnektir ve öğrenme parametresi, momentum oranı ve gizli nöron sayısı gibi hiperparametreler içermektedir. Bu parametreler işlem süresi ve kesinliğini etkilemekle birlikte öğrenme oranı parametresi 0.05, momentum oranı parametresi 0.1 seçilmiştir. Gizli nöron sayısı ise 3-20 arasında değişen değerlerde deneme yanılma yolu ile 8 olarak belirlenmiştir.

2.3.2. Dalgacık Dönüşümü

Dalgacık dönüşümü, zaman serisi modellemesindeki bazı eksikliklerin üstesinden gelmek ve Fourier dönüşümüne bir alternatif olmak için geliştirilmiştir. Fourier dönüşümü, trigonometrik sinüs-kosinüs fonksiyonlarını kullanarak verileri incelemektedir. Sinüzoidal fonksiyonların nispeten kolay tahmin edilebilir fonksiyonlar olduğu iyi bilinmektedir. Düzensiz ve asimetrik bir sinyalin sinüzoidal fonksiyonlarla ifade edilmesi sadece sinyalin doğasına aykırı olmakla kalmamakta, aynı zamanda sinyalin birçok özelliğinin kaybolmasına da neden olmaktadır. Ancak dalgacık dönüşümü yöntemi ile orijinal veri seti ardışık veri setlerine dönüştürülmektedir. Bu dönüştürme sırasında orijinal verilerdeki tüm özellikler tam olarak ardışık verilere taşınmaktadır. Bu sayede orijinal verilerdeki özelliklerin ön plana çıkması sağlanıp, daha uygun modelleme yapılarak doğru tahminler sağlanmaktadır. Dalgacık dönüşümünde ana dalga boyu belirli bir ölçek ve zamanda kaydırılarak, karmaşık veri seti özelliklerini kaybetmeden basit fonksiyonlara dönüştürülmektedir (Başakın vd., 2022: 789-790).

Ana dalgacık olarak da adlandırılan orijinal dalgacığın ailesinden bağımsız olarak kaydırılmış ve ölçeklenmiş versiyonları denklem (1)'deki şekilde tanımlanabilmektedir.

$$\int_{-\infty}^{+\infty} \varphi(t) dt = 0 \quad (1)$$

Bu özelliği sağlayan her $\varphi(t)$ fonksiyonu bir dalgacık olarak ifade edilmektedir.

Dalgacık ayrıştırması ile farklı büyüklükte pencereler üretilmekte ve sinyal çeşitli bölgelere ayrılarak analiz edilmektedir. Böylece dalgacık analizi, uzun zaman aralığında düşük frekans bilgisi ile birlikte kısa zaman aralığında yüksek frekans bilgisinin belirlenmesini sağlamaktadır. Bu nedenle analiz sonucu tek boyutlu çizgiler yerine bölgelerle belirtilmektedir.

Dalgacık dönüşümü alanında sürekli ve ayrık olmak üzere iki farklı dönüştürme tekniği bulunmaktadır.

Ayrık dalgacık dönüşümünde, orijinal sinyale iki tip filtre uygulanmaktadır. Birinci filtre, sinyalin trendini, ikinci filtre trendin sapmalarını yakalamaktadır. Ayrık dalgacık dönüşümü için denklem (2)'de "W" dalgacık fonksiyonu, ilk filtreler "A" ve "D" sırasıyla ölçeği ve dönüşümü temsil etmektedir. Bu durumda, ayrıştırmanın ilk aşamasında elde edilen;

$$W = A_1 + D_1 \quad (2)$$

burada A_1 ve D_1 , sırasıyla sinyalin düşük frekansı ve sinyalin yüksek frekansı olarak gösterilmektedir. Bu ayırma sonraki seviyeler için yapılmakta ve istenilen çözünürlük elde edilene kadar devam etmektedir.

$$W = A_n + \sum_{i=1}^n D_i \quad (3)$$

Ek olarak, ölçekler ve konumlar, herhangi bir t anında ikili ve ayrık zaman serisinin kuvvetlerine dayanmaktadır:

$$DWT_{\varphi} f(j, k) = a_0^{-j} \int \varphi(a_0^j t - kb_0) f(t) dt \quad (4)$$

burada a ve b sırasıyla genişleme ve zaman faktörlerini. R , gerçek sayılar alanını ve j, k tam sayıları temsil etmektedir. Pratik amaçlar için en verimli durumu sağladığı için ikili sistem düzeni ($a_0=2; b_0=1$) uygulanmaktadır.

$$DWT_{\varphi}f(j, k) = 2^{-\frac{j}{2}} \int \varphi(2^{-j}t - k)f(t)dt \quad (5)$$

$DWT_{\varphi}f(j, k)$ ile, frekans alanındaki ve zaman alanındaki orijinal zaman serisinin özellikleri aynı anda yansıtılır.

2.3.3. Performans Değerlendirme Kriterleri

Belirli performans kriterlerine göre değerlendirilen makine öğrenme yöntemlerinin istatistiki olarak değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmada yapılan tahmin modelleri için performans değerlendirmesinde sırasıyla hata kareleri ortalamasının karekökü ($HKOK$) ve belirleme katsayısı (R^2) dikkate alınmıştır. Kullanılan performans kriterleri denklem (6), (7), (8) ve (9)'da şu şekilde hesaplanmıştır:

$$HKOK = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (FSE_{pi} - FSE_{oi})^2} \quad (6)$$

$$R^2 = 1 - \frac{\text{Regresyon Kareler Toplamı (RKT)}}{\text{Genel Kareler Toplamı (GKT)}} \quad (7)$$

$$RKT = \sum (FSE_{ti} - FSE_0)^2 \quad (8)$$

$$GKT = \sum (FSE_{gi} - FSE_0)^2 \quad (9)$$

Denklem (6) ve (7)'de FSE , finansal stres endeksini, n , toplam gözlem ve tahmin değeri sayısını; FSE_{ti} , i . verim tahmin değerini; FSE_{gi} , i . gerçek verim değerini; FSE_0 , gerçek verim değerleri ortalamasını ifade etmektedir.

3. Bulgular

Bu çalışma, finansal stres endeksi serilerinin kapsamlı bir analizini sağlamak ve yalnızca YSA ile değil, aynı zamanda DD-YSA yöntemini de içeren uygulamalarından oluşmaktadır. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, optimum gecikme uzunluklarının belirlenmesinin zaman serisi tahminlerinde temel unsurlardan biri olduğu görülmektedir. Bu anlamda orijinal serilerle ilişkili gecikmeleri tespit etmek için otokorelasyon fonksiyonları oluşturulmuş ve gecikme sayısını belirlemek için otokorelasyon fonksiyonları tarafından elde edilen farklı gecikme uzunlukları dikkate alınarak YSA modeli uygulanmıştır. YSA ilk olarak finansal stres endeksi zaman serilerini tahmin etmek için geliştirilmiştir. İkinci olarak, dalgacık ayrıştırması yaygın olarak kullanılan ön işleme yöntemlerinden biri olduğu için tahmin doğruluklarını iyileştirmek için bağımsız modellere dahil edilmiştir. Bunun için DD-YSA kullanılmış ve en iyi model performansına ulaşmak için farklı dalgacık türleri ve ayrıştırma seviyeleri değerlendirilmiştir. Tüm modellerin doğruluğu, $HKOK$ (hata karelerinin ortalamasının karekökü) ve R^2 gibi performans ölçütlerine göre değerlendirilmiştir. Ayrıca, oluşturulan modellerin karşılıklı karşılaştırmasını sağlamak için band ve saçılma grafikleri sunulmuştur.

3.1. Oto Korelasyon ile Optimum Gecikme Uzunluklarını Tanımlama

Zaman serisi tahminlerinde optimum gecikme uzunluklarının belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Gecikme uzunluğunun büyüklüğü, mevcut araştırmadaki oto korelasyona göre belirlenmiştir. Oto korelasyon, zamana bağlı bir değişkenin t zamanındaki değerinin $t-n$ veya n . gecikme uzunluğu değerlerinden etkilenmesi durumunu ifade etmektedir. Trend giderme ve gecikme uzunluklarını elde etme uygulamalarında oto korelasyondan faydalanılabilmektedir (Aghelpour vd., 2019:1473). Gecikme uzunluğu -1, gecikme uzunluğu -2 ve gecikme uzunluğu -3'ün finansal stres endeksi tahmini üzerinde olumlu etkisi olup olmadığı konusunda YSA ve dalgacık dönüşümlü-YSA yöntemi temel alınarak belirlenmiştir. Böylece oto korelasyon sonuçları valide edilmiş ve gecikme sayısı üç olarak belirlenmiştir.

3.2. YSA Model Sonuçları

Tahminlerde bağımsız model performansını değerlendirmek için St Louis Financial Stress Index verilerine YSA ve DD-YSA uygulanmıştır. YSA ve DD-YSA yapılarına ilişkin ayrıntılar devamında vurgulanırken, parametreler sırasıyla Tablo 1 ve 2'de sunulmaktadır. Sinir ağlarında ileri beslemeli

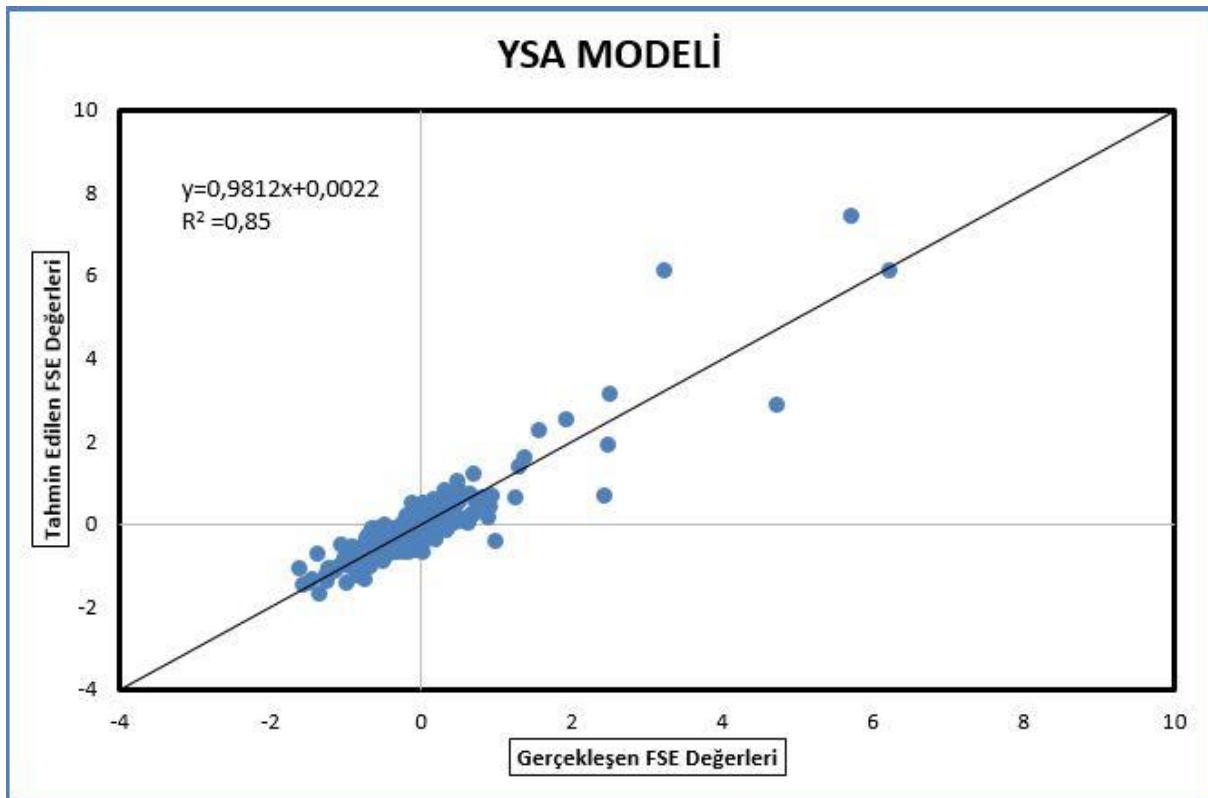
geri yayılım ve öğrenme makineleri gibi çeşitli yapıların olduğu iyi bilinmektedir. Bu çalışmada, finansal stres endeksi tahminleri için ileri beslemeli geri yayılım kullanılmıştır. Model yapısı bir girdi katmanı, bir gizli katman ve bir çıktı katmanından oluşmaktadır. Gizli katmanda kullanılan nöron sayısı deneme-yanılma yöntemiyle belirlenmiş olup, nöron sayısı için toplamda 3 ila 20 deneme yapılmıştır. Aktivasyon fonksiyonu olarak gizli katmanlarda tanjant hiperbolik fonksiyon ve çıkış katmanlarında sigmoid fonksiyon kullanılmıştır. Eğitim için Broyden-Fletcher-Goldfarb-Shanno algoritması kullanılmış ve iterasyon sayısı 1000 olarak belirlenmiştir.

İleriye dönük tahminlerde performans değerleri t, t-1 ve t-2 haftalık YSA modeli için HKOK= 0,29 ve R²= 0,85 olarak elde edilmiştir. YSA performansının istatistiksel olarak yeterli olduğu Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. İstatistiksel Göstergeler Açısından YSA Modeli Bulguları

Model	Girdi Kombinasyonu	Çıktı	Test	
			HKOK	R ²
YSA	t, t-1, t-2	t+1	0,29	0,85

YSA modelinde maksimum etkileşim derecesi deneme yanılma ile belirlenmiştir. R² değeri için saçılma grafiğinin çizilmesi optimum modeli belirlemek için yarar sağlamaktadır. Saçılma grafiği Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2. Test Seti için YSA Yönteminin Saçılma Grafiği

Şekil 2, YSA modeli çıktıların t+1 tahmini için 1:1 mükemmel çizgiyle YSA modelinin uyumlu olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Saçılma grafiğine göre t+1 tahmininde tahmin edilen ve gerçekleşen finansal stres endeksi arasında yüksek korelasyon bulunmaktadır.

3.3. Dalgacık Dönüşümlü-YSA Model Sonuçları

Literatürde pek çok çalışma bulunmasına rağmen her zaman serisine uygun evrensel bir dalgacık tipi yer almamaktadır. Bu nedenle, ana dalgacık seçim kurallarının eksikliği göz önüne alındığında, optimal dalgacık tipinin belirlenmesinde zorluk yaşanmaktadır. Bu çalışmada Haar

dalgacıkları, Daubechies dalgacıkları, Symlets dalgacıkları ve Coiflet dalgacıkları olmak üzere dört farklı dalgacık türü kullanılmış ve gözlemlerle en iyi uyumu sağlayan dalgacık türü seçilmiştir. Ayrıca, optimum ayrıştırma seviyesini belirlemek için her bir ana dalgacık için üç ile yedi seviye denenmiştir. Bu işlem için, bağımsız modellerin tahmini için YSA yapısının önceden belirlenmiş olduğu YSA modeli kullanılmıştır. Tablo 2’de, test setleriyle ilgili olarak dalgacık ve ayrıştırma seviyesi için HKOK ve R² değeri belirtilmiştir. Sonuçlar, en yüksek doğruluğun Coiflet dalgacıkları kullanılarak elde edildiğini, bunu sırasıyla Symlets dalgacıkları ve Daubechies dalgacıklarının sırasıyla rank 2 ve rank 3 olarak izlediğini göstermiştir. En düşük doğruluk ise Haar dalgacıkları kullanılarak elde edilmiştir. Coiflet dalgacıkları için gerçekleştirilen farklı ayrıştırma seviyeleri arasında en iyi sonuçlar altı seviyede sağlanmıştır.

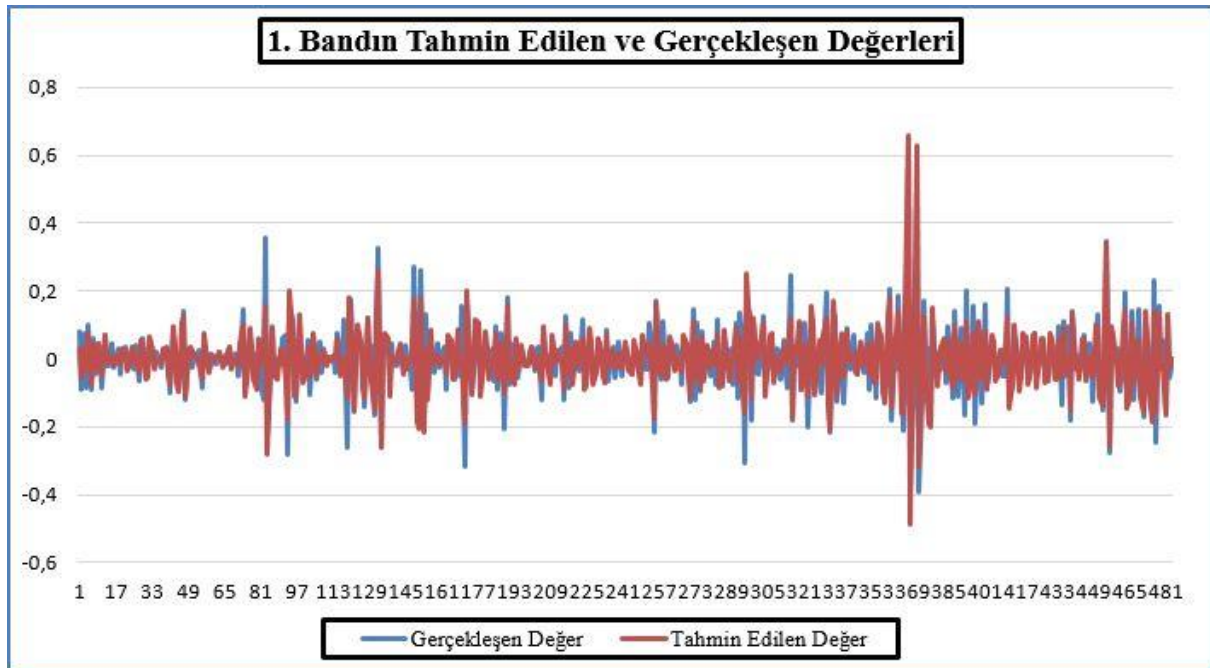
Elde edilen sonuçlara göre, DD-YSA modelinin bağımsız modellerin performansında artışa yol açtığı görülmektedir.

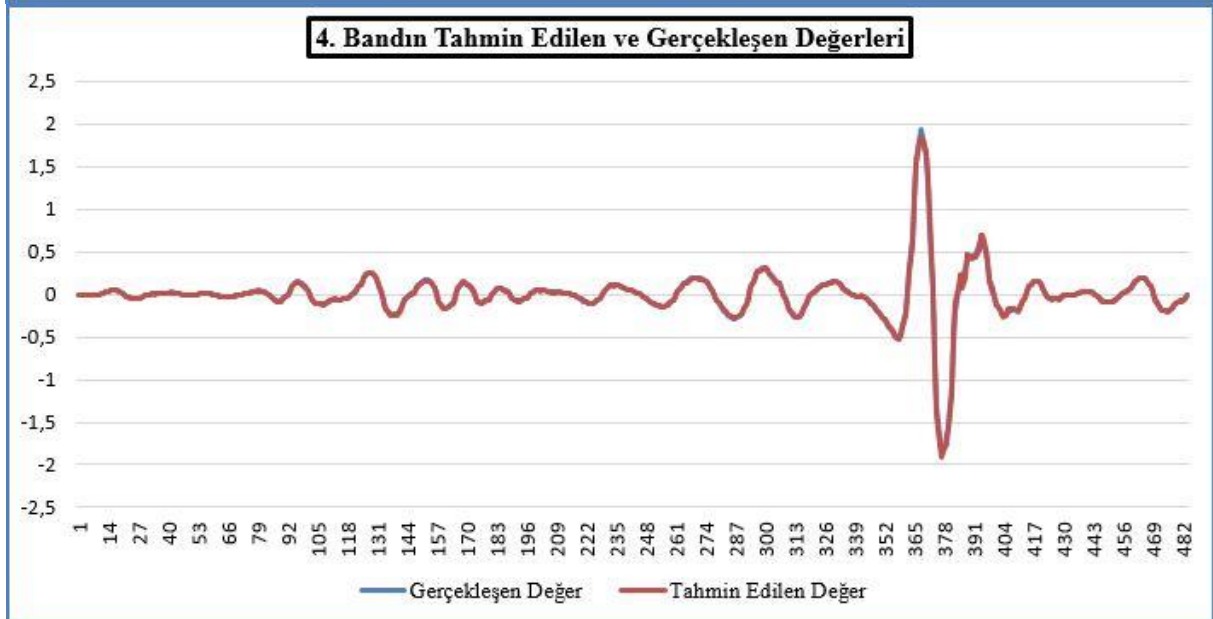
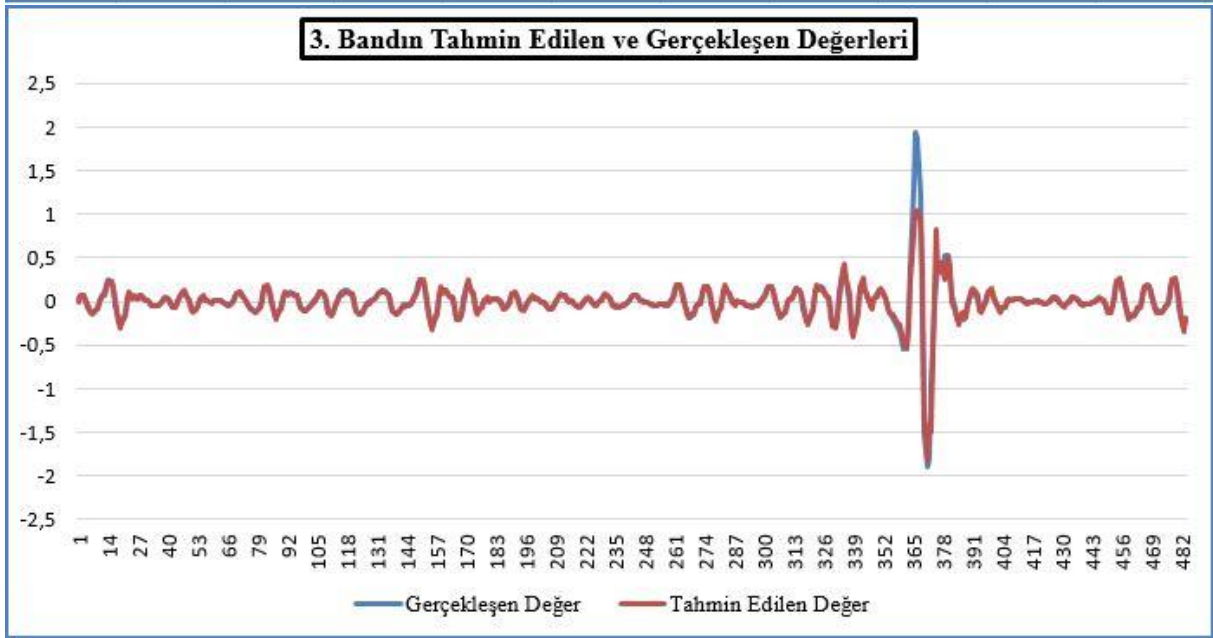
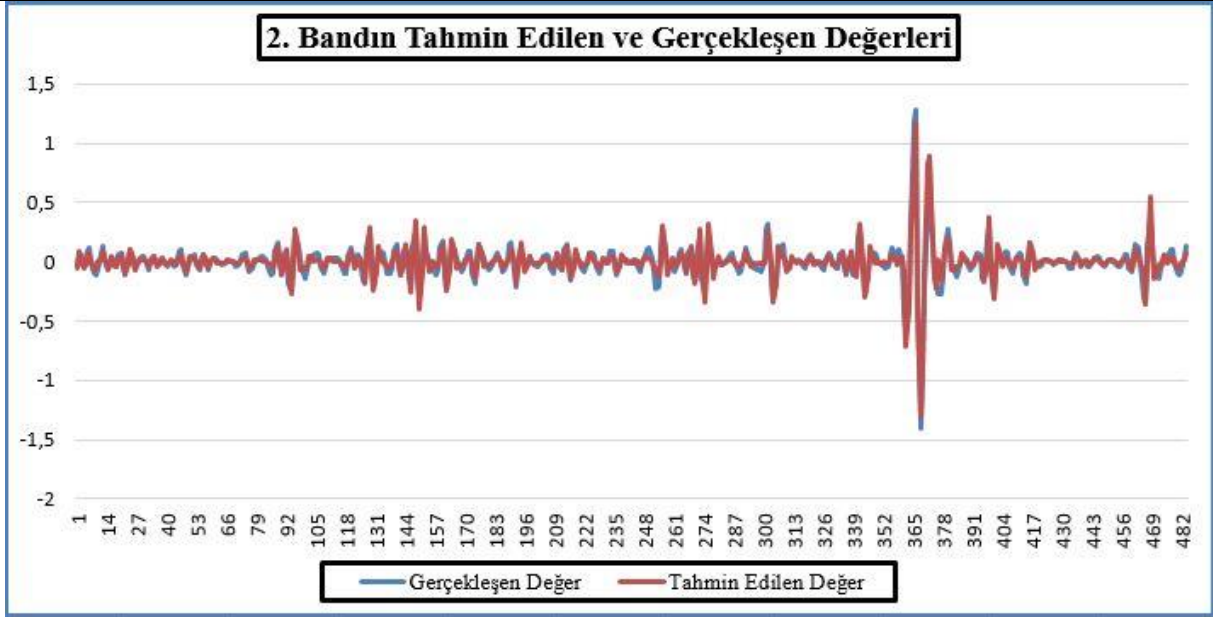
İleriye dönük tahminlerde performans değerleri t, t-1 ve t-2 haftalık DD-YSA modeli için HKOK= 0,12 ve R²= 0,96 olarak elde edilmiştir. DD-YSA performansının istatistiksel olarak yeterli olduğu Tablo 2’de gösterilmiştir.

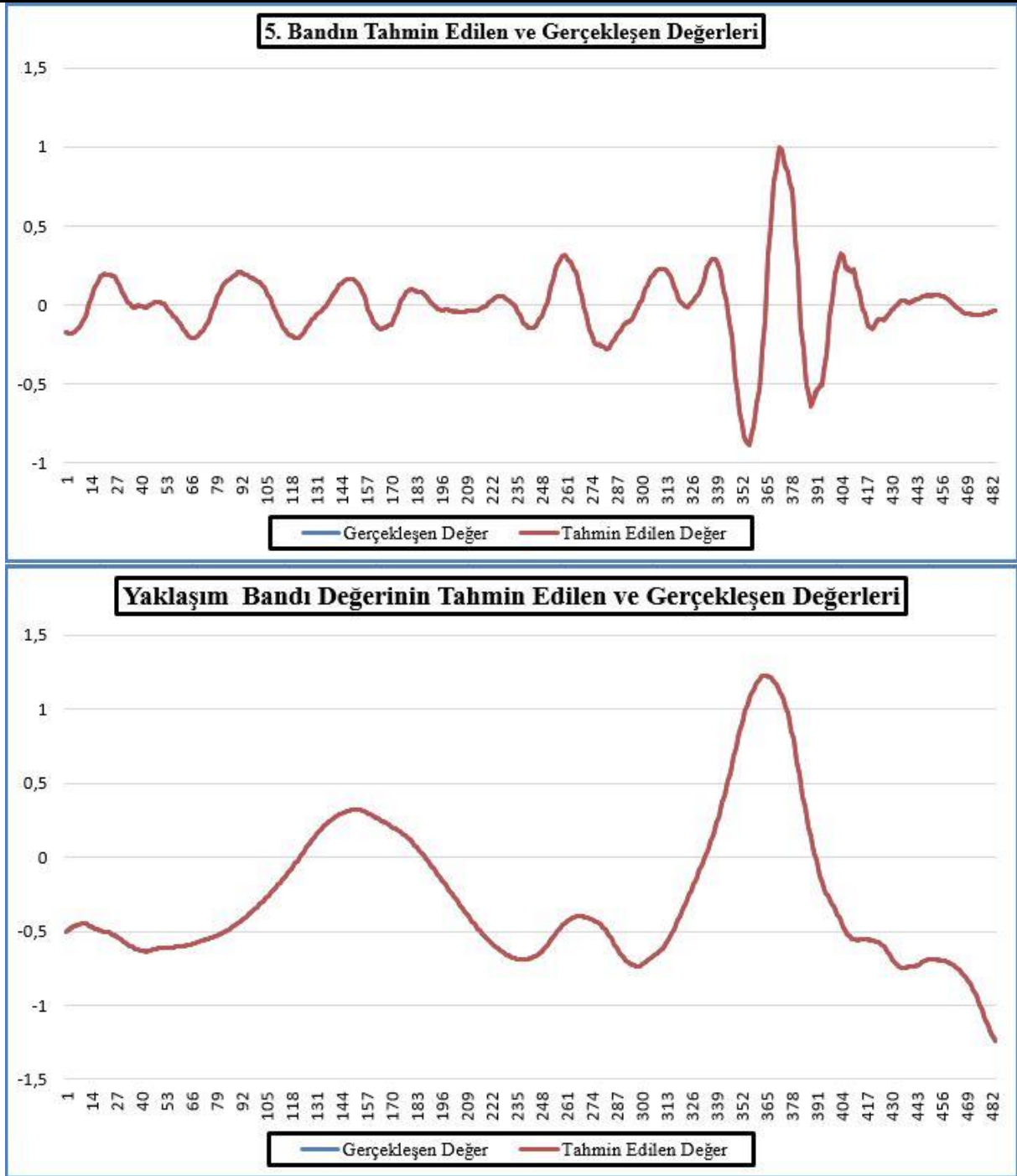
Tablo 2. İstatistiksel Göstergeler Açısından DD-YSA Modeli Bulguları

Model	Girdi Kombinasyonu	Çıktı	Test	
			HKOK	R ²
DD-YSA	t, t-1, t-2	t+1	0,12	0,96

DD-YSA modelinde maksimum etkileşim derecesi deneme yanılma ile belirlenmiştir. R² değeri için saçılma grafiğinin çizilmesi optimum modeli belirlemek için yarar sağlamaktadır. Tahminler için elde edilen sonuçların saçılma grafiği Şekil 4’te gösterilmiştir. Coiflet dalgacıkları tarafından türetilen orijinal seriler ve alt bantlar Şekil 3’te gösterilmektedir.

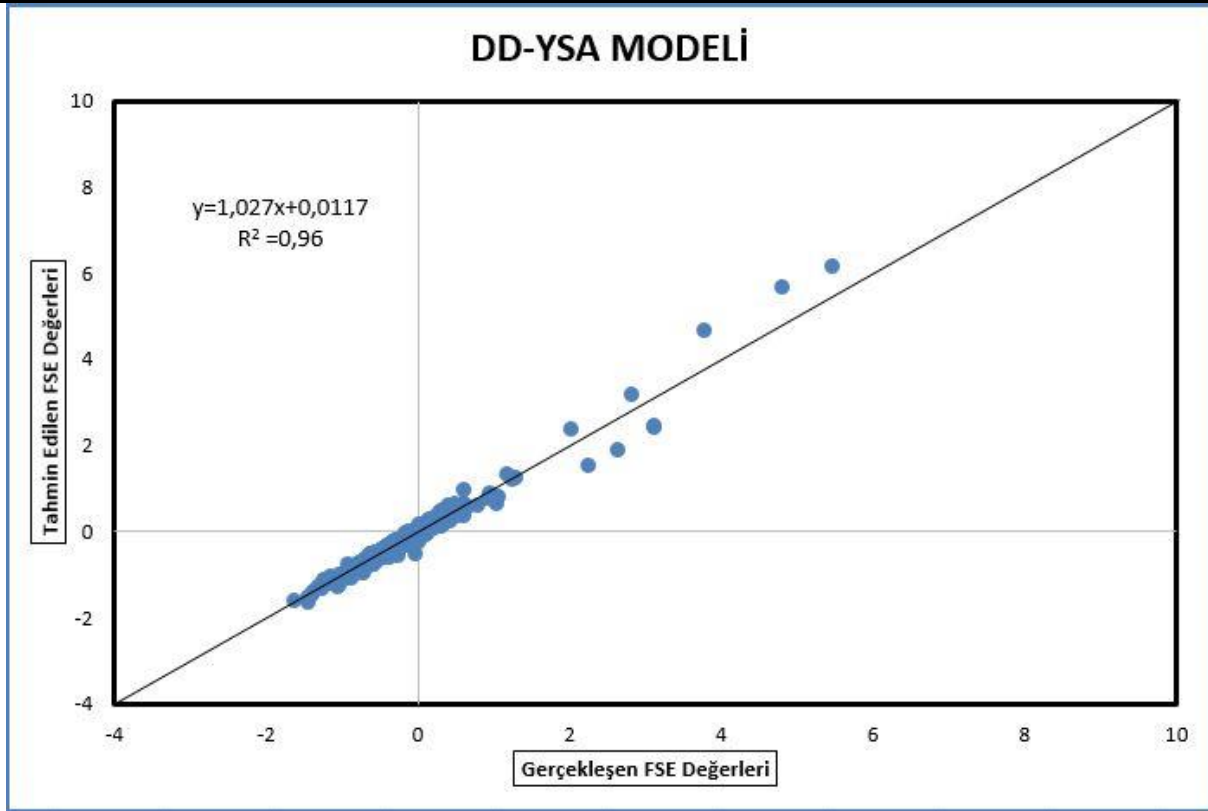

Şekil 3. Coiflet Dalgacıkları Tarafından Ayrıştırılan Alt Bantlar

Finansal stres endeksinin gerçekleşen değerleri mavi çizgi, tahmin edilen değerleri kırmızı çizgi ile temsil edilmektedir.

Şekil 4. Test Seti için DD-YSA Yönteminin Saçılma Grafiği

Şekil 4, DD-YSA modeli çıktılarının t+1 tahmini için 1:1 mükemmel çizgiyle YSA modelinden daha uyumlu olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Saçılma grafiğine göre t+1 tahmininde tahmin edilen ve gerçekleşen finansal stres endeksi arasında YSA yöntemi ile elde edilen korelasyondan daha yüksek korelasyon bulunmaktadır. Bu bulgunun ilgili literatürle uyumlu olduğunu özellikle belirtmekte fayda bulunmaktadır. Öyle ki Arslan ve Ertuğrul (2022) çalışmalarında YSA'yı kullanarak gerçekleştirdikleri analizde modellerin kendi aralarında karşılaştırılabilmesi için saçılma grafiklerine yer vermişlerdir. İstatistiksel bilgilere ek olarak, daha iyi bir genel bakış sunmak için grafik ve diyagramlar üretmek önemli ölçüde yarar sağlamaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Küresel finansal piyasalarda yaşanan gelişmelerle birlikte artan beklenti ve belirsizlikler kontrol edilemeyen finansal davranışları beraberinde getirmektedir. Finansal sistem içerisinde farklı şekillerde gerçekleşen hareketleri takip edebilmek ve tahmin edebilmek, finansal aktörler için büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda farklı finansal göstergelerin dikkate alınması ve anlaşılması için bir takım istatistiksel endeksler oluşturulmaktadır. Söz konusu endekslerden biri de finansal stresi ölçebilmek için hazırlanan finansal stres endeksidir.

Bu çalışmada finansal stres endeksini tahmin etmek için makine öğrenme yöntemleri uygulanmıştır. İki farklı makine öğrenme yönteminin (YSA ve DD-YSA) tahmin sonuçları karşılaştırıldığında DD-YSA yönteminin daha iyi performans gösterdiği görülmektedir.

Çalışma sonucunda, finansal stres endeksinin ölçülmesi ve tahmin edilmesinde makine öğrenme yöntemlerinin geleneksel yöntemlere iyi bir alternatif olduğu ortaya konularak, literatüre katkı sağlanabileceği öngörülmektedir. Belirsizlik hakkında bilgi sahibi olmak ve riskten korunmak isteyen yatırımcı aktörlerin finansal stres endeksi tahminlerini doğrulama aracı olarak kullanılabileceği düşünülmektedir. Finansal gösterge niteliğine sahip olan farklı endeksler ile yapılabilecek tahminler finansal piyasalardan haberdar olmak isteyen aktörlere fayda sağlayabilir.

Bu çalışmada elde edilen etkili sonuçlara rağmen, dikkate alınması gereken bazı sınırlamalar bulunmaktadır. Haftalık finansal stres endeksi zaman serileri ile yapılan tahminler finansal karar vermede faydalı olsa da günlük veya aylık serilerle yapılan tahminlerin sonuçları araştırmalar

açısından daha avantajlı olabilir. Finansal stres endeksi ile yapılacak tahminlerde farklı değişken ve makine öğrenmesi yöntemlerinden yararlanılabilir. Ayrıca, gelecekte yapılacak çalışmaların sonuçları, makine öğrenmesi yöntemleri ile sınırlı olan bu çalışmanın sonuçlarıyla karşılaştırılarak finansal stres endeksi serilerine uyarlanabilir.

Kaynakça

- Aghelpour, P., Mohammadi, B., & Biazar, S. M. (2019). Long-term monthly average temperature forecasting in some climate types of Iran, using the models SARIMA, SVR, and SVR-FA. *Theoretical and Applied Climatology*, 138(3), 1471-1480.
- Akay, E. Ç., Topal, K. H., Kizilarlan, S. & Bulbul, H. (2019). Forecasting of Turkish housing price index: ARIMA, random forest, ARIMA-random forest. *Pressacademia*, 10(10), 7-11.
- Aker, Y. (2012). Analysis of Price Volatility in BIST 100 Index With Time Series: Comparison of Fbprophet and LSTM Model. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (35), 89-93.
- Aksoy, B. (2021). Pay senedi fiyat yönünün makine öğrenmesi yöntemleri ile tahmini: Borsa İstanbul örneği. *Business and Economics Research Journal*, 12(1), 89-110.
- Alsü, E. (2020). Finansal Stres İndeksi İle Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Portföy Yatırımları Ve Dış Borç Stoku Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi. *ETÜ Sentez İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (1), 27-40.
- Arslankaya, S. & Toprak, Ş. (2021). Makine Öğrenmesi ve Derin Öğrenme Algoritmalarını Kullanarak Hisse Senedi Fiyat Tahmini. *International Journal of Engineering Research and Development*, 13(1), 178-192.
- Ayala, J., García-Torres, M., Noguera, J. L. V., Gómez-Vela, F. & Divina, F. (2021). Technical analysis strategy optimization using a machine learning approach in stock market indices. *Knowledge-Based Systems*, 225, 107119.
- Aygören, H., Sarıtaş, H. & Morali, T. (2012). İMKB 100 endeksinin yapay sinir ağı ve newton nümerik arama modelleri ile tahmini. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(1), 73-88.
- Balakrishnan, R., Dysainger, S., Tytell, I. & Elekdag, S. A. (2009). The transmission of financial stress from advanced to emerging economies. *Emerging Markets Finance and Trade*, 47(sup2), 40-68.
- Başakın, E. E., Ekmekcioğlu, Ö., Çıtakoğlu, H. & Özger, M. (2022). A new insight to the wind speed forecasting: robust multi-stage ensemble soft computing approach based on pre-processing uncertainty assessment. *Neural Computing and Applications*, 34(1), 783-812.
- Bueno, S., & Salmeron, J. L. (2009). Benchmarking main activation functions in fuzzy cognitive maps. *Expert systems with Applications*, 36(3), 5221-5229.
- Bülbül, H. & Akgül, I. (2018). Türkiye Finansal Stres Endeksi ve Markov Rejim Değişim Modeli ile Yüksek Stres Dönemlerinin Belirlenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(3), 125-140.
- Cardarelli, R., Elekdag, S. & Lall, S. (2011). Financial stress and economic contractions. *Journal of Financial Stability*, 7(2), 78-97.
- Çamlıca, F. & Gunes, D. (2016). Türkiye'de Finansal Stresin ölçülmesi: Yontemsel Bir Karsilastirma (No. 1606). Research and Monetary Policy Department, Central Bank of the Republic of Turkey.
- Dingli, A. & Fournier, K. S. (2017). Financial time series forecasting-a deep learning approach. *International Journal of Machine Learning and Computing*, 7(5), 118-122.
- Ebadati, O. M. E. & Mortazavi, M. T. (2018). An efficient hybrid machine learning method for time series stock market forecasting. *Neural Network World*, 28(1), 41-55.
- Ekinci, A. (2013). Financial stress index for Turkey. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(2), 213-229.
- FRED, Federal Reserve Bank of St. Louis, St. Louis Fed Financial Stress Index (DISCONTINUED) [STLFSI2], retrieved from FRED, Federal Reserve Bank of St. Louis; <https://fred.stlouisfed.org/series/STLFSI2>, July, 2022.

- Ghazanfar, M. A., Alahmari, S. A., Aldhafiri, Y. F., Mustaqeem, A., Maqsood, M., & Azam, M. A. (2017). Using machine learning classifiers to predict stock exchange index. *International Journal of Machine Learning and Computing*, 7(2), 24-29.
- Hakkio, C. S. & Keeton, W. R. (2009). Financial stress: What is it, how can it be measured, and why does it matter. *Economic Review*, 94(2), 5-50.
- Hoque, M. E. & Low, S. W. (2022). Reactions of Bitcoin and Gold to Categorical Financial Stress: New Evidence from Quantile Estimation. *Risks*, 10(7), 136.
- Karacan, S. & Kırdar, M. (2021). Hisse Senedi Fiyat Tahmininde Makine Öğrenmesi ve Yapay Zeka Kullanımı. *Journal of International Social Research*, 14(76).
- Kartal, C. (2020). Destek Vektör Makineleri ile Borsa Endekslerinin Tahmini. *Itobiad: Journal of The Human & Social Science Researches*, 9(2).
- Kaya, E. & Kılınç, A. (2017). Türkiye için Finansal Sıkıntı Endeksinin Ölçümü ve Finansal Sıkıntı Endeksinin Reel Ekonomik Faaliyetler İle İlişkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(1), 57-70.
- Kaynar, T., & Yiğit, Ö. E. (2021). Öznitelik Mühendisliği ile Makine Öğrenmesi Yöntemleri Kullanılarak BIST 100 Endeksi Değişiminin Tahminine Yönelik Bir Yaklaşım. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 16(64), 1741-1762.
- Duprey, T. & Klaus, B. (2017). How to Predict Financial Stress? An Assessment of Markov Switching Models (No. 2017-32). Bank of Canada.
- Illing, M., & Liu, Y. (2006). Measuring financial stress in a developed country: An application to Canada. *Journal of Financial Stability*, 2(3), 243-265.
- Luo, J., Chen, H., Xu, Y., Huang, H. & Zhao, X. (2018). An improved grasshopper optimization algorithm with application to financial stress prediction. *Applied Mathematical Modelling*, 64, 654-668.
- Monin, P. J. (2019). The OFR financial stress index. *Risks*, 7(1), 25.
- Pabuçcu, H. (2019). Borsa Endeksi Hareketlerinin Makine Öğrenme Algoritmaları İle Tahmini. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (23), 179-190.
- Panchal, G., Ganatra, A., Kosta, Y. P. & Panchal, D. (2011). Behaviour analysis of multilayer perceptrons with multiple hidden neurons and hidden layers. *International Journal of Computer Theory and Engineering*, 3(2), 332-337.
- Parray, I. R., Khurana, S. S., Kumar, M. & Altalbe, A. A. (2020). Time series data analysis of stock price movement using machine learning techniques. *Soft Computing*, 24(21), 16509-16517.
- Patel, J., Shah, S., Thakkar, P. & Kotecha, K. (2015). Predicting stock market index using fusion of machine learning techniques. *Expert Systems with Applications*, 42(4), 2162-2172.
- Polat, O. (2021). Petrol Fiyat Şokları ve Finansal Stres Arasındaki Zaman-Değişimli İlişki: AB Bölgesi İçin TVP-VAR Analizi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 13(25), 689-702.
- Sandahl, J. F., Holmfeldt, M., Rydén, A. & Strömqvist, M. (2011). An index of financial stress for Sweden. *S v ER ig ESR ik S bank*, 2.
- Slingenberg, J. W. & De Haan, J. (2011). Forecasting financial stress. *DNB Working Paper*, No. 292/April.
- Vdovychenko, A. & Oros, G. (2015). Financial stress index: estimation and application in empirical researches in Ukraine. *Financial and Banking Services Market*, Vol. 14 (No2).
- Yiğiter, Ş. Y., Sarı, S. S. & Başakın, E. E. (2017). Hisse senedi kapanış fiyatlarının yapay sinir ağları ve bulanık mantık çıkarım sistemleri ile tahmin edilmesi.
- Xiong, X., Liu, J., & Liu, Z. (2022). Can economic policy uncertainty predict financial stress? A MIDAS approach. *Applied Economics Letters*, 29(1), 22-29.

Extended Abstract

Aim and Scope

It is accepted that the financial stress index has an effect on the stability in the financial markets and the changes in the real economy. Measuring or predicting the financial stress, which has an impact on the decisions to be made on financial decisions, is of critical importance for the financial

situation. Therefore, the main purpose of this study is to predict the financial stress index levels observed in financial markets. To achieve this goal, four main steps have been followed:

- 1) Determination of lag times used for forecasts
- 2) Decomposition of the original time series into spectral bands via wavelet transform
- 3) Making predictions through ANN and WT-ANN
- 4) Statistical measurement of the performances of the models

Methods

This study was conducted by the Federal Reserve Bank of St. Louis Financial Stress Index (STLFSI) published by St. Louis. STLFSI measures the degree of financial stress in the markets. It was created from an 18-week data set of interest rate, yield spread and other indicators, all of which are weekly averages of daily data series. Each of these variables takes into account some aspects of financial stress. Accordingly, as the level of financial stress in the economy changes, there is a possibility that the data sets will move together. The average value of the STLFSI index starting in late 1993 is designed to be zero. Therefore, zero represents normal financial market conditions. Values below zero indicate below-average financial market stress, while values above zero indicate above-average financial market stress (FRED, 2022).

Federal Reserve Bank of St. Louis calculates financial parameters around the world, including the stress index. In this study, the financial stress index time series was examined. Financial stress index values recorded in weekly periods for 30 years (between December 1993 and July 2022) were used. ANN and W-ANN were used as research methods. R package program was used to implement the methods.

Findings

This study provides a comprehensive analysis of financial stress index series and consists of applications not only with ANN but also with WT-ANN method. When the studies in the literature are examined, it is seen that determining the optimum lag lengths is one of the basic elements in time series predictions. In this sense, autocorrelation functions were created to determine the lags associated with the original series, and the ANN model was applied to determine the number of lags, taking into account the different lag lengths obtained by the autocorrelation functions. ANN was first developed to predict financial stress index time series. Second, because wavelet decomposition is one of the widely used preprocessing methods, it is included in the standalone models to improve their prediction accuracy. For this, WT-ANN is used and different wavelet types and decomposition levels are evaluated to achieve the best model performance. The accuracy of all models has been evaluated against performance criteria such as MSES (root mean square of error squares) and R^2 . In addition, band and scatter plots are presented to provide a mutual comparison of the generated models.

Results

As a result of the study, it is predicted that machine learning methods can be a good alternative to traditional methods in the measurement and prediction of the financial stress index and contribute to the literature. It is thought that investor actors who want to have information about uncertainty and hedge risk can be used as a means of verifying financial stress index predictions. Forecasts that can be made with different indices, which have the quality of financial indicators, can benefit the actors who want to be aware of the financial markets.

Despite the effective results obtained in this study, there are some limitations that should be considered. Although predictions made with weekly financial stress index time series are useful in making financial decisions, the results of predictions made with daily or monthly series may be more advantageous in terms of research. Different variables and machine learning methods can be used in the predictions to be made with the financial stress index. In addition, the results of future studies can be adapted to the financial stress index series by comparing the results of this study, which is limited to machine learning methods.

Üniversitede Görev Yapan Akademik ve İdari Personelin Spora Yönelik Tutumlarının İncelenmesi

Investigation of The Attitudes of Academic and Administrative Staff Working
in The University Towards Sports

Öz

Çalışmada üniversite ortamında, farklı çalışma alanlarında bulunan idari personelin ve akademik personelin spora yönelik tutumlarının, psikososyal, fiziksel zihinsel gelişim alanları bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini üniversitelerde görev yapan akademik ve idari personel, örneklem grubu ise bu kurumlarda aktif çalışan ve basit rastgele yöntemine uygun olarak iletişim kurulan 45 akademisyen ve 55 idari personel olmak üzere toplam 100 katılımcı oluşturmuştur. Katılımcılara Koçak (2014) tarafından geliştirilen "Spora Yönelik Tutum Ölçeği" uygulanmıştır. Verilerin analizinde IBM Spss23 paket programı kullanılmıştır. Analiz %95 güven aralığı içerisinde $p < 0,05$ değeri anlamlı kabul edilmiştir. Katılımcılar eğitim durumu, medeni durum ve görev alanı bağlamında spora yönelik tutum ölçeği alt boyutlarında değerlendirilmiş olup, psikososyal gelişme ($p:0,019 < 0,05$), fiziksel gelişme ($p:0,005 < 0,05$) ve zihinsel gelişme ($p:0,045 < 0,05$) alt boyutlarında cinsiyet bağlamında anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Eğitim durumu ve medeni durum değişkenine göre $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Görev alanlarına göre (akademik personel-idari personel) değerlendirildiğinde psikososyal gelişme alt boyutunda akademik ve idare personel arasında anlamlı farklılık saptanmış ($p:0,45 < 0,05$); fiziksel gelişme ve zihinsel gelişme parametrelerinde anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Sonuç olarak akademik ve idari personelin spora yönelik algısı incelendiğinde, cinsiyet bağlamında kadınların sporun psikososyal gelişime, fiziksel gelişime ve zihinsel gelişime olumlu katkı sağladığı düşüncesinin erkeklere oranla daha yüksek olduğu, görev alanına göre ise akademik personelin idari personele oranla sporun psikososyal yönden kendini iyi hissetmesini sağladığı düşüncesinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Abstract

In the study, it is aimed to examine the attitudes of the administrative staff and academic staff in different fields of study towards sports in the context of psychosocial, physical and mental development areas. The universe of the research consisted of academic and administrative staff working in universities, and the sample group consisted of a total of 100 participants, 45 academicians and 55 administrative staff, who were actively working in these institutions and were contacted in accordance with the simple random method. The "Attitude Scale Towards Sports" developed by Koçak (2014) was applied to the participants. The scale consists of 22 items and 3 sub-dimensions. Kolmogorov Smirnov test was applied to the variables. It was determined that the variances of the variables obtained as a result of the test did not show normal distribution. The analysis between the sub-dimensions of the scale and demographic information was carried out with the Mann Whitney U test. The $p < 0,05$ value was considered significant within the 95% confidence interval of the analysis. Participants were evaluated in the sub-dimensions of the attitude scale towards sports in the context of their educational status, marital status and field of duty, and included psychosocial development ($p:0,019 < 0,05$), physical development ($p:0,005 < 0,05$) and mental development ($p:0,045 < 0,05$). 0.05 sub-dimensions were found to have significant differences in terms of gender. There was no significant difference at the $p < 0,05$ level according to the variables of education and marital status. When evaluated according to their duties (academic personnel-administrative personnel), a significant difference was found between academic and administrative personnel in the psychosocial development sub-dimension ($p:0,45 < 0,05$); No significant difference was found in physical development and mental development parameters.

Merve Bektaş

Öğr. Gör., Gümüşhane Üniversitesi,
Şiran Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu,
Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü,
Gümüşhane, Türkiye, merve_bkts@hotmail.com,
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-4239-7790>

Okan Demir

Öğr. Gör., Gümüşhane Üniversitesi,
Şiran Mustafa Beyaz Meslek Yüksekokulu,
Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü,
Gümüşhane, Türkiye, okandr61@gmail.com,
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-8296-6188>

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

spor, fiziksel gelişme, psikososyal gelişme, zihinsel gelişme, akademik ve idari personel

Keywords

sports, physical development, psychosocial development, mental development, and administrative staff

Submitted: 09 / 08 / 2022

Accepted: 19 / 09 / 2022

Giriş

İş yükünün yoğun olduğu toplumlarda, çalışma koşullarının uygunsuzluğu ve bu faktörlerden kaynaklanan stres sonucunda meydana gelen aşırı yüklenme, bireylerin sağlığının bozularak verimliliğinin azalmasına yol açmaktadır. Uzun süren sabit çalışma pozisyonları, ergonomik uygunsuzluk, aşırı efor gerektiren işler, fiziksel ve zihinsel strese sebep olmaktadır. Teknolojik gelişmeler, ağır fiziksel işlerin miktarını azaltmıştır. Yoğun teknolojik gelişmeler sonucunda insan gücüne olan talep azalmış, birçok iş otomasyon sistemleri yardımıyla yapıyor hale gelmiştir. Dijitalleşmenin yoğun olduğu çağımızda teknoloji alanındaki bu gelişmeler refah seviyesini artırmakla beraber güncel anlamda bir çok yeni sorunun ortaya çıkmasına da doğrudan ya da dolaylı olarak neden olmuştur (Doğan, 2020). Bu değişim süreci insan faktörü üzerindeki dikkat dağınıklığı, alan eksikliği, zihinsel ve duygusal baskı artmıştır (Von Onciul J.,1996). İş hayatındaki değişimin sonucu olarak günlük işlerde yapılan fiziksel aktivite oldukça azalmış, bireyler daha az hareket etmeye başlamıştır. Bu durum da yaşam kalitesinin azalmasına sebep olmuştur.

Günümüzde kaliteli ve sağlıklı yaşam, uzun yaşamdan daha önemli bir hal almıştır. Yaşam kalitesi (quality of life) Dünya Sağlık Örgütü tarafından, "hedefleri, beklentileri, standartları, ilgileri ile bağlantılı olarak, kişilerin yaşadıkları kültür ve değer yargılarının bütünü içinde durumlarını algılama biçimi" olarak tanımlamaktadır (Vural Ö. ve ark.,2010). Bireylerin hayat kalitesinin artırılması noktasında fiziksel aktivitenin öneminin gittikçe arttığı söylenebilir.

Fiziksel aktivite, iskelet kasları aracılığıyla beden hareket etmesi sonucunda enerji harcaması olarak tanımlanmaktadır (Rowland P. W. ve Freedson, P.,1994). Her türlü fiziksel aktivite enerji harcamasını gerektirir (Zorba, 2010). Fiziksel aktivitenin faydaları göz önünde bulundurulduğunda, birey ve toplumların sağlıklı ve yaşam kalitesi yüksek bir hayat sürdürmeleri için fiziksel aktivite içeren etkinliklere katılım sağlaması konusunda teşvik edilmelidir. Kaliteli yaşam sürdürülmesi ve yaşam süresinin uzatılması için bunun kritik bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir (Yüksel E.,2001). Fiziksel aktivite, yaşlanma sonucunda meydana gelen fizyolojik değişikliklerin ve hareketsiz bir hayat sürdürme sonucunda ortaya çıkabilecek tansiyon, şeker, kemik erimesi gibi hastalıkların görülme olasılığını düşürürken, hücresel boyutta düşünüldüğünde de yaşlanmayı azaltıcı - antiaging- etkiye sahip olduğu belirtilmiştir (Rebello-Marques A. ve ark,2018). Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'ün yayımladığı bir rapora göre, hareketsiz yaşam dünya genelinde yılda yaklaşık 1.9 milyon kişinin ölümüne yol açmaktadır. Ayrıca meme kanseri, kolon kanseri ve diyabet görülen vakaların yaklaşık %10-16'sına ve kalp hastalıklarının %22'sine hareketsiz yaşam sebep gösterilmektedir. Amerikan Spor Hekimleri Birliği (ACSM) ve Amerikan Diyetisyenler Birliği rehberlerine göre, yetişkin bireylerin haftanın her günü ya da çoğu gününde minimum yarım saat, şiddeti orta düzeyde olan aktivite yapması gerektiği bildirilmiştir (Savcı S. ve ark.,2006)

Fiziksel aktivite, egzersiz ya da spor, bireyin sağlık durumunun korunmasına yardımcı olan, hastalıklara karşı savunma sistemini güçlendiren aktivitelerdir. Fiziksel uygunluk seviyesinin düşük olması, kronik hastalıkların ortaya çıkma riskini doğurmaktadır. Düzenli spor alışkanlığının edinilmesi genel olarak vücut bütünlüğünün korunmasının yanında, sağlam bir fiziksel yapının gelişimine olanak sağlamaktadır. Yapılan egzersiz vücutta birçok biyokimyasal değişikliğe neden olmaktadır. Egzersiz sırasında, kanda noradrenalin miktarı artmakta ve sonucunda depresyon semptomlarının azalmasını sağlamakta, ayrıca beyinde endorfin seviyesi artmakta, bu da vücudun doğal ağrı kesici ve mutluluk maddesi olarak bilinmektedir. Ayrıca egzersiz sonrası salınan bazı hormonların ağrı eşiğini yükselttiği ve psikolojiye yönelik genel bir iyilik hali yarattığı belirlenmiştir (Özer D. ve Baltacı G., 2008). Fiziksel aktivite, iskelet-kas sistemi sağlığının, sırt ağrılarının, osteoporozun iyileştirilmesinde, vücut ağırlığını korumasında, depresyon, anksiyete gibi ruhsal hastalıkların iyileştirilmesinde etkilidir. Tıbbi faydalarının yanında sosyal ilişkileri artırarak, şiddet eğilimini azalttığı bildirilmektedir (Akyol A., 2008).

Kişiler gün boyunca fiziksel olarak aktif olunabilecek dört farklı alanda bulunmaktadır. Bu alanlar; işyerinde bulunma, ulaşım yerleri (yürüyüş, bisiklete binme, vb.), ev içi işler, boş zaman (spor ve rekreasyonel) aktiviteleridir (Akyol A. ve ark.,2008, Özer D. ve ark, 2008). Fiziksel olarak aktif olunabilecek alanlar dikkate alındığında, zamanın büyük bir diliminin işyeri ortamında geçirildiği görülmektedir. Bu durumda çalışan bireylerin, buldukları ortamda fiziksel olarak aktif

olmaları konusunda bilgi sahibi olmaları ve fiziksel aktivitelerde bulunmaları onların sağlıklı ve zinde bir yaşam sürmelerine sebep olacaktır.

Üniversiteler, Yükseköğretim Kanunu'nun ilgili maddesinde kamuyu temsil eden bilimsel çalışmalar açısından kendi içerisinde özerklik statüsü bulunan kuruluş ve birimlerden oluşan yapı olarak tanımlanmıştır. Üniversiteler kurumsal yapı içerisinde akademik ve idari personelden oluşmaktadır. Farklı görev ve sorumlulukları olan bu personel sınıflandırılması aynı zamanda kendilerine yönelik olarak düzenlenen ayrı kanunlara tabi olarak çalışmaktadır (Sayan, 2009).

Yapılan bu çalışmada, üniversite ortamında masa başında ve iş gücü gerektiren farklı çalışma alanlarında görev yapan personelin sahip olduğu cinsiyet, eğitim durumu ve medeni durum değişkenlerinin egzersizin gelişim alanları olan fiziksel, psikolojik ve zihinsel alana olan etkileri üzerindeki tutumlarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

1.Yöntem

1.1.Araştırmanın Modeli

Araştırmada toplum içerisinde demografik olarak farklılık oluşturan cinsiyet, medeni durum ve eğitim seviyesi değişkenleri ile ölçeğin alt boyutları olan psikososyal, fiziksel ve zihinsel gelişme faktörleri ile anlamlı farklılık oluşturup oluşturmadığı incelenmiştir.

1.2.Araştırmanın Evreni ve Örneklem Grubu

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'na bağlı devlet ve vakıf üniversitelerinde çalışan idari ve akademik personel araştırma evrenini oluşturmaktadır. Örneklem grubu ise bu kurumlarda aktif olarak çalışan ve basit rastgele yöntemine uygun olarak sosyal medya ya da kişisel iletişim kanalları yoluyla iletişim kurulan 45 akademisyen ve 55 idari personel olmak üzere toplam 100 katılımcı iştirak etmiştir.

1.3.Veriler Toplama Aracı

Çalışmada araştırmacılar tarafından düzenlenen, katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, üniversitede yaptığı göreve ait seçeneklerin olduğu "kişisel bilgi formu" aracılığıyla tanımlayıcı bilgileri saptanmıştır. Araştırmaya katılan akademik ve idari personele Koçak (2014) tarafından geliştirilen geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan "Spora Yönelik Tutum Ölçeği" uygulanmıştır.

Ölçek toplam 22 maddeden ve 3 alt boyuttan meydana gelmiştir. Psikososyal gelişme alt boyutuna ait 12, fiziksel gelişme alt boyutuna ait 6 ve zihinsel gelişme alt boyutunda ait 4 madde bulunmaktadır. Çalışmada kullanılan ölçek 5'li Likert şeklinde düzenlenmiştir. Maddeler "5- Kesinlikle Katılıyorum", "4- Katılıyorum", "3- Orta Düzeyde Katılıyorum", "2- Katılmıyorum" ve "1- Kesinlikle Katılmıyorum" olarak puanlandırılmıştır. Bu puanlama sistemi ile ölçekten alınabilecek en yüksek puan 110 en düşük puan 22 olarak belirlenmiştir. Ayrıca ölçek alt boyutlarından psikososyal gelişmenin maksimum puanı 60, minimum puanı 12, fiziksel gelişme alt boyutunun en yüksek puanı 30, en düşük 6 ve zihinsel alt boyutun sırasıyla 20 ve 4 olarak hesaplanmıştır.

1.4.Verilerin Analizi

Normal dağılım kavramı Gauss tarafından ortaya atılan ve ortamda rastgele seçilen örneklem grubunun sahip olduğu nicel verilerin dağılımının simgesel olarak çan eğrisine benzer bir şekilde yerleşim gösterdiği ileri sürmektedir (Cevahir, 2020). Verilerin normal dağılım gösterdiği varyans sayılarının birbirine eşit olduğu ve örneklem grubunun sayısının 30'dan fazla olduğu durumlarda parametrik testler, veri dağılımının normal olmadığı durumlarda ise non parametrik testler kullanılır (Yılmaz, 2007)

Araştırmada kullanılan çevrimiçi anket sonucunda elde edilen verilerin analizinde IBM Spss23 paket programı kullanılmıştır. Spss programı aracılığıyla değişkenlerin tümüne Kolmogorov Smirnov testi uygulanmıştır. Yapılan test sonucunda elde edilen verilere bakıldığında değişkenlerin varyanslarının p değerinin 0.05'ten küçük olduğu ve normal dağılım göstermediği saptanmıştır.

Çalışmamızdaki değişkenler normal dağılım göstermediği için ölçeklerin alt boyutları ile demografik bilgiler arasındaki analiz, t testinin non parametrik karşılığı olan Mann Whitney U testi

ile gerçekleştirilmiştir. Analiz %95 güven aralığı içerisinde değerlendirilerek $p < 0,05$ değeri anlamlı kabul edilmiştir.

2. Bulgular

Tablo 1. Tanımlayıcı Bilgiler

		N	Yüzde (%)
Görev Alanı	Akademisyen	45	45
	İdari Personel	55	55
	TOPLAM	100	
Yaş	18-28	13	13
	29-39	62	62
	40 yaş ve üstü	25	25
	TOPLAM	100	
Cinsiyet	Erkek	61	61
	Kadın	39	39
	TOPLAM	100	
Medeni Durum	Evli	65	65
	Bekar	35	35
	TOPLAM	100	
Eğitim Düzeyi	Önlisans/Lisans	46	46
	Lisansüstü	54	54
	TOPLAM	100	

Araştırma 45 (%45) akademik ve 55 (%55) idari personel olmak üzere toplam 100 adet katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya katılan akademik ve idari personele ait olan tanımlayıcı bilgiler (yaş, cinsiyet, medeni durum ve eğitim düzeyi) Tablo.1' de gösterilmiştir.

Tablo.1 değerlendirildiğinde, katılımcıların %13'ü 18-28 yaş aralığında, %62'si 29-39 yaş aralığında ve %25'i de 40 yaş ve üstü bireylerden oluşmaktadır. Katılımcıların %61'i erkek %39'u kadın, %65'i evli %35'i bekadır.

Eğitim düzeyi incelendiğinde araştırmaya katılan akademik ve idari personelin %46'sı lisans ya da ön lisans ve %54'ü lisansüstü eğitime sahiptir.

Tablo 2. Spora Karşı Tutum Ölçeği ile Cinsiyet Değişkeni Verileri

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann Whitney U	z	p
Psikososyal Gelişme	Erkek	61	45,07	2749,00	858,000	-2,347	,019*
	Kadın	39	59,00	2301,00			
	TOPLAM	100					
Fiziksel Gelişme	Erkek	61	44,10	2690,00	799,000	-2,779	,005*
	Kadın	39	60,51	2360,00			
	TOPLAM	100					
Zihinsel Gelişme	Erkek	61	45,98	2804,50	913,500	-1,962	,045*
	Kadın	39	57,58	2245,50			
	TOPLAM	100					

* $p < 0,05$

Araştırmaya katılan personelin spora karşı tutumlarına bakıldığında; psikososyal gelişme ($p:0,019 < 0,05$), fiziksel gelişme ($p:0,005 < 0,05$) ve zihinsel gelişme ($p:0,045 < 0,05$) alt boyutlarında erkek ve kadınlar arasında anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir.

Tablo.2' deki veriler incelendiğinde (sıra ortalamaları) kadınların sporun psikososyal gelişime, fiziksel gelişime ve zihinsel gelişime olumlu katkı sağladığı düşüncesi erkeklere oranla daha yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Spora Karşı Tutum Ölçeği ile Eğitim Durumu Değişkeni Verileri

Alt Boyutlar	Eğitim Durumu	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann Whitney U	z	p
Psikososyal Gelişme	Önlisans/Lisans	46	49,10	2258,50	1177,500	-447	,655
	Lisansüstü	54	51,69	2791,50			
	TOPLAM	100					

Fiziksel Gelişme	Önlisans/Lisans	46	50,71	2332,50			
	Lisansüstü	54	50,32	2717,50			
	TOPLAM	100			1232,500	-0,66	,947
Zihinsel Gelişme	Önlisans/Lisans	46	52,90	2433,50			
	Lisansüstü	54	48,45	2616,50			
	TOPLAM	100			1131,500	-769	,442

Katılımcıların, ölçeğin sahip olduğu alt boyutlarda almış oldukları puanlar ile eğitim durumu değişkeni arasında uygulanan test sonucunda anlamlı bir farklılık saptanamamıştır.

Tablo 4. Spora Karşı Tutum Ölçeği ile Medeni Durum Değişkeni Verileri

Alt Boyutlar	Eğitim Durumu	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann Whitney U	z	p
Psikososyal Gelişme	Evli	65	49,32	3206,00			
	Bekar	35	52,69	1844,00			
	TOPLAM	100			1061,000	-554	,580
Fiziksel Gelişme	Evli	65	48,28	3138,00			
	Bekar	35	54,63	1912,00			
	TOPLAM	100			993,000	-1052	,293
Zihinsel Gelişme	Evli	65	49,17	3196,00			
	Bekar	35	52,97	1854,00			
	TOPLAM	100			1051,000	-629	,529

Katılımcıların, ölçeğin sahip olduğu alt boyutlarda almış oldukları puanlar ile medeni durumlarını gösteren değişken arasında farklılığı ölçen test sonucunda anlamlı bir farklılık saptanamamıştır.

Tablo 5. Spora Karşı Tutum Ölçeği ile Görev Alanı Değişkeni Verileri

Alt Boyutlar	Görev Alanı	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Mann Whitney U	z	p
Psikososyal Gelişme	Akademisyen	45	56,92	2561,50			
	İdari Personel	55	45,25	2488,50			
	TOPLAM	100			948,500	-2005	,045*
Fiziksel Gelişme	Akademisyen	45	51,18	2303,00			
	İdari Personel	55	49,95	2747,00			
	TOPLAM	100			1207,00	-,213	,831
Zihinsel Gelişme	Akademisyen	45	50,11	2255,00			
	İdari Personel	55	50,82	2795,00			
	TOPLAM	100			1220,00	-,122	,903

*p<0.05

Katılımcıların spora karşı tutum ölçeğinin alt boyutlarından almış oldukları puanların, görev alanları ile göre anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığına yönelik olarak uygulanan non-parametrik Mann Whitney-U testi sonucunda, psikososyal gelişme alt boyutunda akademik ve idare personel arasında anlamlı farklılık saptanmış ($p:0,045 < 0,05$); fiziksel gelişme ve zihinsel gelişme parametrelerinde gruplar arasında anlamlı bir farklılık saptanamamıştır.

Tablo.5' deki veriler değerlendirildiğinde sporun psikososyal gelişme olumlu katkı sağladığına olan tutumun Akademik personelde idari personele oranla daha yüksek olduğu söylenebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Yapılan bu araştırmada üniversitede görev alan akademik ve idari personel bazında spora yönelik tutum değerlendirilmiştir. Literatür çalışmalarına bakıldığında Koçak (2014) tarafından geliştirilen spora yönelik tutum ölçeğinin genellikle üniversitelerin çeşitli Fakülte ve Meslek Yüksekokulu öğrencilerine uygulandığı bunun dışında az da olsa ilköğretim ve lise düzeyinde öğrenim gören öğrencilere de uygulandığı belirlenmiştir. Ayrıca Sarı ve Taylan (2020) tarafından bu ölçek kullanılarak yapılan çalışmada öğrenci ve mezun grupları üzerinde bir çalışma yapılmıştır. Fakat bu ölçeğin üniversite personeline (akademik-idari) uygulandığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu ölçeğin yanı sıra yine lise düzeyinde eğitim gören öğrencilerin katılımı ile Şentürk (2015) tarafından geliştirilen "aktif spor yapma", "sporla yaşama" ve "spora ilgi duyma" alt

boyutlarını içeren spora yönelik tutumun değerlendirilmesi ölçeği çoğunlukla çeşitli öğrenci gruplarına uygulanmış olup bunun dışında meslek alanında Gökdağ (2018) tarafından okul yöneticilerinden oluşan katılımcı grubuyla yapılan yüksek lisans tez çalışmasında ve Togo ve Öztürk (2020) tarafından yapılan spor organizasyonuna katılan banka çalışanları üzerinde uygulanmıştır.

Katılımcıların spora karşı tutumları değerlendirildiğinde psikososyal gelişme, fiziksel gelişme ve zihinsel gelişme alt boyutlarının tamamında cinsiyet bağlamında erkek ve kadınlar arasında anlamlı farklılıklar olduğu saptanmıştır. Kadın katılımcıların tüm bu alt boyutlarda farkındalıklarının erkeklere oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuç toplum genelinde kadınların fit olma isteklerinin etkisiyle spora yönelik araştırmaları daha fazla yapıyor olması, düzenli egzersiz yapma potansiyelinin bu bakış açısı ile paralel olduğu düşünülmektedir. Gökdağ (2018) tarafından Şentürk (2015)'ün geliştirdiği ölçek kullanılarak yapılan yüksek lisans tez çalışmasında okul yöneticileri cinsiyet bağlamında değerlendirildiğinde kadın ve erkek arasında anlamlı farklılık olduğu belirlenmiş olup bu bulgu da yapılan bu çalışmayı destekler niteliktedir. Öztürk (2020) tarafından yine aynı ölçek kullanılarak banka çalışanları üzerine yapılan çalışmada cinsiyet faktörü değerlendirildiğinde erkek katılımcıların kadınlara göre; sporla ilgilenme ve aktif spor yapma düzeyleri alt boyutlarının tümünde daha yüksek değerlere sahip olduğu belirlenmiştir.

Medeni durum değişkeni veri setine eklenirken bekar olan akademik ve idari personelin spor gibi sosyal etkinliklere evli olanlardan daha fazla zaman ayırabileceği dolayısıyla farkındalıklarının daha fazla olabileceği düşünülmekteydi fakat spora karşı tutum ölçeği tüm alt boyutlarında değerlendirildiğinde medeni durum bağlamında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır.

Katılımcıların tüm alt boyutlar içerisinde, sporun psikososyal gelişme olumlu katkı sağladığına karşı tutumunun akademik personelde idari personele oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Katılımcıların spora karşı tutum ölçeğinin alt boyutlarına verdikleri cevaplar puanlandırıldığında, eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir. Personellerin çalışma alanlarına göre (akademik-idari) anlamlı farklılık belirlenmiş olmasına rağmen eğitim durumu değişkeninde bir farklılık belirlenmemiş olması ilgi çekicidir. Bu durum günümüzde artık idari personele de kendini geliştirme fırsatı verilmesiyle idari birimlerde çalışan personelin de lisansüstü eğitim ile farkındalığının arttığını düşündürülebilir. Sarı ve Taylan (2020) tarafından yapılan çalışmada İlk ve Acil Yardım öğrenci ve mezun gruplarına Koçak (2014) tarafından geliştirilen ölçek uygulanmış olup ölçek alt boyut ve toplam puanlarında bu gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı belirtilmiştir. Mevcutta öğrenimi devam eden ve mezun olan öğrencilerin spora yönelik tutumları açısından benzer düşüncede oldukları belirlenmiştir. Gökdağ (2018) tarafından Şentürk (2015)'ün geliştirdiği ölçek kullanılarak okul yöneticileri üzerine yapılan yüksek lisans tez çalışmasında okul yöneticilerinin spora ilgi duymaya yönelik tutumlarının yüksek olduğu kanısına varılmıştır. Yine aynı ölçek kullanılarak Öztürk (2020) tarafından yapılan çalışmada spora yönelik tutum alt boyutlar bağlamında eğitim düzeyiyle birlikte değerlendirildiğinde anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Bu da çalışmayı destekler niteliktedir. Sonuç olarak akademik ve idari personelin spora yönelik algısı incelendiğinde, cinsiyet bağlamında kadınların sporun psikososyal gelişime, fiziksel gelişime ve zihinsel gelişime olumlu katkı sağladığı düşüncesinin erkeklere oranla daha yüksek olduğu, görev alanına göre ise akademik personelin idari personele oranla sporun psikososyal yönden kendini iyi hissetmesini sağladığı düşüncesinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Katılımcılardan elde edilen veriler bütünsel olarak değerlendirildiğinde sporun özellikle psikososyal gelişim alanına etki ettiği söylenebilir.

Farklı çalışma grupları ve meslek gruplarıyla ölçekler yeniden uygulanıp daha büyük bir örneklem grubu kullanılarak çalışmalar yapıp literatüre meslek gruplarına göre spora yönelik tutum bağlamında katkı sağlanabilir. Ayrıca bu gruplara bir aktivite planlaması çerçevesinde egzersiz yaptırılarak başlangıç ve egzersiz sonrasındaki tatmin ve tutum düzeyleri incelenebilir.

Kaynakça

Akyol, A. G. A., Bilgiç, A. G. P., & Ersoy, G. (2008). Fiziksel aktivite, beslenme ve sağlıklı yaşam. Baskı. Ankara: Klasmat Matbaacılık.

- Azade, S. & Taylan, S. (2020). İlk ve Acil Yardım Önlisans Programı Öğrenci ve Mezunlarının Spora Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 18(2), 39-49.
- Bulut, S. (2010). Bir fizik tedavi ve rehabilitasyon eğitim ve araştırma hastanesinde görev yapan personelin fiziksel aktivite düzeyi ve ilgili faktörlerin belirlenmesi. Ankara (Doctoral dissertation, Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü).Gökdağ, M. (2018). Okul yöneticilerinin spora yönelik tutumları ve kadınların spor etkinliklerine katılımlarına dair görüşlerinin araştırılması (Bartın örneği) (Master's thesis, Bartın Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Doğan N. (2020). İyiliğin Reklamını Yapmak: Sosyal Fayda Reklamcılığı ve Dijitalleşme. *Dijital Yayıncılık* s.417-435 Nobel Kitabevi.
- Koçak, F. (2014). Üniversite öğrencilerinin spora yönelik tutumları: bir ölçek geliştirme çalışması. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 12(1), 59-69.
- MacAuley, D. (1994). A history of physical activity, health and medicine. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 87(1), 32.
- Özer, D., Baltacı, G., & Tedavi, F. (2008). İş yerinde fiziksel aktivite. *Klasmat Matbaacılık*, Ankara, 19, 21.
- Rebello-Marques, A., De Sousa Lages, A., Andrade, R., Ribeiro, C. F., Mota-Pinto, A., Carrilho, F., & Espregueira-Mendes, J. (2018). Aging hallmarks: the benefits of physical exercise. *Frontiers in endocrinology*, 9, 258.
- Rowland, T. W., & Freedson, P. S. (1994). Physical activity, fitness, and health in children: a close look. *Pediatrics*, 93(4), 669-672.
- Satcher, D., Lee, R.P. (1996). Physical activity and health. U.S. Department of Health and Human Services, Centers for Disease Control and Prevention, National Centers for Chronic Disease Prevention and Health Promotion, The President's Council on Physical Fitness and Sports. A Report of the Surgeon General.
- Savcı, F. D. S., Öztürk, U. F. M., & Arıkan, F. D. H. (2006). Üniversite öğrencilerinin fiziksel aktivite düzeyleri. *Türk Kardiyol Dern Arfl*, 34(3), 166-172.
- Sayan, İ. Ö. (2009). Türkiye'de Kamu Personel Sistemi: İdari, Askeri, Akademik, Adli Personel Ayrımı. *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, 64(01), 201-245.
- Şentürk, H. E. (2015). Sportif tutum ölçeği: geliştirilmesi, geçerliliği ve güvenilirliği. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 7(2), 8-18.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2008). Fiziksel aktivite bilgi serisi. Ankara.
- Togo, O. T., & Öztürk, A. (2020). Spor Organizasyonlarına Katılan Çalışanların Spora Yönelik Tutumlarının İncelenmesi: Şirketler Ligi Örneği. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 55-64.
- Von Onciul, J. (1996). ABC of work related disorders: stress at work. *Bmj*, 313(7059), 745-748.
- Vural, Ö., Serdar, E. L. E. R., & GÜZEL, N. A. (2010). Masa başı çalışanlarda fiziksel aktivite düzeyi ve yaşam kalitesi ilişkisi. *Spormetre beden eğitimi ve spor bilimleri dergisi*, 8(2), 69-75.
- Yılmaz H. (2007) İstatistiksel Testler ve Örneklem Büyüklüğünün Saptanması www.tavsiyedyorum.com/makale_298.htm Erişim Tarihi : 22.07.2022
- Yüksel, E. (2001). Çalışan kadınların fiziksel aktivite düzeylerini etkileyen faktörlerin incelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Zorba, E. (2010). Fiziksel aktivite ve fiziksel uygunluk ders notları.

Extended Abstract

Aim and Scope

In this study, it was aimed to evaluate the attitudes of the personnel who work at a desk in the university environment and in different work areas that require workforce, on the effects of gender, educational status and marital status variables on the physical, psychological and mental areas, which are the development areas of exercise.

Methods

1.1. Model of the Research

In the study, it was examined whether there was a significant difference between the variables of gender, marital status and education level, which make a demographic difference in the society, and the psychosocial, physical and mental development factors, which are the sub-dimensions of the scale.

1.2. Research Population and Sample Group

The population of the research consists of academic and administrative staff working in state and foundation universities affiliated. The sample group consists of 45 academicians and 55 administrative staff actively working in these institutions and communicating via social media or personal communication channels in accordance with the simple random method. 100 participants participated.

1.3. Data Collection Tool

In the study, the descriptive information of the participants was determined through the "personal information form", which was prepared by the researchers, which included the options of the participants' age, gender, marital status, education level, and the position they performed at the university.

The "Attitude Scale Towards Sports" developed by Koçak (2014), the validity and reliability study of which was conducted, was applied to the participants.

1.4. Analysis of Data

The concept of normal distribution was put forward by Gauss and suggests that the distribution of the quantitative data possessed by the randomly selected sample group in the environment is located symbolically similar to the bell curve (Cevahir, 2020). Parametric tests are used in cases where the number of variances in which the data are normally distributed and the number of the sample group is more than 30, and non-parametric tests are used in cases where the data distribution is not normal (Yılmaz, 2007).

IBM Spss23 package program was used in the analysis of the data obtained as a result of the online questionnaire used in the research. Kolmogorov Smirnov test was applied to all the variables through the Spss program. When the data obtained as a result of the test were examined, it was determined that the p value of the variances of the variables was less than 0.05 and did not show a normal distribution.

In the literature, independent samples t-test is used to analyze the significant difference between the two means. Since the variables in our study did not show normal distribution, the analysis between the sub-dimensions of the scales and demographic information was carried out with the Mann Whitney U test, which is the non-parametric equivalent of the t-test. The analysis was evaluated within the 95% confidence interval and the $p < 0.05$ value was considered significant.

Findings

Considering the attitudes of the personnel participating in the research towards sports; It was determined that there were significant differences between men and women in psychosocial development ($p:0.019 < 0.05$), physical development ($p:0.005 < 0.05$) and mental development ($p:0.045 < 0.05$) sub-dimensions.

When the data in Table.2 is examined (mean rank), it can be said that women think that sports contribute positively to psychosocial development, physical development and mental development compared to men.

As a result of the non-parametric Mann Whitney-U test applied to determine whether the scores obtained from the sub-dimensions of the scale of attitude towards sports of the participants in Table.3 create a significant difference according to the variable of educational status, no significant difference was found between the groups at the $p < 0.05$ level.

In Table.4, as a result of the non-parametric Mann Whitney-U test applied to determine whether the scores of the participants from the sub-dimensions of the scale of attitude towards sports create a significant difference according to the marital status variable, no significant difference was found between the groups at the $p < 0.05$ level.

In Table.5, as a result of the non-parametric Mann Whitney-U test applied to determine whether the scores of the participants from the sub-dimensions of the scale of attitude towards sports create a significant difference according to their field of duty, a significant difference was found between the academic and administrative staff in the psychosocial development sub-dimension. ($p:0,045 < 0,05$); There was no significant difference between the groups in physical development and mental development parameters. When the data is evaluated, it can be said that the attitude towards the positive contribution of sports to psychosocial development is higher in academic staff than in administrative staff.

Conclusion

In this study, the attitude towards sports was evaluated on the basis of academic and administrative staff working at the university. When the literature studies are examined, it has been determined that the attitude scale towards sports developed by Koçak (2014) is generally applied to the students of various faculties and vocational schools of universities, and it is also applied to students who study at primary and high school level, albeit a little. In addition, in the study conducted by Sarı and Taylan (2020) using this scale, a study was conducted on student and graduate groups. However, no study was found in which this scale was applied to university personnel (academic-administrative). In addition to this scale, "interest in sports", developed by Şentürk (2015) with the participation of high school students,

When the participants' attitudes towards sports were evaluated, it was determined that there were significant differences between men and women in terms of gender in all sub-dimensions of psychosocial development, physical development and mental development. It is seen that the awareness of female participants in all these sub-dimensions is higher than male participants. This result is thought to be in parallel with this point of view, the fact that women in general do more research on sports with the effect of their desire to be fit, and the potential to exercise regularly. In the master's thesis study conducted by Gökdağ (2018) using the scale developed by Şentürk (2015), when school administrators were evaluated in terms of gender, it was determined that there was a significant difference between men and women, and this finding also supports this study. In the study conducted by Öztürk (2020) on bank employees using the same scale, when the gender factor was evaluated, male participants compared to females; It has been determined that interest in sports and active sports have higher values in all sub-dimensions.

While adding the marital status variable to the data set, it was thought that single academic and administrative staff could devote more time to social activities such as sports than married ones, so their awareness might be higher, but when the attitude scale towards sports was evaluated in all sub-dimensions, no significant difference was found in the context of marital status.

It is seen that the attitude of the participants towards the positive contribution of sports to psychosocial development in all sub-dimensions is higher in academic staff than in administrative staff. When the answers given by the participants to the sub-dimensions of the scale of attitude towards sports were scored, no significant difference was determined according to the variable of educational status. It is interesting that although a significant difference was determined according to the working fields (academic-administrative) of the personnel, no difference was determined in the variable of educational status. This situation may suggest that the awareness of the personnel working in the administrative units has increased with postgraduate education, as the administrative personnel are now given the opportunity to develop themselves. In the study conducted by Sarı and Taylan (2020), the scale developed by Koçak (2014) was applied to the First and Emergency Aid student and graduate groups, and it was stated that there was no significant difference between these groups in the scale sub-dimension and total scores. It has been determined that the students who are currently studying and graduated have similar thoughts in terms of their attitudes towards sports. In the master's thesis study conducted by Gökdağ (2018) on school administrators using the scale developed by Şentürk (2015), it was concluded that the attitudes of school administrators towards being interested in sports are high. In the study conducted by Öztürk (2020), using the same scale, it was seen that there was no significant difference when the attitude towards sports was evaluated together with the level of education in the context of sub-dimensions.

By re-applying the scales with different study groups and occupational groups, and using a larger sample group, studies can be carried out to contribute to the literature in the context of attitudes towards sports according to occupational groups. In addition, these groups can be exercised within the framework of an activity planning, and their satisfaction and attitude levels can be examined at the beginning and after the exercise.

Marka Genişlemesine Yönelik Tutumu Etkileyen Faktörler

Factors Affecting Attitude towards Brand Extension

Öz

İşletmeler pazara yeni bir ürün sürmek istediklerinde bazen prestijli mevcut markalarının adını pazara sürülen yeni ürüne veya ürün grubuna vermektedirler. Bu durum marka genişleme stratejisi olarak isimlendirilmektedir. Marka genişleme stratejisinin avantajlarının yanı sıra dezavantajları da bulunmaktadır. Dolayısıyla marka genişleme stratejisinin uygulanabilmesi için uygun koşulların bulunması gerekmektedir. Bu çalışma tüketicilerin marka genişlemesine yönelik tutumlarını etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla tanınmış bir markanın tüketicilerine anket uygulanmıştır. Tüketicilerin marka genişlemesine yönelik tutumunu belirlemek için Wu ve Wang (2011) tarafından geliştirilen marka tutumu ölçeğinin bilişsel boyutu kullanılmıştır. Marka tutumunu etkilediği düşünülen faktörlerden algılanan uyumu ölçmek için Bhat ve Reddy (2001) tarafından geliştirilen ölçek, marka güvenilirliğini ölçmek için Erdem ve Swart (1998) tarafından geliştirilen ölçek, tüketici yenilikçiliğini ölçmek için Manning vd. (1995) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler AMOS programında analiz edilerek ulaşılan sonuçlar yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda ulaşılan sonuçlar şunlardır; tüketici yenilikçiliği algılanan uyum ve marka güvenilirliği üzerinde pozitif etkiye sahiptir; algılanan uyum ve marka güvenilirliği marka genişlemesine yönelik tutum üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

Abstract

When businesses want to introduce a new product to the market, they sometimes give the name of their prestigious existing brand to the new product or product group that has been introduced to the market. This is called the brand extension strategy. The brand extension strategy has advantages as well as disadvantages. Therefore, suitable conditions must be found for the implementation of the brand extension strategy. The aim of this study is to determine the factors affecting consumers' attitudes towards brand extension. For this purpose, a questionnaire was applied to consumers of a well-known brand. The cognitive dimension of the brand attitude scale developed by Wu and Wang (2011) was used to determine consumers' attitudes towards brand extension. The scale developed by Bhat and Reddy (2001) was used to measure perceived fit, which is one of the factors thought to affect brand attitude. The scale developed by Erdem and Swart (1998) was used to measure brand credibility, and the scale developed by Manning et al. (1995) was used to measure consumer innovativeness. The data obtained as a result of the research were analyzed in the AMOS program and the results were interpreted. The results of the research are as follows; consumer innovativeness has a positive effect on perceived fit and brand credibility; perceived fit and brand credibility have a positive effect on attitude towards brand extension.

Giriş

İşletmeye sağladığı yararlar dikkate alındığında marka, işletmenin en önemli varlıklarından biridir. Güçlü bir markanın işletme değeri ile piyasa değeri arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle işletmelerin uyguladıkları marka yaratma stratejisi özellikle küresel pazarlama faaliyetlerinde oldukça önemlidir. İşletmeler genellikle, bireysel marka yaratma stratejisi,

Ali Köroğlu

Öğr. Gör., Tokat Gaziosmanpaşa
Üniversitesi, Adalet MYO, Büro
Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, Tokat,
Türkiye, alikoroğlu5461@hotmail.com
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-4021-6300>

Erdal Demir

Doktora Öğrencisi, Gümüşhane
Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İşletme ABD, Gümüşhane, Türkiye,
mazonos_29@hotmail.com,
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-0131-9457>

Article Type / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Brand Extension, Brand Attitude, Consumer
Innovativeness, Brand Credibility, Algılanan
Uyum

Keywords

Marka Genişlemesi, Marka Tutumu, Tüketici
Yenilikçiliği, Marka Güvenilirliği, Perceived
Fit

JEL Codes: M31

Submitted: 18 / 08 / 2022

Accepted: 28 / 09 / 2022

çoklu marka stratejisi veya marka genişleme stratejilerinden birini kullanmaktadır. Yapılan çalışmalar özellikle dayanıksız tüketim mallarında yeni ürün geliştirmek için büyük oranda marka genişleme stratejisi kullanıldığını göstermektedir (İslamoğlu ve Fırat, 2011: 134).

Marka genişlemesi bir ürün grubunda mevcut olan marka isminin başka bir ürün grubuna girmek için kullanılmasıdır (Aaker, 2009: 235). Marka genişlemesi, işletme yeni bir ürün tanıtmak için mevcut bir marka adı kullandığında ortaya çıkmaktadır (Keller, 2019: 405). Marka genişlemesi ürün dizisi genişlemesi ve kategori genişlemesi olarak iki genel kategoriye ayrılmaktadır (Farquhar, 1989: 29). Ürün dizisi genişlemesi, ana markanın mevcut ürün kategorisi dışındaki başka bir ürün için kullanılması durumunda ortaya çıkmaktadır. Ürün dizisi genişlemesi, çoğu zaman farklı bir lezzet veya içerik, farklı bir form veya marka için farklı bir uygulama içerir. Kategori genişlemesi, pazarlamacılar ana markayı halihazırda hizmet verdikleri bir ürün kategorisinden farklı bir ürün kategorisine girmek için kullandıklarında ortaya çıkmaktadır (Farquhar, 1989: 30; Keller, 2019: 405).

Marka genişlemesi, varlıklarından yararlanarak büyümeyi hedefleyen işletmeler açısından doğal bir stratejidir. Pek çok işletmenin en gerçek ve pazarlanabilir varlığı sahip olduğu markalara ait isimdir (Aaker, 2009: 235). Dolayısıyla marka isminin zarar görmemesi için marka yöneticileri marka genişleme stratejisini uygularken önce buldukları durumun olumlu ve olumsuz etkilerini kestirebilme yeteneğine sahip olmaları gerekir (Ar, 2004: 49). Marka genişlemesinin doğru uygulandığında işletmelere birçok faydası bulunmaktadır. Marka genişlemesi, marka yeni bir kategoride pazara giriş aşamasındayken marka isim bilinirliği için yapılacak maliyetleri düşürmektedir. Yeni çıkan ürünün başarısı ana markaya bağlanır. Ekonomik fayda sağlar, markanın büyüme gereksinimi karşılanır, marka değerinin korunmasına katkı sağlar, yeni ürünün kabulünü kolaylaştırır, tüketiciler tarafından algılanan riski azaltır, araçları stok yapmak ve ürünü deneme konusunda ikna etmeyi kolaylaştırır, promosyon harcamalarını azaltır, ambalajlama ve etiketlemede ortaklık veya benzerlik nedeniyle maliyet avantajı elde edilir, tüketicilerin çeşit taleplerini karşılar, yenilik yapılması mümkün olur, yeni bir pazara girme riskini azaltır, ana marka imajını geliştirebilir, yeni müşterileri markaya çekerek pazar payını artırır, ana markayı canlandırır, sonraki genişlemelere fırsat sağlar (Swaminathan, 2003: 431; Pitta ve Katsanis, 1996: 57; Babür Tosun, 2010: 179; Erdil ve Uzun, 2009: 326-332).

Karadeniz (2009: 189) ise marka genişlemesinin dezavantajlarını şu şekilde sıralamaktadır; Tüketicilerde hayal kırıklığı ve kafa karışıklığına neden olabilmekte, perakendecilerin olumsuz tepkiler vermesine neden olabilmekte, olası bir başarısızlık durumunda ana markanın imajını zedeleyebilmekte, başarılı olduğu durumlarda ana markanın satışlarını olumsuz etkileyebilmekte, başarılı olabilmekte ancak tek kategoride tanınmayı azaltabilmekte, markanın anlamına zarar verebilmekte, işletmenin yeni marka ortaya çıkarma olasılığını azaltabilmektedir.

Marka genişleme stratejisinin sunduğu avantajlar stratejinin doğru uygulanmasına bağlıdır. Strateji doğru uygulandığında başarıya ulaşması da daha muhtemel olacaktır. Stratejinin doğru bir şekilde uygulanabilmesi ve başarılı olabilmesi marka genişlemesini etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve göz önünde bulundurulması ile mümkündür. Dolayısıyla işletmeler marka genişleme stratejisini uygularken genişlemeyi etkileyen faktörleri de dikkate almak zorundadır. Marka genişlemesini etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Tüketici yenilikçiliği, algılanan uyum ve ana markanın güvenilirliği bu faktörlerin en önemlilerindedir. Bu nedenle bu çalışmada marka genişlemesini etkileyen faktörler olarak bu üç faktör araştırmaya dahil edilmiştir.

1. Marka Genişlemesini Etkileyen Faktörler

1.1. Tüketici Yenilikçiliği

Tüketici yenilikçiliği, tüketicilerde yeni ürünleri deneme ve satın alma eğilimine neden olmaktadır (Xie, 2008: 240). Literatürde tüketici yenilikçiliğini tanımlayan başlıca iki yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımların birincisi, tüketici yenilikçiliğinin kişinin şahsi özelliklerine dayandığını kabul etmekte ve bir kişilik özelliği olarak değerlendirmektedir. İlgi alanın özgü veya ürün temelli yaklaşım olarak nitelendirilen ikinci yaklaşım ise tüketicilerin yenilikçiliğinin ürünlere veya ürün kategorilerine göre değişebileceğini varsaymaktadır. Tüketicinin ürün veya ürün grubuna ilgisi ve bilgisi yüksek olduğunda tüketici o ürün veya ürün grubuna yönelik yenilikçi bir

tutum sergileyecektir. (Midgley ve Dowling, 1978: 229; Goldsmith ve Hofacker, 1991: 211; Bülbül ve Özoğlu, 2014: 44).

1.2. Algılanan Uyum

Algılanan uyum çalışmalarda marka genişlemesi üzerine etkisi en fazla araştırılan unsurdur. Algılanan uyum marka genişlemesi çalışmalarında ilk başlarda ana marka ile genişleme yoluyla oluşturulan marka arasındaki uyum olarak tanımlansa da daha sonra benzerlik, iki ürününü birbirini tamamlayıcılığı, tipiklik, iki ürünün birbirinin yerine kullanılabilme düzeyi, tutarlılık, üretimde kullanılan tecrübenin yeni üründe kullanılabilme düzeyi, ürünsel özellikler, ürünlerin bileşen parçaları, üretim süreci, kullanma durumları ve tatmin edilen ihtiyaçlar da algılanan uyum kapsamında ele alınmıştır (Nkwocha, 2000: 18). Yeni ürünle orijinal marka ürün kategorisi arasında bir uyum olduğunda, orijinal markanın sahip olduğu kalite imajının yeni ürünün değerlendirilmesini olumlu etkileme olasılığı daha güçlü olmaktadır (Aaker ve Keller, 1990: 38). Kaytaz Yiğit (2020: 15), ana marka ve yeni ürün arasındaki imaj uyumu ve kategori uyumunun tüketicilerin marka genişlemesine yönelik değerlendirmelerini olumlu etkilediğini belirtmektedir. Pazara yeni giren ürünün kategorisi ile ana markanın ürün kategorisi arasında algılanan uyum arttıkça, tüketiciler ana markaya daha fazla güven duymakta ve marka genişlemesine yönelik daha olumlu tutuma sahip olmaktadır (Peker vd., 2017: 33). Algılanan uyum faktörü aynı zamanda tüketicilerin satın alma niyetlerini de etkilemektedir (Turhan, 2009: 190).

1.3. Marka Güvenilirliği

Ürün konumlandırma kapsamında ele alındığında bir markanın sahip olduğu en önemli özellik güvenilirliğidir. Güvenilirlik, genel olarak, bir kuruluşun belirli bir zamanda niyetlerinin inanılabilirliği olarak tanımlanır. Marka güvenilirliği, bir markada yer alan ürün bilgisinin inanılabilirliği olarak tanımlanır; bu, tüketicilerin markanın vaat edileni sürekli olarak yerine getirme yeteneğine (uzmanlığına) ve istekliliğine (güvenilirliğine) sahip olduğunu algılamasını gerektirir. Marka güvenilirliği, marka genişlemesinin başarısını etkileyen faktörlerden bir faktördür. Fakat marka genişlemesinin algılanan güvenilirliğinin marka genişlemesine yönelik tutumu ne derece etkilediğini analiz eden fazla çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmalarda marka güvenilirliğinin marka genişlemesi üzerinde pozitif etkisi olduğu belirtilmektedir. Reast (2005: 4) marka güvenilirliği ile marka genişlemesi arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Barrio-Garcia ve Prados-Pena (2019: 10) marka genişlemesine olan güvenin marka genişlemesine yönelik kalite algısı üzerinde dolaylı etkisi olduğunu belirtmektedir. Thanwarani vd. (2014), ana marka güvenilirliğinin marka genişlemesi üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu belirtmiştir.

2. Metodoloji

Marka genişlemesinin başarısını etkileyen birçok faktör vardır. Kim ve Chung (2012) ana marka ile marka genişlemesi arasındaki algılanan uyumun yatay marka genişlemesi üzerinde olumlu, dikey marka genişlemesi üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Chung ve Kim (2014), tüketici yenilikçiliğinin hem dikey hem de yatay marka genişlemesi üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu belirtmektedir. Thanwarani vd. (2014), ana marka güvenilirliğinin marka genişlemesi üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu belirtmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur;

H1: Tüketici yenilikçiliği algılanan uyum üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

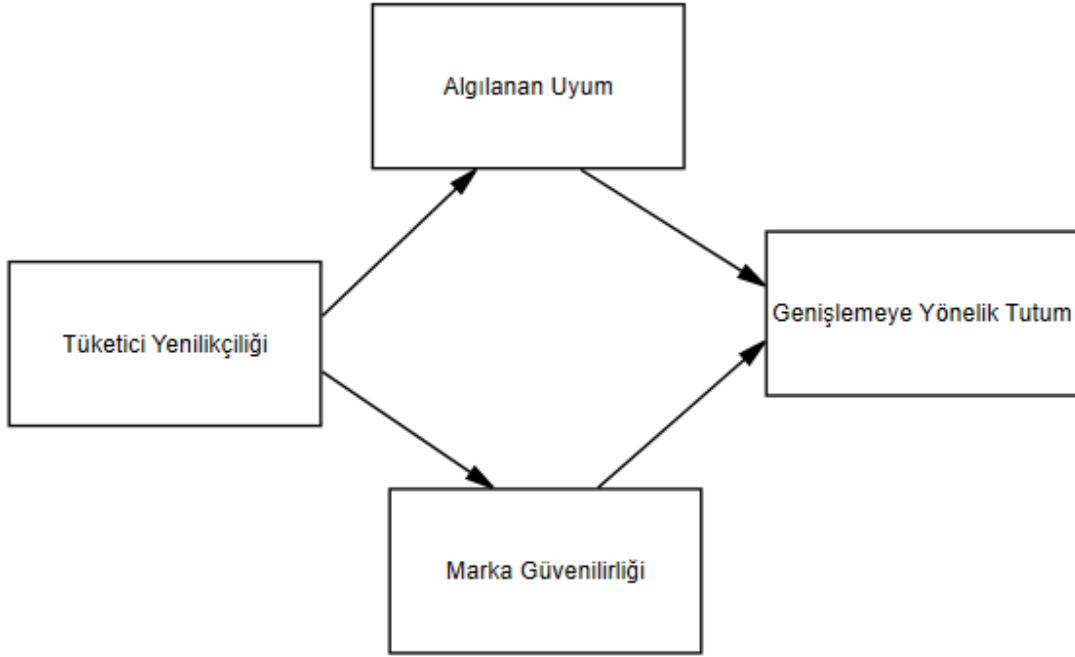
H2: Tüketici yenilikçiliği marka güvenilirliği üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

H3: Algılanan uyum marka genişlemesine yönelik tutum üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

H4: Marka güvenilirliği marka genişlemesine yönelik tutum üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

Bu araştırmanın amacı, ana marka ile marka genişlemesi arasındaki algılanan uyumun, tüketici yenilikçiliğinin ve ana marka güvenilirliğinin marka genişlemesine yönelik tutum üzerindeki etkisini belirlemektir. Araştırmanın evrenini Türkiye'de yaşayan bireyler oluşturmaktadır. Örneklem, araştırma evreninden seçilen 290 katılımcıdan oluşmaktadır. Örneklem büyüklüğü için araştırma formunda yer alan ifadelerin dört katı yeterli görülmektedir (MacCallum vd., 2011). Dolayısıyla araştırmanın örneklem büyüklüğü yeterli düzeydedir. Veriler anket aracılığıyla toplanmıştır. Tüketicilerin marka genişlemesine yönelik tutumlarını belirlemek için Wu ve Wang

(2011) tarafından geliştirilen marka tutum ölçeğinin bilişsel boyutu kullanılmıştır. Marka tutumunu etkilediği düşünülen faktörlerden biri olan algılanan uyumu ölçmek için Bhat ve Reddy (2001) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Marka güvenilirliğini ölçmek için Erdem ve Swait (1998) tarafından geliştirilen ölçek, tüketici yenilikçiliğini ölçmek için ise Manning vd. (1995) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Toplanan veriler AMOS programında analize tabi tutulmuş ve sonuçlar yorumlanmıştır. Araştırma kapsamında oluşturulan model şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

3. Bulgular

3.1. Demografik Bilgiler

Tablo 1. Katılımcılara Ait Bilgiler

Değişken	Kategori	n	%
Cinsiyet	Kadın	113	39
	Erkek	177	61
Yaş	18-24	63	22
	25-31	72	25
	32-38	109	37
	39-45	35	12
	46+	11	4
Eğitim Düzeyi	İlkokul ve Ortaokul	16	5
	Lise	48	17
	Ön Lisans	58	20
	Lisans	118	41
	Lisansüstü	50	17
Aylık Gelir	2050 TL ve Altı	56	19
	2051 TL-4100 TL	103	36
	4101 TL-6150 TL	63	22
	6151 TL ve Üzeri	68	23
Toplam		290	100,0

Araştırmaya katılanların çoğunluğu erkektir (%61) ve 38 yaş ve altındaki bireylerden oluşmaktadır (%84). Katılımcıların çoğu lisans mezunudur (%41) ve 2051 TL ile 4100 TL arasında aylık gelire sahiptir (%36).

3.2. Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizi

Araştırmada yer alan ölçeklerin öncelikle güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Güvenilirliği belirlemek için en fazla kullanılan yöntem Cronbach Alpha yöntemidir. Cronbach Alpha kat sayısı 0,40'ın altında olan ölçeklerin güvenilir olmadığı, 0,70'in üzerinde olanların ise güvenilir olarak kabul edildiği belirtilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2017: 331). Ölçeklere ait güvenilirlik analizi sonuçları tablo 2'de gösterilmektedir.

Araştırmanın örnekleminin faktör analizi için uygunluğunu belirlemek amacıyla ilk olarak Kaiser Meyer Olkin (KMO) değeri incelenmiştir. Örneklemin faktör analizine uygun olabilmesi için KMO değerinin 0,50 ve üzerinde olması (Turanlı vd., 2012: 49) ve Bartlett Küresellik Testinin anlamlı çıkması gerekmektedir (Durmuş vd., 2016: 79). Yapılan analiz sonucunda tüketici yenilikçiliği için KMO değeri 0,93; algılanan uyum için 0,85; marka güvenilirliği için 0,86 ve marka genişlemesine yönelik tutum için 0,91 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca tüm ölçekler için Bartlett Küresellik Testi anlamlıdır ($p < 0,05$). Bu değerler araştırmanın örnekleminin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Daha sonra ölçeklerin geçerliliğini test etmek için faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda her bir faktörün açıklanan toplam varyansının 0,50 ve üzerinde olması yeterli görülmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2017: 318). Ayrıca ölçeklerde yer alan ifadelerin faktör yüklerinin 0,40 ve üzerinde olması gerekmektedir (Kalaycı, 2005: 321). Faktör Analizine ilişkin bulgular tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizi Sonuçları

Faktör İsmi	İfadeler	Faktör Yükleri	Cronbach Alpha	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)
Tüketici Yenilikçiliği	TY1	,765	0,937	5,548	69,351
	TY2	,851			
	TY3	,842			
	TY4	,870			
	TY5	,872			
	TY6	,833			
	TY7	,820			
	TY8	,804			
Algılanan Uyum	AU1	,920	0,947	3,454	86,348
	AU2	,935			
	AU3	,930			
	AU4	,932			
Marka Güvenilirliği	GÜ1	,904	0,928	3,292	82,306
	GÜ2	,906			
	GÜ3	,924			
	GÜ4	,894			
Genişlemeye Yönelik Tutum	GE1	,689	0,934	5,486	68,576
	GE2	,828			
	GE3	,863			
	GE4	,864			
	GE5	,870			
	GE6	,856			
	GE7	,834			
	GE8	,806			

Faktör analizi sonucunda tüketici yenilikçiliği boyutuna ait 8 ifadenin öz değeri 1'den büyük tek boyut altında toplandığı görülmektedir. Ölçeğin açıklanan toplam varyansı ise %69,351 olarak tespit edilmiştir. Algılanan uyum boyutuna ait 4 ifade de öz değeri 1'den büyük tek boyut altında toplanmaktadır. Algılanan uyum ölçeğinin açıklanan toplam varyansı ise %86,348'dir. Marka güvenilirliği ölçeğine ait 4 ifade öz değeri 1'den büyük tek boyut altında toplanmaktadır. Ölçeğin açıklanan toplam varyansı %82,306 olarak tespit edilmiştir. Marka Genişlemesine Yönelik Tutum ölçeğine ait 8 ifade öz değeri 1'den büyük tek boyut altında toplanmaktadır. Bu ölçeğin açıklanan

toplam varyansı ise %68,576'dır. Ayrıca tüm ölçeklerdeki maddelerin tamamının faktör yükü 0,40'tan büyüktür.

3.3. Yapısal Eşitlik Modeli

Hipotezleri test etmek için Yapısal Eşitlik Modeli kullanılmıştır. Öncelikle modele ait uyum iyiliği değerleri kontrol edilmiştir. Kabul edilebilir uyum değerlerini elde etmek için iki adet modifikasyon yapılmıştır. Modele ait uyum iyiliği değerleri tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Uyum İyiliği Değerleri

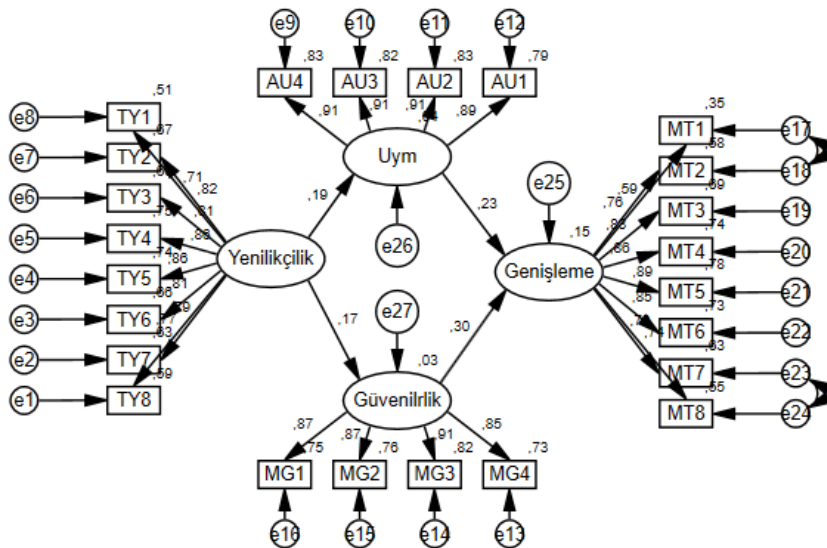
	χ^2	df	χ^2/df	GFI	CFI	NFI	IFI	TLI	RMSEA
Elde Edilen Değerler	559,099	246	2,273	0,86	0,95	0,91	0,95	0,94	0,066
İyi Uyum Değerleri			≤ 3	≥ 90	≥ 97	≥ 95	≥ 95	≥ 95	$\leq 0,05$
Kabul Edilebilir Uyum Değerleri			≤ 5	≥ 85	≥ 90	≥ 90	≥ 90	≥ 90	$\leq 0,08$

Uyum değerlerinden CFI: 0,95, GFI: 0,86, NFI: 0,91, RFI: 0,90 TLI: 0,94 ve IFI: 0,95 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar modelin iyi uyum değerlerine ve kabul edilebilir uyum değerlerine sahip olduğunu göstermektedir (Şimşek, 2007: 48). Modelin uyum değerleri kontrol edildikten sonra araştırma hipotezleri test edilmiştir. Analiz sonuçları tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Yapısal Eşitlik Modeli Sonuçları

Dependent Variable	Independent Variable	B	β (Standart B)	C.R.	S.H.	p
Algılanan Uyum	Tüketici Yenilikçiliği	,24	,19	3,014	,08	,000
Marka Güvenilirliği	Tüketici Yenilikçiliği	,18	,17	2,714	,07	,000
Marka Genişlemesine Yönelik Tutum	Algılanan Uyum	,13	,23	3,750	,04	,000
Marka Genişlemesine Yönelik Tutum	Marka Güvenilirliği	,21	,30	4,676	,04	,000

Analiz sonucunda tüketici yenilikçiliğinin algılanan uyum ve marka güvenilirliği üzerinde anlamlı pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde algılanan uyum ve marka güvenilirliğinin de marka genişlemesine yönelik tutum üzerinde pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Analiz sonuçları şekil 2'de gösterilmektedir.

Şekil 2. Yapısal Eşitlik Modeli

Yapılan analizler sonucunda kabul ve ret edilen hipotezlerin durumu tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. Hipotezlerin Kabul/Ret Durumu

	Hipotezler	Durum
H1	Tüketici Yenilikçiliği → Algılanan Uyum	Kabul
H2	Tüketici Yenilikçiliği → Marka Güvenilirliği	Kabul
H3	Algılanan Uyum → M. Genişlemesine Yönelik Tutum	Kabul
H4	Marka Güvenilirliği → M. Genişlemesine Yönelik Tutum	Kabul

Sonuç ve Değerlendirme

İşletmeler pazara yeni bir ürün sürmek istediklerinde birçok markalama yöntemi kullanmaktadırlar. Marka genişleme stratejisi de bunlardan biridir. İşletmeler marka genişleme stratejisiyle ana markanın tanınırlığı, imajı, kalitesi gibi özelliklerinden faydalanmak istemektedir. Ancak marka genişlemesi stratejisi her zaman işletmelerin istediği gibi sonuçlanmamaktadır. Marka genişlemesinin avantajları olduğu gibi bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Bu nedenle marka yöneticileri marka genişlemesi stratejisini kullanırken pazarı iyi analiz etmeli ve marka genişlemesini etkileyebilecek faktörleri belirlemelidir. Bu çalışmanın amacı tüketicilerin marka genişlemesine yönelik tutumları üzerinde etkili olan faktörleri belirlemektir.

Yapılan analizler sonucunda tüketici yenilikçiliğinin algılanan uyum ve marka güvenilirliği üzerinde pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca marka güvenilirliği ve algılanan uyum da marka genişlemesine yönelik tüketici tutumunu pozitif etkilemektedir. Bu sonuçlar H1, H2, H3 ve H4 hipotezlerini desteklemektedir. Literatür incelendiğinde benzer sonuçlara ulaşan çalışmalar olduğu görülmektedir. Chung ve Kim (2014) ana marka ve marka genişlemesi arasında algılanan uyum arttıkça tüketici yenilikçiliğinin tüketicilerin marka genişlemesine yönelik değerlendirmeleri üzerindeki etkisinin de arttığını belirtmektedir. Rhee (2009) yüksek yenilikçilik düzeyine sahip tüketicilerin benzer ve benzer olmayan ürün kategorileri arasında farklı değerlendirme yapma olasılığının daha düşük olduğunu belirtmektedir. Araştırma bulgularından hareketle işletmelerin marka genişleme stratejisini uygulamadan önce hedef kitlesinin özelliklerini belirlemesi gerektiği söylenebilir. Hedef kitlenin sahip olduğu özellikler marka genişlemesine yönelik tutumları üzerinde de etkili olacaktır. Örneğin üst yaş grubundaki tüketicileri hedef alan bir işletmenin marka genişleme stratejisinin başarılı olma ihtimali daha düşüktür. Çünkü üst yaş grubundaki müşteriler daha genç yaş gruplarındakilere göre daha az yenilikçi olacaklar ve aynı marka adı altında piyasaya sürülen farklı ürünlere daha mesafeli yaklaşabilecektir. İşletmelerin dikkat etmesi gereken diğer bir faktör de ana marka ve marka genişlemesi arasındaki uyumdur. Müşteriler ana marka adını çok alakasız bir ürün kategorisinde gördüklerinde yeni ürünü almaya istekli olmayabilirler. Hatta yeni ürünün ana markaya zarar vermesi gibi bir durum da söz konusu olabilir. Örneğin bir bira markası olan Coors 1990 yılında Coors Rocky Mountain isminde bir kaynak suyu piyasaya sürmüştür. Genişleme yoluyla oluşturulan bu markanın ömrü sadece iki yıl sürmüştür (Ries ve Ries, 2020: 80). Her ne kadar bira ve su her ikisi de bir içecek olsa da müşteriler bu iki ürün arasında bağlantı kuramamıştır. Bu nedenle marka genişleme stratejisi uygulanırken ana marka ve genişleme markası arasındaki uyum göz önünde bulundurulmalıdır. Marka genişleme stratejisi uygulanmadan önce ana markanın güvenilirliği de göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer bir ifadeyle işletmeler marka genişleme stratejisi uygulamadan önce ana markalarının güvenilirliğini arttırmalıdır. Ana markanın kalite, garanti, hizmet vb. konularda müşterilerde yarattığı güvenilirlik genişleme markasının başarısında önemli bir faktör olacaktır. Müşteriler marka isminden dolayı yeni ürüne de güvenerek satın alma kararı verebilecektir.

Elde edilen sonuçların literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmaların fiyat algısı, marka imajı ve marka sadakati gibi faktörlerin marka genişlemesi üzerindeki etkilerini incelemeleri literatüre katkı sağlayacaktır. Ayrıca marka genişlemesi her ürün kategorisinde aynı sonucu vermeyebilir. Bazı ürün kategorilerindeki markalar sadece o ürün kategorisinde başarılı olabilir, başka bir ürün kategorisinde kullanıldığında ana markaya da zarar verebilir. Yukarıda verilen Coors markası örneği bu konu için de örnek verilebilir. Bir markası olan Coors'un kaynak suyu markası olarak da kullanılması dini hassasiyeti olan tüketicileri olumsuz

etkileyecek ve bu tüketiciler asla Coors marka kaynak suyu almayacaktır. Bunu tam tersi bir durum da olabilir. Örneğin bir kaynak suyu markasının bira markası olarak da kullanılması dini hassasiyetleri yüksek olan ve kaynak suyunu satın alan müşterilerin kaybedilmesine yol açabilir. Bu durum her ne kadar kategoriler arasında algılanan uyumla alakalı olsa da kültürel algılarla da alakalıdır. Dolayısıyla müşterilerin kültürel algıları bazı ürün kategorilerinde benzer kategorilere genişlemeyi bile olumsuz etkileyebilir. Gelecekteki çalışmalar bu durumu araştırarak literatüre katkı sağlayabilir.

Kaynakça

- Aaker, D. A. ve Keller, K. L. (1990). Consumer Evaluations of Brand Extensions. *Journal of Marketing*, 54(1), 27-41.
- Aaker, D. A. (2009). *Marka Değeri Yönetimi*, (Çev: Ender Orfanlı), İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Ar, A. A. (2004). *Marka ve Marka Stratejileri*. 3. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Babür Tosun, N. (2010). *İletişim Temelli Marka Yönetimi*. İstanbul: Beta Yayınlar.
- Barrio-Garcia, S. & Prados-Pena, M. B. (2019). Do Brand Authenticity and Brand Credibility Facilitate Brand Equity? The Case of Heritage Destination Brand Extension. *Journal of Destination Marketing & Management*, 13, 10-23.
- Bhat, S., & Reddy, S. K. (2001). The Impact of Parent Brand Attribute Associations and Affect on Brand Extension Evaluation. *Journal of Business Research*, 53(3), 111-122.
- Bülbül, H. & Özoğlu, B. (2014). Tüketici Yenilikçiliği ve Algılanan Riskin Satın Alma Davranışına Etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 44, 43-58.
- Chung, H. & Kim, S. (2014). Effects of Brand Trust, Perceived Fit and Consumer Innovativeness on Fashion Brand Extension Evaluation. *Atlantic Marketing Journal*, 3(1), 91-113.
- Durmuş, B., Yurtkoru, E. S. & Çinko, M. (2016). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Erdem, T. & Swait, J. (1998). Brand Equity as a Signaling Phenomenon. *Journal of Consumer Psychology*, 7(2), 131-157.
- Erdil, T. S. & Uzun, Y. (2009). *Marka Olmak*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Farquhar, P. H. (1989). Managing Brand Equity. *Marketing Research*, (September 1989), 24-33.
- Goldsmith, R. E. & Hofacker C. F. (1991). Measuring Consumer Innovativeness. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 19(3), 209- 221.
- Gürbüz, S. & Şahin, F. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- İslamoğlu, A. H. & Fırat, D. (2011). *Stratejik marka yönetimi. Genişletilmiş 2. Baskı*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Kalaycı, Ş. (2006). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Değişkenleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karadeniz, M. (2009). Pazarlama Yönetiminde Marka Genişletme Stratejisi. *Öneri*, 8(32), 185-191.
- Kaytaç, Yiğit, M. (2020). Tüketicilerin Marka Genişleme Tutumlarında Algılanan Uyumun Etkisi: Marka Güveninin Moderatör Rolü. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 25, 1-19.
- Keller, K. L. (2019). *Stratejik Marka Yönetimi: Marka Sermayesinin İnşası, Ölçümü ve Yönetimi*. (A. Candemir, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Akademi.
- Kim, S. & Chung, H. (2012). The Impacts of Perceived Fit, Brand Familiarity, and Status Consciousness on Fashion Brand Extension Evaluation. *International Journal of Fashion Design, Technology and Education*, 5(3), 203-211.
- MacCallum, R. C., Widaman, K. F., Preacher, K. J. & Hong, S. (2001). Sample Size in Factor Analysis: The Role of Model Error. *Multivariate Behavioral Research*, 36(4), 611-637.
- Manning, K. C., Bearden, W. O. & Madden, T. J. (1995). Consumer Innovativeness and the Adoption Process. *Journal of Consumer Psychology*, 4(4): 329-345.
- Midgley D. F. ve Dowling R. D. (1978). Innovativeness: The Concept and Its Measurement. *The Journal of Consumer Research*, 4(4), 229-242.
- Nkwocha, I. (2000). *Consumer Evaluations of Brand Extensions: Durable Goods Versus Non-Durable Goods*. PhD Thesis, Nova Southeastern University, Florida.

- Peker, A., Özkan, E. & Okumuş, A. (2017). Marka Genişlemesine Yönelik Tüketici Tutumlarına Etki Eden Faktörlerin Yerli ve Yabancı Markalı Ürünler Açısından Karşılaştırılması. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(3), 19-37.
- Pitta, D. A. & Katsanis, L. P. (1995). Understanding Brand Equity for Successful Brand Extension. *Journal of Consumer Marketing*, 12(4), 51-64.
- Reast, J. D. (2005). Brand Trust and Brand Extension Acceptance: The Relationship. *Journal of Product & Brand Management*, 14(1), 4-13.
- Rhee, Y. J. (2009). Difference in Extended Products Evaluation By Consumer Innovativeness and Similarity of Product Category for Apparel Brand Extension. *Journal of the Korean Society of Clothing and Textiles*, 33(10), 1622-1632.
- Ries, A. & Ries, L. (2020). Marka Yaratmanın 22 Kuralı. (Çev. Atakan Özdemir), MediaCat Kitapları: İstanbul.
- Swaminathan, V. (2003). Sequential Brand Extensions and Brand Choice Behavior. *Journal of Business Research*, 56(6), 431-442.
- Şimşek, Ö. F. (2007). Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları. Ekinox: Ankara.
- Thanwarani, A., Virani, A. & Thanwarani, M. (2014). Customers' Evaluation of Brand Extension: An Empirical Study of Skin Care Products. In *International Conference on Marketing* (hal. 1-16). Institute of Business Administration Karachi.
- Turanlı, M., Taşpınar Cengiz, D. & Bozkır, Ö. (2012). Faktör Analizi İle Üniversiteye Giriş Sınavlarındaki Başarı Durumuna Göre İllerin Sıralanması. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 17, 45-68.
- Turhan, G. (2009). Marka Yayılımına İlişkin Tüketici Tutumlarının Oluşumunda Marka Bağlılığı ve Algılanan Uyumun Etkileri: Performans Risk Algılarının Rolü. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 168-197.
- Wu, P. C. & Wang, Y. C. (2011). The influences of Electronic Word-of-Mouth Message Appeal and Message Source Credibility on Brand Attitude. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 23(4), 448-472
- Xie, Y. H. (2008). Consumer Innovativeness and Consumer Acceptance of Brand Extensions. *Journal of Product & Brand Management*, 17(4), 235-243.

Extended Abstract

Aim and Scope

When businesses want to introduce a new product to the market, they sometimes give the name of their prestigious existing brand to the new product or product group that has been introduced to the market. This is called the brand extension strategy. Since creating a new brand will be very costly for the business, businesses both get rid of the cost of creating a new brand and benefit from the positive associations of the well-known brand by giving the well-known current brand name to new products. The brand extension strategy provides many benefits to businesses, but sometimes also harms them. The brand extension strategy has advantages as well as disadvantages. Therefore, suitable conditions must be found for the implementation of the brand extension strategy. The aim of this study is to determine the factors affecting consumers' attitudes towards brand extension.

Methods

The aim of this research is to determine the effect of perceived fit between the main brand and brand extension, consumer innovativeness and parent brand credibility on the attitude towards brand extension. The universe of the research consists of individuals living in Turkey. The sample consists of 290 participants selected from the research universe. A questionnaire was applied to the participants to obtain the data. The cognitive dimension of the brand attitude scale developed by Wu and Wang (2011) was used to determine consumers' attitudes towards brand extension. The scale developed by Bhat and Reddy (2001) was used to measure perceived fit, which is one of the factors thought to affect brand attitude. The scale developed by Erdem and Swait (1998) was used

to measure brand credibility, and the scale developed by Manning et al. (1995) was used to measure consumer innovativeness. The data obtained as a result of the research were analyzed in the AMOS program and the results were interpreted.

Findings

The majority of the participants in the study are men. Most of the participants are 38 years or younger. Most of the participants are undergraduate and high school graduates. Most of the participants have monthly income between 2051 TL and 4100 TL. As a result of the analysis, it has been determined that consumer innovativeness has a significant positive effect on perceived fit and brand credibility. Likewise, perceived fit and brand credibility also have a positive effect on the attitude towards brand extension.

Conclusion

First of all, the demographic characteristics of the participants were determined in the study. Most of the participants are men. In addition, participants aged 38 and younger constitute the majority in the study. The majority consists of high school and undergraduate graduates. The monthly income of the majority of the participants is between 2051 TL and 4100 TL.

After the demographic characteristics of the participants were determined, the research hypotheses were tested. As a result of the analysis, it has been determined that consumer innovativeness has a positive effect on perceived fit and brand credibility. In addition, brand credibility and perceived fit also positively affect consumer attitude towards brand extension. These results support the H1, H2, H3 and H4 hypotheses. When the literature is examined, it is seen that there are studies that reach similar results. Chung and Kim (2014) state that as the perceived fit between the parent brand and brand extension increases, the impact of consumer innovativeness on consumers' evaluations of brand extension increases. Chung and Kim (2014) states that consumer with higher level of innovativeness were less likely to evaluate differently between a similar product and dissimilar product categories in brand extension.

The results obtained will make important contributions to the literature. Future studies may contribute to the literature by examining the effects of factors such as price perception, brand image and brand loyalty on brand extension.

Yönetim Kurullarını Vekâlet Teorisi Perspektifiyle Ele Alan Araştırmaların Bibliyometrik Analizi

Bibliometric Analysis of Researches Examining Board of Directors with Agency
Theory Perspective

Öz

Bu çalışmanın amacı, yönetim kurullarını vekâlet teorisi perspektifiyle irdeleyen akademik yazının gelişimi ve eğilimlerini ortaya koyarak yazına ve bu konuda araştırma yapmayı hedefleyen araştırmacılara katkıda bulunmaktır. Bu amaçla Scopus veri tabanında "agency theory", "board of directors", "board structure", "board composition", "board characteristic" ve "CEO duality" anahtar kelimeleri kullanılarak arama yapılmıştır. Arama sonucunda 1992-2022 yılları arasında işletme, yönetim ve muhasebe alanlarında yapılan toplamda 573 çalışma araştırma örneğini oluşturmuştur. Bu örneklemden elde edilen veri seti RStudio programında yer alan "biblioshiny" uygulamasında analiz edilmiştir. Analiz sonuçları, alanın gelişiminin makaleler aracılığıyla gerçekleştiğini, en sık kullanılan anahtar kelimelerin ise "kurumsal yönetim", "vekâlet teorisi" ve "yönetim kurulu" olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca araştırma sonuçları en çok atıf alan yayınların, yayımlandıkları dergileri en çok atıf yapılan dergiler listesinin başına yerleştirdiğine işaret etmektedir. Tematik harita ise, temsil teorisi ve kaynak bağımlılığı teorilerini vekâlet teorisi ile birleştiren araştırmalar mevcut olsa dâhi bu çabaların alanın gelişimi için sınırlı öneme sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Abstract

The aim of this study is to reveal the development and trends of academic literature examining the board of directors with agency theory perspective, and thus to contribute to the literature and researchers who aim to do research on this subject. For this purpose, a search was conducted by using the keywords "agency theory", "board of directors", "board structure", "board composition", "board characteristic" and "CEO duality" in the Scopus database. As a result of the search, a total of 573 studies in business, management and accounting fields which were conducted between 1992-2022 constituted the research sample. The data set obtained from this sample was analyzed in "biblioshiny" application in the RStudio program. Analysis results reveal that the development of field is provided through articles, and the most frequently used keywords are "corporate governance", "agency theory" and "board of director". Also, the results indicate that the most cited publications put their journals at the top of the most cited journals list. Thematic map, on the other hand, reveals that even efforts to combine stewardship theory and resource dependence theory with agency theory have limited importance for the development of the field.

Giriş

Yönetim kurulları, özellikle kurumsal yönetim kavramının gelişmesi ile birlikte akademik alanda dikkat çeken bir yapı haline gelmiş ve kurumsal yönetim yazınında giderek artan bir ilgiyi üzerine çekmiştir. Bu durumun oluşmasının arkasında yatan temel sebep yönetim kurullarının, üst yönetim takımını izleme görevine sahip olmasından ileri gelmektedir (Johnson, Daily ve Ellstrand, 1996: 409). Etkin bir şekilde yapılarak görevlerini yerine getiren yönetim kurulları aynı zamanda iyi kurumsal yönetim uygulamalarının da bir göstergesi halini almıştır (Zheng ve Kouwenberg, 2019: 2).

Esasen yönetim kurullarında yer alan üyelere atfedilen üç temel görev bulunmaktadır. Bunlar kontrol, hizmet etme ve kaynak sağlama görevleridir (Johnson vd., 1996: 411). Bu görevler ise farklı teorilerden faydalanılarak akademik araştırmalara konu edilmekte ve değerlendirilmektedir (örneğin; Poletti-Hughes ve Briano-Turrent, 2019; Hillman, Cannella ve Paetzold, 2000; Young,

Selcen Sarı Aytekin

Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi,
Trabzon, Türkiye
selcensari@trabzon.edu.tr,
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-1198-8531>.

ArticleType / Makale Türü

ResearchArticle / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Vekâlet Teorisi, Yönetim Kurulu Yapısı,
Bibliyometrik Analiz, Biblioshiny.

Keywords

Agency Theory, Board Structure, Bibliometric
Analysis, Biblioshiny.

JEL Codes: M10, M19, L20

Submitted: 24 / 08 / 2022

Accepted: 29 / 09 / 2022

Stedham ve Beekun, 2000). Kontrol görevinin tartışıldığı çalışmalarda ise vekâlet teorisinin tezleri ön plana çıkmaktadır (örneğin; Li, 1994; Bathala ve Rao, 1995; Miller, 2002). Bir asil ile vekil arasındaki çıkar ilişkilerine odaklanan vekâlet teorisinin bu denli ön plana çıkmasının nedeni, asil-vekil problemlerinin kontrolünün, örgütlerin hayatlarını devam ettirebilmelerindeki önemli faktörlerden birisi olmasından kaynaklanmaktadır (Fama ve Jensen, 1983a: 327).

Yönetim kurullarının görevine, asil-vekil ilişkilerine ve ne şekilde yapılmış bir yönetim kurulunun asil-vekil arasındaki çıkar çatışmasını önlemede yardımcı olacağına dair yazın, yıllar içerisinde gerçekleştirilen araştırmalarla ilerleme kaydetmiştir. Bilimsel bir alanın veya konunun belirli bir olgunluğa erişmesi yıllara yaygın olarak yapılan çalışmaların, o alandaki bilgi birikimine yaptığı katkı ile gerçekleşmektedir. Kırkbeşoğlu, Sözen ve Kurt (2015: 110) bu durumu şu şekilde açıklamaktadırlar:

“...bir araştırmacıya ait kavram ve bulgular; genişletilmek, test edilmek ve geliştirilmek amacıyla bir başka araştırmacı tarafından kısa zamanda yeniden ele alınacaktır. Bu sayede her bir kişinin çalışması, bir başkasının üstüne inşa edilmiş olacaktır. Dolayısıyla bilimsel alanlarda birbirinin üzerine eklenerek gelişen bu çalışma sistemi, aynı zamanda çalışma alanının entelektüel tarihini de betimleyecektir...”

Kırkbeşoğlu vd. (2015) tarafından yapılan bu tespit, bir alanın gelişiminin anlaşılabilmesi, alan yazının ne yönde ilerlediğinin görülebilmesi ve o alanın gelişmeye açık yönlerinin tespit edilebilmesi adına bibliyometrik analizlerin önemine işaret etmektedir. Bibliyometrik çalışmalara son yıllarda artan ilginin temel nedenlerinden biri, bu tür çalışmaların, araştırmacıların her gün çoğalan akademik yazın içerisindeki bilgiye etkin bir şekilde ulaşmalarını sağlayarak ihtiyaç duydukları alandaki öncül yazarlar, dergiler ve öne çıkan çalışmalarını hızlı bir şekilde belirleme ihtiyacıdır (Tuzlukaya, 2019: 29).

Böylesi bir ihtiyaca cevaben, vekâlet teorisinin temel tezleri etrafında yönetim kurullarına odaklanan çalışmalara imza atmak isteyen veya konuya ilgi duyan araştırmacılara ışık tutabilmek amacıyla bu çalışma kaleme alınmıştır. Her ne kadar yazında vekâlet teorisine veya kurumsal yönetim başlığı altında ele alınarak işlenen ve böylelikle vekâlet teorisinden izler de ihtiva eden bibliyometrik araştırmalara (örneğin; Huang ve Ho, 2011; Nedelchev, 2018; Antwi, 2021; Susilo ve Ria, 2022) rastlamak mümkünse de vekâlet teorisi ve yönetim kurulu özelinde bu tür bir çalışmaya yazar tarafından rastlanılamamıştır. Böylelikle oluşan bu açığın giderilmesi düşüncesi de çalışmanın gerçekleştirilmesinde etkili olmuştur.

Çalışmanın ilk bölümünde, ilgili yazın gözden geçirilerek kavramsal bir çerçeve oluşturulmakta, ikinci bölümde çalışmanın yöntemi anlatılmaktadır. Ardından, araştırmanın bulguları sunulmakta, çalışma sonuç ve değerlendirme bölümü ile sonlanmaktadır.

1. Vekâlet Teorisi ve Yönetim Kurulları

Temeli iktisat ve finans bilim alanlarına dayanan vekâlet teorisi, işbirliği gerçekleştiren taraflar arasındaki ilişkileri konu almaktadır. Jensen ve Meckling (1976: 308) vekâlet ilişkisini, bir işi yapmakla görevlendirilen bir taraf (vekil) ile kendi adına işi yürütmek için görevlendiren ve bu görevlendirmenin yerine getirilmesi için karar verme yetkisini de beraberinde devreden taraf (asil) arasındaki ilişkileri içeren bir sözleşme olarak tanımlamaktadır. Böyle bir sözleşme vekili, üstlendiği işler neticesinde asil karşısında yasal ve ekonomik bazı yükümlülükler altına sokmaktadır (Fontrodona ve Sison, 2006: 34). Bu sorumluluklar ve ilişkinin yapısı, ilişkinin her iki tarafının da kendi çıkarlarını maksimize etmeye odaklanması durumu ile birleştiğinde vekilin, her zaman asilin faydasına hareket etmeyebileceği gerçeğini gün yüzüne çıkartmaktadır (Jensen ve Meckling, 1976: 308). Asile hizmet etmekle yükümlü olan vekilin çıkarlarının, asilin çıkarları ile çatışması durumunda ise sonucu asili etkileyecek olan vekâlet risklerinden bahsedilmektedir. Vekâlet teorisi esasen bu ilişkideki farklı riskleri ve bu riskleri azaltmaya yarayacak farklı teknikleri tanımlamaya çalışmaktadır (Buchanan, 1996: 420).

Eisenhardt (1989: 58) vekâlet teorisinin, vekâlet ilişkisinde oluşabilecek iki sorunu çözmeye odaklandığından bahsetmektedir. Bu sorunlardan ilki asil ve vekilin isteklerinin çeliştiği ve aynı zamanda asilin, vekilin gerçekte ne yaptığını doğrulamasının çok zor veya maliyetli olması

durumunda oluşmaktadır. İkinci problem ise asil ve vekilin riske karşı tutumlarının farklılaşması durumunda ortaya çıkan riski paylaşma problemidir. İlk problem asilin, vekilin gereğine uygun davrandığını doğrulayamamasından; ikinci problem ise asil ve vekilin farklı risk tercihleri nedeniyle farklı şekilde aksiyon almak istemelerinden kaynaklanmaktadır (Eisenhardt, 1989: 58).

Ross (1973: 134) vekâlet ilişkisinin her türlü sözleşmede yer alan taraflar arasında var olduğu ve bu anlamda evrensel bir ilişki olduğundan bahsederek en temelde işveren ve çalışan arasındaki ilişkiden devlet yöneticileri ve halk arasındaki ilişkilere kadar pek çok ilişkide asil-vekil ilişkisinden bahsedileceğine vurgu yapmaktadır. Örgüt ve özellikle örgütteki karar mekanizması içerisinde yer alan yöneticiler özelinde düşünüldüğünde ise firma sahipleri/ortakları asil tarafını oluştururken profesyonel yöneticiler ise vekil tarafında yer almaktadırlar. Bu iki taraf arasında var olan ilişkide eğer firma sahipleri, yöneticilerin attığı her adım ile ilgili tam bilgiye sahiplerse ve istemedikleri harcamaları ve dolandırıcılığı engelleyebiliyorlarsa asil-vekil sorunu ortaya çıkmayacaktır; çünkü asil-vekil sorununa sebep olan temel etken taraflar arasında var olan bilgi asimetrisidir ve vekilin asilden daha fazla bilgiye sahip olması durumunda oluşmaktadır (Şen, 2006: 9).

Bu noktada ana akım vekâlet teorisi yazınının asil-vekil arasındaki çatışmalara odaklanıyor olsa da özellikle gelişmekte olan ülke bağlamlarını ele alan çalışmalarda asil-asil çatışmasına dair yapılan tespitlerin de olduğunu (örneğin, Su, Xu ve Phan, 2008; Jiang ve Peng, 2011) belirtmekte fayda vardır. Hâkim hissedarların elinde bulundurdukları gücü kötüye kullanarak azınlık hissedarların çıkarlarını göz ardı etmek uğruna, şahsi fayda yaratacak şekilde hareket etmeleri durumunda, hissedarlar ile profesyonel yöneticiler arasında gerçekleşen klasik asil-vekil çatışması yerini asil-asil çatışmasına bırakmaktadır (Wright vd., 2005: 10). Young vd. (2008), gelişmiş ülke bağlamlarında da asil-asil çatışması gerçekleşmesinin mümkün olduğunu belirtmekle birlikte özellikle gelişmekte olan ülke bağlamlarında sahiplik yoğunlaşması, aile sahipliği ve kontrolü, işletme grubu yapısı ve azınlık hissedarların haklarının korunması hususunda yasal çerçevenin yetersiz kalması nedeniyle hâkim hissedarlar ile azınlık hissedarlar arasında asil-asil çatışmasının geliştiğine vurgu yapmaktadır.

Klasik asil-vekil arasında gerçekleşen çatışmada, asilin bilgi asimetrisi oluşumunun önüne geçmesi ve vekili kontrol edebilmesi için ihtiyaç duyduğu bilgi, bütçeleme sistemleri ve raporlama prosedürleri gibi yönetsel mekanizmalar kullanılarak elde edilebilecektir (Eisenhardt, 1989: 61). Örgüt içerisinde var olan bir diğer yönetim bilgi sistemi mekanizması ise yönetim kurullarıdır. Yönetim kurulları büyük ya da küçük her örgütün karar kontrol sistemlerinin en tepesinde yer almaktadır ve en önemli rolü örgüt içerisindeki üst düzey karar vericileri dikkatle incelemektir (Fama, 1980: 294; Fama ve Jensen, 1983a: 332). Yönetim kurulları üst düzey yöneticilerin verdikleri kararları izleme ve onaylama yetkisine sahiptir ve her ne kadar karar verme ve bazı kararları kontrol etme fonksiyonunu üst yöneticilere bıraksalar da nihai olarak kontrol gücünü elinde bulundurarak (Fama ve Jensen, 1983b: 311-313) çıkar ilişkisi içerisinde bulunan tarafların haklarının korunmasına yardımcı olmaktadır.

Yönetim kurullarının vekâlet ilişkisi açısından oluşacak sorunları engellemede kendilerinden beklenilene verebilmeleri için uygun şekilde yapılandırılmış olması gerekmektedir. Bu noktada yazın, dış üyelerle ağırlıklandırılmış yönetim kurullarının izleme fonksiyonunu daha iyi bir şekilde yerine getireceğine değinmektedir (Fama, 1980; Fama ve Jensen, 1983b; Rosenstein ve Wyatt, 1990). Bunun bir sebebi dış üyelerin, iç üyelerin eğilimli olduğu “grupla ortak düşünceye sahip olma” veya örgütte çalışan bir çeşit “ast” olarak hareket etme güdülerine sahip olmadıkları gibi kendi itibarlarını profesyonel olmaları sayesinde kazanmalarıdır (Bathala ve Rao, 1995: 60). Ayrıca, iç üyelerin ağırlıklı olduğu yönetim kurullarında CEO'nun sahip olduğu pozisyon avantajıyla, iç üyelerin örgüt içerisindeki kariyer ilerlemelerini etkilemesi mümkün olduğundan özellikle CEO'nun izlenmesinde problemler oluşabilecektir (Beatty ve Zajac, 1994: 318).

Benzer şekilde bağımsız üyelerin yönetim kurullarını vekâlet sorunları açısından güçlendirdiği düşünülmektedir. Brigham ve Daves (2007: 14), özellikle kurumsal yatırımcıların daha bağımsız bir yönetim kurulu istediklerinden ve yönetim tarafından kontrol edilen kurulların, yönetsel hesap verebilirlik açısından zayıf kaldığından bahsetmektedirler. Yazarlar (Brigham ve Daves, 2007), pek çok kurumsal yatırımcının, yönetim kuruluna özellikle bir dış üyenin başkanlık yapması gerektiğini,

çünkü içeriden üyelerden seçilen bir başkanın yatırımcılardan önce yönetimin çıkarlarını gözeteceğini düşündüğünü belirtmektedir. Genel olarak, yönetim kurulunda var olan dış üyelerin, örgüt ile bağı bulunan içeriden üyelerin etkisi altında kalmayacakları ve bağımsızlıklarının, yatırımcıların çıkarları doğrultusunda hareket edebilmelerine imkân tanıyacağı fikri ön plana çıkmaktadır (Kaymak ve Bektaş, 2008: 552). Fakat bağımsız üyelerin gerçekte ne kadar bağımsız oldukları da tartışmalı bir konudur. Özellikle Kore ve Türkiye gibi bağlamlarda, bağımsız olarak addedilen üyelerin gerçekte kendilerinden beklenildiği şekilde bağımsız bir üye gibi hareket etmediklerini ve bu üyelerin sıklıkla sahip aile ile bir şekilde ilintili olduğunu; aile sahiplik oranının yüksek olduğu örgütlerde söz konusu bağımsızlığın kaybolduğunu ortaya koyan araştırmalar mevcuttur (Üsdiken ve Yıldırım-Öktem, 2008; Mi Choi, Sul ve Kee, 2012; Karoğlu, 2016).

Yazında ayrıca yönetim kurulu büyüklüğü, çeşitli komitelerin varlığı ve bu komitelerde yer alan bağımsız üyelerin sayısı, CEO ikiliği gibi örgütlenme biçimi ve yönetim kurulu yapısına işaret eden değişkenlerin vekâlet teorisi çerçevesinde değerlendirilerek, belirlenen çerçeve içerisinde nasıl bir örgütlenme şekline gidilmesi gerektiği yönünde yapılmış çalışmalara da (örneğin, Brickley, Coles ve Jarrell, 1997; Roberts, 2005; McKnight ve Weir, 2009; Fauzi ve Locke, 2012; Cai vd., 2015) sıklıkla rastlamak mümkündür. Söz konusu bu çalışmalar, kurumsal yönetimin önemli göstergelerinden biri olan yönetim kurullarına dair yapılan araştırmalarda vekâlet teorisinin önemli bir altyapı oluşturduğuna işaret etmektedir.

2. Yöntem

Bu çalışma kapsamında verilerin analizi için bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bibliyometri, yayınlarda oluşan kalıpların matematiksel ve istatistiksel olarak analiz edilmesine atıfta bulunmaktadır (Diodato, 2012). İlk kez Alan Pitchard tarafından 1969 yılında kullanılan kavram, fiziksel olarak yayınlanmış birimler üzerinde gerçekleştirilen nicel çalışmaları tanımlamaktadır (Broadus, 1987: 376).

Bibliyometrik analizler genel olarak etkinlik veya ilişki göstergelerine göre iki kategoriye ayrılmaktadır. Etkinlik göstergeleri araştırmaların etki gücü ile ilgili veriler sağlarken ilişki göstergeleri farklı araştırmacılar ve farklı araştırma alanları arasındaki bağlantıları ve etkileşimi izlemektedir (Ramos-Rodriguez ve Ruiz-Navarro, 2004: 983). Bu göstergeler sonucu elde edilen veriler, yazındaki tarihsel gelişimin anlaşılmasını ve araştırma konusu edilen alandaki düşünce yapısının gücünün ve gelişiminin ortaya konulmasını sağlamaktadır (Turgut ve Beğenirbaş, 2016: 331).

Bibliyometrik analizin sağladığı güç ve faydalardan yararlanılarak bu çalışma kapsamında yönetim kurullarının yapısını vekâlet teorisi çerçevesinde inceleyen çalışmalara dair bir analiz gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Böylelikle, ele alınan konuda yönetim alanında gerçekleşen gelişimin, farklılıkların ve eğilimlerin irdelenmesi ve bu konuda çalışacak araştırmacılara bir yol haritası oluşturulması mümkün olacaktır. Bu amaçlara ulaşabilmek adına belirlenen araştırma soruları şu şekildedir:

(i) Yapılan yayınların yıllara göre dağılımı nasıldır?

(ii) Ele alınan konu ile ilgili en çok yayın yapan yazarlar kimlerdir ve en çok yayın kabul eden dergiler hangileridir?

(iii) En sık atıf yapılan yazarlar kimlerdir ve en çok atıf alan dergiler hangileridir?

(iv) Birlikte atıf ağları nasıl oluşmaktadır?

(v) En sık kullanılan anahtar kelimeler hangileridir?

(vi) Alanda oluşan temalar hangileridir?

Yukarıda yer alan araştırma sorularına cevap bulabilmek adına Scopus veri tabanı üzerinden bibliyometrik veri toplama yoluna gidilmiştir. Vekâlet teorisi çerçevesinde yönetim kurullarını değerlendiren çalışmaların tamamına ulaşabilmek adına anahtar kelimelerin herhangi bir boşluk bırakmayacak şekilde seçilmesine özen gösterilmiştir. Çalışmanın veri setinin oluşturulması için "agency theory", "board of directors", "board structure", "board composition", "board characteristic" ve "CEO duality" anahtar kelimeleri kullanılarak toplamda 682 çalışmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmalar arasından işletme, yönetim ve muhasebe alanında yapılan çalışmalar

kısıtının uygulanması sonucunda ulaşılan toplam 573 çalışma araştırma veri setinin elde edildiği örneklemi oluşturmuştur. Bu çalışmalardan elde edilen veri seti R programı üzerinde çalışan RStudio programındaki “Biblioshiny” uygulamasına aktararak analizler gerçekleştirilmiştir. Devam eden başlıkta yapılan analizlerden elde edilen bulgulara yer verilecektir.

3. Bulgular

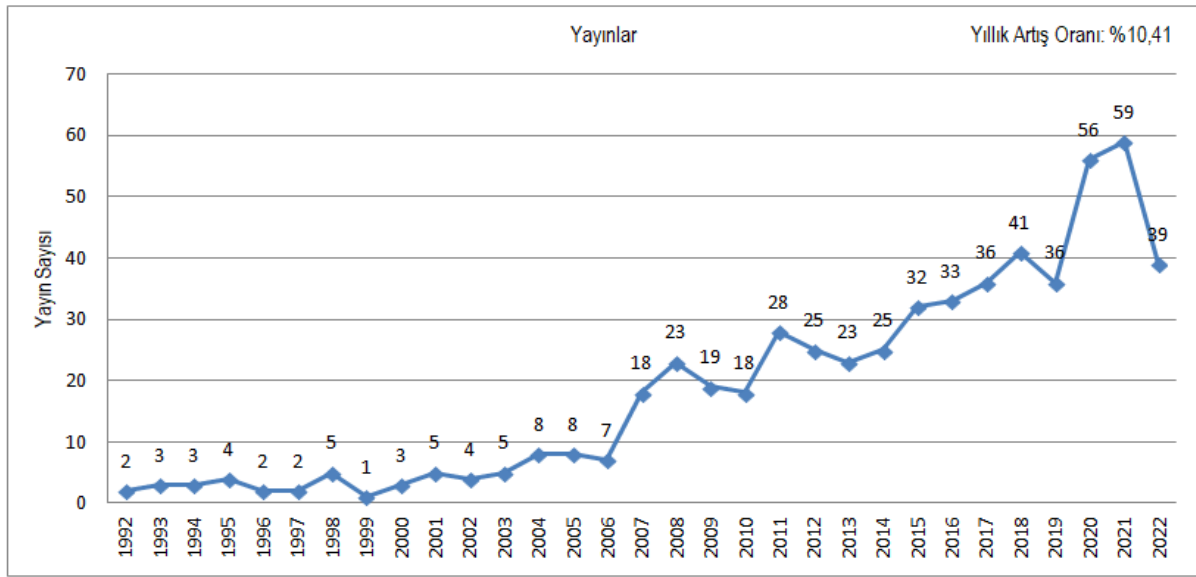
3.1. Temel Bulgular

Vekâlet teorisinin sunduğu çerçeve dâhilinde yönetim kurullarını konu alan ve Scopus veri tabanında taranan çalışmalara dair temel bilgiler Tablo 1’de sunulmaktadır. Buna göre 1992-2022 yılları arasında toplamda 573 çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Gerçekleştirilen yayınların %90,58’i makalelerden, %3,15’i kitap bölümlerinden, %2,09’u bildirilerden ve %4,18’i derlemelerden oluşmaktadır. Yayın başına ortalama alıntı sayısı 44,6’dır. Yazarlarla ilgili parametrelere bakıldığında ise söz konusu bilimsel yayınların 1296 araştırmacı tarafından kaleme alındığı, bu yazarlardan 84 tanesinin tek yazarlı yayın yaparken 1212 tanesinin çok yazarlı yayın yapmayı tercih ettiği görülmektedir.

Tablo 1. Yayınlarla İlişkin Temel Bilgiler

Açıklama	Sonuçlar
VERİ HAKKINDA TEMEL BİLGİLER	
Zaman Aralığı	1992-2022
Kaynaklar (Dergiler, Kitaplar vs.)	238
Belgeler	573
Yıllık Artış Oranı	10,41
Yayın Başına Ortalama Alıntı Sayısı	44,6
BELGE İÇERİĞİ	
Yazar Anahtar Sözcükleri	1074
YAZARLAR	
Toplam Yazar Sayısı	1296
Tek Yazarlı Yayınların Yazarları	84
Çok Yazarlı Yayınların Yazarları	1212
YAYIN TÜRÜ	
Makale	519
Kitap Bölümü	18
Bildiri	12
Derleme	24

Aşağıda yer alan Şekil 1 ise gerçekleştirilen yayınların yıllara göre dağılımını göstermektedir. Buna göre 1992-2006 yılları arasında yönetim kurullarının vekâlet teorisi ile incelendiği çalışmalara gösterilen ilginin nispeten düşük olduğu fakat özellikle 2007 yılından itibaren yayın sayılarında artan bir trendin mevcut olduğu söylenebilmektedir. 2007 yılı öncesi yapılan yayınlar, toplam yayınların %10,8’ine denk gelirken 2007 ve sonrası yapılan çalışmaların toplam çalışmalara oranı %89,2’dir. Özellikle 2020 yılı itibariyle yayın sayısında önemli oranda artış olduğu göze çarpmaktadır. 1992-2006 yılları arasında yıllık ortalama yayın sayısı yaklaşık 4 yayımla sınırlı iken 2007-2022 yılları arasında yıllık ortalama 32 yayın sayısına ulaşılmıştır ki bu durum alanın gelişim sürecinin 2007 yılı ile hızlandığını ortaya koymaktadır. Yıllara göre yayın sayılarındaki ortalama artış oranı ise %10,41’dir.

Şekil 1. Yıllık Bilimsel Üretim Yıllara Göre Dağılımı

3.2. Atıf ve Üretkenlik Analizleri

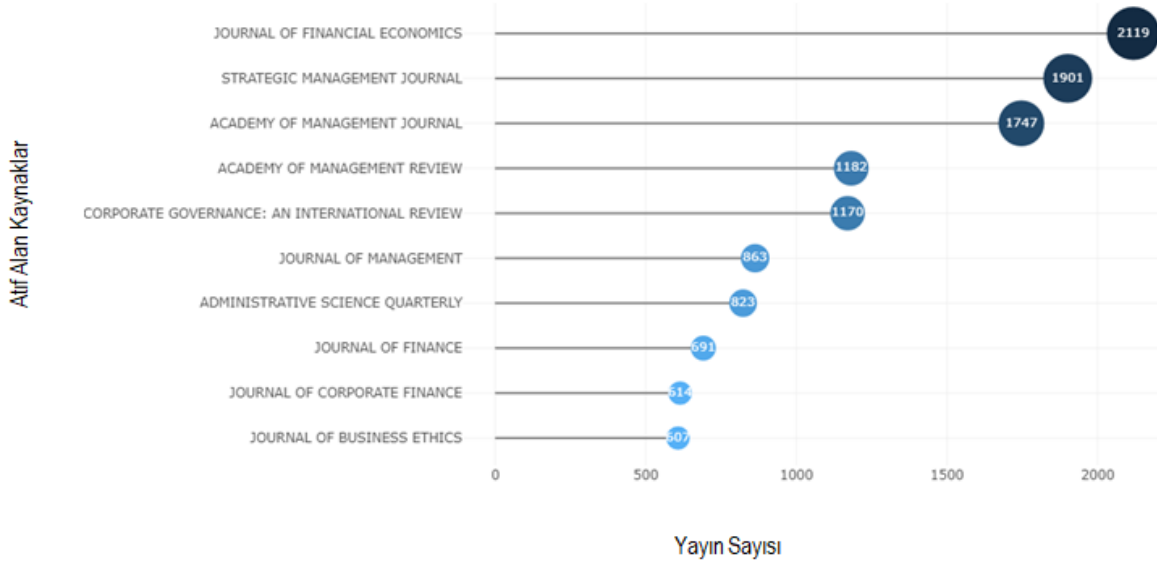
Tablo 2, vekâlet teorisi kullanarak yönetim kurulları üzerinde araştırma yapan çalışmaların en çok yayımlandığı ilk 10 dergiyi ve bu dergilerde yayınlanan makale sayılarını göstermektedir. Söz konusu alanda en çok çalışmanın yayımlandığı dergi “*Corporate Governance: An International Review*” dergisidir. Dergi, ikinci ve üçüncü sırada yer alan dergilerin neredeyse 2,3 katı kadar çalışmayı yayınlaması için kabul etmiştir ve bu sayı araştırma örneklemini içerisinde yer alan toplam çalışma sayısının %8,5’ine karşılık gelmektedir. En fazla çalışmayı yayınlayan ilk 10 dergi tarafından yayınlanan çalışmalar ise toplam çalışmaların yaklaşık %31’ini oluşturmaktadır.

Tablo 2. En Sık Görülen Kaynaklar ve Yayınladıkları Makale Sayıları (İlk 10)

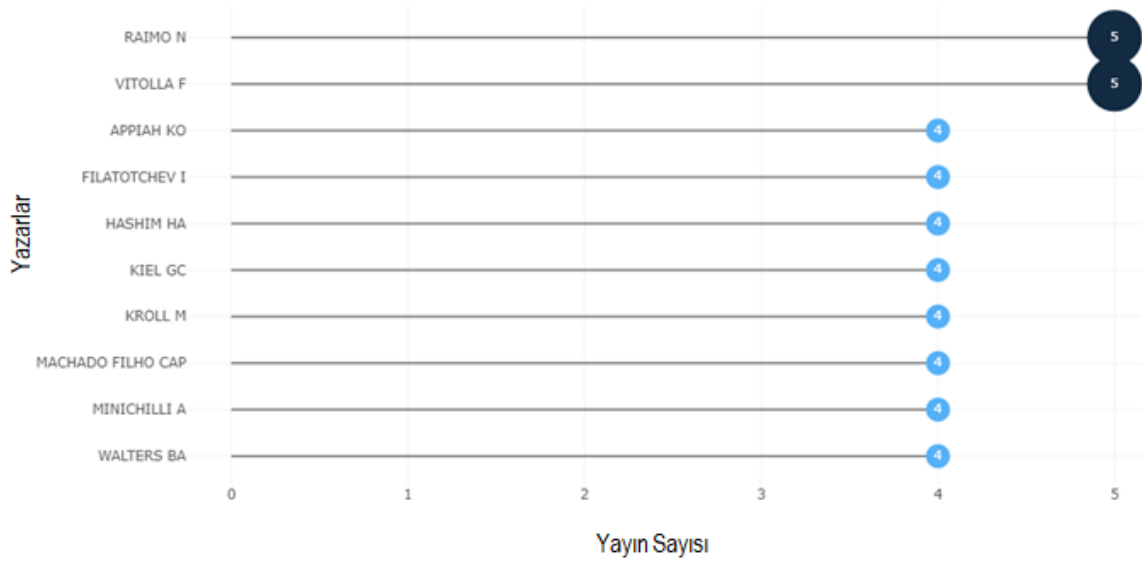
Dergi	Makale Sayısı
Corporate Governance: An International Review	49
Corporate Governance (Bingley)	22
Corporate Ownership and Control	22
Journal of Management and Governance	19
Strategic Management Journal	19
Journal of Management	12
Corporate Board: Role, Duties and Composition	9
Management Decision	9
Journal of Business Ethics	8
Journal of Management and Organization	8

Şekil 2’de araştırma örnekleminizi oluşturan yayınların hazırlanmasında en sık başvurulan kaynakların bulunduğu ilk 10 dergi ve bu dergilerde yer alan çalışmalara yapılan atıf sayıları yer almaktadır. Buna göre; en sık başvurulan yayınların bulunduğu dergi “*Journal of Financial Economics*” dergisidir ve bu dergide yer alan çalışmalara toplamda 2119 kez atıf yapılmıştır. Bu sonuç vekâlet kuramının finans bilimi temeline dayanıyor olması göz önüne alındığında şaşırtıcı olmamaktadır. İkinci sırada yer alan dergi 1901 atıf sayısı ile “*Strategic Management Journal*” dergisidir ve bu dergi aynı zamanda araştırma yapılan konu ile ilgili en fazla çalışmayı yayınlayan ilk 10 dergi arasında (Tablo 2) beşinci sırada yer almaktadır. Tablo 2’de ilk sırada yer alan “*Corporate Governance: An International Review*” dergisi ise kendisine atıf yapılan dergiler arasında 1170 atıfı ile beşinci sıradadır. Tablo 2 ve Şekil 2 birlikte değerlendirildiğinde en çok çalışma yayınlayan

dergilerle en çok atıf alan dergi listesi arasında benzerliklerin olduğu ve alandaki çalışmalara yer veren dergilerin aynı zamanda yüksek atıflar aldığı ortaya çıkmaktadır.

Şekil 2. Kaynakçalara Göre En Çok Atıf Alan Dergiler (İlk 10)

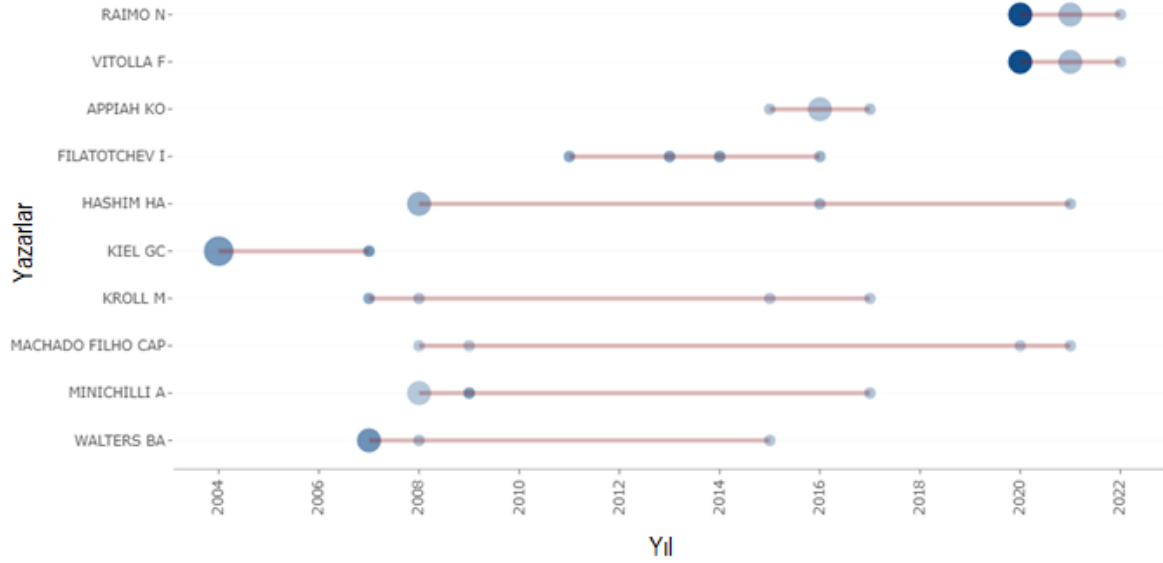
Şekil 3. En Çok Yayın Yapan Yazarlar (İlk 10)

Yukarıda yer alan Şekil 3 yönetim kurullarını vekâlet teorisi ile irdeleyen yazarlar arasında en fazla çalışmaya sahip ilk 10 yazar ve eser sayılarını göstermektedir¹. İlk iki sırada birlikte gerçekleştirdikleri çok yazarlı çalışmalarla Raimo ve Vitolla yer almaktadır. İlk 10 sırada yer alan yazarlar arasında 4 yayın ile bulunan Walters ve Kroll ise birlikte bu çalışmalara imza atmışlardır. En fazla çalışmaya sahip ilk 10 yazar arasında tek isimli çalışma yapan yazar bulunmamaktadır.

Şekil 4, en çok yayın yapan yazarların akademik üretkenliklerinin boylamsal analizini sunmaktadır. Şekil üzerinde bulunan çizgiler yazarların yayın yaptıkları yılların kronolojisini; çizgiler üzerinde yer alan daireler ise yazarların ilgili yılda kaç yayın yaptıklarını göstermektedir. Daireler, yapılan yayın sayısı ile doğru orantılı bir şekilde büyümektedir; yayın sayısı arttıkça dairenin büyüklüğü de artmaktadır. Örneğin; Hashim 2008, 2016 ve 2021 yıllarında toplam 4 (Şekil 3) yayın yapmıştır. Boylamsal analiz incelendiğinde dikkat çeken bir nokta Raimo ve Vitolla

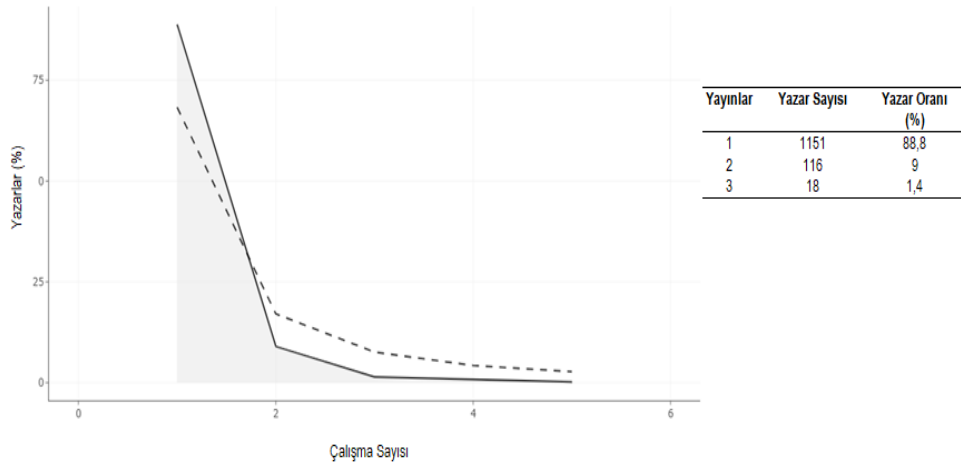
¹Şekilde verilen çalışma sayıları tek yazarlı-çok yazarlı çalışma ayrımı olmaksızın, araştırmacıların isimlerinin yer aldığı toplam çalışma sayısına işaret etmektedir.

tarafından en fazla yayın (5 yayın) gerçekleştirilmiş olmasına rağmen bu yayınların çok kısa bir zaman dilimi içerisinde hayata geçirilmiş olmasıdır.

Şekil 4. Yazar Üretkenliğinin Boylamsal Analizi

Aşağıda yer alan Şekil 5, Lotka Yasasına göre araştırma konusu yapılan alandaki bilimsel üretimi göstermektedir. Lotka yasası herhangi bir çalışma alanına katkıda bulunan araştırmacıların %60'ının tek bir çalışma ile katkı sağladığını; iki çalışma ile katkıda bulunanların tek çalışma ile katkı sağlayanların dörtte birine; üç çalışma ile katkı sağlayanların ise dokuzda birine eşit olduğunu ileri sürmektedir (Lotka, 1926: 323). Vekâlet teorisi çerçevesinde yönetim kurullarını araştırma konusu yapan yazarların yayınlarının dağılımı incelendiğinde ise tek çalışma ile alana katkı sağlayan yazarların oranının %88,8, iki çalışma ile katkı sağlayan yazarların oranının %9, üç çalışma ile katkı sağlayan yazarların oranının ise %1,4 olduğu görülmektedir. Bu sonuç kapsamında yazar verimliliğinin Lotka yasasına uygun olmayan şekilde dağıldığı söylenebilecektir.

Şekil 5. Lotka Yasası Grafiği

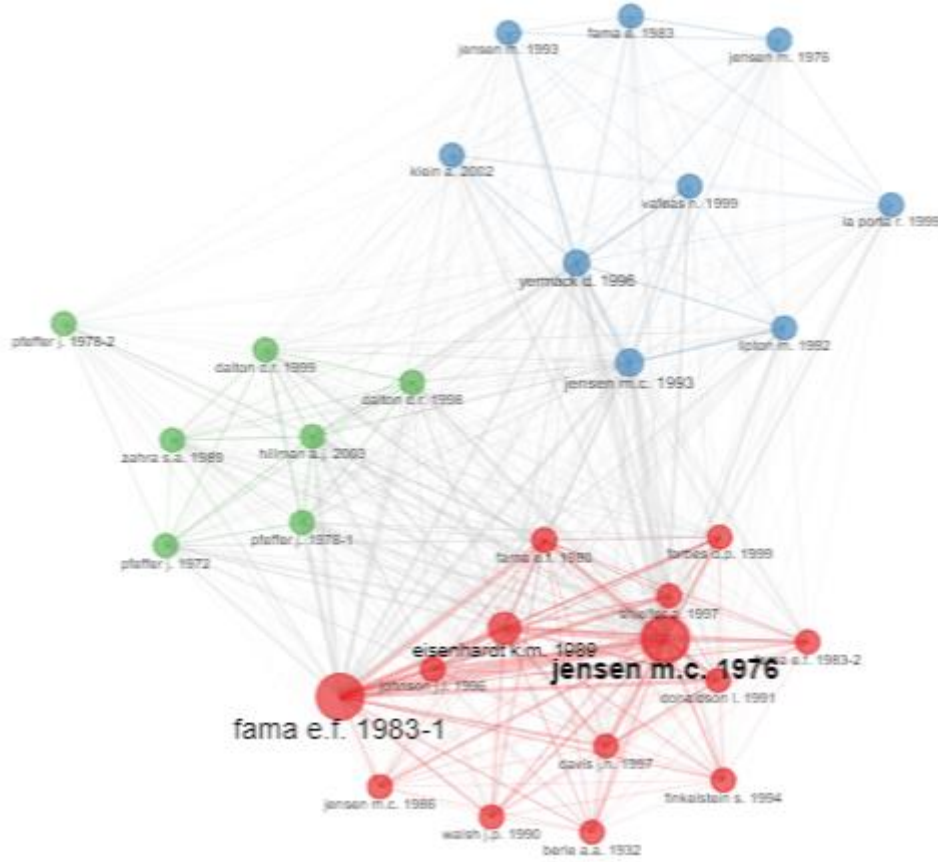
Etki düzeyi yüksek çalışmaların gösterilmesi için aşağıda yer alan Tablo 3 hazırlanmıştır. Tabloda en yüksek atıfı alan ilk 20 çalışmaya yer verilmiştir. Küresel atıf, tüm veri tabanında bulunan belgelerden alınan atıf sayısını, yerel atıf ise analiz edilen koleksiyonda yer alan çalışmalardan birinin diğerlerinden aldığı atıf sayısını göstermektedir (Tuzlukaya, 2019: 36-37). Yıllık ortalama atıf ise çalışmanın yayınlandığı yıldan itibaren 2022 yılına kadar her yıl aldığı ortalama atıf sayısını göstermektedir. Listenin en başında yer alan ve Vafeas'a (1999) ait "Board

"Meeting Frequency and Firm Performance" isimli çalışma 307 firmadan 1990-1994 yılları arasında toplanan verilere dayanmaktadır. Yazar (Vafeas, 1999) çalışmasında yönetim kurulu yapısı değişkenleri üzerinden kurulun toplanma sıklığı ve toplantıların verimini ve bu değişkenlerin şirket değeri üzerindeki etkisini ölçmektedir. Carter vd.'ne (2010) ait çalışma ise vekâlet teorisi ile birlikte farklı teorileri birleştirerek yönetim kurulu üye çeşitliliğinin firmanın finansal performansı üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Benzer şekilde Boyd (1995) tarafından gerçekleştirilen çalışma da firma performansı/değerini konu edinen bir çalışma olarak ön plana çıkmaktadır. Bir diğer ilginç nokta ise araştırılan konu ile ilgili en fazla yayını üreten yazarların hiçbirinin çalışmasının en çok atıf alan ilk 20 çalışma içerisinde yer almasıdır.

Tablo 3. En Çok Atıf Alan Çalışmalar (İlk 20)

	Yayın	Dergi	Toplam Küresel Atıf	Ortalama Yıllık Atıf	Yerel Atıf
11	Vafeas, N. (1999). Board meeting frequency and firm performance.	Journal of Financial Economics	938	39,08	44
12	Carter, D.A., D'Souza, F., Simkins, B.J. & Simpson, W.G. (2010). The gender and ethnic diversity of US boards and board committees and firm financial performance.	Corporate Governance: An International Review	800	61,54	22
13	Sanders, W.M.G. & Carpenter, M.A. (1998). Internationalization and firm governance: The roles of CEO compensation, top team composition, and board structure.	Academy of Management Journal	636	25,44	12
14	Boyd, B.K. (1995). CEO duality and firm performance: A contingency model.	Strategic Management Journal	615	21,96	52
15	Peasnell, K.V., Pope, P.F. & Young, S. (2005). Board monitoring and earnings management: Do outside directors influence abnormal accruals.	Journal of Business Finance and Accounting	577	32,06	15
16	Ittner, C.D., Larcker, D.F. & Rajan, M.V. (1997). The choice of performance measures in annual bonus contracts.	Accounting Review	498	19,15	1
17	Rediker, K.J. & Seth, A. (1995). Boards of directors and substitution effects of alternative governance mechanisms.	Strategic Management Journal	498	17,79	26
18	Boyd, B.K. (1994). Board control and CEO compensation.	Strategic Management Journal	443	15,28	31
19	Jackling, B. & Johl, S. (2009). Board structure and firm performance: Evidence from India's top companies.	Corporate Governance: An International Review	441	31,50	36
110	Francoeur, C., Labelle, R. & Sinclair-Desgagné, B. (2008). Gender diversity in corporate governance and top management.	Journal of Business Ethics	429	28,60	4
211	Roberts, J., McNulty, T. & Stiles, P. (2005). Beyond agency conceptions of the work of the non-executive director: Creating accountability in the boardroom.	British Journal of Management	422	23,44	20
112	De Villiers, C., Naiker, V. & Van Staden, C.J. (2011). The effect of board characteristics on firm environmental performance.	Journal of Management	406	33,83	19
113	Johnson, R.A., Hoskisson, R.E. & Hitt, M.A. (1993). Board of director involvement in restructuring: The effects of board versus managerial controls and characteristics.	Strategic Management Journal	369	12,30	19
114	Kor, Y.Y. (2006). Direct and interaction effects of top management team and board compositions on R&D investment strategy.	Strategic Management Journal	356	20,94	9
115	Zajac, E.J. & Westpal, J.D. (1994). The costs and benefits of managerial incentives and monitoring in large U.S. corporations: When is more not better?.	Strategic Management Journal	356	12,28	16
116	Cohen, J., Krishnamoorthy, G. & Wright, A.M. (2002). Corporate governance and the audit process.	Contemporary Accounting Research	336	16,00	6
117	Coles, J.W., McWilliams, V.B. & Sen, N. (2001). An examination of the relationship of governance mechanisms to performance.	Journal of Management	311	14,14	23
118	Ryan Jr. & H.E., Wiggins III, R.A. (2004). Who is in whose pocket? Director compensation, board independence, and barriers to effective monitoring.	Journal of Financial Economics	297	15,63	11

119	Jensen, M. & Zajac, E.J. (2004). Corporate elites and corporate strategy: How demographic preferences and structural position shape the scope of the firm.	Strategic Management Journal	272	14,32	5
120	Lim, S., Matolcsy, Z. & Chow, D. (2007). The association between board composition and different types of voluntary disclosure.	European Accounting Review	267	16,69	13

Şekil 6. Ortak Atıf Ağı

Şekil 6’da ortak atıf analizine dair görselleştirilen ağ sunulmaktadır. Ortak atıf, yazında yer alan iki farklı çalışmaya, üçüncü bir çalışma tarafından verilen atıfların sıklığını göstermektedir (Small, 1973: 265). Ağ içerisinde verilen her bir düğüm, bir yazarın belirtilen yıldaki çalışmasını göstermektedir. Yazar isimleri, veri seti içerisinde bulunan çalışmaların kaynakçalarında yaygın olarak bulunan isimlerden bir bilgisayar algoritması aracılığıyla ortaya çıkartılmıştır. Her bir düğümün boyutu, ortak alıntı ile orantılıdır (Sivankalai ve Sivasekaran, 2021: 14). Yazar düğümleri arasında yer alan çizgiler, birbirleri ile bağlantılı iki makalenin, örneklem içerisinde yer alan başka üçüncü bir makale tarafından alıntılındığını göstermektedir. Ağ içerisinde kırmızı, mavi ve yeşil renklerden oluşan üç farklı küme oluşmuştur. Kırmızı kümede özellikle düğüm boyutlarının büyüklüğüyle öne çıkan çalışmalar, vekâlet teorisine katkı sağlayan ve bu alanda öncül çalışmalara imza atan yazarlara aittir ki bu sonuç bibliyometrik analize esas alınan konu düşünüldüğünde şaşırtıcı olmayacaktır.

3.3. Kavramsal Yapı Analizleri

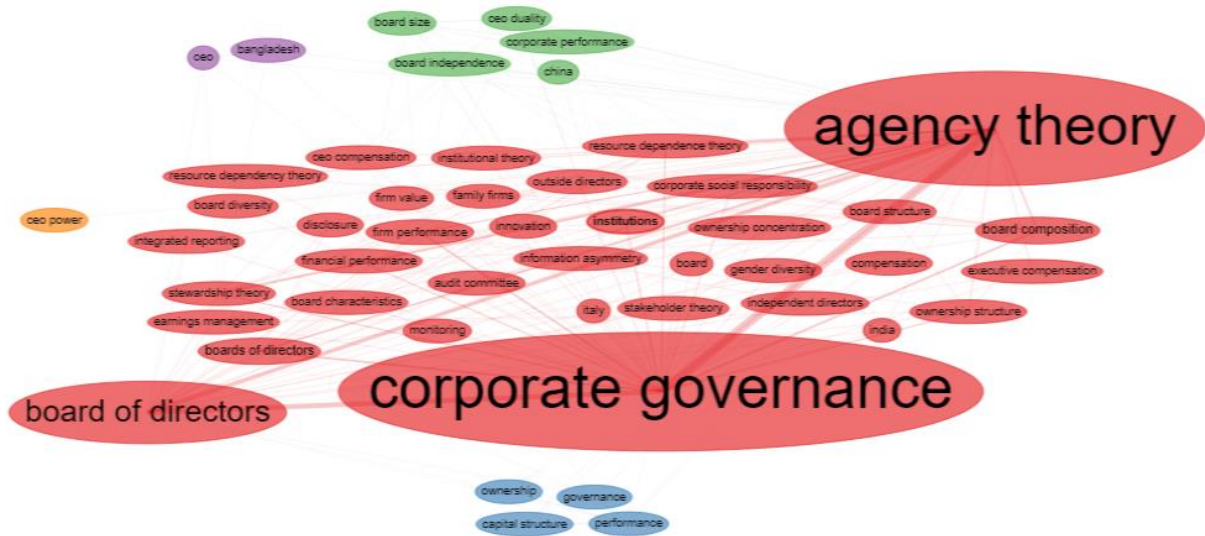
3.3.1. Anahtar Kelime Analizleri

Aşağıda yer verilen Tablo 4 örneklem içerisinde yer alan çalışmaların anahtar kelimeleri ve bu çalışmaların kaynakçalarında yer alan çalışmalardan otomatik olarak üretilen anahtar kelimeleri göstermektedir. “Keywords Plus” olarak adlandırılan bu anahtar kelime yapısı otomatik bir bilgisayar algoritması tarafından oluşturulmakta ve bir çalışmanın referanslarının başlıklarında sıklıkla görülen kelimelerden oluşmaktadır. Bu anlamda “keywords plus” içerisinde yer alan anahtar kelimelerin, çalışmanın başlığında veya yazar tarafından belirlenen anahtar kelimelerinde yer almasına gerek yoktur ve bu anahtar kelimeler bir makalenin içeriğinin daha derinlik ve çeşitlilikle yakalanabilmesine imkân tanımaktadır (Garfield, 1990’ dan aktaran Zhang vd., 2016: 967-

968). Tablo incelendiğinde gerek örneklem içerisinde yer alan çalışmalarda gerekse alıntı yapılan kaynakların başlıklarında en sık geçen ilk üç anahtar kelimenin sıralamaları farklı olsa da “vekâlet teorisi”, “kurumsal yönetim” ve “yönetim kurulu” anahtar kelimeleri olduğu göze çarpmaktadır. Benzer şekilde “yönetim kurulları”, “CEO ikiliği”, “firma performansı” ve “yönetim kurulu özellikleri” anahtar kelimeleri de örtüşmektedir.

Tablo 4. En Sık Kullanılan Yayın Anahtar Kelimeleri ve Referans Yayın Anahtar Kelimeleri (İlk 20)

Yayın Anahtar Kelimeleri (Author Keywords)		Kaynakçada Yer Alan Yayınlarından Türetilen Anahtar Kelimeler (Keywords Plus)	
Kelimeler	Sıklık	Kelimeler	Sıklık
Kurumsal Yönetim	244	Vekâlet Teorisi	16
Vekâlet Teorisi	225	Kurumsal Yönetim	15
Yönetim Kurulu	111	Yönetim Kurulu	12
Yönetim Kurulları	46	Endüstriyel Yönetim	8
Kurul Kompozisyonu	45	Regresyon Analizi	7
Firma Performansı	39	Yönetim Kurulları	6
CEO İkiliği	35	Karar Verme	6
Sahiplik Yapısı	31	CEO İkiliği	5
Temsil Teorisi	31	Kurumsal Strateji	5
Kaynak Bağımlılığı Teorisi	24	Birleşik Devletler	5
Yönetim Kurulu Bağımsızlığı	21	Firma Performansı	4
Yönetişim	21	Endüstri	4
Yönetim Kurulu Yapısı	20	Teorik Çalışma	4
Yönetim Kurulu Özellikleri	19	Yönetim Kurulu Özellikleri	3
Yönetim Kurulu Büyüklüğü	17	Mütevelli Heyeti	3
Finansal Performans	17	Ekonomik ve Sosyal Etkiler	3
Kurumsal Sosyal Sorumluluk	16	İktisat	3
Denetim Kurulu	13	Finans	3
Makam Ödeneği	12	Yönetim Yaklaşımı	3
Aile Şirketleri	12	İnsan	3

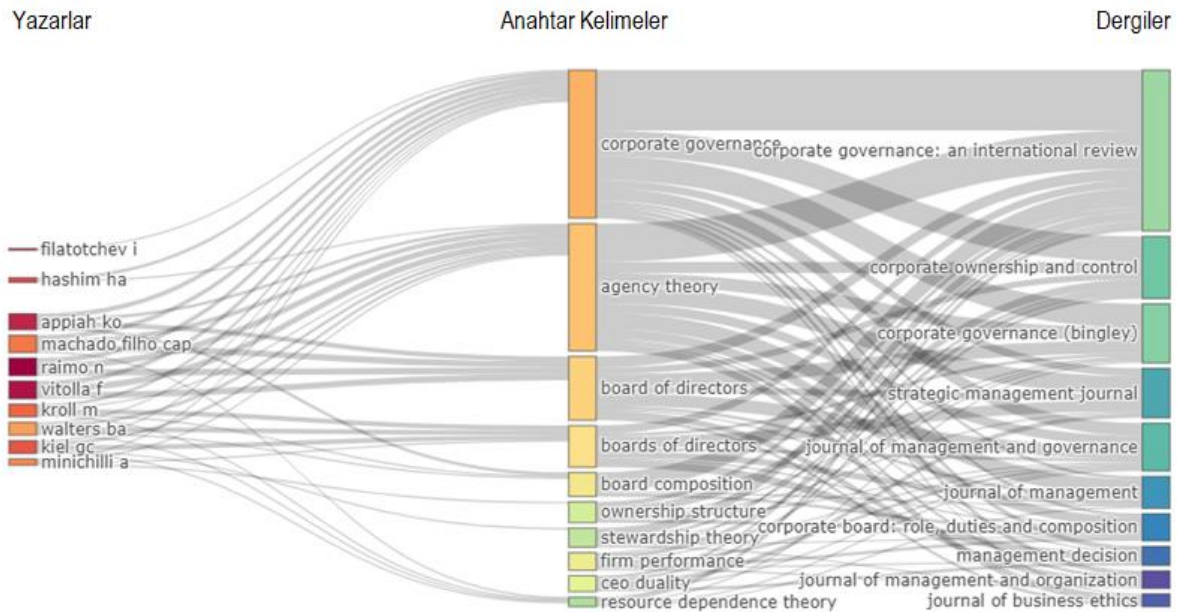

Şekil 7. Yazar Anahtar Kelimelerine Ait Eşdizimlik Ağı

Yukarıda bulunan Şekil 7’de yer alan görsel örneklem içerisinde yer alan çalışmaların anahtar kelimelerinin eşdizimlik ağını göstermektedir. Anahtar kelimelerin yer aldığı kürelerin büyüklüğü, anahtar kelimenin kullanılma sıklığı ile doğru orantılıdır. Ayrıca anahtar kelimeler arasındaki çizgilerin sayısı, kelimelerin birlikte kullanılma sıklığını göstermektedir (Sivankalai ve Sivasekaran, 2021: 12-13). En az iki kez ve daha fazla kullanılan anahtar kelimelerin görselleştirildiği eşdizimlik ağı, her bir kavramın birlikte kullanılma sayısına göre ilişkilendirilmiş ve aralarındaki ilişkiyi gösterir çizgi, ilgi sayısına göre renklendirilmiştir (Aşkun ve Çizel, 2019: 42). Kurumsal yönetim ve vekâlet teorisi arasındaki çizginin daha kalın gözükmesinin nedeni bu iki kavramın sıklıkla birlikte kullanılmasından ileri gelmektedir.

Görsel, beş farklı kümelenmenin oluştuğunu ortaya koymaktadır. Oluşan kümelerin en büyüğünde en yüksek arasındalık merkezietiyi değerlerine sahip olan kavramlar kurumsal yönetim (küme=1; arasındalık merkezietiyi=490,9), vekâlet teorisi (küme=1; arasındalık merkezietiyi=449,1) ve yönetim kurulu (küme=1; arasındalık merkezietiyi=50,5) kelimeleridir ve ilk küme bu kavramlar etrafında oluşmuştur. Diğer anahtar kelimelerin tamamı 0 ve 4 aralığında nispeten çok daha düşük arasındalık merkezietiyi değerlerine sahiptir. Ayrıca, diğer bütün kümelerle ilişkili olan tek küme de bu üç anahtar kelimenin etrafında oluşan kümedir.

Şekil 8’de sunulan üç alan grafiğinin sol tarafında en fazla yayın yapan 10 yazar, orta kısımda en sık tekrarlanan 10 anahtar kelime ve sağ tarafında ise en fazla eserin yayınlandığı 10 dergi yer almakta ve grafik bu üç değişken arasındaki ilişkileri göstermektedir. Üç alan grafiği incelendiğinde en çok kullanılan anahtar kelimelerden “kurumsal yönetim”in en fazla yayın yapan 10 yazarın tamamı, “vekâlet teorisi” anahtar kelimesinin ise en fazla yayın yapan 9 yazar tarafından kullanıldığı göze çarpmaktadır. Her iki anahtar kelime ise en fazla eserin yayınlandığı 10 derginin tamamında yer alan çalışmalarda kullanılmıştır. Üç alan grafiğinde dikkat çeken bir diğer nokta ise “vekâlet teorisi” ile birlikte “kaynak bağımlılığı teorisi” ve “temsil teorisi” anahtar kelimelerinin en sık kullanılan anahtar kelimeler içerisinde yer almasıdır. Bu durum, “vekâlet teorisi” ve “yönetim kurulu” anahtar kelimelerinin aynı anda kullanıldığı çalışmaların örnekleme dâhil edildiği düşünüldüğünde, gerçekleştirilen araştırmaların vekâlet teorisi yanında kaynak bağımlılığı ve temsil teorilerini birlikte ele aldığının göstergesidir.

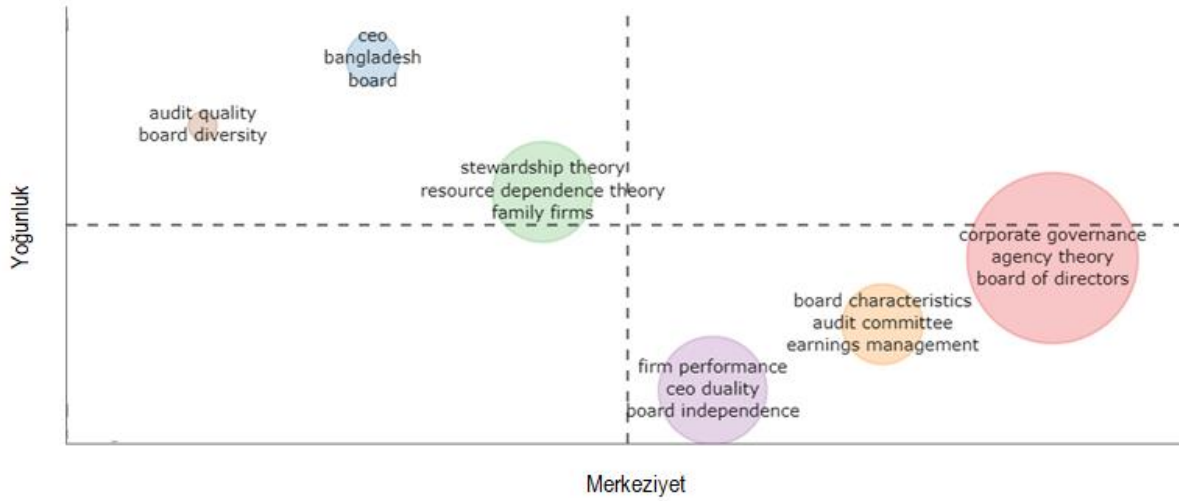

Şekil 8. Yazarlar-Anahtar Kelimeler-Dergiler Arasındaki İlişkinin Üç Alan Grafiği

3.3.2. Tematik Harita Analizi

Aşağıda yer alan Şekil 9’da sunulan tematik harita, vekâlet teorisi temelli yönetim kurulu çalışmalarının hangi konular etrafında yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Tematik haritanın

oluşturulmasında yazarların kullandıkları anahtar kelimeler esas alınmıştır. Her tema, tema içerisinde yer alan ve en sık kullanılan anahtar kelimelerle etiketlenmektedir. Temaları gösteren yuvarlakların boyutları ise, temayı oluşturan anahtar kelimelerin toplam kullanım sıklıkları ile orantılıdır (Aria, Misuraca ve Spano, 2020: 822).

Şekil 9. Tematik Harita

Tematik harita, temaların merkezilik ve yoğunluklarını esas alarak oluşturulmuş iki boyutlu ve dört gruptan müteşekkil bir diyagram ile gösterilmektedir. Diyagramda yer alan X eksenini bir ağın, diğer eksenlerle olan etkileşim derecesini gösteren merkeziliği ifade etmektedir. Merkezilik derecesi, araştırma alanının gelişiminde bir temanın öneminin ölçüsü olarak okunabilecektir. Yoğunluk ise bir ağ kümesinin iç gücünü göstermekte ve temanın gelişiminin bir göstergesi olarak yorumlanabilmektedir (Cobo vd., 2015:8; Aria vd., 2021: 544). Diyagramın sahip olduğu dört farklı alan şunları ifade etmektedir (Cobo vd., 2015: 8; Aria vd., 2020: 821-822; Aria vd., 2021: 544-545):

a) Sağ üst çeyrekte bulunan yüksek merkezilik ve yüksek yoğunluğa sahip temalar, motor temalar olarak adlandırılmaktadır. Bu temalar hem iyi geliştirilmiş hem de araştırma alanı yapılandırılması için önemli olan temalardır.

b) Sağ alt çeyrekte bulunan temalar, yüksek merkezilik ve düşük yoğunluk ile karakterize edilen temel ve çapraz temalar olarak bilinir. Bu temalar bir alan için önemlidir ve alandaki genel konuları, o alana ait farklı araştırma alanları ile birleştirirler.

c) Sol üst çeyrekte bulunan temalar iyi gelişmiş iç bağlantılara (yüksek yoğunluk) sahipken aynı zamanda diğer temalarla önemli dış bağlantıları (düşük merkezilik) bulunmamaktadır. Bu temalar yüksek düzeyde gelişmiş, yalıtılmış, periferik ve alan için sınırlı öneme sahip olan niş temalardır.

d) Sol alt çeyrekte bulunan temalar ise hem az gelişmiş hem de marjinaldir. Bu çeyrekteki temalar düşük yoğunluğa ve düşük merkeziliğe sahiptir ve esas olarak ortaya çıkan veya kaybolan temaları temsil ederler.

Şekilden görüleceği üzere "kurumsal yönetim", "CEO", "temsil teorisi", "firma performansı", "yönetim kurulu özellikleri" ve "denetim kalitesi" olmak üzere altı farklı tema oluşmuştur. "Kurumsal yönetim", "yönetim kurulu özellikleri" ve "firma performansı" temel temaları oluştururken; "temsil teorisi", "CEO" ve "denetim kalitesi" etiketli temalar niş temalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Temalar içerisinde yer alan kavramlar ise Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Temalarda Yer Alan Kavramlar

Tema 1: Kurumsal Yönetim	Tema 2: CEO	Tema 3: Temsil Teorisi
Kurumsal Yönetim	CEO	Temsil Teorisi
Vekâlet Teorisi	Bangladeş	Kaynak Bağımlılığı Teorisi
Yönetim Kurulu	Kurul	Aile Şirketleri
Yönetim Kurulları	Bağımsız Üye	CEO Ödemeleri
Yönetim Kurulu Kompozisyonu		Kurumsal Teori
Sahiplik Yapısı		Kurumlar
Yönetişim		Hindistan
Yönetim Kurulu Yapısı		Yenilik
Finansal Performans		
Kurumsal Sosyal Sorumluluk		
Tema 4: Firma Performansı	Tema 5: Yönetim Kurulu Özellikleri	Tema 6: Denetim Kalitesi
Firma Performansı	Yönetim Kurulu Özellikleri	Denetim Kalitesi
CEO İkiliği	Denetleme Komitesi	Yönetim Kurulu Çeşitliliği
Yönetim Kurulu Bağımsızlığı	Kazanç Yönetimi	
Yönetim Kurulu Büyüklüğü	CEO Gücü	
Çin	Sahiplik Yoğunlaşması	
Firma Değeri		
Örgüt Performansı		

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma kapsamında Scopus veri tabanında yer alan ve vekâlet teorisini referans olarak yönetim kurulları üzerinde inceleme yapan 573 çalışma üzerinde bibliyometrik analizler gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan veri seti üzerinde yayınlar, yazarlar, dergiler, atflar ve temalar üzerinden analizler yapılarak söz konusu alanın gelişimi, eğilimi ve etkileşim içerisinde olduğu konular açığa çıkartılmaya çalışılmıştır. Ayrıca tematik harita üzerinden alanda ele alınan konuların nasıl geliştiği; üç alan grafiği üzerinden de yazarlar, anahtar kelimeler ve dergiler üzerinden bu üç alan arasındaki ilişkilerin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Araştırma kapsamında vekâlet teorisi bakış açısı ile yönetim kurullarını inceleyen çalışmaların çok büyük bir kısmının makalelerden oluştuğu görülmüştür. Makaleler, toplam çalışmaların %90,58'ini oluştururken kitap bölümü, bildiri ve derlemeler %2 ile %4 arasında değişen oranlara sahiptir. Çalışmaların oranları açısından bakıldığında alanın gelişiminin bilimsel makaleler üzerinden gerçekleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çalışmaların yıllar içerisindeki dağılımına bakıldığında ise toplam çalışmaların üçte ikisinin 2013-2022 yılları arasındaki dönemde gerçekleştirildiği görülmektedir. Son 20 yılda (2003-2022) gerçekleştirilen çalışma oranı ise %94'tür. Çalışmaların yıllar içerisindeki dağılımının bu şekilde gerçekleşmesinin temelinde kurumsal yönetim konusundaki gelişmelerin yattığı düşünülmektedir. Kurumsal yönetim konusunda dünyadaki öncü kuruluşların başında gelen Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından ilk kez 1999 yılında yayımlanan ve dünya genelindeki yatırımcılar, şirketler ve karar alıcılar açısından uluslararası bir referans kaynağı olan kurumsal yönetim ilkeleri, 2004 yılında yine OECD tarafından revize edilmiştir (Akyüz, 2009: 55). En sık kullanılan anahtar kelime analizleri sonucunda kurumsal yönetim kelimesinin büyük bir ağırlıkla ilk sırada yer alması, çalışma konusunu oluşturan temel çerçevede yer alan vekâlet teorisi ve yönetim kurulu anahtar kelimelerinin ise sıralamada daha sonra yer alması da bu düşüncemizi destekler niteliktedir.

Anahtar kelimelerin kullanım sıklıkları açısından değerlendirildiğinde ise "vekâlet teorisi", "yönetim kurulu", "yönetim kurulları", "yönetim kurulu özellikleri", "yönetim kurulu yapısı", "kurul kompozisyonu" ve "CEO ikiliği" gibi anahtar kelimelerin yazarlar tarafından en sık tercih edilen anahtar kelimeler olduğu görülmektedir. Bu çalışma kapsamında örnekleme oluşturacak

araştırmaların belirlenmesinde de aynı anahtar kelimelerin seçildiği göz önünde bulundurulduğunda, anahtar kelimeler belirlenmesi aşamasında yapılan tercihlerin, bibliyometrik analizin amacı doğrultusunda seçildiği ve amaca hizmet edecek verilerin elde edildiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca yazarların belirledikleri anahtar kelimeler ile gerçekleştirdikleri araştırmaların kaynaklarında yer alan çalışmalardan türetilen anahtar kelimeler arasında var olan benzerlikler, aynı konu üzerinde araştırmalarını şekillendiren çalışmaların kaynak olarak kullanıldığını göstermektedir.

Araştırma konusu yapılan alanda en çok çalışmayı yayınlayan ilk beş dergi (i) *Corporate Governance: An International Review*, (ii) *Corporate Governance (Bingley)*, (iii) *Corporate Ownership and Control*, (iv) *Journal of Management and Governance* ve (v) *Strategic Management Journal* dergileridir ve bu dergiler alanın önde gelen dergileri arasındadır. Bu anlamda yönetim kurulu ve vekâlet teorisini birleştirecek çalışmalar için söz konusu dergiler başucu kaynakları olarak ön plana çıkmaktadır. En çok atıf yapılan dergiler sıralamasına bakıldığında ise ilk üç sırada "*Journal of Financial Economics*", "*Strategic Management Journal*" ve "*Academy of Management Journal*" dergileri gelmektedir.

En çok atıf alan çalışmalar sıralamasında Vafeas (1999), Carter vd. (2010), Sanders ve Carpenter (1998) ve Boyd (1995) yer almaktadır. Aldıkları atıflar göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmalar, yürütülecek araştırmalarda başvurulması gelen kaynaklar arasında başı çekmektedirler. En çok atıf alan çalışmalar ile en çok atıf yapılan dergiler karşılaştırıldığında ise en çok atıf alan yayınların, yayımlandıkları dergileri listenin başına yerleştirdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Vafeas'a (1999) ait "*Journal of Financial Economics*" dergisinde yayınlanan çalışma, toplamda 938 atıf almıştır ve bu atıf derginin aldığı atıfın neredeyse yarısına (%44) karşılık gelmektedir. İkinci sırada yer alan ve Carter vd.'ne (2010) ait çalışma, aldığı 800 atıfla "*Corporate Governance: An International Review*" dergisinin aldığı atıfın üçte birinden fazlasını (%68) tek başına karşılamaktadır. Benzer bir durum Sanders ve Carpenter (1998) ve Boyd (1995) çalışmaları için de geçerlidir. Sanders ve Carpenter (1998), "*Academy of Management Journal*" dergisinin; Boyd (1995) ise gerçekleştirdiği çalışma ile "*Strategic Management Journal*" dergisinin toplam atıflarının üçte birini tek başına almıştır. Yazarların aldıkları bu atıf değerleri hem kendi çalışmalarını hem de çalışmalarının yayımlandığı dergileri, araştırma konusu yapılan alanla ilgili çok kıymetli bir konuma taşımaktadır.

Ortak atıf ağı analizi ise dikkat çekici bir bulguya işaret etmektedir. Kaymak ve Bektaş (2008: 560) asil-asil çatışması yaklaşımının, özellikle gelişmekte olan ülke bağlamlarındaki kurul yapısı sorunlarını analiz ederken hem akademisyenler hem de uygulayıcılar tarafından daha fazla ilgi gösterilmesi gereken bir alan olduğunu vurgulamaktadır. Fakat gerçekleştirilen analiz, yönetim kurullarını vekâlet teorisi çerçevesinde inceleyen araştırmaların klasik asil-vekil ilişkisini konu eden ana akım vekâlet teorisi yazınına temel aldığı; asil-asil çatışmasını konu edinen yazının, bu araştırmalarda başvurulacak bir kaynak olarak ön plana çıkmadığı sonucunu ortaya koymaktadır.

Gerçekleştirilen çalışmaların tematik haritası üzerinden alanın gelişme eğilimini okumak mümkündür. Bu anlamda kurumsal yönetim, vekâlet teorisi, yönetim kurulları, yönetim kurulu özellikleri, CEO ikiliği gibi konuların genel temalar içerisinde yer alması bu araştırmanın doğal bir sonucudur. Keza yönetim kurulunun bağımsızlığı ve denetim komitesi gibi konular da vekâlet teorisi ile yönetim kurulu yapısını birleştiren çalışmalarda birlikte kullanılmaktadır (örneğin; Peasnell, Pope ve Young, 2005; Cohen, Krishnamoorthy ve Wright, 2002). Burada öne çıkan bir diğer nokta firma performansı ve CEO'ya yapılan ödemelerin, yönetim kurulları ve vekâlet teorisini birleştiren çalışmalarda kullanılan temel bir konu olarak öne çıkmasıdır. Ayrıca tematik harita yönetim kurullarına dair yapılan araştırmalar içerisinde vekâlet teorisi ile birlikte temsil teorisi ve kaynak bağımlılığı teorilerini birleştiren araştırmalar olsa da bu araştırmaların alanın gelişimi için sınırlı öneme sahip olduğunu gösteren bir sonuca işaret etmektedir.

Yapılan çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu anlamda sadece Scopus veri tabanından elde edilen verilerin kullanılması ve sadece işletme, yönetim ve muhasebe alanlarına dair çalışmaların örneklem içerisine dâhil edilmesi temel kısıtları oluşturmaktadır. Gelecek çalışmalarda bu iki kısıtı aşmak adına farklı veri tabanlarından elde edilecek verilerin kullanılması ve farklı disiplinleri de içeren çalışmaların veri setine dâhil edilmesi yolu izlenerek araştırmalar

zenginleştirilebilir. Ayrıca içerik analizinin, bibliyometrik analiz ile birlikte kullanılması da gelecek çalışmalarda başvurulabilecek yöntemlerden birisidir ve elde edilen sonuçların detaylandırılmasına yardımcı olabilecektir.

Kaynakça

- Akyüz, B. (2009). Kurumsal yönetim ve Türkiye’de kurumsal yönetim düzenlemeleri. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 2(2), 53-81.
- Antwi, I. F. (2021). Bibliometric analysis: Agency theory in accounting. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 7(1), 56-76.
- Aria, M., Misuraca, M., & Spano, M. (2020). Mapping the evolution of social research and data science on 30 years of Social Indicators Research. *Social Indicators Research*, 149(3), 803-831.
- Aria, M., Alterisio, A., Scandurra, A., Pinelli, C., & D’Aniello, B. (2021). The scholar’s best friend: Research trends in dog cognitive and behavioral studies. *Animal Cognition*, 24(3), 541-553.
- Aşkun, V., & Çizel, R. (2019). Kompleks problem çözme üzerine R programı ile bir bibliyometrik analiz. *Mediterranean Journal of Humanities*, 9(1), 37-47.
- Bathala, C. T., & Rao, R. P. (1995). The determinants of board composition: An agency theory perspective. *Managerial and Decision Economics*, 16(1), 59-69.
- Beatty, R. P., & Zajac, E. J. (1994). Managerial incentives, monitoring, and risk bearing: A study of executive compensation, ownership, and board structure in initial public offerings. *Administrative Science Quarterly*, 39(2), 313-335.
- Boyd, B. K. (1995). CEO duality and firm performance: A contingency model. *Strategic Management Journal*, 16(4), 301-312.
- Brickley, J. A., Coles, J. L., & Jarrell, G. (1997). Leadership structure: Separating the CEO and chairman of the board. *Journal of Corporate Finance*, 3(3), 189-220.
- Brigham, E. F., & Daves, P. R. (2007). *Intermediate Financial Management* (9th ed.). USA: Thomson South-Western.
- Broadus, R. N. (1987). Toward a definition of “bibliometrics”. *Scientometrics*, 12(5-6), 373-379.
- Buchanan, A. (1996). Toward a theory of the ethics of bureaucratic organizations. *Business Ethics Quarterly*, 6(4), 419-440.
- Cai, C. X., Hillier, D., Tian, G., & Wu, Q. (2015). Do audit committees reduce the agency costs of ownership structure?. *Pacific-Basin Finance Journal*, 35, 225-240.
- Carter, D. A., D’Souza, F., Simkins, B. J., & Simpson, W. G. (2010). The gender and ethnic diversity of US boards and board committees and firm financial performance. *Corporate Governance: An International Review*, 18(5), 396-414.
- Cobo, M. J., Martínez, M. A., Gutiérrez-Salcedo, M., Fujita, H., & Herrera-Viedma, E. (2015). 25 years at knowledge-based systems: A bibliometric analysis. *Knowledge-Based Systems*, 80, 3-13.
- Cohen, J., Krishnamoorthy, G., & Wright, A. M. (2002). Corporate governance and the audit process. *Contemporary Accounting Research*, 19(4), 573-594.
- Diodato, V. P. (2012). *Dictionary of bibliometrics*. New York: Routledge.
- Eisenhardt, K. M. (1989). Agency theory: An assessment and review. *Academy of Management Review*, 14(1), 57-74.
- Fama, E. F. (1980). Agency problems and the theory of the firm. *Journal of Political Economy*, 88(2), 288-307.
- Fama, E. F., & Jensen, M. C. (1983a). Agency problems and residual claims. *The Journal of Law and Economics*, 26(2), 327-349.
- Fama, E. F., & Jensen, M. C. (1983b). Separation of ownership and control. *The Journal of Law and Economics*, 26(2), 301-325.
- Fauzi, F., & Locke, S. (2012). Do agency costs really matter? A non-linear approach to panel data. *Asian Journal of Finance & Accounting*, 4(1), 359-376.
- Fontrodona, J., & Sison, A. J. G. (2006). The nature of the firm, agency theory and shareholder theory: A critique from philosophical anthropology. *Journal of Business Ethics*, 66(1), 33-42.

-
- Hillman, A. J., Cannella, A. A., & Paetzold, R. L. (2000). The resource dependence role of corporate directors: Strategic adaptation of board composition in response to environmental change. *Journal of Management Studies*, 37(2), 235-255.
- Huang, C. Y., & Ho, Y. S. (2011). Historical research on corporate governance: A bibliometric analysis. *African Journal of Business Management*, 5(2), 276-284.
- Jensen, M. C., & Meckling, W. H. (1976). Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*, 3(4), 305-360.
- Jiang, Y., & Peng, M. W. (2011). Principal-principal conflicts during crisis. *Asia Pacific Journal of Management*, 28(4), 683-695.
- Johnson, J. L., Daily, C. M., & Ellstrand, A. E. (1996). Boards of directors: A review and research agenda. *Journal of Management*, 22(3), 409-438.
- Karoğlu, E. (2016). Vekâlet kuramı perspektifinden yönetim kurulu kompozisyonunun finansal performans üzerindeki etkisi: Bist imalat sektörü. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 65-77.
- Kaymak, T., & Bektaş, E. (2008). East meets west? Board characteristics in an emerging market: Evidence from Turkish banks. *Corporate Governance: An International Review*, 16(6), 550-561.
- Kırkbeşoğlu, E., Sözen, H. C., & Kurt, E. (2015). Türkiye’de örgüt kuramı çalışmalarının bibliyometrik profili: Atıf ağlarının dönemsel karşılaştırılması. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (52), 109-136.
- Li, J. (1994). Ownership structure and board composition: A multi-country test of agency theory predictions. *Managerial and Decision Economics*, 15(4), 359-368.
- Lotka, A. J. (1926). The frequency distribution of scientific productivity. *Journal of the Washington Academy of Sciences*, 16(12), 317-323.
- McKnight, P. J., & Weir, C. (2009). Agency costs, corporate governance mechanisms and ownership structure in large UK publicly quoted companies: A panel data analysis. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 49(2), 139-158.
- Mi Choi, H., Sul, W., & Kee Min, S. (2012). Foreign board membership and firm value in Korea. *Management Decision*, 50(2), 207-233.
- Miller, J. L. (2002). The board as a monitor of organizational activity: The applicability of agency theory to nonprofit boards. *Nonprofit Management and Leadership*, 12(4), 429-450.
- Nedelchev, M. (2018). Bibliometric review of corporate governance theories and methods. *Economic Studies*, (4), 126-145.
- Peasnell, K. V., Pope, P. F., & Young, S. (2005). Board monitoring and earnings management: Do outside directors influence abnormal accruals?. *Journal of Business Finance & Accounting*, 32(7-8), 1311-1346.
- Poletti-Hughes, J., & Briano-Turrent, G. C. (2019). Gender diversity on the board of directors and corporate risk: A behavioural agency theory perspective. *International Review of Financial Analysis*, 62, 80-90.
- Ramos-Rodríguez, A. R., & Ruíz-Navarro, J. (2004). Changes in the intellectual structure of strategic management research: A bibliometric study of the Strategic Management Journal, 1980-2000. *Strategic Management Journal*, 25(10), 981-1004.
- Roberts, J. (2005). Agency theory, ethics and corporate governance. In C. R. Lehman (Ed.), *Corporate governance: Does any size fit?* (pp. 249-269). Oxford: Elsevier Ltd.
- Rosenstein, S., & Wyatt, J. G. (1990). Outside directors, board independence, and shareholder wealth. *Journal of Financial Economics*, 26(2), 175-191.
- Ross, S. A. (1973). The economic theory of agency: The principal’s problem. *The American Economic Review*, 63(2), 134-139.
- Sanders, W. G., & Carpenter, M. A. (1998). Internationalization and firm governance: The roles of CEO compensation, top team composition, and board structure. *Academy of Management Journal*, 41(2), 158-178.
-

- Sivankalai, S., & Sivasekaran, K. (2021). Mucormycosis (black fungus) maiming Covid patients: Scientometrics analysis through prism of Biblioshiny. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*, 5546, 1-20.
- Small, H. (1973). Co-citation in the scientific literature: A new measure of the relationship between two documents. *Journal of the American Society for Information Science*, 24(4), 265-269.
- Su, Y., Xu, D., & Phan, P. H. (2008). Principal-principal conflict in the governance of the Chinese public corporation. *Management and Organization Review*, 4(1), 17-38.
- Susilo, B., & Ria, R. (2022). Trends of agency theory in accounting, financial and management research: Systematic literature review. *Budapest International Research and Critics Institute-Journal (BIRCI-Journal): Humanities and Social Sciences*, 5(2), 14430-14436.
- Şen, A. (2006). Asimetrik bilgi-finansal kriz ilişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (14), 1-24.
- Turgut, E., & Begenirbaş, M. (2016). Türkiye'deki örgütsel davranış yazınına bakış: Örgütsel davranış kongrelerinin yazar ve içerik yönünden ağ analizi ile incelenmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 328-354.
- Tuzlukaya, Ş. E. (2019). Sosyal ağdüzeneği kuramı çalışmaları: Yönetim ve işletme alanlarına dair bibliyometrik bir analiz. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 15(1-2), 28-49.
- Üsdiken, B., & Yıldırım-Öktem, Ö. (2008). Kurumsal ortamda değişim ve büyük aile holdingleri bünyesindeki şirketlerin yönetim kurullarında "icrada görevli olmayan" ve "bağımsız" üyeler. *Amme İdaresi Dergisi*, 41(1), 43-72.
- Vafeas, N. (1999). Board meeting frequency and firm performance. *Journal of Financial Economics*, 53(1), 113-142.
- Wright, M., Filatotchev, I., Hoskisson, R. E., & Peng, M. (2005). Strategy research in emerging economies: Challenging the conventional wisdom. *Journal of Management Studies*, 42(1), 1-33.
- Young, G. J., Stedham, Y., & Beekun, R. I. (2000). Boards of directors and the adoption of a CEO performance evaluation process: Agency -and institutional- theory perspectives. *Journal of Management Studies*, 37(2), 277-295.
- Young, M. N., Peng, M. W., Ahlstrom, D., Bruton, G. D., & Jiang, Y. (2008). Corporate governance in emerging economies: A review of the principal-principal perspective. *Journal of Management Studies*, 45(1), 196-220.
- Zhang, J., Yu, Q., Zheng, F., Long, C., Lu, Z., & Duan, Z. (2016). Comparing keywords plus of WOS and author keywords: A case study of patient adherence research. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 67(4), 967-972.
- Zheng, C., & Kouwenberg, R. (2019). A bibliometric review of global research on corporate governance and board attributes. *Sustainability*, 11(12), 1-25.

Extended Abstract

Aim and Scope

In this research, it is aimed to perform an analysis of the studies that examine the board of directors with agency theory framework by utilizing the power and benefits of bibliometric analysis. Thus, it would be possible to investigate the development, differences, and trends in the field of management and to create a roadmap for researchers who will work on this subject. The research questions determined in order to achieve these goals are as follows: (i) how is the distribution of publications by years?, (ii) who are the authors who publish the most on the subject, and which journals accept publications the most?, (iii) who are the most frequently cited authors and which journals are cited the most?, (iv) how co-citation networks are formed, (v) what are the most frequently used keywords, and (vi) what are the themes in the field?

Methods

Bibliometric data were collected through the Scopus database to find answers to the research questions. The keywords were chosen in a way that would not leave any gap in order to reach all studies evaluating the board of directors within the framework of the agency theory. To create the data set of the study, a total of 682 studies were reached by using the keywords "agency theory",

“board of directors”, “board structure”, “board composition”, “board characteristic” and “CEO duality”. Among these, a total of 573 studies in business, management, and accounting field constituted the sample of the research. The data set obtained from these studies was transferred to the “Biblioshiny” application in the RStudio, which runs on the R program, and analyzes were carried out.

Findings

According to analysis, 90.58% of the studies that examine boards based on agency theory are articles, while 3.15% are book chapters, 2.09% are conference papers and 4.18% are reviews. The average number of citations per publication is 44.6. A small part of the publications is single-authored, and mostly multi-author studies are conducted. The distribution of author productivity does not comply with Lotka’s law in general. It can be said that the research interest remained relatively low between 1992-2006, however, an increasing trend has emerged in the number of publications since 2007. The journal with the highest number of studies published in this field is “Corporate Governance: An International Review”, which accepts approximately 2.3 times more studies than the second and third ranked journals, and this number corresponds to 8.5% of the total studies. The most cited journal is the “Journal of Financial Economics”, and the studies in this journal were cited 2119 times in total. The most cited study belongs to Vafeas (1999). The top two authors with the most studies are Raimo and Vitolla, with their multi-authored studies. These publications were implemented within two years. The most frequently used three keywords are “agency theory”, “corporate governance”, and “board of directors”. The thematic map indicates that there are six different themes: “corporate governance”, “CEO”, “stewardship theory”, “firm performance”, “board characteristics” and “audit quality”. Corporate governance, board characteristics, and firm performance are basic themes, while stewardship theory, CEO, and audit quality are niche themes.

Conclusion

Considering the numerical majority of the articles, it would not be wrong to state that the development of the field is based on scientific articles. The distribution of the studies by years shows that they have been carried out mainly in the last 20 years (2003-2022). It has been thought that the basis of this distribution relies on developments in corporate governance. When keywords are evaluated in terms of frequency of use, it has been determined that keywords such as agency theory, board of directors, boards of directors, board characteristics, board structure, board composition, and CEO duality were the most preferred keywords. Considering that the same keywords were chosen to run the bibliometric analysis, it can be thought that the keyword preferences are suitable for the purpose of the study. Vafeas (1999), Carter et. al (2010), Sanders and Carpenter (1998), and Boyd (1995) are among the most cited studies. These studies are heading sources that should be consulted in future research considering the citations they receive. When the most cited studies and the journals are compared, it has been concluded that the most cited publications put their journals at the top of the list. Thematic map of the studies shows that firm performance and CEO compensation stand out as key issues in studies combining boards of directors and agency theory. Although there are studies that combine agency theory, stewardship theory, and resource dependence theory, thematic map has pointed to a conclusion that these researches have limited importance for the development of the field.

Düzeltilme
(Correction)

Düzeltilme

[Yer A.S. & Cengiz S. (2021). Afet ve kaza riskinin yüksek olduğu sanayi ve maden kuruluşlarında çalışanların iş sağlığı ve güvenliği kapsamında güvenlik iklim algısı ve ilk yardım bilgi düzeylerinin belirlenmesi üzerine bir çalışma: Gümüşhane ili örneği. The Journal of International Scientific Researches, 6(2), 91-107.] künyeli makalede yazarların talebi üzerine aşağıdaki düzeltmeler yapılmıştır.

Sayfa 92

1.2. Çalışmada Kullanılan Yöntemler başlığı aşağıdaki şekilde revize edilmiştir.

Gerekli literatür çalışmaları yapılarak tarafımızca bir anket hazırlanmıştır. Anket formunun ilk bölümünde araştırmanın amacı ve kapsamı ile ilgili bilgilere, ikinci bölümde ise demografik özelliklere yer verilmiştir (13 soru). Sonraki bölümde ilk yardım bilgi düzeyi belirleme amaçlı doğru/yanlış/bilmiyorum şeklinde oluşturulmuş 25 soru ve son bölümde iş sağlığı ve güvenliği kapsamında çalışanların güvenlik iklimini ölçmeyi amaçlayan (Özaslan, 2011: 11) 5'li likert tipi ölçek kullanılan 49 soru bulunmaktadır. Ankete katılanlardan sorulan her bir ifadeye kendi görüşlerine uygun cevap vermeleri istenmiştir. Gümüşhane Şubesi çalışanları arasından tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olan kolayda örnekleme metoduyla belirlenen bir örnek kitleye uygulanmıştır. Araştırma Gümüşhane ilindeki Gümüşhane Organize Sanayi Bölgesi, Koza Altın İşletmeleri A.Ş. Gümüşhane Şubesi, Gümüştaş Madencilik ve Ticaret A.Ş. Bu araştırma Gümüşhane ilinde bulunan Gümüşhane Organize Sanayi Bölgesi, Koza Altın İşletmeleri A.Ş. Gümüşhane Şubesi, Gümüştaş Madencilik ve Ticaret A.Ş. Gümüşhane Şubesi çalışanlarına yapılmıştır. Toplamda 340 çalışana ulaşılmıştır. Doldurulan anketlerin girilmesinde 43 anketin verilerinin eksik ve hatalı olduğu görülmüş ve analizden çıkarılmış, analize dahil edilen denek sayısı 297 olmuştur.

Sayfa 105

Kaynakça kısmına;

Özaslan, B. Ö. (2011), İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi ve Lojistik Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerde Bir Araştırma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Yönetimi Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2011.

kaynağı eklenmiştir.

Ali Said Yer

Öğretim Görevlisi, Erzurum Üniversitesi
Horasan MYO
alisaidberad@hotmail.com
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-7468-8026>

Sevil Cengiz

Dr. Öğretim Üyesi, Gümüşhane
Üniversitesi, SBF
sevil_cengiz@yahoo.com,
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-3562-1793>

Article Type / Makale Türü

Correction / Düzeltilme

Request: 13 / 05 / 2022
Accepted: 29 / 09 / 2022

Ek: Yazarların düzeltme talebi dilekçesi

13.05.2022

Sayın Baş Editör,

Derginizin 2022 yılı 6. Cilt, 2. Sayısında 91-107 sayfa aralığında yayınlanan “ Afet ve Kaza Riskinin Yüksek Olduğu Sanayi ve Maden Kuruluşlarında Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliği Kapsamında Güvenlik İklim Algısı ve İlk Yardım Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma: Gümüşhane İli Örneği” başlıklı ve yüksek lisans tezinden türettiğimiz makalemizde, iş sağlığı ve güvenliği kapsamında çalışanların güvenlik iklimini ölçmek için yöntem olarak Özaslan (2011) çalışması referans olarak kullanılmasına rağmen çalışmanın yöntem ve kaynakça kısmında bu ibarenin eklenmesi unutulmuştur. Kaynakça kısmına ve makalenin yöntem kısmına aşağıdaki bilgilerin eklenmesi talep ediyoruz;

Materyal ve Metod kısmına:

.....iş sağlığı ve güvenliği kapsamında çalışanların güvenlik iklimini ölçmeyi amaçlayan (Özaslan, 2011: 11) 5’li likert tipi ölçek....

Kaynakça kısmına:

Özaslan, B. Ö. (2011) , İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi ve Lojistik Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerde Bir Araştırma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Yönetimi Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2011.

Teşekkürler

Ali Said YER
Sevil CENGİZ